

AZ
OZMÁN URALOM TÖRTÉNETE
EUROPÁBAN.

IRTA
DR. LÁZÁR GYULA
TANÁR.

ELSŐ KÖTET.

A TÖRÖK NEMZET ÖSTÖRTÉNELMÉTŐL EGÉSZ I. SZELIM HALÁLAIG (1520).

BUDAPEST, 1877.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

ELŐSZÓ.

Hazánkban a történettudomány egész a legújabb időkig csak *egy* irányban örvendett nagyobb és kiváló mivelésnek. Hazai történelmünk alaposság tekintetében nemcsak utolérte a legelső nemzeteket, sőt nem egyet közülök már felül is mult. A Tudományos Akadémia kiadványai: *A Történelmi Emlékek*, *A Történelmi Tár*, s az *Archaeologiai Közlemények*; nem különben a *Történelmi Társulat Közlönye*; továbbá: Horváth Mihály, Szalay László, Fraknói Vilmos, Szilágyi Sándor, Thaly Kálmán, Wentzel Gusztáv és mások művei ép oly érdekes, mint tudományosság tekintetében nagybecsű forrásokat nyújtanak mindazok számára, kik a multak emlékeiben keresik a jelen nagyságának vagy hanyatlásának tanulságos indokait. De míg ekként hazai történelmünk tágas és biztos alapokra van fektetve, — addig az általános és különleges történelem nálunk nemcsak nem részesült nagyobb figyelemben, hanem néhány kétesbecsű tankönyv kivételével, melyek közönségesen német minták után dolgozván, alig birunk komolyabb és alaposabb történelmi munkával. Momsen, Carlyle, Gibbon stb. műveinek sok tekintetben éppen nem sikerült átfordítása pótolni látszik ugyan némileg e hiányt, de anélkül, hogy azt egyszersmind igazolná. Sőt kétségtelen, hogy gyakran legközelebbi szomszédjaink történelmét sem ismerjük és pedig azon egyszerű okból: mert történelmükről nyelvünkön írt művek nem léteznek.

Jelen művében szerző sok évi szorgalmas tanulmányainak gyümölcsét nyújtja a hazai közönségnek, melyet itthon és külföldön gyűjtött, s melynek megírásánál mindig lelke előtt lebegett azon jelige, melyet Hammer nagy művének első lapjára irt: «Mit Wahrheit und Liebe».

Az «ozmán uralom történetének» megírásánál a következő nagyobb művek szolgáltak alapul. 1. Hammer: «*Geschichte des osm. Reiches*». 2. Ausg. 4. kötet. 2. Hammer: «*Konstantinopel und der Bosporus*». 3. Zinkeisen: «*Geschichte des osm. Reiches in Europa*». 7. kötet. 4. Brattutti-Seadeddin: «*Chronica dell'origine e progressi della casa ottomana*» a müncheni kir. udvari könyvtárban; 5. Cantimir: «*Histoire de l'empire othoman*». Paris 1745. 6. Engel: «*Geschichte von Serbien, der Moldau, Walachei und Bulgarien*» a Semler és Baumgarten-féle 1749—1812. *Universa Welthistorie* 75. folio kötetes gyűjteményben. 7. Degüignes: «*Histoire générale des Huns, Tartars, Magols &c.*» 5. vol. fol. Paris 1758. Továbbá Ranke: «*Gesch. der serb. Revolution*» és «*Die Päpste der vier letzten Jahrhunderte*»; Fallmerayer: «*Geschichte des Kaiserth. Trapezunt*» és «*Gesch. Griechenlands im Mittelalter*»; Finlay: «*History of Greece*»; Daru: «*Histoire de Venise*». 4. vol. Végre: Briot, Poujoulat, Ricaut, stb. valamint számos szak és folyó-iratokban megjelent cikkek és tanulmányok.

Budapest, 1877. márcz. 15.

Lazár Gyula.

TARTALOM.

	Lap
ELSŐ FEJEZET. Bevezetés. — A törökök eredete és őstörténelme. — Ősi vallásuk. — Szelcsuk fejedelem és az izlam felvétele. — A ghaznavidák bukása. — Toghrul bég, a keleti szelesukok első khánja. — A testőri intézmény. — Toghrul bég utódai. — A nyugati szelesukok. — A keleti szelesuk birodalom bukásának főbb okai. — Az Ozmán-ház eredete. — Szuleimán shah. — Ertoghrul és a nyugati szelesukok. — Byzancz a XIII. században. — A frank befolyás keleten . . .	1
MÁSODIK FEJEZET. Bithynia megszállása. — Biledzsik elfoglalása. — Ozmán rövid jellemzése. — Brussa megvétele. — Az ozmánok gyors terjeszkedésének főbb okai. — Urchán hódításai. — Nikaea és Nikomedia az ozmánok kezébe kerülnek. — Trónviszály Byzanczban. — Urchán mint közbenjáró. — Első házasság az ozmán és a görög császári ház között. — Urchán hűtlensége. — Thrákia elpusztítása. — Az ozmánok hadviseléséről. — Urchán titkos terve. — Első foglalás Európában 1356. — Byzancz helyzete. — Elemi csapások és következményei. — Ozmán megtelepedések Európában. — Urchán halála. — Szuleimán. — Visszapillantás a byzanczi császárság politikai és nemzetiségi viszonyaira az előbbi századokban. — Az ozmánok törvényhozása és állami szervezése; Alaeddin és az új törvények	17
HARMADIK FEJEZET. I. Murad (1359–1389). — Paleologos János. — Új hódítások. — Murad Európában. — Drinápoly és Philippopolis megvétele. — A szerbek és bolgárok. — A szerbek első veresége. — Murad újabb hadműveletei. — Első hadjárat Szerbia ellen. — Nissa bukása. — Első béke Szerbia és Murad között. — Paleologos János körútja Európában. — Andronikus és Manuel. — Láadás Byzanczban és az ozmán birodalomban. — Murad befolyása Byzanczban. — Láadás Kis-Ázsiában. — Murad viszonya Szerbiával és Bolgárországgal. — Lázár és Sziszmán. — Szerbia készülődései. — Az ozmánok első veresége. — Murad második hadjárata Bolgárország ellen.	

— Bolgárország meghódolása. — A rigómezei ütközet és következményei. — Murad halála. — Murad mint hódító és törvényhozó . .	Lap 37
NEGYEDIK FEJEZET. I. Bajezid (1389–1402) átveszi az uralkodást a csatatéren. — Bajezid pusztító hadjáratai. — Byzancei állapotok. — Hadjárat Oláhországba. — Az ozmánok viszonya Magyarországhoz. — Zsigmond király intézkedései. — Hangulat nyugaton. — Új keresztes háború. — Zsigmond követsége Franciaországban. — A francia segélyhad. — Megindulás keletre. — Rosz jel. — Nikápoly alatt. — Bajezid megérkezése. — A csatarend. — Támadás. — Az ütközet. — A nikápolyi veszedelem okai és következményei	53
ÖTÖDIK FEJEZET. A nikápolyi ütközet következményei. — Bajezid visszavonulásának okairól. — Byzancz helyzete. — Segély nyugatról. — Manuel utazása Nyugat-Európába. — Görögország. — Az ozmánok Görögországban. — Hadjárat Peloponnesosban. — Manuel a nyugati udvaroknál. — Hír Konstantinápolyból. — Hazaérkezés. — Belső állapotok. — Timur és az ozmánok. — Követségek. — Tokat és Sivas elfoglalása. — Bajezid megindulása Timur ellen. — Rosz előjelek. — A harc előtt. — Az angorai ütközet. — Bajezid fogságban. — Bajezid halála. — A mongolok kitakarodása	70
HATODIK FEJEZET. Bajezid jellemzése. — Az erkölcsök süllyedése, az állam süllyedése. — A polgárháború és okai. — Bajezid örökösei. — Szuleimán. — Mohamed. — A birodalom felosztása. — Iza. — Háború Szuleimán és Mohamed között. — Muza. — Muza terve. — Háború Szuleimán és Muza között. — Muza Oláhországban. — Új háború Szuleimán és Muza között. — Szuleimán bukása és halála. — Muza valódi céljai. — Háború Mohamed és Muza között. — Mohamed győzelme és Muza halála. — A polgárháború vége. — Jellemzések	88
HETEDIK FEJEZET. Mohamed viszonya a császárhoz. — Engedmények. — Ázsiai állapotok. — Smyrna és Karamán ellen. — Dzsuneid. — Velence és Genua keleten. — Az ozmánok és Velence. — Az első tengeri had. — Első tengeri háború. — Háború Oláhországgal. — Rablóhadjáratok Magyarországra és Styriába. — Egyház-szakadás keleten és nyugaton. — Közös okok. — Mohamedán szakadárak. — Böreklüese Mustafa. — A szakadás és következményei. — Az új tan alaptételei. — Mahmud Bedreddin. — A szakadás vége. — B. Mustafa és Bedreddin kivégeztetése. — A hamis Mustafa. — Mohamed és Manuel közötti viszony. — Byzancz Mohamed uralkodásának végén. — Mohamed halála és ennek hosszabb eltitkolása. — Mohamed rövid jellemzése	101
NYOLCZADIK FEJEZET. I. Mohamed halálának következményei. — Konstantinápoly magatartása. — A császári udvar követelései és fenyegetései. — Az ál-Mustafa. — A császári udvar céljai. — Mus-	

tafa fellépése. — Ütközet Drinápoly mellett. — Az ütközet következményei. — Mustafa szerencséjének hanyatlása és vége. — A császár újabb kísérletei. — Murad válasza. — Láadás Konstantinápolyban és következményei. — Konstantinápoly ostroma és felszabadulása. — Új trónviszály. — Manuel halála. — Béke II. Murad és János közt. — Háború Oláhország, Szerbia és Bosnia ellen. — Murad Görögország és Velence ellen. — Thessalonika a velenceiek kezébe kerül. — Thessalonika ostroma és megvétele 1430.	123
KILENCZEDIK FEJEZET. Háború Albánia és Szerbia ellen. — Magyarország és viszonya a szultánhoz. — Ozmán pusztítások Erdélyben és Magyarországon. — Murad hadjáratz Erdélyben. — Új háború Szerbiával. — Hunyady János és Magyarország belállapota. — Nándorfehérvár sikertelen ostroma. — Hunyady győzelmei. — A hangulat Európa keresztény államaiban. — Hunyady balkáni hadjárata és következményei. — A szegedi béke. — A béke megszegése és annak indokolása. A hadjárat folytatása. — A várnai ütközet és következményei	145
TIZEDIK FEJEZET. A várnai veszedelem főbb okairól. — Brankovics György hűtlensége. — Cesarini Julian bibornok. — Ázsiai események. — II. Murad leköszönése. — Újból elfoglalja a trónt. — Hadjárat Görögország ellen. — Albánia. — Castriota György. — Magyarország viszonya az európai udvarokhoz. — Hunyady János tevékenysége. — A rigómezei ütközet. — Hunyady a szerbek fogságában. — Megszabadulásának feltételei. — II. Murad halála. — Rövid jellemzése	179
TIZENEGYEDIK FEJEZET. Az ozmán birodalom II. Mohamed trónralépésekor. — Ázsiai nyugtalanságok. — Téves vélemény Mohamed jelleméről. — Viszonya Konstantinápolylyal. — A császári udvar. — A viszony mindig rosszabbra fordul. — II. Mohamed izenete. — Előkészüldések Konstantinápoly ostromához. — Szövetkezés a pápával. — A keleti és nyugati egyház. — Belzavarok. — Konstantinápoly védereje. — Az ostromló had. — Az ostrom folyama. — A védelem. — Konstantin Paleologos halála. — Konstantinápoly megvétele. — II. Mohamed terve	206
TIZENKETTEDIK FEJEZET. Konstantinápoly újból megnépesedése. — A keleti egyház új szervezete. — Konstantinápoly bukásának hatása. — Velence intézkedései. — A keresztény államok politikája. — A keleti kérdés a XV. században. — Hadjárat Szerbia ellen. — Szendrő vár felszabadítása és Hunyady győzelmei. — Nándorfehérvár ostroma és felszabadítása. — Hunyady János halála. — Brankovics György. — Szerbia végleges meghódítása. — Háború Velence és Albánia ellen. — Castriota György halála. — Albániai menekültek Olaszországban	236

- TIZENHARMADIK FEJEZET. Bosnia belállapota és végleges meghódítása. — Az utolsó bosna király. — Hercegovina és Montenegró elfoglalása. — Mátyás király Bosniában. — Jaicza megvétele. — A hadjárat szerencsétlen vége. — Mohamed oláhországi hadjárata. — Wlád vajda. — Görögország meghódítása. — A mantuai zsinat. Mátyás viszonya III. Frigyes császárhoz. — Háború Velenczével. — Negroponte elfoglalása. — Béke Mohamed és Velence között. — Trapezunt meghódítása. — Dávid császár. — Az örmények veresége. 259
- TIZENNEGYEDIK FEJEZET. Mátyás király törekvései és viszonya az ozmánokkal. — Sabác megvétele. — Mohamed szerencsétlen hadjárata az Al-Dunán. — Kaffa ostroma és megvétele. — Krim meghódítása. — Velence újabb készülődései. — Háború Velenczével. — Albániai dolgok. — Skutari első ostroma. — Krója megvétele. — Skutari második ostroma. — Béke II. Mohamed és Velence között. — Ezen béke hatása és következményei. — Mátyás király Bosniában. — Betörések Magyarországra és Erdélybe. — Mohamed terve Olaszországot illetőleg. — Az ozmánok Olaszországban. — Otranto ostroma és megvétele — Az olasz hadjárat vége. — II. Mohamed rövid jellemzése és halála. — II. Mohamed érdemei 281
- TIZENÖTÖDIK FEJEZET. Belzavarok II. Mohamed halála után. — II. Bajezid 1481-től 1512-ig. — A janicsárok lázadása. — Trónviszály II. Bajezid és Dzsem között. — A viszály kimenetele. — Dzsem Egyiptomban és Rhodos szigetén. — Dzsem viszontagságai és halála. — II. Bajezid tétlen és ingadozó jelleme. — Háború Magyarországgal és a szomszéd országokkal. — Az ozmánok Lengyelországban. — Háború Velenczével. — Béke Magyarországgal és Velenczével. — Az éjszaki fejedelmek szövetsége II. Bajezid ellen. — Polgárháború. — II. Bajezid bukása és halála. — I. Szelim 1512-től 1520-ig. Első tettei és tervei. — Hadjárat Perzsiába és Mesopotámiába. — Syria és Egyptom meghódítása. — Magyarország helyzete. — A pápa és Franciaország keleti politikája. — Új keresztes háború. — Első érintkezés a moszkvai nagyfejedelem és az ozmánok között. — I. Szelim jellemzése és halála 300

ELSŐ FEJEZET.

Bevezetés. — A törökök eredete és őstörténelme. — Ősi vallásuk. — Szelesuk fejedeleme és az izlam felvétele. — A ghaznavidák bukása. — Toghrul bég, a keleti szelesukok első khánja. — A testőri intézmény. — Toghrul bég utódai. — A nyugati szelesukok. — A keleti szelesuk birodalom bukásának főbb okai. — Az Ozmán-ház eredete. — Szuleimán shah. — Ertoghrul és a nyugati szelesukok. — Byzancz a XIII. században. — A frank befolyás keleten.

Az ozmán birodalom történetére és műveltségére nézve nem sorolható az európai államok sorába. Már első kezdetétől fogva összeütközésbe jött Európa művelődési tényezőjével: a kereszténységgel; mely viszony mai napig sem változott meg alaposan. S ha mindazonáltal a történelemben és az emberi nem művelődésében oly fontos szerepet játszik, első sorban azon sajátos vallásszervezetnek tulajdonítható, mely a régi Ázsia egy részének társadalmi és politikai viszonyait felforgatta, s melynek képviselőjévé és megvédőjévé az újabb korban az ozmán-török nemzet lőn hivatva. A mohamedanizmus rugója lett mindazon eseményeknek, melyek az ó-világot egy évezredig tartó mozgásba hozták s a keresztény nyugatot majdnem ugyanannyi ideig izgalomban tartották.

A VII. század kezdetén a keresztény világot ép oly nagy erkölcsi süllyedésben, mint szellemi pangásban találjuk. A keresztény hit alaptanai a napról napra mindinkább szaporodó eretnekek által nemcsak megtámadva,

hanem komolyan veszélyeztetve is valának. A hitetlenek, rajongók, újítók stb. mindig jobban aláásták tekintélyét kiváltképen keleten; s alig vala immár közönség, mely Jézus tanait tisztán vallotta volna. A zsidók, kik az Indusztól a Földközi tengerig el voltak terjedve, makacs és bizonyára túlságos ragaszkodásuk által a Talmud tételeihez, de kiváltképen kapzsiságuk miatt egész Ázsiában megvetés tárgyát képezték. — A régen oly híres alexandriai iskolák, melyek hajdan az egész világot világossággal látták el, most még a szűk Egyptomot is sötétségben hagyták. A rómaiak és görögök, egykoron a műveltség és politikai nagyság utólréhetlen óriásai, tudatlan, kores barbárokká törpülének, kik a metaphysika üres szalmáját csépelelték; Aristotelest, Platot és Pythagorast ellenben névről is alig ismerték.

Bárhová tekintünk ezen sötét korszakban, sehonnan sem int felénk a szabadság jótékony világa; s ha talán itt-ott mégis találkozunk szabadabb népekkel, ez onnan van, mert nem volt már senki, ki őket megtámadni elég bátor lett volna.

Ilyen állapotban volt az ó-világ, midőn keleten Mohamed csillaga feltűnt. Tagadhatatlan, hogy az elősorolt körülmények felettén megkönnyíték, ha nem lehetővé tettek az új vallás terjedését; mely nem javított ugyan az emberiségen, mert az ehez szükséges alapfeltétellel: a lélek tisztán szellemi diadalával nem rendelkezett, de fékezé és megköte az emberek szilaj hajlamainak egynémelyikét.

Mohamed, az új vallás megalapítója, egyéniségében ép oly kevésbé mutatja, miként jellemében azon nagyságot, melyet akár Mózesnél, akár pedig és kiváltképen Jézusnál csodálunk. Tudatlan, önző, s a bujaság és kegyetlenség befolyása alatt nem ritkán gyáva, Mohamed minden bűnéből, melyekre gyakran a véletlen csábítá, erényt kovácsolt. Birt mindazonáltal elragadó ékesszólással s hatalmas kép-

zelőtehetséggel, melynek segítségével amúgy is heves véralkatú honfitársait akár a boldogság kéjtelgő ösvényein, akár a kínokban gazdag pokol tornáczain, — egyaránt meggyőzőleg vagy elragadólag tudta végig vezetni. Ezen tulajdonságokban rejlik a varázs, melyet a tudatlan lángész környezetére gyakorolt, s melynek diadalait főképen köszönheti. Abbé Mignot tanúsága szerint ifjúságában oly szegény volt, hogy tevehajtóként kereste kenyerét s negyvenedik életévéig maga is aligha gondolt azon nevezetes szerepre, melyre hivatva vála. Szegénységének csak szerencsés házassága vetett véget s ettől fogva, mintegy felmentve a lélekölő anyagi gondoktól, lángoló képzelőtehetsége segítségével gyorsan közeledett a kitűzött cél felé. Utazásai közben megismerkedett egy írástudó zsidóval és egy elcsapott nestoriánus szerzetessel, kik őt a Talmud és az Evangelium titkaiba beavatták. Valószínű, hogy ezek befolyása alatt jöttek létre első vallási nézetei is. Azon időben Arábia, valamint részben a szomszédos Syria és Perzsia népei között a sabaeismus vagy a csillagimádás nagyon el volt terjedve; voltak azonkívül számos zsidó, keresztény és más felekezetek, melyek az általános zűrzavart vallási dolgokban még inkább növelték.

Mohamed kiváltképen két alapra fektette új tanát. Az egyik a végzetben való hit, mely szerint senki sorsát ki nem kerülheti; s ha valaki arra volna kiszemelve, hogy békésen ágyában haljon meg, az bátran keresztül mehet akár egy nyílzáporon is, mert azok egyike sem fogja őt találni. A másik a jövő élet boldogsága, mely a hívőkre vár s mely kéjteli gyönyöröket ígér különösen azok számára, kik a vallásért küzdve, fegyverrel kezökben halnak meg. Könnyen megfogható, hogy az utóbbi rajongó híveivé tette a profétának az amúgy is harczias arabokat; s a hit terjesztése nem volt más, mint egy óriási hadművelet, mely

az ó-világot vérrel áztatá meg, de a mely nem az emberi-ség felszabadításáért ontatott.

Míg a bagdadi khalifák trónján Mohamed egyenes utódai ültek, s míg a pártoskodás által a hívők közötti egyetértés meg nem zavartatott, addig a khalifák hatalma megdönthetetlen és az összes kereszténységre veszélyes volt. De a távolság, továbbá a nemzetiségi és éghajlati befolyás lassankint meglazíták a fegyelmet, mely eddigelé a mohamedanizmus egyik főtámaszát képezte; s miután magában Bagdadban a korcs és tétlen khalifák alatt a lázadások és nyugtalanságok napirenden voltak, melyeket mindig csak vérrel leheté elnyomni, — a félelem gyengesége Európában lassankint szűnni kezdett s helyét az ellentállás foglalta el.

Afrika északi partjai egészen az Atlanti Oceánig; Olaszország déli része, de kiváltképen Spanyolország érezték az arabok hatalmát; sőt a keleti és nyugati keresztény egyházak központjai: Róma és Byzancz, remegtek Arábia rajongó harezosaitól.

De míg az arabok ekként félelmes befolyást kezdenék nyerni Európa állami és nemzetiségi viszonyaira, addig a szükség és kényszer ösztönzésére a keresztény világ is, habár lassan, a veszély tudatára ébredett. A frankok, németek, olaszok s a többi keresztény nemzetek a pápa ellenállhatlan sürgetésére mindig nagyobb tevékenységet kezdenék kifejteni; s jellemző, hogy az ekként megindult ellentállás nem annyira nemzeti, mint inkább vallási jelleggel bírt.

Azonban az araboknak légveszélyesebb ellenségei nem a keresztények, hanem a velök vallás tekintetében meggyező török, tatár és mongol népek valának. Dzsingisz egyik unokája feldúlta (1251) Bagdadot; Timúr, a béna és kegyetlen, de vaslelkű hős iszonyú vérontás után hatal-

mába ejtette a khalifák városát s Ispahánban kilenczven-ezer legyilkolt koponyájából emelt magának ép oly mulandó mint undorító oszlopot az arab uralom utolsó romjain.

Ettől fogva a semiták hatalma végképen meg vala törve; s habár Syriában, Egyiptomban, Spanyolországban kiváltképen a művészet és tudomány befolyása alatt még tovább is virágzó államközösségeket képeztek, elébbi politikai jelentőségüket mindazonáltal nem nyerték vissza többé.

Az arab uralom hanyatlásával kezdetét veszi a török nemzet befolyása; mely ekként örökösévé lön azon hagyományos vezérszerepnek, mely a khalifák személyével elválaszthatlanul össze volt kötve s mely immár egy erélyesebb és ifjabb fajra vala átruházandó.

* * *

A török nemzet őstörténelmének majdnem egyedüli kútforrásai a khinai évkönyvek; minthogy a törökök ép úgy, mint a perzsák s más népek az izlam felvétele alkalmával megváltak minden ősi hagyományaiktól és emlékeiktől, mint a melyek nem a Koránból eredőknek, tehát hamisaknak nyilvánítottak. Ezen körülmény természetesen nagyon megnehezítette a történelmi kutatásokat.

A khinai kútforrások szigorúan megkülönböztetik a törököket a mongol és tatár népektől, mint a melyekkel gyakran összetévesztetnek, s első lakhelyüknek a Khina, az Altáj hegység és a Baikal tó közötti nagy területet említik. A török név a khinai évkönyvekben Thu-kiu, azaz sisak, * azonban csak sokkal később jött használatba; ere-

* Egy hegy alakjától így nevezve, melynek közelében eredetileg tanyáztak.

deti közös neve a harcziás népnek: Chiung-nu vagy Hiung-nu volt, miből némelyek kisebb vagy nagyobb alappsággal a hunok nevét származtatták.

A Hiung-nu-k elején, mintegy 1200 évvel a keresztény időszámítás előtt, számos törzsekre oszolva a khinaiak fenhatósága alatt állottak; míg nem Hia fejedelem alatt egyesülve, egy hatalmas birodalomnak vetették meg alapját, mely ezer évig fennállott s melynek hatalma kiterjedett az egész középpázsiai nagy fensíkra. Mintegy 200 évvel Kr. e. azonban hatalmuk lassankint csökkenni kezdett, míg nem legyőzetvén az egyesült khinaiak és mongolok által, nyugat felé szorítottának, hol számtalan törzsekre vagy hordákra oszlottak fel s a turáni mélyföld pusztaságaiban nevük és régi jelentőségük elenyészett.

Majdnem ugyanazon időben, midőn a Hiung-nu-k neve a történelem lapjairól eltűnik, a régi Sogdiána és Hyrkánia területén egy harcziás hordával találkozunk, mely országát Turkistánnak, magát pedig töröknek nevezé. Kétségtelen, hogy ezen nép ugyanaz, mely az Altáj vidékéről a khinaiak és mongolok által nyugat felé nyomatott, csak hogy a nagy Hiung-nu nemzetnek egy kisebb töredéke. A többi vele közös eredetű népek külön hordákat képeztek, melyek közül a Juan-Juan-ok, valószínűleg az avarok, mint Klaproth * gondolja; továbbá Hoei-he és Ugurok különös említést érdemelnek. **

A török-oghuz-szelesuk közös törzs, melynek egyenes utódai az ozmánok, a VIII. század elején a Dzsihun és Sihun környékét lakta; s habár nagyobb részben még no-

* Klaproth, «Asia Polyglotta» című nagybecsű művében; lásd ehez ugyanattól «Tableaux historiques», térképekkel.

** Ezen népekről többet és érdekeset találhatni, Deguignes: «Histoires générale des Huns, Tartars, Mogols etc.» című művének első kötetében.

mádok, mindazonáltal ügyes kézmívesek és különösen fegyverkovácsok voltak.

Vallás tekintetében sokban különböztek többi, durva természetimádó szomszédaiktól; s mint A. Remusat «*Recherches sur les langues tartares*» című művében mondja: legfőbb istenöket Kauk vagy Kők-Tangri-nak, azaz kék istennek nevezték; miben a francia tudós az etymologia segítségével a kők, kék (bleu) szóban a török név származását is sejti.

A törökök már a IX. században megismerkedtek az izlammal, mely Perzsiában és a szomszédos országokban már régebben el vala terjedve. Szelcsuk fejedelmük alatt pedig maguk is felvették Mohamed vallását; s ezen lépés által megnyitották maguknak az utat Nyugat-Ázsia bensejébe, mi egyértelmű volt hatalmuk fokozatos megalapításával.

Nagy Mahmud, a hatalmas Ghazna fejedelme, ki az izlamot Indiába átültette, 1034 körül meghívta a harcziás szelcsukokat, telepednének meg birodalmában. Általuk nemcsak növelni akarván harczosainak számát, hanem egyszersmind politikai támaszt is keresett bennük saját nyugtalan alattvalói ellen. Azonban számítása nem sikerült, mert a beköltözött törökök csakhamar elárasztották birodalmát, melyben nem mint barátok, hanem kérlelhetlen hódítókként léptek föl. — A portyázó török hadak már ekkor egész Bagdad falai alá merészkedének, melynek megvételestől ezúttal még valószínűleg csak a vallási kegyelet tartotta őket vissza, melylyel Mohamed utódai iránt viseltetének.

Szelcsuk unokája Toghrul bég 1040 körül megbuktatta a ghaznavidák birodalmát s Nishapur-ban a keleti szelcsukok első khánjának kiáltaték ki. Így a törököket alig egy századdal az izlam felvétele után az Indus, továbbá a Tig-

ris és Euphrates vidékein, sőt a byzancezi császárság örmény tartományainak szomszédságában találjuk. S a bagdadi khalifa hatalma is már csak névleges volt, minthogy tartományainak legnagyobb részét a törökök tartották megszállva.

Kaim-Bamr-Allah, egyike Bagdad legerőtlenebb khalifáinak, a helyett, hogy a merész jövevényekkel férfias harczot vívott volna, lemondott önként hatalmáról s 1057-ben Toghrul-bég nagy pompával bevonult az izlam fővárosába s a khalifa mellett, mint annak egyenrangú társa és szövetségese foglalt helyet; feldiszipva mindazon jelvényekkel, melyek az uralkodót az izlam hívói előtt nagygyá és sérthetlenné teszik. Toghrul-bég ekkor nyerte az igaz válás védelmezőjének czímét is, mely későbbi utódainak a khalifa czímet jövedelmezte.

Helyén véljük itt egy körülményről tenni említést, mely úgy a régi, mint az újabb történelemben nevezetes szerepet játszik: s ez az uralkodók személye körül keletkezett testőri intézmény, mely Róma történetében a praetorianusok neve alatt lett híressé, s mely a török nemzet történelmében is nagyjelentőségű ténynek bizonyult.

A korlátlan monarchiák fejei, kik sohasem bíztak az általuk kormányzott népek hűségében és őszinteségében, már a legrégibb időkben oly tiszteket alkottak maguk körül, melyeket nehéz felelősség terhe mellett közönségesen idegenekre bíztak, mint a kik a néppel csak csekély érdekközösségben állottak s így inkább ragaszkodának uraikhoz, kiktől egyedül hatalmat és gazdagságot, de egyzersmind nehéz büntetést is várhattak. Így keletkeztek valószínűleg egyiptomi mintára, Dárius idejében a főtálnoki, főpohárnoki stb. udvari méltóságok, melyek viselőinek kötelessége volt a feltálatlalt étkeket és italokat az uralkodó jelenlétében megízlelni, mintegy elhárítandó a gyanut, mintha azok — mérget tartalmaznának.

Hasonló indok vezérelte a régi kényurakat a testőrök felállításánál is. Már a bibliai Dávid király idegenekből alkotott magának testőrséget, mint Lenormant a kelet őstörténelméről írt híres művében bebizonyítja. A mamelukok, bevándorolt kaukázi harczosok Egyiptomban, a strelikzek Oroszországban, a schweizi testőrök az európai udvaroknál ugyanazon szerepet játszották, csakhogy nem egyenlő eredménynyel, mint a régi idők testőrei.

A törökök, kitűnő lovasok és a harczban vitéz katonák elhagyván hazájukat, egyes csapatokban már korán szolgálatába léptek a ghaznavida fejedelmeknek és a khalifáknak, kiknél magukat eszélyességük és bátorságuk által csakhamar megkedveltették s lassankint oly hatalommá nőttek ki magukat az uralkodók környezetében, hogy azokat, — miként egykor a praetoriánusok — letették és megválasztották a szerint, a mint érdekük kívánta.

Ezen harczias testőrség azonban nem szakította meg sohasem összeköttetését honmaradott fajrokonaival; ellenkezőleg befolyását és kedvező helyzetét az összes nemzet hatalmi növekedésére használta fel.

Ezen körülményben nem egy bizonyítékát látjuk a török hatalom gyors terjeszkedésének.

Toghrul-bég 1063-ban meghalálózván, nagykiterjedésű birtokai unokaöcsésére Alp-Arslánra szállottak, ki nevének, mely erős oroszlánt jelent, teljesen megfelelt. Nagybátyja győzedelmes nyomdokait követve, Alp-Arslán hadai megszállották Syriát, Kilikiát és Kappadokiát; s miután Romanus Diogenes görög császárt egy véres ütközetben megverte és fogságba ejtette, Kis-Ázsia nagyobb részének urává lőn.

Ezen jeles uralkodó, ki alatt a tudományok és művészetek keleten új lendületet nyertek, őseinek régi hazáját, a távol Turkistánt is meghódítandó, kétszázezer harczossal

ment keletre; azonban még mielőtt szándokát valósíthatta volna, egy rajongó által orozva meggyilkoltatott 1072-ben. Őt követte fia Malek-shah, ki alatt a keleti szelesukok birodalma, kivált a tudós és böles nagyvezir Nisamül befolyása alatt fénykorát élte. A bagdadi, mossuli, ispaháni, heráti stb. iskolák alatta virágoznak. A költészet, az építészet, sőt a természettudományok addig alig ismert virágzásnak indultak, s oly nagy volt a keleti uralkodó és böles tanácsosának híre: hogy a legtávolabb országokból követségek jöttek Bagdadba, keresván a nagy fejedelem barátságát és szövetségét.

Malek-shah halála után a nyugati szelesukok Szuleimán alatt elszakadának a birodalomtól s a kis-ázsiai iko-riumi szultánságot függetlenné tették; roppant kiterjedésű többi birtokait pedig czivakodó rokonai egymás között felosztották.

A keleti szelesuk birodalom, mely Toghrul béggel veszi kezdetét s 1195-ben ugyancsak egy Toghrullal végződik, 155 évig tartotta fenn magát.

A hatalmas szelesuk birodalom hanyatlásának több okaival találkozunk a történelemben. A keresztes háborúk, Byzancz ármánykodásai, az izlamban beállott veszélyes szakadás, de kiváltképen a mongolok megjelenése oly nagy és nevezetes tényezők voltak, melyek a legerősebb birodalmat is megingathatták.

A keresztény világot a szentföld felszabadításának eszméje felrázta nyomasztó, századokig tartó tétlenségéből; s ha ezen nagyszerű vállalatnak egyéb sikere nem lett volna, ez egy megérdemelné méltánylásunkat. Hogy ily általános mozgalom, mely nem csupán az izlam, hanem egyszersmind annak területi fennállása ellen volt intézve, nagy befolyással volt magára a birodalom létezésére, az könnyen megmagyarázható.

A byzanczi császárok, kik a keresztes háborúk mellett sohasem lelkesültek, sőt elég gyakran azoknak nyíltan ellene szegülének, mi által átmenőleg 1204-től 1261-ig trónjukat is elvesztették, minden eszközt mozgásba hoztak, hogy magukat és országukat kelet felől biztosítsák. Elgondolható, hogy a byzanczi politika az eszközök megválasztásában nem vala felettén szigorú. Így történt, hogy egy és ugyanazon időben kereste az uralkodók és alattvalóinak barátságát különféle utakon és eszközök által, mitsem törődve joggal és méltányossággal, ármánykodásaival az egyenletlenség magvát hintvén el mindenütt, a hová jutott. Byzancz szójárásos hűtlenségét a kelet történelmének majd minden lapja bizonyítja. Így a nyugati szelesukok ikoniumi fejedelemségének függetlenségét csak azért pártolta és segítette elő a byzanczi udvar minden áron: mert bennök magának védfalat kívánt biztosítani a mindig valószínűbbnek mutakozó mongol betörés ellen. Azonban hűtlensége ezúttal nem remélt módon boszulta meg magát; mert elvonulva a mongol veszedelem, ugyancsak a nyugati szelesukok voltak azok, kik Ozmán utódai alatt Byzanczot megbuktatták. E szerint a török részuralom pártolásával maguk növelték nagyra a császárok azon nép hatalmát, mely egykoron őket is elnyelendő vala.

Mohamed vallási rendszere keleten oly szoros összefüggésben áll a politikai és erkölcsi fogalmakkal, hogy egyik a másik nélkül fenn nem állhat, s vagy együtt léteznek, vagy együtt kell megbukniok. Az *Al-Korán*, mely a hívők meggyőződése szerint az isteni kinyilatkoztatásokat foglalja magában, csalhatalan és szent, melyben hinni mindenkinek első kötelessége. Ez az izlam tulajdonképeni vallási törvénykönyve. Az *Asszonoh*, commentárja a Koránnak, megmagyarázza Mohamed rendeleteit és a hagyományokat. Ezen könyv képezi sarkkövét a hívők tudományos-

ságának. Végre az *Amani* azon következtetéseket tartalmazza, melyeket a két előbbi könyvből vonni hasznos és szükséges, s melyek szerint bölesen és vallásosan, mi egy, élni kell. E három könyv azonban már az izlam kezdetétől fogva nem részesült egyenlő tiszteletben. A két utóbbi ugyanis nem Mohamed műve, hanem halála után négy utóda: Abû-Bekr, Omár, Ali és Otmán alatt jött létre és sok vitatkozásra nyújtott alkalmat. A legnagyobb viszályt mindazonáltal maga a Korán idézte elő, mely a hívőket két elkeseredett táborra osztotta.

Al-Manun khalifa alatt (832.) azon kérdés tartotta izgatottságban Mohamed hívőit, vajjon a Korán emberi mű-e, avagy isteni alkotás? Azok, kik az utóbbit hitték, a szunniták, s ide tartoztak a törökök, tüzzel-vassal üldözték a velök egyet nem értő shiitákat, kiknek élén a perzsák állottak. Ezen véres vallásháború, melyben Ázsia Európát megelőzte, az izlamnak felekezetekre szakadásával végződött.

Az általános vallási mozgalom az izlam hívői között nem maradhatott befolyás nélkül a politikai életre sem, s ettől fogva a keleti és nyugati, a szunnita és shiita mohamedánok külön utakon haladának s külön érdekeket követve saját történelmi fejlődésen menének keresztül, miként ezt az ozmánok és perzsák történelme elegendőképen bizonyítja.

A XIII. század legnagyobb világtörténelmi eseménye a mongolok megjelenése, kik az ázsiai államokat és nemzeteket végpusztulással fenyegették. Az Altáj vidékéről délnyugat felé özönlő óriási emberraj elönté a nagy szittyia szarmát mélyföldet egész a Dnjeperig s mindent eltiport, mit útjában talált; megadóztatá a gazdag Indiát, elfoglalta Perzsiát s Dzsengisz unokája Mangu feldúlta Bagdadot (1251-ben).

A mongol betörésnek legnagyobb politikai következménye Közép-Ázsiára nézve abban állott: hogy a khalifák, habár csak névleges uralma megszűnt; s röviddel ezen veszedelmes fergeteg elvonulása után számtalan apró független országokat látunk keletkezni a régi romjain, melyek közül legéletrevalóbbak azok valának, melyeket a szelesukok alapítottak; így Syriában, Kis-Ázsiában stb. Megjegyzendő, hogy ettől fogva az ozmán-törökök, mint a nyugati szelesuk birodalom örökösei lőnek a szunniták vezetőivé.

Azon kisebb államok között, melyekkel a mongolok első kitakarodása után találkozunk, első helyen áll Rum, azaz a keleti, másként a koniai vagy ikoniumi szultánság, Kis-Ázsia bensejében. Innen indult ki a törökök világhatalma; s míg a többi ázsiai rokonbirodalmak lassankint mind elenyésztek, az ozmán törökök nagy politikai jelentőségre emelkedének.

Az ozmán ház őstörténelme oly homályos, miként a keleté általában, mihez a hatalmas nemzetséget ünneplő költők túlzásaik és elferdítéseik által nem kis mértékben járultak. Annyi mégis bizonyos, hogy a szelesuk-török néppel közel rokonságban állott. Szuleimán-shah, kiről a történelem először tesz említést, hordájával 1214 körül a mongolok elől menekülván, Alaeddin ikoniumi szultán által az örmény felföldön telepíttetett meg. A jövevények jó szolgálatokat tőnek ezen veszélyes időkben a szultánoknak, a miért is ezektől mindig nagyobb szabadalmakkal láttak el, úgy, hogy befolyásuk a birodalomban mindinkább növekedett s Alaeddin gyenge utódai alatt a fontos Angora és környéke már a törökök tulajdonát képezte.

Szuleiman shahot fia Ertoghrul követte, ki a hanyatló szelesuk birodalmat máris sajátjának tekintvén, házának hatalmát minden áron nagyobbítani igyekezett. Ily czélból nem mulasztott el semmit, hogy magát a néppel megked-

veltesse; szigorú vallásossága mellett fejedelmi bőkezűséget tanúsított s számos jótékony alapítvány által örökítette meg nevét. Házasságából a népszerű Edebali-seik leányával született Ozman fia (1258), kitől magukat a török faj ezen legutóbb jelentkezett harczosai ozmánoknak nevezték. Ozman, apjának 1288-ban bekövetkezett halálával minden nagyobb akadály nélkül birtokába lépett a korcs örökösöktől gyáván elhagyott koniai trónnak.

Míg Ázsia nyugati részében a mongolok kitakarodása után az említett változások történtek, addig a byzanci császárság hatalma első sorban saját bűnei következtében mindig jobban hanyatlott. A paleologok Konstantinápoly és a császári trón visszafoglalása után 1261-ben nem voltak elég erősek a császári tekintélyt idegen segély nélkül fentartani, s kényszerítve lőnek a birodalom különböző részeiben, de kivált Görögországban szétszórt frank zsoldosokhoz folyamodni, kik az olasz condottieri mintájára mindenkinek kölcsönzék fegyvereiket, pogánynak ép úgy, mint kereszténynek, ki őket jól megfizeté. Ezen durva, csupán a háborúból élődő harczosok azonban többet ártottak az uralkodói tekintélynek, mint bármely elvesztett ütközet; míg másrésről a nép erkölcsi romlását nem kis mértékben segítették elő.

Nem lesz talán érdektelen ezen alkalommal a frankok befolyásáról keleten röviden megemlékezni, annyival inkább, minthogy kitűzött tárgyunkhoz ez amúgy is tartozik.

A keresztes vitézek 1204-ben elfoglalták Konstantinápolyt fegyveres kézzel s egy új átmeneti birodalmat alapítottak Románia vagy a Latin császárság neve alatt. Ezen esemény rendkívüli változásokat idézett elő a görög császárság régi tartományaiban. A frank lovagok, mindnyájan a hűbérség képviselői alig telepedének meg egy tartomány-

ban vagy városban, máris életbe léptették azon hazai intézményüket, mely a művelődést és szabadságot nyugaton oly sokáig megakasztotta. A latin császárok, mintegy érzetében ephemer hatalmuknak, bőkezűen osztogatták a hűbéreket az új országban, — s még alig hogy megismerkedének a nép erkölceivel és szokásaival, — már a földbirtok nagyobb része az idegen nemesség kezeiben volt, s a jobbágyi viszonyokhoz nem szokott nép jogos panasza sehol sem talált orvoslásra.

Kétségtelen, hogy a nyugati keresztények ezen jogtalan s a nyers erőszakon alapuló eljárása sok rossz vért csinált s még azokkal is a régi állapotok visszaállítását óhajtatta, kik a szomorú byzanci kormánynak különben sohasem voltak barátai.

Azon családok közül, kik ezen időszakban a régi byzanci császárság területén a feudális intézmény behozatala által történelmi jelentőségre tevének szert, megemlítjük a de la Roche lovagokat, kik az athéni hercegséget bírták; továbbá Champlitte, a rövid életű thessalonikai császárokat; nemkülönben a fejedelmi vérű Brienne családot; végre Saint-Omer, Clarence stb.; kik részint Görögországban, részint az Archipelaguson nyertek terjedelmes hűbéreket s kik közül többen még akkor is fenntartották magukat. midőn a byzanci trónt újból a paleologok foglalták el.

Mint látjuk, a hűbéri intézmény e szerint a byzanci császárságba is befészkelé magát, hol azonban, mint Finlay: Görögország középkori történelméről és a thessalonikai s a trapezunti császárságokról irt figyelemreméltó munkájában bizonyítja, — melyhez a legérdekesebb adatokat a trapezunti származású Bessarion bibornoknak a vatikáni könyvtárban felfedezett kézírata szolgáltatta, — korántsem gyakorolta azon hatást, melyet tőle a frankok vártak. Ennek oka könnyen megmagyarázható, ha meg-

gondoljuk, hogy a görög császárság népessége, daczára politika sülyedésének, ez idő szerint mégis oly fokán állott a míveltségnek, melyet a lovagias de tudatlan latinok meg sem közelíthetének. Jellemzésül felemlítjük itt, mit ha nem csalódunk Gibbon beszél el, hogy a keresztes vitézek nemcsak teljesen tájékozatlanok valának a kelet azon vidékein, melyeken keresztül vonulának, hanem tudatlanságok annyira ment, hogy a régi classikai föld, mint Trója stb. történelméről még sejtelmök sem volt. Így téli táborozásuk alkalmával az ó-kor hét csodáinak egyikét — a Herodot által is leirt mausoleum szobrászati márvány-remekeit, — mészégetésre használták fel, nem is sejtván, mily műkincsektől fosztják meg a míveltebb utókort!

MÁSODIK FEJEZET.

Bithynia megszállása. — Biledzsik elfoglalása. — Ozmán rövid jellemzése. — Brussa megvétele. — Az ozmánok gyors terjeszkedésének főbb okai. — Urchán hódításai. — Nikaea és Nikomedia az ozmánok kezébe kerülnek. — Trónviszály Byzanczban. — Urchán mint közbenjáró. — Első házasság az ozmán és a görög császári ház között. — Urchán hűtlensége. — Thrákia elpusztítása. — Az ozmánok hadviseléséről. — Urchán titkos terve. — Első foglalás Európában 1356. — Byzancz helyzete. — Elemi csapások és következményei. — Ozmán meglepedések Európában. — Urchán halála. — Szuleimán. — Visszapillantás a byzancezi császárság politikai és nemzetiségi viszonyaira az elébbi századokban. — Az ozmánok törvényhozása és állami szervezése; Alaeddin és az új törvények.

Ilyen viszonyokkal állott szemben az erélyes Ozmán férfi korának delében, kinek nagyravágyása máris túlment országainak határain, s ki egy vitéz és tettvágyó harcziás néptől volt környezve, mely türelmetlenül várta a pillanatot, melyben az alapjaiban megromlott, hitelétől és tekintélyétől már amúgy is régen megfosztott keleti császárságra törjön.

Az idő kedvezett s az események gyors cselekvést igényeltek. A hanyatló császárság kis-ázsiai tartományait az Ermeni-Dagh, a Tumanidzs és az Olympos hegység választá el az ozmánok birtokától. Ezek között különösen fontos volt az Ermeni, mely átjáró szorost képezett Bithyniába. Délen Karahissar, éjszakon Jenischehr voltak a főbb pontok, melyek háború esetében megerősített fekvésüknél fogva kiváló jelentőséggel bírtak. Bithynia felette elhanyagolt állapotban volt; erődei nagyjából romokban hever-

tek, a császári helytartók által kizsarolt lakosság pedig minden nemzeti önérzet nélkül, lesújtó közönnyel vagy szégyenítő panaszokkal telve, nézte a természettől oly gazdagon megáldott tartomány elpusztulását. Az Ida és Olympos vidékén szétszort fellegvárak, mint Angelikoma, Biledzsik, stb. inkább rablófészek voltak, melyekből a várúr kapzsi tekintetekkel kémlelte az alatta elterülő vidéket.

Ozmán, ki csak alkalomra várt, hogy Bithyniába betörhessen, nem késett ezen körülményeket saját javára felhasználni. A biledzsiki császári parancsnok, kivel az ozmánok folytonos ellenségeskedésben éltek, menyegzőt ült várában, s az örömnép alkalmából az őrség teljesen megfeledkezett kötelességéről. Így történt, hogy az ozmánok könnyű szerével elfoglalták a fontos erődöt, az őrséget lemeszárolták, a várurat és vendégeit pedig, gazdag váltságdíj reményében, fogságba ejtették. A menyasszonyt, a szépségéről híres Nenuphár-t, kit az ozmánok Nilufer-nek, azaz Lotosvirágnak neveznek, Ozmán fia, Urchán számára, ki ekkor még csak 12 éves volt, nőül rendelte. A görög hölgy, ki később buzgó híve lőn az izlamnak, anyja lett: Murad és Szuleimánnak.

Ozmán 27 évi uralkodása alatt nem rohamosan, de rendszeresen haladott a kitűzött cél felé. Házának hatalma ép oly fontos volt előtte, mint nemzetének dicsősége; s habár vérengző kegyetlenségek bélyegzik számos tetteit, annyi mindazonáltal kétségtelen, hogy ép oly böles mint belátó uralkodó volt, ki talán csak azért nem lehetett jobb, mert ennek útjában állott a Korán, a hit terjesztésére vonatkozó kemény tételeivel.

Bithynia meghódítását nem Ozmán fejezte be, hanem nagyreményű fia Urchán; ki épen akkor ejtette a gazdag és fontos Brussát hatalmába, midőn az agg szultán a halállal küzdött. Még hírét vette a haldokló a nagy esemény-

nek, s miután fiának végül jó tanácsot adott a kormányzásra nézve, 1326-ban megszűnt élni. Kívánsága szerint az imént meghódított Brussában temetteték el, mely ettől fogva fővárosa és egyik szent helyévé lett az ozmánoknak; s mely erősen nyugatra előretolt fekvésénél s Byzance közelségénél fogva kettős jelentőséggel bírt, s mintegy előőrsnek tekinthető Konstantinápoly felé.

Hogyha az okokat kutatjuk, melyek az ozmánok gyors emelkedését elősegítették, kik alig egy évszázad alatt Szuleiman-shahtól Ozmánig, az örmény felföldről egész a Márvány tengerig terjeszkedének, azt fogjuk látni, hogy az különösen három körülmény által segítették elő. A szelcsukok erőtlensége és tehetetlensége megnyitá az ozmánoknak Kis-Ázsiát; a görög császárok vétkes könnyelműsége, mely ugyszólván egészen védtelenül hagyta a keleti tartományokat, míg nyugaton minden komolyabb cél és eredmény nélkül háborúzott, megerősödni engedé azokat; végre a hallatlan kegyetlenség és pusztítási szenvedély, melyeknek híre megelőzte s egyszersmind rémületessé tévé az ozmanokat, mindmegannyi tényezői ezen gyors terjeszkedésnek.

Urchán, a Brussa megvételeével járó előnyt sietett felhasználni, s alig hogy apját a brussai ezüstkápolnában nyugalomra helyezte, máris Aidos és Semendra, majd pedig Nikaea és Nikomedia ostromához fogott. A kiéhezett s mindenben hiányt szenvedő helyőrsége a két utóbbi városnak, mindazonáltal nem remélt vitézséggel és elszántsággal védelmezte e fontos előfalait Konstantinápolynak; de miután Andronikus császár a legsürgösebb segílyt is késett a fenyegetett városoknak megadni, azok végre hősies ellentállás után mégis az ozmánok kezeibe kerültek.

Birtokában levén így a legfontosabb erősségeknek s miután a tétlenségből végre a csatatéren is megjelenő Androni-

kust, Philokréne mellett nyílt csatában is megverte, Urchán egész figyelmét a Márvány tengerre és a Dardanellák szorosának megszerzésére fordítá, mint a melyeket mint Konstantinápoly kulcsait, későbbi hadmiveleteinél nem is nélkülözhetett.

Szándokát maguk a byzanceziak segítették elő. Az ifju Paleolog János édes anyja és gyámja Anna császárné, az egykori udvarnagy és most társcesászár Kantakuczenussal már régebben ellenséges viszonyban volt. A szerbek és bolgárok, kik ezen egyenetlenséget saját hasznukra kívánták felhasználni, hadaikkal Makedoniát és Thrákia egy részét tartották megszállva, úgy, hogy a császárság épségben lévő területe csak a partokra és Thrákia keleti részére s a Maricza alsó folyására szorítkozott. Minthogy sem Anna sem Kantakuczenus a védelemben egymással megegyezni nem tudtak volna s minthogy titokban egyik a másik bukásán dolgozott, mindketten Urchán és az ozmánok közbenjárását keresték; nem tekintve, hogy a barbárok beavatkozását és közbenjárását csak függetlenségük árán lehet megvásárolniok!

Urchán nem is vonakodott a két párttal érintkezésbe lépni, miben különösen megerősíté őt birodalmának egyik legtekintélyesebb törzsfője Umur-bég, Aidin ura, ki már régóta kizsákmányolta a byzancezi uralkodók közötti viszályokat s nem csekély politikai befolyással birt magában Konstantinápolyban; csakhogy Urchán elég ovatos vala, a kötendő szövetség biztosítására megfelelő kezességet követelni. A szultán gondos megfontolás után Kantakuczenus pártjára állott. A császárnak azonban Urchán kétes barátságát saját gyermekével kelle megvásárolnia, kit a szövetség értelmében tartozott a vén szultánnak nőül adni.

Ezen esemény, mely később még sokszor fog ismétlődni, legjobban bizonyítja a császári udvar sülyedését.

Theodora herczegnő, egy, szépsége és lelkitehetségei által egyaránt kitűnő hölgy eljegyzését és egybekelését az egykori byzanci írók mint valami felette szerencsés és öröndetes eseményt nagy szóbőséggel, de legkisebb szégyenpir nélkül beszélik el. Az ünnepélyesség Selymbriában ment véghez, hol egy tágas szabad téren egy magas faállvány állott arannyal és ezüsttel gazdagon átszőtt szőnyegektől bevonva. Az állvány tetején gazdag függönnyel elzárt menyezet állott. Ezen emelvény körül csődült össze két világrész és két birodalom népsége; s midőn napfölkeltkor a nehéz függönyök a menyezetről lehullottak, a kíváncsi tömeg a selyembe és aranyba öltözött áldozatát szemlélhette azon politikának, mely a vérből is árút csinált, csakhogy kétséges lételét egy nappal tovább tengethesse. — Theodoráról a byzanci írók megjegyzik, hogy a háremben is hű maradt a keresztyén valláshoz, s hogy szerencsétlen keresztyén rabszolgákat tömegesen kiváltott és szabadon bocsátott.

Azonban Urchánnak sohasem volt komoly szándoka a Kantakuczenussal kötött szerződést megtartani; s habár külsőleg a legnagyobb barátságot színlelte a császár iránt, alattomban mégis ellene működött annak minden vállalatának. A szerbek és bolgárok ellen Urchán saját fiát Szu-leimant helyezte a segélyhad parancsnokságába, ki alig hogy az ellenséget megpillantotta volna, a szultánnak egy titkos meghagyása folytán hűtlenül cserben hagyta a császárt, épen midőn a lázadók ellen a döntő ütközetnek kellett volna véghez mennie. Csak későn jött a szerencsétlen császár a hűtlen barbár durva cselszövényeinek nyomaira.

De nemesak cselszövényeivel, nemsókára Urchán nyílt és alattomos ellenségeskedéseivel is kelle Kantakuczenusnak találkozni. Az ázsiai partokon letelepedett törökök rablóbetörései Thrákiába napirenden voltak; kisebb nagyobb csapatokban megszállották a védtelen városokat és falva-

kat, a lakosokat legyilkolták vagy fogságba hurezolták; a vetéseket és gazdag ültetvényeket eltiporták s anyájakat elhajtották. Így rövid idő alatt a legtermékenyebb vidékek lakatlan vadonokká lőnek, melyekből a házak füstölő romjai s az eltemetetlen hullák maradványai, az ázsiai barbárság szomorú diadalát hirdették a világnak. Ehez járult, hogy a szerbek és bolgárok szakadatlanul pusztítottak a birodalom bensejében.

A törökök miként a tatárok csak vadonokban és romokra tüzték ki győzedelmes lobogóikat, mert nem rendszeres háborúkat vívtak; s az eszközöket, melyekkel sikert arattak, közönségesen a pusztítás és kegyetlenség képezték. A török hódítók az elfoglalandó tartományok pusztulásában és kifosztogatásában látták győzedelmük legbiztosabb támaszát.

Ezen nemtelen rendszer legnagyobb hadvezéreinek nevét beszennyezé a történelemben.

Könnyen elgondolható, hogy az ilyen körülmények az általános elszegényedést nemcsak siettették, de magát az államot, mely lassankint minden jövedelem forrásától megfosztatott, a legkétségbeejtőbb helyzetbe hozták.

Urchán, ki életének titkos tervéről: az ozmánok hatalmát Európába átültetni, sohasem mondott le, megérkezettnek látta az időt a cselekvésre. De előrehaladott koránál fogva ezen nagyszerű vállalatnak csak intézője kívánt lenni, míg a kivitelt magát teljes férfierőben levő kedvencz fiára és örökösére: Szuleimánra bízta.

Az első támadás, Európában tartósan lábra kapni: a Dardanellákat őrző erődtímenyek ellen intéztetett; s miután Szuleimán alig 80 válogatott emberével csel által Tzympe várát hatalmába ejtette, csakhamar a többi erősségek is és ezek között első helyen a gazdag Gallipolis az ozmánok kezébe kerültek. Ezen hadműveletek s az ozmánok legelső tartós foglalása Európában az 1356. évre esnek.

— Kantakuczenus hiába hivatkozott a szerződésekre, rokonságra s a szultán ígéreteire, Urchán azzal válaszolt, hogy az egész vállalatot fiára Szuleimánra hárítja; sőt azt tanácsolta a császárnak, hogy forduljon ahoz s ajánljon neki az elfoglalt erősségekért megfelelő váltságdíjat. A császár, ki nem is gondolhatott többé arra, hogy a barbárokat fegyveres kézzel üzze ki birtokából, az utolsó eszközhez folyamodott s tízezer aranyat ajánlott Szuleimánnak, ha az, az elfoglalt helyeket kiadja s azok őrségét visszaküldi Ázsiába. Szuleimán az ajánlatot, azaz a tízezer aranyat elfogadta ugyan, de az elfoglalt erősségeket tarthatlan ürügys alatt átadni vonakodott.

Ugyanazon évben, melyben az ozmánok Európában tartósan megtelepedének, a keletet, de különösen az amúgy is erősen sújtott görög császárságot roppant földrengések látogatták meg, melyek a legtöbb városokat és várakat annyira megrongálták, hogy azok védelméről egyelőre szó sem lehetett. Ezen csapást az ozmánok nagy ügyességgel és gyorsasággal fordították hasznukra. A Márványtenger partjait egészen Rodostóig, a thrákiai félszigetet, a Maricza alsó folyását és Mösia egy részét egészen az erős Tzorlu szomszédságáig hatalmukba ejtették, a nélkül, hogy a császár komolyabb kísérletet is tett volna őket ebben megakadályozni; úgy, hogy az 1357-ben Konstantinápoly már három oldalról, kelet, dél és nyugat felől körül vala véve az ozmánoktól.

Hogy hódításait minél tartósabbá és következményeiben a további terjeszkedés tekintetéből minél előnyösebbé tegyék, az ozmánok egy eszközhez folyamodtak, mely kivételében a legkegyetlenebbek közé tartozik, melyet valaha hódítók alkalmazásba hoztak. Ez a gyarmatosításnak egy barbár neme volt, melyet már Nagy Károly a legyőzött százszok irányában érvényesített, s mely abban állott: hogy

az elfoglalt városok és vidékek legtekintélyesebb lakosai családotul átültetettek Ázsiába, és pedig tisztán izlam hittűek közé, hol nemsokára nyelvűk és vallásuk elenyészett, s helyűket az onnan Európába költöztetett ozmán családok foglalták el. Így alkottak maguknak az ozmánok Európában alapot egy új társadalmi és nemzeti élethez; így honosított meg az izlam Európában; s végre ezen, később még nagyobb mérvben gyakorolt átültetés idézte elő jó részben azon népkeverék keletkezését, mely a Balkán félszigetnek napjainkban oly veszélyes s egyúttal bonyolódott politikai jelentőséget kölcsönzött. Kétségtelen, hogy ezen erőszakos eszköz nagyban sietteté a kereszténység bukását keleten.

Az ozmánok hódításai Európában ez időben rövid megszakítást szenvedtek a nagyreményű trónörökös Szuleimánnak váratlanul bekövetkezett halála által 1359-ben. Urchán kedvencz fia állítólag vadászat alkalmával leesvén lováról, életveszélyesen megsebesült s néhány nappal ezen baleset után megszűnt élni. Urchán mély fájdalomba merülve kedvenczének halála fölött, kihez házának legnagyobb reményeit kötötte, alig két hóval utóbb maga is utána költözött s apja mellett Brussában temetteték el.

Szuleimán, ki az ozmánok hatalmának megalapítója Európában, — mert apja Urchán nagyra törekvő tervei daczára sohasem tette lábát európai földre, — ugyanitt lelte sírját is s a thrákiai Bulair mellett tétetett örök nyugalomra. Ezen látszólag felette egyszerű körülménynek azonban mélyebb jelentősége van. Az ozmánok immár vallási érzületűknél fogva sem hagyhatták el többé azon földet, hol legkitűnőbb és legnépszerűbb vezérük egyike pihent, kinek sírját a kegyelet szent helynek nyilvánítá, hová még századok után is seregestül zárandokoltak a hívők, kivált nehéz megpróbáltatások idejében, me-

lyekben az ozmánok újabb történelme oly gazdag, mintegy erőt merítve őseik nagy tetteinek élénk visszaemlékezésében.

Mielőtt az eseményeket tovább folytatnánk, szükséges, a byzanci császárság politikai és társadalmi viszonyaira az utóbbi századokban, nemkülönben az ozmánok belső és törvénykezési állapotára Urchán alatt, rövid visszapillantást vetni, mi a későbbi események könnyebb megértéséhez okvetlenül megkívántatik.

Európa egyik része sem volt a századok folytán annyi viszontagságoknak és változásoknak kitéve, mint a keleti. Európának mintegy küszöbét képezve, melyen át Ázsiából legkönnyebben behatni lehete, már a legrégebbi időkben színhelyét képezte az emberi küzdelmeknek. Két különböző természetű és műveltségű világ jött itt egymással érintkezésbe, melyek ép oly élesen el vannak egymástól választva a természetben, miként történelmük és fejlődésük különféle és sajátos. Mint római tartomány századokon keresztül osztozott annak sorsában s midőn ezen világállam saját bűnei következtében hanyatlani, hatalma megoszlan kezdet, egyidőre átvette annak szerepét, mígnem ugyanazon vétkek ásták alá hatalmát és tekintélyét, melyek Rómát megbuktatták. A tanulság, mely Róma bukásából hármlott a világra, a büszke Byzanczot érintetlenül hagyá mindaddig, míg végzetes letűnése elhalaszthatlanná lőn.

Azon népek sorát, melyek Európa ezen részén keresztül vonultak, mióta a történelem az eseményeket feljegyezte, s melyek nyomaikat rövidebb vagy hosszabb időre hátrahagyták, — már a régi perzsákkal kezdhetnők meg, kik mintegy 600 évvel a keresztyén időszámítás előtt ezen úton akartak a szityák országába behatolni, s kiknek fejedelme az első ázsiai uralkodó volt, ki hadaival Európába lépett; folytathatnánk a gallokkal, kik viharszerűen vonulának keresztül, sőt túl a tengeren Kis-Ázsiát is megláto-

gatták, hol emléküik a Galata, Galatia és Gallipolis nevekben kétezer évnél tovább fenntartotta magát; de feladatunk csak azon népekről emlékezni meg, melyek a III. egész a IX. századig a görög császárság történelmében többé-kevésbé nevezetes szerepet játszottak.

A barbárok betörése a byzanczi birodalomba a III. század második felében a góthokkal veszi kezdetét; kik átkelven a Dunán, egész Athen közelébe jutottak, s habár nyomaikat mindenütt pusztítás jelölé, tartósabb befolyást mindazonáltal a birodalom politikai vagy nemzetiségi viszonyaira nem gyakoroltak. A naissosi ütközet Byzanczot végképen megszabadítá a góthoktól.

Tartósabb és károsabb befolyással voltak 375-től fogva a hunok mindaddig, mígnem hódításaik súlypontját a nyugatra helyezék át. Két nemzedékkel utóbb azonban, Attila halála után ezen nemzet töredéke újból megjelent, s habár veszélyes többé nem volt, az által mégis, hogy a birodalom különböző részeiben erőszakosan megtelepedett, káros hatással volt a nép erkölseire. A drinápolyi ütközet és Valens császár halála a csatatéren, a hunok hatalmának jelköve a keleti császárság történelmében.

Sokkal veszesebb és utókövetkezményeiben tartósabb volt a két előbbinél a vandálok befolyása, kik Alarich alatt egész Konstantinápolyig nyomultak; s miután Hellást, Thessaliát, Makedoniát és Thrákiát feldúlták, a lakosok között oly mészárlást vittek véghez, hogy rövid idő alatt az előbb oly virágzó tartományok vadonokká változtak, melyekben csak elvétve leheté egy bujdosó, kiéhezett emberi alakkal, mint hirmondjával a nemzeti veszedelemnek találkozni. A vandálok káros befolyása alatt a nyelv, az erkölcsök és szokások oly annyira megváltoztak, hogy ettől fogva nemzetiségi tekintetben egészen más tényezőkkel találkozunk az európai keleten.

A VI. század elején a bolgárok rontottak a byzanczi birodalomba, kik a Volga vidékéről kiszorítatva, fegyveres kézzel kerestek maguknak zsákmányt és új hazát. Anastasius császár, alig hogy hírért vette a fenyegető veszélynek, csak személye és a főváros biztonságára gondolt, s a fővárost egy roppant köfallyal zárta el a szárazföldtől, mely a Márvány tengertől egész a Fekete tengerig terjedt. A gyáva uralkodó birodalmának elpusztítását közönnnyel nézte, csak hogy maga és fővárosa biztosítva volt! A bolgárok a már amúgy is kizsartott tartományokban csak kevés zsákmányt találtak s miután a gyéren szétszórt lakosság részéről komolyabb ellentállást nem tapasztaltak, a Duna jobbpartjának alsó folyását egészen mélyen be Thrákiába és Mősiába, s a Fekete tenger partjaitól egész a Timok és Morawa folyókig terjedő termékeny tartományt megszállották. A bolgárok ettől fogva politikai ellenségei valának a görögöknek; mindazonáltal jótékony hatással voltak a birodalom népesedési viszonyaira. — A bolgárok ezen megtelepedése 678-ban Constantin Pogonatus alatt szerződésileg is el lett ismervé, s ezen időtől fogva a bolgárok a keleti császárság európai tartományainak egyik legnevezetesebikét magukénak tekintették.

Azonban a birodalom jelenére ép úgy, mint jövőjére a legnagyobb befolyással a szlávok voltak, kik a VI. századtól fogva, midőn legelőször jelentkeztek keleten, a Közép-Duna vidékéről gyakran becsaptak s habár magukat egyelőre tartósan befészkelni még nem tudták, folytonos támadásaik által annyit mégis elértek, hogy kedvező alkalommal befogadásra számíthattak. A byzanczi Prokopius, ki a szlávoknak nem volt barátja, oly túlságos és sokban hamis leírást ad ezen barbárokról, mint Jordanes (hibásan Jornandes) a hunokról. Szerinte a szlávok valódi fenevadak voltak, úgy külsőre mint erkölceikre. Megjegyzendő, hogy az

idézett Prokopius az antesi szlávokat következetesen hunoknak nevezi, mi sem az időszámítással, sem pedig a történelemmel meg nem egyezik. Oka ezen valószínűleg szándékos tévedésnek a harag és félelem, melyek befolyása alatt élt és írt; s miután az akkori idők felfogása szerint minden, mi rémületes vala, a hunokkal hozatott épen nem indokolt összeköttetésbe. Hasonló elfogultság korlátozta említett Jordanest is, ki góth származású s mint ilyen a hunoknak kérelhetlen ellensége volt. Innen ama undorító mese, melyet a hunok eredetéről és származásáról közöl.

Justinian császár, ki erélyessége és eszélyessége által jóval fölülmultha közvetlen elődeit, tartósan óhajtotta birodalmát ezen barbárok ellen biztosítani s ez okból éjszaki határain alkalmas erősségeket építtetett, melyek az Al-Dunától egész a dinári alpesekig terjedtek s melyek feladata volt, a szlávok betöréseit megakadályozni. Ezen költséges védrendszer azonban már II. Justinian alatt elégtelennek bizonyult, legalább a szlávokat illetőleg; mert az avarok, kik már régebben dúlták és nyugtalanították a birodalom belsejét, szövetkezve most a szlávokkal, új veszedelemmel fenyegették magát Konstantinápolyt. Heraklius császár, hogy egyik ellenségétől megszabaduljon, egy másik karjaiba veté magát, mi kétségtől a legszerencsétlenebb választás vala, s hogy az avarokat annál könnyebben elnyomhassa, azon ajánlatot tette a szlávoknak, hogy segítenék őt az avarok ellen, s ha sikerül tőlük megszabadulnia, azon esetben birodalmában tágas tartományokat fog a szláv törzsek számára kijelölni. A szlávok ezen ajánlatot elfogadták s rövid idő múlva megveretvén az avarok, kiszorítottának s helyöket ettől fogva a szlávok foglalták el.

Igy a VI. század végén a birodalom különböző részeiben már megtelepedett szláv népséggel találkozunk, mely

földművelést űzött, s békés egyetértésben lakott byzanczi szomszédja mellett.

Minél inkább meggyőződének a császárok ezen bevándoroltak békés és munkaszerető hajlamairól, melyek az előbbi szilajság és vadság helyébe léptek, mihelyt a fegyvert forgatni többé kénytelenek nem valának, a folytonos harcok és pusztítások következtében néptelen és elhanyagolt tartományaikat, általuk kívánták újból népesíttetni; ily czélból már most mindenképen elősegítették beköltözésüket. Az első szláv letelepedések kétségkívül a mai Dalmátiában történtek; melyet a jövevények 11 zsupánságra azaz ispánságra osztottak, s kiktől a keresztyénség felvétele alkalmával a római szék azon fogadalmat kívánta és nyerte: hogy új hazájukon kívül sohasem fognak harcolni s békésen élnek szomszédaikkal. A byzanczi írók ezen szlávokat chorvátoknak nevezik, kik eredetileg a Kárpátoktól éjszaknyugatra laktak; valószínűbb, sőt az újabb kutatások szerint majdnem bizonyos, hogy az érkezettek az Elba és Odera vidékéről bevándorolt daleminczek valának, kiket a szászokkal való küzdelem kényszerített a kivándorlásra.

Röviddel a daleminczek megtelepedése után érkeztek a szerbek, kikről a byzanczi írók azt állítják, hogy egykor túl a Kárpátokon szomszédai valának a chorvátoknak. Bizonyos, hogy az új jövevények a szorbok voltak, kik hasonló indokból, miként daleminczi fajrokonai, elhagyták a germánok szomszédságában fekvő s ezektől mindig fenyegetett hazájukat, s a Duna völgyében lefelé vonulának. A szerbek a régi Illyricum területén fekvő lakhelyeit a kipusztult dardaniai és triballiai népeknek foglalták el. Ugy látszik, hogy innen eredett később azon téves állítás, mintha a szerbek a régi propontisi dardaniai népeknek utódai volnának.

A dalmátok és szerbek azonban, részint mert mindnyá-

jan a számukra lakhelyül kijelölt tartományokban meg nem fértek, részint pedig mert Hellas, Thessalia, Albania stb. kedvezőbb éghajlattal és földdel bírtak, nem akadályozhatták meg, hogy számosan elszakadva a nemzettől, délre és dél-nyugatra költözének s keresztül a pindusi és kambuni bérceken Görögország belsejébe nyomultak. Így szállották meg a szlávok több ízben és különböző időben a Peloponneszt, mely a századokig tartott viszontagságok és betörések után alig bírt még egy kis töredékével régi népességének, melylyel a jövevény szlávok csakhamar összeolvadának, s a régi Hellas és Peloponnesus nyelvét, szokásait és erkölceit teljesen átalakították, mint Fallmerayer bizonyítja.

Így görögök és római gyarmatosok, mint tulajdonképeni lakosai a keleti császárságnak, egy félezredéves küzdelem után a barbárokkal, nemcsak elvesztették teljesen nemzeti jellegüket, hanem míveltségük és nyelvük is annyira megváltoztak, hogy alig maradt fenn a régiekből egyéb, mint a pusztá név s azon kétes dicsőség: Róma és Hellás utódainak neveztetni!

Ezen népözönben szerepelő barbárok között kétségkívül a szlávok voltak azok, kik a népességében megfogyott s nemzetiségi érzületében alásülyedett byzanczi birodalomra még a legkedvezőbb befolyást gyakorolták. Sőt jó hatással voltak a későbbi nemzedékre még ott is, hol kisebbségben lévén, nyelvük és erkölcsük elenyészett. Ennek oka egyrészt a szláv faj megférhetőségében, másrészt azon körülményben keresendő, hogy a szlávok már korán és pedig mihelyt valahol megtelepedének, — a földet művelni kezdték, s már ezen okból is idegenkedtek a háborúktól, melyek békés munkásságuk gyümölcseit megsemmisítéssel fenyegették. A szlávokat csak a nemzetiségi eszme mellett látjuk újabban küzdeni, vagy pedig kényszerűségből leigázóinak soráiban.

Az ozmánok Urchán idejéig nem éltek rendezett, szigorú törvényekre fektetett államközösségben. A Korán tételei és a szokás adták közönségesen az irányt, melyben úgy az állam, mint az egyesek ügyei elintéztettek. Egy durva neme a jobbággyi viszornak kötötte össze az uralkodót a törzsek fejeivel és vezéreivel. S valamint Ertoghrul tulajdonképen még az utolsó szelesuk fejedelem hűbérese volt, Urchán a már korlátlanúl bírt országot számtalan újabb és apró hűberekre osztotta fel, melyeket közönségesen az örökség kizárásával jelesebb harczosainak adományozott.

Ezen hűbéri viszony azonban sokban különbözött az európai feudum intézményétől. Míg ott a hűbéres egy kiváltságos, a nemesi osztálynak volt tagja, s a fejedelemez közelebb állott, mint a néphez, addig keleten a hűbértok csak valódi szolgálatok megjutalmazása fejében adatván, másra átruházható vagy örökölheto nem volt; s a birtokost nem emelte azon kör fölé, melyből származott. Tagadhatatlan, hogy ezen nyersebb felfogásnak helyesebb gyakorlati oldala volt, mint a régi európai hasontermésztű állapotoknak.

Az ozmánok legelső államférfia és törvényhozója Alaeddin volt, Urchán öcsese, ki visszahuzódva élt sokáig Brussa melletti magányában, s a nélkül hogy bátyjának és nemzetének harcaiban tettleg részt vett volna, mégis minden gondját az ozmánok jövőjére és megerősödésére fordította. Ezen böles férfiú jól tudta, hogy fegyverrel csak megszerezni lehet a hatalmat, de annak megtartására más tényezők kívántatnak, s ezek: a törvények, melyek a polgári élet különböző viszonyait és az állam kormányzását szabályozzák és irányozzák.

Urchán nagy tisztelettel viselteték testvére iránt, kinek tanácsát és intelmeit mindig és mindenben követte. Nikomedia megvétele után, midőn az ozmánok diadala Nyugat-

Ázsiában teljes volt, Alaeddin elhagyta falusi magányát s bátyja udvarába költözött, hogy őt tanácsaival az elfoglalt tartományok kormányzása iránt erélyesebben támogathassa.

Alaeddin kiváltképen négy irányban kívánt reformterveinek érvényt szerezni. A katonai szervezés és ennek alapján a véderő rendszeres kifejlődése, a birodalom politikai felosztása és igazgatása, a pénzérték szabályozása, végre az öltözk és ruházat módosítása nemzetiségi és gazdasági tekintetekből.

Alaeddin fáradozásait Urchán azzal jutalmazta, hogy őt birodalmának első nagyvezirjévé, azaz teherhordozójává nevezte ki, mint Hammer a vezir szót értelmezi; s valóban ezen kitünő férfiú a birodalom legelső munkásának tekinthető a polgári élet nem kevésbé rögs és küzdelmes pályáján.

E szerint a birodalom két nagy katonai kerületre (szandzsák, azaz zászló) lett felosztva, melyek élén közönségesen a szultánnak egy megbízható híve vagy rokona állott. Az ozmánok, mint részben még mindig nomádok, sokáig idegenkedtek a szabályszerű, rendes hadműveléstől s közönségesen minden rend és összefüggés nélkül támadták meg az ellenséget, kit is legtöbb esetben rendkívüli vitézségük által valának képesek meggyőzni. Alaeddin figyelmét nem kerülhette el a hadsereg ezen hiánya s azért oda törekedett, hogy a sereget minél előbb katonai renchez és fegyelemhez szoktassa, valamint a hadsereg intézményének állapódósítása által rendszert hozzon úgy a seregbe, mint annak miveleteibe. Ez okból alakult legelőször a jaják vagy piadok, azaz a gyalogosok csapata, mely századokra és tizedekre lévén felosztva, tömegesen ép úgy, mint feloszolva harcolhatott. Később a jajákat az azabok, vagyis nőtlenek váltották fel. Ezen harcosok már rendes zsoldot kaptak s nem sarczolásból és rablásból éltek. A gya-

log harczosokon kívül voltak lovasok is, kik rendes szakaszokból állottak s két részre oszlottak, u. m. a szipahi vagy lovagokra, és szilihdare, azaz fegyverhordozókra. Ezen rendes csapatokon kívül volt még a számra nézve nagyobb, rendezetlen nagy néphad, mely amazt műveleteiben támogatta, de nem ritkán akadályozta is.

Az ozmánok legcsodálatraméltóbb alkotmányát e téren a jenicserek vagy janicsárok képezik, melyről Hammer és Zinkeisen nyomán a következőket jegyezzük fel.

Mint már mondánk, az ozmánok sokáig idegenkedtek a rendes katonai fegyelemtől s csak nehezen voltak rávehetők, zárt sorokban és rendben harczolni. Minthogy azonban ennek szükségessége napról napra érezhetőbb lőn s miután egy, ozmán ifjaktól alakult zártserег csakhamar felbomlott, Urchán öcsese Alaeddin és hadvezére Kara Chalil Csendereli tanácsára egy ezer főből álló és keresztény ifjaktól alakult rendes csapatot állított fel, mely azontúl magvát képezte az ozmán hadseregnek.

Az első csapathoz erőszakkal vették a keresztény ifjak; kik ozmán tiszték és mollák által szigorúan az izlam törvényei szerint neveltettek, s kik csakhamar elfeledék régi vallásukat és családi összeköttetéseiket s ép oly buzgó hívei, mint rettegett harczosaivá lettek Mohamed vallásának. Később azonban, kivált I. Murad uralkodása alatt maguk a keresztény szülők, sőt a byzanczi nemesek önként odaadták fiaikat, mert a vallás iránt érzett közöny a keresztényeknél keleten oly nagy volt, mint politikai romlottságuk, s gyermekeik szerencsáját és jövőjét vélték megalapítani, midőn azokat a hatalmas szultán szolgálatába léptették. Sok túlzás van tehát azon állításban, mintha az ozmánok kivétel nélkül elrablott keresztény ifjaktól képeztek volna ezek félelmes csapatot.

Midőn az első osztály megalakult, Urchán zavarban

volt, vajjon hogy nevezze el az új csapatot; s minthogy ugyanazon időben az Amásia környékén lakó s a nép által szentnek tartott jámbor dervist Hadzsi Begtasch-t volt az ifjaktól kísérve felkeresendő, ettől kért tanácsot. A jámbor Begtasch erre felemelé karját s fehér szélesújjas nemezköntösének egy részével beborítván egy ifjú fejét, a csapatot: jeni cseri, azaz új seregnek nevezé el. Ennek emlékére a janicsárok fővege azon különös, hátul szélesen alálógó zsákyszerű alakkal bírt. Hadzsi Begtasch, ki az ozmánoknak a Mewlewí szerzetesek mellett legkitűnőbb rendjét, az u. n. Begtasch-dervis-rendet alapította, a fennebbi eseménytől fogva a janicsárok védnökének is tekintetett.

Ezen kiváló harczosok száma azonban elején csekély volt, s csak II. Mohamed szultán alatt és pedig Konstantinápoly ostroma alkalmával emeltetett 12 ezer főre; mely szám a későbbi időkben, de kivált I. Szuleimán alatt megkétszereződött.

Az ozmán államjog és polgári törvénykezés, mely Urchán alatt keletkezett és pedig kiválóan a már többször említett Alaeddin befolyása mellett: a Khanun nevű könyvben van letéve. Célja, az állam érdekét a vallás formáin kívül is megóvni, úgy mindazonáltal, hogy a kormányzás és biráskodás elve, a Szunna és a négy nagy imám (a négy első khalifa) nyilatkozataival soha összeütkezésbe ne jöjjön.

Kiváló figyelmet fordított Alaeddin a pénz veretésének jogára és a pénz értékének meghatározására; mi, kapcsolatban a mecsetekben mondatni szokott imákkal a fejedelemért, az ozmán uralkodóknak souverainitási jogaival áll összefüggésben. Az első arany és ezüst pénzek a koniai verdében Urchán névével 1328-ban verettek. Megjegyzendő, hogy a mohamedán uralkodók pénzein sohasem látható az uralkodó arczképe, mert az izlam szigorúan megtiltja

a természet és az emberek alakjainak mesterséges utánzását. Ezen tilalommal bizonyosan összefüggésben áll azon tény is, hogy a mohamedánok sohasem foglalkoztak a festészettel és szobrászattal úgy, miként más felekezetűek, a művészet ezen nemeiben tehát mai napig járatlanok maradtak.

A keleti népeknek a szép iránt táplált sajátyszerű ízlése, mely részben az éghajlati viszonyokban találja magyarázatát, hozza magával, hogy a ruházat színre nézve ép úgy, mint szabásra lényegesen különbözik a nyugati népektől. A bő, szellős felső öltönyök s a zubbonyyszerű alsó ruhák és a fejlet a nap káros behatása ellen megóvó fővegek, kiváló sajátosságai a keletnek öltözék tekintetében; színre és a kelmék értékére nézve pedig sehol sem találkozunk oly tarka drágaságokkal, mint itt. Byzancz fényűző, elpuhult s öltözékében is süllyedésének jelét magán viselő lakosságával, kétségtelenül rossz hatással lehet az egyszerű ozmánokra; s hogy a törvényhozás figyelme ide is kiterjedt, csak intézőjének bölcseségéről tesz tanuságot. De volt az öltözék szabályozásának még egy más, nem nemzetgazdászati oldala is, mely nem csekély mértékben vonja magára figyelmünket, s ez a nemzeti érzület emelése egy közös és általános nemzeti viselet meghonosítása által.

Eddig a byzancezi és az olasz divat túlnyomó vala; a vörös színű öltönyök görög és olasz szabás szerint az ozmánok által is használatban voltak, s a legközönségesebb fővegek vörös, világossárga és fehér színeket mutattak. A fehér szín Alaeddin által, mint a legnemesebb, különösen ajánlatott a hadsereg és a szultán közvetlen környezete számára. A fővegek eredeti alakja kúpidomú volt, anyagra nézve pedig közönségesen nemezből készítettének. Ünnepek alkalmával ezen fővegen kívül még egy színes tekercs jött használatba, mely amaz körül göngyölteték, s

melyből a későbbi turbánok fejlődtek ki, úgy, miként azokat kiváltképen a régi brussai síremlékeken láthatni. Ide vonatkozó bővebb adatok Bratutti olasz fordításában Seadeddin ozmán történetéből találhatók.

Tagadhatatlan, hogy a nemzeti viselet a nép érzületére felette jótékony hatással volt. A nagy tömeg közönségesen összeköti a külső megjelenés eredetiségével és fényével a személy befolyását és fontosságát. A gazdag szőrmeköntösök drága sújtásokkal és zsinórzattal mai napig nagy tiszteletben állanak keleten, hol a népek hajlama különlegességek iránt semmiben sem mutatkozott oly feltűnően, mint épen a nemzeti viseletben.

A mondottak után folytatjuk az ozmánok terjeszkedésének történetét Európában, melyet Urchán és Szuleimán halálával 1359-ben megszakítánk.

HARMADIK FEJEZET.

I. Murad (1359—1389). — Paleologos János. — Új hódítások. — Murad Európában. — Drinápoly és Philippopolis megvétele. — A szerbek és bolgárok. — A szerbek első veresége. — Murad újabb hadműveletei. — Első hadjárat Szerbia ellen. — Nissa bukása. — Első béke Szerbia és Murad között. — Paleologos János körútja Európában. — Andronikus és Manuel. — Lázadás Byzanczban és az ozmán birodalomban. — Murad befolyása Byzanczban. — Lázadás Kis-Ázsiában. — Murad viszonya Szerbiával és Bolgárországgal. — Lázár és Sziszmán. — Szerbia készülődései. — Az ozmánok első veresége. — Murad második hadjárata Bolgárország ellen. — Bolgárország meghódolása. — A rigómezei ütközet és következményei. — Murad halála. — Murad mint hódító és törvényhozó.

Első Murad (1359—1389) harminczéves országglása az ozmánok történelmének egyik legfényesebb korszakát képezi. Urchán és Szuleiman gyors és váratlan halála legkevésbé sem akasztá meg az ozmánok előnyomulását; s miután Kantakuezenus halálával végre Paleologos János névleges egyedurává lett a byzanczi trónnak, ezen gyenge uralkodó semmit sem tett, mi a fenyegető vihart fejről és birodalmáról elhárítani vagy megakadályozni képes lett volna. A fővárosnak egyelőre biztos falai mögött, fényes palotáiban, körülvéve szolgai udvaronczoiktól, kik gyengéinek tömjéneztek, s a hazafiasság és becsület érzetének legkisebb szikráját is elnyomták keblében, nyugodtan nézett a Konstantinok örököse a jövő elé, míg egyik tartomány a másik után kérlelhetlen és kapzsi ellenségének kezébe került.

Murad fegyverének diadalait első sorban jeles hadve-

zéreinek, mint Lala-Shahin, Ewrenos bég és Hadzsi Ilbeki köszönheti, kik Hammer tanúsága szerint kevés kivétellel renegáták vagy hitehagyott keresztyének voltak. — Míg a szultán mindjárt uralkodásának kezdetén a fellázadt karamaniai fejedelmet alázza meg, addig hadvezérei Thrákiában, sőt már Makedoniában is mindig nagyobb foglaltsókat tettek. Az erős Tsorlú, mely nyugat felől Konstantinápoly védfalának nevezteték, rohammal vétetett meg; majd a Maricza melletti Burgas került ostrom alá, s miután parancsnoka az ozmánok kezébe került, a város és erősség feladta magát. Hasonló sors érte a gazdag és erős Didymotichon-t (most Dimotika), mely az egész birodalomban híres volt iparáról s melyet Murad egyelőre európai tartományainak fővárosává tett. Mindez oly gyorsan történt, hogy komoly védelemre alig lehet gondolni, még ott is, hol miként a gazdag és népes Drinápolyban jelentékeny helyőrség állott a parancsnok rendelkezésére. Ehez járult, hogy az ozmánok szokott kegyetlenségeik miatt rémülettel és félelemmel tölték el a lakosságot, mely ez okból sok helyütt inkább védtelenül kívánt az ellenség kezébe kerülni.

Murad 1361. elején jelent meg először személyesen az európai harcztéren, s miután bátyja sírja fölött leróvta kegyeletének adóját, maga köré gyűjté hadvezéreit s kifejté az okokat, melyek Drinápoly gyors megvételtét szükségessé és kívánatosszá tévék. Első sorban nyomás volt ez a császár, ki fővárosában máris fogoly vagy ostromlott szerepét játszá. A haditanács a szultán javaslatát kifogás nélkül elfogadá s Lala-Shahin jelöltetett ki a nevezett várost azonnal ostrom alá venni, míg társai Ewrenos és Ilbeki éjszaki és déli irányban volnának miveleteit támogatandók. Murad kíséretével együtt Lala-Shahin serege után indult, ki egy nyílt csatában a fenyegetett város falai alatt megver-

vén a görögöket, csakhamar körültáborozta Drinápolyt. A császári parancsnok, kit a görög írók Hadrianos-nak neveznek, gyáván odahagyta a védelmére bízott várost a veszély pillanatában, s a Maricza gyors áradását felhasználván, az éjnek védelme alatt családjával és kincseivel hajón kiszökött a városból, mely ekkép parancsnok nélkül másnap megadta magát a győzedelmes ozmánoknak.

Drinápoly elestét követte nemsokára az erős és nem kevésbé fontos Philippopolis, mely nyugati irányban egyelőre végpontja lőn az ozmánok birtokának.

Mig az ozmánok fegyvere ekként a Balkántól délre mindenütt győzedelmes vala s a byzanczi császárság lassankint csak a főváros területére szorítkozott, addig túl ezen hegláncon, éjszak felől nem kis veszély fenyegeté az új birodalmat. Ezen veszély a szerbek és szövetségeseinek támadásában állott.

Philippopolis megvétele után az ozmánok által, annak egykori parancsnoka, ki származására nézve valószínűleg maga is szerb vagy bolgár volt, rá birta Uros szerb fejedelmet, hogy az szövetségeseiket keresvén, azokkal egyetemben megtámadja az ozmánokat. Uros csakhamar megnyerte I. Lajos magyar királyt, továbbá a bosnya és oláh fejedelmeket, kik jelentékeny hadakkal járultak a nevezetes vállalathoz. Murad, ez idő szerint Ázsiában lévén elfoglalva, későn értesült a veszélyről, úgy, hogy Lala-Shahin és Ilbeki csak csekély sereg felett rendelkezvén, aggodalommal néztek a legközelebbi jövő elé.

A szerbek és szövetségeseik egyenesen Drinápoly felé tartottak s a Maricza partjain ütötték fel táborukat; s miután értesültek az ozmánok csekély haderejéről, a győzedelmet már biztosnak hitték. Lala-Shahin a túlnyomó erővel szemben azon bátor elhatározásra jött, hogy a sikert nyílt csatában fogja megkísérteni; s minthogy tudomása

volt arról, hogy a keresztyének vad tivornyák és féktelen vígságok között szokták az éj nagyobb részét tölteni, ezen körülményt sietett felhasználni. Csekély számú lovasságával ugyanis hajnal felé négy oldalról egyszerre támadta meg az ellenséget, mely a mámor és az álom bilincseiben komoly védelem nélkül felkonczoltatott vagy tömegesen a Maricza hullámaiba kergettetett, hol ezerek dísztelen sírjukat találták. Így végződött az ozmánok legelső összeütközése a szerbekkel 1363. nyarán. Azon térség, hol a végzetes ütközet véghez ment, mai napig a «szerbek veszedelme» nevet viseli.

Ezen győzelem nemcsak növelé az ozmánok hírét és hatalmát, hanem egyszersmind roppant kincseket és zsákmányt szolgáltatott a győztesek kezeibe.

A következő időszakban Muradot részint Ázsiában találjuk, hol mecsetek, kórházak és menhelyek építésével volt elfoglalva s kiváltképen Brussát gazdagítá szép és hasznos épületekkel; részint személyesen vezette hadait a Fekete tengertől a Wardárig, mely folyó ez idő szerint nyugati határait jelölé birtokainak; továbbá Szeresz-től az Aegaei tenger partján egész a Duna közeléig, hol Nissa, a szerbeknek még az imént főerőssége mintegy éjszaki végpontját képezé birodalmának; majd az önként meghódolt bolgár fejedelemmel Sziszmánnal lépett védszövetségre; majd végre Byzancz falai alatt találjuk, győzedelemei következtében mindenütt rémülettel és egyszersmind csodálattal fogadtatván.

Ezen nevezetes események közül kétségkívül legfontosabb volt Muradnak a szerbekkel viselt háborúja 1375-ben. — Lázár, szerb fejedelem, a Balkán erősségeiben létező ozmánokat szakadatlanul nyugtalanítá, kik végre Szerbia megtámadására határozták el magukat. — Lázár, értesülven erről, határtartományainak népességét könnyen szál-

lítható értékével együtt a megerősített városokba rendelte, a vidéket pedig teljesen kipusztította s a falvakat felégette, úgy, hogy a bevonuló ozmánok csakhamar hiányt szenvedtek a legszükségesebb élelmi szerekben is.

Ilyen helyzetben s miután a szerbek a nyílt ütközetet gondosan kerülték, Murad egy döntő támadásra határozta el magát. Jól tudva, hogy az erős Nissa, hová a szerbek minden kincseiket és értékeiket szállították, mindenben bővelkedik, mire kiéhezett és megfogyott seregének szüksége volt, mindenek előtt annak elfoglalását tűzte ki feladatául. — Huszonöt nap kemény ostrom után, mialatt a szerbek csodálandó vitézséget fejtettek ki, végre Nissa az ozmánok kezeibe került. Roppant volt a zsákmány aranyban és ezüstben és egyéb drágaságokban; rendkívüli, keregett női szépségekben és rabszolgákban. Nissa még inkább megerősítettén, jelentékeny helyőrséggel láttatott el.

Alig értesült Lázár fejedelem Nissa bukásáról, midőn Muradot megengesztelendő, követséget küldött hozzá ellátva gazdag ajándékokkal, — és békét kért a rettegett ellenségtől. Murad, fensőségi jogának elismerése, továbbá ezer font ezüst évi adó fizetése és egy ezerfőnyi lovashad állítása mellett megadta a kért békét, — s ezzel véget ért az ozmánok első hadjárata Szerbiában.

Murádnak ezen hadjáratát hosszabb béke követte, melyet a hadsereg és a jobbágyi viszony rendezése körül tett intézkedései vettek igénybe. A hadsereg alatta számra nézve ép úgy növekedett, mint rend és fegyelem tekintetében nevezetes előhaladást tőn. Ettől fogva a hadseregben a legyőzött és adófizető népek segélyhadai is nevezetes szerepet kezdenek játszani.

Míg Murad a békét így birodalmának megerősítésére használta fel, addig a byzanci császár Paleologos János magát egy nevezetes körútra határozta, az európai udva-

rokhoz, oly czélból, hogy azokat birodalmának megmentése érdekében az ozmánok ellen háborúra bírja. Velence, hol a császár nagy pompával fogadtatott, nem érezte magát indíttatva, a gyenge byzanci trón érdekében az ozmánokkal háborúba keveredni; kik szárazföldi hódításaik által a köz-társaság érdekét ugysem érintették eddig közvetlenül. Minthogy azonban a császárnak már Velenczében kifogyott a pénze, uzsorások drága kamatok mellett ellátták a szükséges összegekkel, melyek segélyével azután útját folytatta Franciaország felé. Azonban itt sem volt szerencsésebb s V. Károly király, ki háborúi következtében az angolokkal maga is felette zilált pénzügyi viszonyok között tengett, nem volt képes jó kívánságoknál egyebet utra adni, — a szegény fejedelemnek.

Miután János még több kisebb udvarokat látogatott meg hasonló csekély eredménnyel, végre Rómába indult, hol ekkor V. Orbán ült szent Péter székében.

A pápa nagy kitüntetéssel fogadta a keleti kereszténység fejét, s miután János nyilvánosan és nagy ünnepélyességgel lemondott őseinek vallásáról és a nyugati egyház ölébe tért át, a pápa 15 hajót, továbbá 1000 ijaszt és 500 lovast *ígért* neki segélyképen az ozmánok ellen. De ez is csak pusztá ígéret maradt; s miután végre János meggyőződött, hogy e részről sem számíthat segélyre, reményeiben csalódva üres erszénnyel másodszor is Velenczébe indult, hogy onnan hazájába visszatérjen. De itt most hitelezői állották útját, kik őt elébb szabadon bocsátani vonakodtak, míg kötelezettségének irányukban eleget nem teend. A szegény fejedelem most egy gyors küldöncz által kérte fel távolléte alatt a kormány vezetésével megbizott fiát és örökösét — Andronikust, — hogy küldené meg számára, bár honnan veendi is, a hitelezői által követelt összeget. De Andronikus megtagadta apja

kivánságát; valószínűleg azon reményben, hogy így tartóssabban birtokában fog maradni a hatalomnak. Azonban, midőn Manuel, a császár második fia és Thessalonika helytartója apja helyzetéről értesült, azonnal maga indult utnak, természetesen a szükséges pénzösszegekkel, hogy apját a velencei kalmárok körmei közül kiszabadítsa. János hazaérkezvén, Andronikust száműzte, örökösének pedig Manuelt nevezte ki.

Ezen utóbbi esemény szomorú következményekkel volt úgy a byzanci császárra, mint magára Muradra, miként azonnal látni fogjuk,

Murad ifjabb fia Szaucsi apja távollétében az európai tartományok kormányzásával bízott meg s Drinápolyban székelte. Az ifjú Szaucsi, valószínűleg a byzanci hercegek példáját követve, függetlenné kívánta magát tenni apjától s ily célból összeesküvést hozott létre, melyhez hasonló indokból a száműzött Andronikus is csatlakozott. A dolog annál veszélyesebb vala, mert a két herceg pénz és ígéretek által máris jelentékeny haderővel bírt, melyet különösen az elégületlen nemzetiségek soraiból vettek. — Azonban Murad erélye és tekintélye végre győzedelmesen elnyomta a lázadást, s az ifjak az egyenlő érdekből szövetezett apák fogságába estek. Szaucsi apja parancsára megvakíttatván, lefejeztetett. Andronikus hasonlólag szeme világától fosztatván meg, — egy toronyba záratott, honnan két év múlva megszökvén, számos viszontagságok után Murad közbenjárása folytán végre megnyerte apja bocsánatát.

Így végződött az első családi egyenetlenség Ozmán házában, mely később alapúl szolgált azon ép oly gyalázatos mint kegyetlen intézménynek, mely az uralkodót feljogosítá, fiait és rokonait bármikor kivégeztetni. Józan törvények és egy méltányos örökösödési rend helyett az ozmán fejedelmek célszerűbbnek tartották a kegyetlenséget szen-

tesíteni, hogy magukat belháborúk és trónviszályok ellen biztosítsák.

Az összeesküvés elnyomatása után, mely a császárt ép úgy, mint a szultánt veszélybe hozta, a két uralkodó között még szorosabbá látszottak fűződni a szomszédság és barátság kötelékei; habár ezen viszony őszinteségében mindkét részről alapos okunk lehet a kételkedésre. Mindazonáltal tény, hogy a császár elhagyatva az európai udvaroktól, egyedül a szultán barátságára és jóindulatára volt utalva, ki ennek folytán lassankint védúri befolyást kezdte gyakorolni Byzanczban, mit a császár nemcsak tűrni, de utóbb elismerni is kénytelen volt; s mi által tekintélyének még azon kis része is elveszett, melyet még talán bírt vala.

Hogy Murad magát ilyen körülmények között könnyű szerével urává tehetné volna Konstantinápolynak, az kétséget alig szenved. De az ozmánok hódításaiknál sajátzerű, sok tekintetben bámulandó mérséklet által vezéreltetének, melynek talán első sorban rendkívüli diadalaikat köszönhetik. Kis-Ázsia rendszeres elfoglalása s az európai birodalom megalapítása első kezdettől fogva ezen bölcs mérséklet-ről tanuskodnak. Még nem látszott elérkezettnek az idő, mely ezen nagy jelentőségű és világra szóló eseményt megérlelte volna, s Murad azt siettetni nem tartá szükségesnek.

Időközben Kis Ázsiában is meggyúlt a baja Muradnak; hol veje Ali bég, egyike leghatalmasabb vasalljainak, Kiutahia és Konia vidékét függeleníteni akarta a szultántól. Azonban a Konia melletti véres ütközet, melyben többek között 2000 főnyi szerb segélyhad is Murad mellett harczolt, a szultán teljes győzedelmével végződött.

Igy Murad hatalmának déleiben a Halys-tól egész az Al-Dunáig magáénak nevezhette mindazon országokat, melyek természeti gazdagság tekintetében valamenyi európai állam-

mal versenyezhetének, véderő tekintetében pedig mindnyáját felülmúlták.

Említettük, hogy Lázár szerb fejedelem Nissa megvétele után adófizetőjévé, a bolgár fejedelem pedig, miután leányát Muradnak nőül adta, a szultán hűbéres szövetségésévé lőnek. Ezen viszony a keresztény fejedelmek és Murad között azonban nem volt őszinte; kiváltképen nem a két első részéről, kik minden alkalmat kilestek, hogy az ozmánoknak ártsanak s kik türelmetlenül várták a pillanatot, melyben magukról fensőbbségüket lerázzák. Murad előtt ez aligha titok maradhatott, mindazonáltal semmit sem tett, mi az események fejlődését ezen oldalról gyorsította volna.

A két keresztény fejedelem közül mindenesetre Lázár az, ki bátor, férfias elhatározása által inkább megérdemli tiszteletünket, míg Sziszmán a gyengék határozatlanságával sem a szerencsében, sem pedig a balsorsban nem képes rokonszenvünket megnyerni.

A szerbek különösen szigora miatt gyűlölték Muradot, mit Ázsiában volt alkalmuk tapasztalni, hol a szigorú fegyelmet tartó szultán többeket közülök felkötöttet, kik tilalma daczára Konia vidékén raboltak.

Lázár fejedelem mindenekelőtt a szomszéd keresztény nemzeteket igyekezett megnyerni, kik közül a magyarok, továbbá a bosnyákok, oláhok és moldvaiak első valának, kik többé-kevésbé számos harczosokat ígértek a háború esetére. Lázárnak terve volt az ozmánokat, ha egyelőre nem is Európából kiűzni, de mindenesetre a Balkán déli lejtőire szorítani.

Lázár már 1387-ben mintegy 30,000 főnyi sereg felett rendelkezett, melylyel a szomszéd ozmán telepítvényeket és kisebb erősségeket feldúlta és kifosztogatta. Murad ennek hírére sietett európai helyőrségeiből egy 20.000

emberből álló sereget összevonni, mely Bosniába, mint a mozgalom tulajdonképeni központjába tört s mindenütt, a hová jutott, rémületet és ijedtséget terjesztett embertelen kegyetlenségei által. Lázár most főhadát több kisebb csapatokra osztotta fel s azokkal a portyázó ozmánokat számtalan apróbb csatározásokban teljesen tönkre tette, úgy, hogy hiteles adatok szerint alig sikerült néhány ezernek a Balkánon keresztül menekülni.

Murad Ázsiában volt elfoglalva, midőn e váratlan vereségnek hírért vette. Az első alkalom volt ez, melyben az ozmánok első betörésük óta — a rövidebbet húzták; s a szultán attól tartván, hogy ezen kudarc az ozmán fegyverek nymbusának felette nagy ártalmára lehetne, azonnal a legvéresebb boszú-hadjáratra határozta magát. Ázsia és Európa, ozmán és hadköteles keresztény fejedelmek, s ezek között Sziszmán is szigorú utasítást kaptak, hogy a leg-rövidebb idő alatt gyülekezzenek fegyvereseikkel a szultán sátrára elé. A gyülekező hely Jenishehr volt Kis-Ázsiában.

Sziszmán, ki az erélytelenek példájára sokáig habozott a nyílt vallomással, szoríttatva Lázár által, végre kénytelen volt Muradnak kijelenteni: hogy a vele kötött szerződést semmisnek tekinti s csatlakozik azon mozgalomhoz, mely czélul tűzte ki az ozmánok igáját lerázni. Ezen üzenet, habár nem lephette meg, mégis nagy haragra lobbantá Muradot.

Míg a hadsereg egybegyűlt s a hadjáratához szükséges előkészületek megtétettek, addig Murad egy kettős családi ünnep megtartására is bírt még elég idővel. Két fia, Bajezid és Jakub menyegzője volt ez 1388-ban két byzanczi hercegnővel. Jellemző, hogy a byzanczi írók ezen kettős menyegzőről mitsem említenek, mi azonban az esemény hitelességét nem képes csökkenteni.

Vége a hadsereg teljes volt s a nagyvezir Ali pasa

parancsot kapott előhadával Drinápolyon keresztül egyenesen Bolgárországba nyomulni. Ali pasa, a főhadat bevárando, Jaksi pasát küldötte mintegy 5000 főből álló csapattal a Nadir szoroson át Bolgárországba, ki minden komolyabb ellentállás nélkül elfoglalta Tirnowát, Shumnát és más erősségeket, s bárhol jelent is meg, a lakosság majd mindenütt hódolattal vagy kegyelemért könyörögve nyújtotta át a város kulcsait az ozmán hadvezérnek. Ezen váratlan eredmény ép oly megdöbbentő, mint lesújtó volt Sziszmánra, ki az ozmánok közeledésekor magát a Duna melletti erősségbe Nikápolyba huzta vissza, mint örvendetes Muradra, ki ezen körülményben kedvező előjelét vélte látni a hadjárat további sikerének. Majd maga is főhadával bevonulván Bolgárországba, Nikápolyt roham által akarta kezébe keríteni. Midőn ennek Sziszmán hírért vette, bátorságát veszítve Ali pasa közbenjárása által kegyelemért esedezett Muradnál, ki azon feltétel mellett bocsátott meg hűtlen apósának, hogy az Murad fensőbbségének elismeréséül és hűségének zálogául a dunai erősséget Silistriát adja az ozmánok kezébe. Sziszmán látszólag örömmel fogadta a feltételt, melynek teljesítését erős fogadalmakkal ígérte. De alig hogy a veszély közvetlen szomszédságából eltűnt, Silistria átadását napról napra kétes ürügyek mellett elhalasztá, miközben titokban folytonosan fegyverkezett; s midőn elég erősnek hitte magát az ellentállásra, a kérdéses vár kiadatását egyenesen megtagadta.

Sziszmán hűtlensége és szőszegése Muradot most még nagyobb haragra gyújtotta s Ali nagyvezírt egész seregével ellene küldötte. A hadjárat ezúttal is rövid, de következményeiben kivált Bolgárországra annál fontosabb volt. Ali pasa csakhamar birtokába ejtette a legfontosabb helyeket és dunai várakat s Sziszmánt, ki ismét Nikápolyba menekült

verthadával, ostrom alá vette. Sikeres ellentállásról most sem lehetett szó s a hűtlen fejedelem szőszegését még gyávasággal tetézendő: nejével és fiával Ali pasa lábai elé borúlt, s kegyelemért könyörgött. Murad a szerencsétlen fejedelmet tausli-i táborában fogadta s életével és szabadságával ajándékozta meg oly feltétellel, hogy Bolgárország ezentúl ozmán tartományná leend. Így lettek a bolgárok török alattvalók 1388-ban.

A bolgár fejedelem szerencsétlensége azonban még inkább fokozta Lázár és a szerbek harcztágyát, kik példás rendben és nagy számmal gyülekeztek már 1389 tavaszán a fejedelem zászlója alá. Bosnia, Oláhország, Moldva, Albánia, sőt Magyarország is számos harcossal járultak a nehéz és fontos vállalathoz, mely, miként Lázár szövetségesének mondá: szabadságot és békét fog hozni a népeknek.

A szövetséges had 1389. nyarán mintegy 200 ezer harcztosból állott; oly számból, melylyel szemben az ozmánok kétségkívül nagy kisebbségben voltak, habár a későbbi szerb források ellenkezőt állítanak, s azt mondják: hogy az ozmánok számra nézve háromszor fölülmulták a keresztyéneket! Bármint legyen, annyi bizonyos, hogy a harczt kimenetelétől függött nemcsak a keresztyének sorsa keleten, hanem az ozmánok további fennmaradása Európában. Mindkét fél érezte a pillanat fontosságát s oly bámulatos vitézséget fejtett ki, mely az antik-kor létharczaira emlékezteti a történetírókat.

A döntő harczt színhelyét a Kossowo polje, azaz a Rigómező hosszas, mérsékelt magaslatoktól környezett síksága képezte, melynek legnagyobb hossza állítólag 20ezer szélessége pedig 5000 lépést tesz; s melynek közepén a Sitnicza pataka folyik alá, a síkságot két egyenlő részre osztván. A patak jobb partján, háttal éjszagnak a

szerbek és szövetségeseik, velök átellenben a tulsó parton az ozmánok foglaltak állást. A keresztényhad központját Lázár fejedelem, a jobb szárnyat unokaöccse Brankovics Farkas, a balszárnnyat pedig a bosnya király vezérelte. A magyarok, bolgárok s más segélycsapatok az utóhadat képezték. — Murad janicsárjaival és 2000 válogatott íjással a középhadat vezényelte; a jobbszárnnyat az ázsiai harczosokkal idős fia Bajezid, a balszárnnyat pedig az ifjabb Jakub. Segélyükre voltak rendelve a harczban kipróbált Ewrenos, Balán és Ajni bégek, továbbá Ali nagyvezér és Timurtas beglerbég. Murad ezuttal meghagyta hadvezéreinek, hogy a harczban személyesen és tetteleg is részt vegyenek, ezáltal a netán végzetes kimenetelt megakadályozandó.

Az ütközetet a könnyű ozmán íjászok nyitották meg; de mozdulatlanul állott, mint egy vasból készült fal, miként egy ozmán krónista mondja, a szerbek harczsora. A harcz már sokáig eredmény nélkül dúlt, midőn a nehéz vértetű szerb sorok rohammal törték át az ozmánok phalanxját s a balszárnnyat megsemmisüléssel fenyegették. Ekkor a döntő pillanatban előront villámgyorsasággal Bajezid, a szultán fia és örököse, s kezében hatalmas vasbuzogányt forgatva óriási erő és csodás vitézség kifejtése mellett a vértetűkben nehézkes szerbekre tör s azok soraiban rettenetes pusztítást visz véghez. Példája feltüzelt a már-már csüggedező ozmánokat, kik most egymással versenyeztek erőben és vitézségben. De a szerbek is érezték a pillanat nagyságát s óriási erőmegfeszítéssel küzdöttek az ingadozó siker dicsőségeért. A harczmező egész kiterjedésében halottakkal és sebesültekkel volt elborítva, s vérpatatok árasztották meg a kis Sitniczát, melynek ágya most közös sírgödörét képezte úgy szerbeknek, mint ozmánoknak. De a harcz kimenetele végzetes vala a kereszté-

nyekre nézve. A szövetségesek nagyobb része elvérzett a harcztéren, a többiek bilincsekbe verve a thrákiai rab-szolgavásárookra hurczoltattak. Az elesettek között volt maga Lázár fejedelem is, vitézeinek és országának virágával.

De a pyrrhusi diadal még egy más áldozatot is követelt, s ez a győzedelmes Murad volt. A szultán, ki a harc előtti éjszakát imával és könyörgésekkel töltötte s magát miként mondá, a martyriumra előkészíté, mély aggodalomban volt a harc kimenetele iránt. De midőn fegyvereinek győzelmét látta, háláját a csaták intézőjének már a harcztéren kívánta nyilvánítani. Az elesettek és sebesültek magasan felhalmozott sorain végig haladván, egy ifju szerb harczos emelkedik ki a halottak tömegéből s a szultán közelébe csúszván, bosszuló törét annak szívébe mártotta. A szerbek megbosszulója Kobilovics Milos volt, ki tettének végrehajtása után a dühöngő ozmánoktól felapóztatott.

A rigómezei ütközetnek több tekintetben nagy és fontos következményei voltak. Kimenetele szünteté meg a szerbek önállóságát a történelemben s adta kezébe az ozmánoknak azon termékeny és nagy kiterjedésű tartományokat, melyek az Adriai és a Fekete tenger közt, éjszakra pedig egész a Dunáig terjednek; mert miként látni fogjuk, ezen tartományok ettől fogva rövid megszakítással egészen napjainkig vagy hűbéri vagy teljesen alávetett viszonyban állottak az ozmán birodalomhoz. Egy másik, nem kevésbé fontos eredménye ezen véres ütközetnek abban állott, hogy a könnyű lovasság fölényét a nehéz vértezettű harczosokkal szemben kétségtelenül bebizonyította. Tagadhatatlan, hogy az ozmánok ezen körülménynek nem egy győzedelmüket köszönhetik. Jellemző, hogy a hadviselésben ezen nyomós körülmény a nyugat előtt még sokáig nem

részesült azon figyelemben, melyet bizonyára megérdemelt.

I. Murad uralkodása, miként láttuk, egy hosszú láncsorát képezi a szerencsés háborúknak, melyek befolyása alatt az ozmánok nem gyanított hatalomra emelkedtek. De nemcsak háborúiban, Murad a béke műveleteiben is ép oly kitünő mint szerencsés uralkodónak mondható. A katonai és polgári igazságszolgáltatást, mely apja alatt még a kezdeményezés nehézségeivel küzdött, nemcsak kibővíté, de egyszersmind tökélyesíté is. Alatta jött létre többek között a főhadbírói intézmény, mely nem sokára egyike lön a legbefolyásosabb méltóságoknak az államban. Keresztény alattvalóiból egy saját csapatot alkotott, az u. n. wojnákokat, kik háború esetében a szekerekre, élelmezésre és a podgyászra felügyeltek, különben a harcban részt nem vettek. — Az urbéri viszonyok szabályozása alkalmával kiszolgált, bénult vagy elaggott harczosai számára külön hűbéreket alapított. Ezen intézkedés azonban a későbbi időkben sok bajnak lett kútforrása. Szabályozta továbbá a kincstári javadalmakat és kimondá, hogy a rabszolgák 125 asperben megállapított értékének egy ötöde adó fejében az állam pénztárába fizetendő be. Kiválóan magasztalják az ozmán történetírók Murad jótékonyágát s azon körülményt, hogy alatta gazdagodott a birodalom legpompásabb nyilvános épületekkel.

Habár mindezekből kitűnik, hogy Murad nem idegenkedett a magasabb műveltségtől és képzettségtől, ő maga mindazonáltal műveltséggel mégsem birt, sőt még nevét sem tudta írni. Bizonyítja ezt a ragusai köztársasággal kötött egy szerződése, — mely felett pecsét és aláírás helyett — a szultánnak tintába mártott és lenyomott öt ujjá szemlélhető. Timur khán is így szokta szerződéseit aláírni, csak hogy ilyenkor nem tintába, hanem egy, ezen célra

legyilkolt rabszolgának még párolgó vérébe mártotta kezét. A symbolikát kiválóan kedvelő keletiek ezen barbár szokásban nem csak meg nem botránkoztak, hanem ellenkezőleg a kéz ilyenén lenyomásában számos titkos jeleket láttak, melyekből a szultánok «mindig győzedelmes» jelgését vélték kiolvashatni.

NEGYEDIK FEJEZET.

I. Bajezid (1389—1402) átveszi az uralkodást a csatatéren. — Bajezid pusztító hadjáratai. — Byzanci állapotok. — Hadjárat Oláhországba. — Az ozmánok viszonya Magyarországhoz. — Zsigmond király intézkedései. — Hangulat nyugaton. — Új keresztes háború. — Zsigmond követsége Franciaországban. — A francia segélyhad. — Megindulás keletre. — Rosz jel. — Nikápoly alatt. — Bajezid megérkezése. — A csatarend. — Támadás. — Az ütközet. — A nikápolyi veszedelem okai és következményei.

I. Bajezid (1389—1402), kit gyorsasága miatt kivált a csatatéren Jilderim, azaz villám melléknévvel tisztelt meg az ozmán történetírás, ugyancsak a csatatéren lépett trónra. Még dúlt a rigómezei ütközet, midőn a halálosan megsebezett Murád maga köré gyűjté legtekintélyesebb hadvezéreit, s ünnepélyesen első szülött fiát Bajezidot nevezé ki utódjának. A jelenlevő nagyok azonnal hűséget esküdtek az új fejedelemnek s hódolatuk jeléül a szokásos lábsókolást is végrehajtották.

Bajezid legelső tette mint uralkodó: a testvérgyilkosság volt. Az ellenség üldözéséből visszatérő s mitsem sejtő öccsét Jakobot, alig hogy az apja haláláról értesült volna, — rögtön a harezmezőn megfojtatta; — később azután apjával együtt nagy pompával a brussai sírboltba temetteté. — Ezen kegyetlenség okát az ozmán írók s ezek között különösen Seadeddin, különféleképen magyarázzák. Némelyek a két testvér között már régebben fennállott gyűlölségnek, mások féltékenységnek tulajdonítják; valószínűbb

azonban, hogy Bajezid a még mindenkinek eleven emlékezetében lévő Szaucsi-féle összeesküvés ismétlésétől félt. Bármint legyen is, az új szultán ezen első tette, rossz előjelenek tekinteték úgy barát mint ellenség által.

Bajezid Szerbiából, melyet most minden irányban feldúltak és kifosztogattak az ozmánok s honnan több ezer nőt és gyermeket hurczoltak fogságba, — fővárosába Drinápolyba ment, hol a telet hadi-tervek és előkészüldések között töltötte, mert el volt határozva, a következő évben mindazokat megfenyíteni, kik a szerbeket segítették.

Az 1390. év tavaszán három nagy hadsereg állott Drinápoly körül, melyeket a szultán Szerbia, Bosnia, Oláhország és a szomszéd tartományok pusztítására rendelt. Ezen évben törtek az ozmánok legelőször magyar területre is; s nagy volt az ijedség, melyet a rémhír az egész országban keltett.

Lázár szerb fejedelem fia és utódja, István, látva országának és családjának veszedelmét, s miután sehonnan sem ígérkezett segély, végre elhatározta magát a szultánnak meghódolni; mi által legalább egy kis töredékét régi függetlenségének sikerült megmentenie. A feltételek, melyeket Bajezid Istvánnak szabott: annak hűbéres hadkötelezettségében, továbbá adófizetésben és az ezüstmányák jövedelmének egy részében állottak. Végre István tartozott a békeszerződés biztosítására nővérét, a szépségéről híres Milenát Bajezidnak nőül adni.

Még keményebb sors érte Bosniát, mely, habár tartósan még nem csatoltatott ekkor a birodalomhoz, de megfosztva népességének nagy részétől, valódi sivataggá tétetett, melyet utóbb Ázsiából beköltözött ozmánok kezének megszállani családjaikkal, mi által a szerencsétlen ország majdnem egészen elvesztette régi nemzetiségi jelle-

gét. Makedoniát és Albániát egészen a tengerekig hasonló sors érte; s ha volt valami, mi a megtizedelt népességet még reményétől is egy jobb jövőre megfosztotta, úgy ez az ozmánok újabb és tömeges megtelepedése vala, kik magukat a szerencsétlen országok urainak tekintették, melyekben a benszült népesség csak amazok kegyelméből tengethette nyomorúlt életét. Ezen alkalommal hagyták el tömegesen különösen az albániaiak fenyegetett hazájukat s túl az Adrián Dél-Olaszországban és Szicziában telepedének meg, hol mai napig úgy nyelvüket, mint szokásaikat tisztán megőrizték; a nélkül azonban, hogy maguknak sajátzerű nemzetiségi jogokat tulajdonítottak volna új hazájukban. A hasonló indokból Magyarországra menekült szerbek, kik egy Brankovics és az ipeki patriárcha Czernojevics alatt itt nyertek vendégszeretőleg menhelyet, — kevésbé tapintatosan és háladatosán viselték magukat.

Bajezip viszonya a byzanci udvarhoz ezen időben sajátos fordulatot vőn; mit azért sem hagyhatunk említés nélkül, mert legjobb bizonyítékát adja úgy a császárok tehetetlenségének, mint az ozmánok mindig növekedő befolyásának a főváros falain belül is. Az árnyéktrónon még mindig Paleolog János és fia Manuel ült; míg az idősebb, a világtalan Andronikus, kiről Szaucsi lázadása alkalmával már szólottunk, János fiával együtt a börtönben sínlett, melyet egy izben már elhagyott ugyan, de a hova ármánykodásai miatt újból visszakerült.

Andronikus, értesülvén Murad haláláról és Bajezip trónraléptéről, ezen változásra fektette új tervét, melynek kiviteléhez gyorsan hozzáfogott. Öreit megvesztegetvén, fiával együtt Kis-Ázsiába szökött, hol Bajezip lábaihoz borúlt s tőle segítséget kért a byzanci trón visszaszerzésére, mely jogosan őt mint elsőszülöttet, és nem öccsét Manuelt illeti. Bajezip, kinek politikájával: az ingadozó

császári trónt legvégső tekintélyétől is megfosztani, — Andronikus kívánsága megegyezett, pártfogásába fogadta a világtalan trónkeresőt s neki oly feltétel mellett: hogy a fővárosban már számosan lakozó ozmánok számára teljesen szabad vallásgyakorlás és egy kadi vagy bíró alkalmazása által külön biráskodás biztosítassék, továbbá: hogy a szultánnak évi adó fejében 30 ezer aranyat fizetend s öt háborúiban seregével követni tartozik, — tíz ezer fegyverrest adott rendelkezésére.

Paleologos János és fia Manuel ezen támadásra elkészülve nem lévén, — megfutottak s védelem nélkül átengedék a trónt nyugtalan rokonuknak; de nemsokára elfogatván, ugyanazon börtönbe zárattak, melyet Andronikus az imént elhagyott.

Azonban Andronikus diadala sem eredményezett tartós gyümölcsöket; s miután a szultán irányában elvállalt kötelezettségeinek csak kis részben tudott eleget tenni, s minthogy apjának meggyilkoltatásába, mit tőle Bajezid kívánt, beleegyezni vonakodott, végre elvesztette pártfogójának támaszát s vele együtt ingadozó trónját, melyet — és ezt különösen ki kell emelnünk, — nem szennyezett be rokonainak vérével.

Az öreg János és Manuel, kiszabadulván a börtönből, hasonló uton keresték sérelmük orvoslását, — s Bajezidhoz menekültek; kit nagyobb számú segélyhad és egyéb ígéretek által csakugyan rábírtak: hogy letiltá Andronikust a trónról, s abba újból Jánost és Manuelt helyezte vissza.

Így a byzanczi trón alig volt más, ozmán hűbérnél, melyet az nyert el, kit a szultán vele megajándékozni jónak látott.

A legnagyobb megaláztatások azonban az öreg Paleologos Jánost életének végső napjaiban érték: midőn az utolsó görög város Philadelphia (Alasher) ellen Kis-Ázsiá-

ban, melynek parancsnoka a császár nevében védelmezte a kereszténységnek ezen végső bástyáját, — kellett a szultán parancsából tulajdon seregét vezetni; s midőn a főváros egy védfalát, melyet egyéb anyag hiányában három széthordott templom köveiből építettett, ugyancsak Bajezid rendeletére le kelle rombolnia. Nemsokára ezen események után János bevégezte viszontagságokban gazdag életét.

Bajezid szenvedélyes és vad természete nem vala képes a békével hosszabb ideig megférni: s ha nem talált, tehát keresett okot, mely őt újból meg újból a harcok izgalmas körébe hívta, mely tulajdonképeni elemét képezte ezen zsarnoknak. Említettük, hogy a rigómezei ütközet után három részre osztotta hadát; egyikét ezeknek Oláhország ellen küldötte. Azonban Mircse vajda rendkívüli vitézséggel védelmezte országát, s végre csak a túlnyomó erőnek és az ozmánok által kifejtett embertelen gyilkolási és mészárlási rendszernek volt kénytelen tágitani, a midőn elismerte a szultán fensőségét Oláhországra nézve s évi adó fizetésére kötelezte magát. Az ozmánok ettől fogva, vagyis 1391 óta sorolják Oláhországot rendes adófizető tartományaik közé.

Ugyancsak az 1391. és következő években az ozmánok betörései Magyarországra mindig gyakoriabbak lőnek, úgy, hogy Zsigmond király követek által kért felvilágosítást Bajezidtől, minthogy a magyarok eddigelé ellene támadást még nem intéztek. Bajezid szokott göggel fogadta a magyar király követeit, s már az első találkozásakor szenvedélyes haragot árult el úgy a magyarok, mint kivált Zsigmond király iránt, kinek végre azon izenetet küldte: hogy nemsokára meg fogja őt látogatni országában, és pedig harcossainak kíséretében; onnan azután egyenesen Rómába fog menni s Szent Péter oltárán megabakoltatni harci pápáját.

A féktelen dölly és elbizakodottság mélyen sértették a

keresztény fejedelmet. Ehez járult, hogy Manuel császár, ki fővárosába szorulva fogolyként őrizteték Bajezidnak Konstantinápoly kapui előtt tanyázó katonáitól, mindig sürűben fordult levélben és személyes megbízottak által Zsigmondhoz, kit trónjának védelmére kért fel, mely, miként mondá, egyszersmind a kereszténységnek utolsó támasza keleten.

Zsigmond, ki a nyugati udvarokkal és kivált VI. Károly francia királylyal barátságos viszonyban állott, s kinek mint legközelebbről érdekeltnek égető feladata volt országát a legközelebbi jövő eshetőségei ellen még idejében biztosítani, nyílt levélben kérte fel a keresztény udvarokat segélyre. — Ezen felhívás tulajdonképeni célja volt, az ozmánok ellen egy keresztes hadjáratot létesíteni, melynek feladatai közé tartozott volna tágasabb értelemben a Szentföld felszabadítása is.

Habár az idők a keresztes háborúk óta nagyon megváltoztak, a tudomány és művészet, a kereskedelem és közlekedés azóta jelentékeny előhaladást tőnek, s az emberi társaság lassankint inkább gyakorlati eszmékért kezdte hevülni, annyi mégis bizonyos, hogy a nemesség, és pedig első sorban a francia lovagok bizonyára nem csekélyebb hévvel ragadták meg a felvetett eszmét, mint őseik egykoron a clermonti zsinat felszólítását. — De nem csupán Franciaország, hanem a Németbirodalom és Olaszország is, kiváltképen a pápa felszólítására nagy érdekléssel foglalkoztak az ügyet.

Zsigmond király, ki már előbb, 1392-ben vezetett egy hadat Bolgárországba s nem egy, habár kisebb ütközetben győzedelmeskedett az ozmánok felett, jól ismerte az ellenség harci szokásait és bámulatos kitartását kivált a harcz végzetes pillanatában; s ez okból a megindult érdekltséget az új keresztes had mellett minél inkább fokozni

igyekezett. Tapasztalatai szerint a hadjárat nem volt oly könnyű, s azért kivált a francia közvélemény vérmes, sőt könnyelmű várakozásait és ennek következtében lábra kapott elbizakodottságát mindenképen ellensúlyozni iparkodott. A következmények megmutatták, mennyiben volt igazolva Zsigmond ez érdembeli igyekezete.

Zsigmond az 1396. tavaszán két egyházi és egy világi főúrból álló követséget küldött Párisba VI. Károlyhoz egy sajátkezű levelével. Ebben ékes és egyszersmind szívhez szóló szavakban volt a keleti országok sanyarúsága, a szerencsétlen lakosok üldözése és legyilkolása, s a városok és falvak kifosztogatása leírva. Megemlékezett a levél a fenyegetett byzanci császárságról is, és különösen azon veszedelmes terjeszkedéséről az ozmánoknak, kik immár Európa szívét, a kereszténység központját fenyegeték. Végül a legkeresztényebb fejedelemhez és népéhez fordul: segélyt kérven a fenyegető veszély ellen. A levél tartalma, melyet a király parancsolatából az egész országban kihirdettek, ropant hatást gyakorolt a francziákra s néhány hét alatt Dijon táján oly nagy számú önkénytesek gyülekeztek össze, hogy azok nagyobb részét vissza kelle utasítani s csak mintegy 8000 válogatott harcos szemeltették ki közülök.

Az így alakult francia segélyhad élén a burgundi herceg és legidősb fia Nevers gróf állott, kik a királyi házzal közeli rokonságban voltak. Ezek körül csoportosultak a legelső főnemesi családok díszei, mint: Guy és la Tremouille, továbbá Eu gróf és Boucicault tábornagy; nemkülönben a Bare, de la Marche és Artois grófok, hasonlólag királyi vérből; valamint Francziaország hős tengernagyja de Vienne és még számtalan mások, kiket a történelem mind feljegyzett mint vitéz harcosokat, kik azonban oroszlánbátorságuk és magas származásuk daczára sem voltak mentek

azon kor erkölcsi és társadalmi hibáitól, melyek részben szerencsétlenségüket előidézték. A lelkesedés tisztán eszményi iránya nem sokáig tartott, s helyét a nemes de tudatlan vitézség váltotta fel.

Ezen válogatott sereg, mely útközben még a németbirodalmi segélyhaddal egyesült, melyet a pfalcezi választófejedelem vezényelt, ápril havában bevonult Budára, hol Zsigmond által nagy kitüntetésekkel fogadtatott. A bajor vitézek között volt az ismeretes Schiltberger is, ki a nikápolyi szerencsétlenség alkalmával az ozmánok fogságába került s 30 évet töltött rabszolgaságban. Utóbb megszabadulván, haza jött és megírta sok tekintetben érdekes élményeit, melyek «Reise im Orient» cím alatt több kiadásban jelentek meg Németországban.

Az egész had, mely ápril havának utolsó napjaiban Budán egyesülve volt, megközelíté a 100 ezeret. Zsigmond, kinek Bajezid már elébb megizente, hogy május havában a Dunán keresztül fog egész hadával Magyarországra jönni, a kiindulást sietteté, úgy, hogy az összes hadsereg május derekán már Orsovánál állott. Hiányos előkészületek folytán azonban a sereg átszállítása a Dunán további nyolcz napot vett igénybe.

Még mielőtt a hadsereg Budáról megindult volna, máris oly jelek kezdének mutatkozni, melyek minden komolyabban gondolkozót aggodalomba ejthettek. Az akkori idők mindennapi jelenségei közé tartozott ugyanis, hogy a seregeket minden lépten-nyomon, egy másik sereg követte, mely feslett erkölcsű, pénz és kéj után sóvárgó nőszemélyekből állott, mely azon idők erkölcsi állapotát felette szomorú színben tünteti elénk. Ezen mótelyei az emberiségnek itt sem hiányoztak s könnyen elgondolható, hogy kivált a könnyű vérű franczia harczosokra mily rossz hatással voltak. Ezen szomorú körülménynek tulajdonítható,

hogy a keresztény sereg már kezdetben nem volt oly fegyelmezett és szigorú rendhez szoktatható, miként az kívánatos lett volna, kivált egy oly ellenséggel szemben, mely ezen kellékekkel bőven el vala látva. Hiába tiltakoztak a hadseregben lévő papok ezen kíséret ellen, hiába voltak magának Zsigmond királynak minden ide irányzott fáradozásai, ezen eleven dögvész mindenütt követte a tábornok s megkötötte a harczosok úgy lelki mint testi működését.

Így érkezett a sereg az Al-Dunára; így vonult be az ellenség földére. Az előhadat a magyar, német és oláh csapatok képezték, ezt követték a francziák, míg Zsigmond király a burgundi herczeggel az utóhadat vezette, melyben a magyar nemesség, köztük: Laczkovics, Perényi, Gara stb. nagy számmal volt képviselve. Orsovától Widdinig, mely egy görög parancsnok alatt, úgy látszik, vegyes ozmán helyőrséggel volt ellátva s csakhamar megadta magát, győzedelmesen vonultak keresztül a keresztények, s több, habár jelentéktelen csatározások eredménye, kivált a francziák elbizakodottságát egész a könnyelműségig fokozta. A keresztény lakosságot mindenütt a francziák vették védelmük alá; azonban az itt-ott talált mohamedánok irgalom nélkül felkonczoltattak. Szeptember derekán végre az egész hadsereg az erős Nikápoly alá érkezett, melyet nem nagy őrséggel Toghán bég védelmezett.

A város, kivált az oda menekült nagyszámú vidéki lakosságot tekintve, nem volt eléggé élelemmel ellátva, úgy, hogy midőn azt a keresztények minden oldalról körültáborozták, csakhamar a legkomolyabb jelei kezdének mutatkozni a szükségnek és élelemhiánynak; mely körülmény Toghán béget arra birta, hogy kiküldött hírvivők által értesítse Bajezidot a fenyegető veszélyről.

Bajezid, ki ekkor éppen komolyabb ostrom terveivel Konstantinápoly falai alatt táborozott, alig vevé a hírt,

hogy Nikápoly veszélyben forog, midőn azon izenetet küldé Toghán bégnek, hogy nyomon követi a hírvivőt.

E közben a Nikápoly alatt táborozó keresztény hadak, de kiváltképen a francziák féktelen tivornyák és mulatságok között tölték a napokat és éjekeket, s mindenre gondoltak inkább, mint az ozmánok közeledésére. Elbizakodottságuk annyira ment, hogy még azokat is, kik időről időre az ellenség közeledését jelentették, árulóknak s az ozmánok titkos szövetségeseinek nyilvánították; sőt ezen vélt merényletükért nem ritkán tettelegességekkel bántalmaztak is. — A tábori sátrak puhító kényelemmel és fényűzéssel voltak felszerelve, melyekben a megszokott vitézség mellett a kény és élvezet hajhászat pusztító szenvedélyei ütötték fel tanyájukat.

Ez alatt Bajezid gyorsan közeledett a harez színhegyéhez, míg a keresztények nagyobb része még mindig szokott könnyelműséggel élvezte a tétlenség és képzelt biztonság veszedelmes gyümölcseit. Dél tájban volt, midőn Bajezid könnyű lovasai már a keresztény tábor körül száguldának. Nagy volt most egyszerre a rémület, még nagyobb a zavar mint annak kísézője. Csak a francziák nem akarták még most sem hinni a valót, de midőn az ostromlott vár őrségének örömrivalgása a bástyákról lehatott a keresztény táborba, a könnyüvérű népség egyszerre tudatára ébredett a veszedelemnek.

Zsigmond király első volt, ki a helyzet komolyságát átlátta s egyedül neki köszönhető, hogy a harczosok még idejében csatarendbe sorakoztak. Példája és nyugalma rendkívüli hatással volt az egész táborra, mely rövid idő alatt készen várta az ellenséget. De Bajezidnak nem volt szándéka a támadást megkezdeni; ismervén a keresztények heves harcsmódorát, a támadást ezektől várta.

A csatarend felállítása alkalmával mutatkozott szük-

keblűségnek és hiúságnak, — mely vád különösen a francia lovagokat terheli, — mint a következmények megmutatták, a legkárosabb következményi voltak. A francia hadnak Zsigmond terve szerint csak a második sorban kellett volna az ellenséget megtámadni. A király a könnyű török előhad ellen első sorban az egyesült magyar-német hadat rendelte támadásra; de ezen intézkedése által mélyen sértve érezték magukat a francia nemesek, s szemben az ellenséggel oly visszautasíthatlan szenvedélyvel követelték Zsigmondtól az elsőséget, hogy ez képtelen vala zajos kívánságukat megtagadni. Így a francziáknak jutott az első támadás dicsősége, de egyszersmind őket terheli a nehéz vád is, hogy ez által az ütközet sorsát eldöntötték.

A francziák ellenállhatlan vitézséggel rontottak az ozmán sorokra s mindent eltiportak, mi útjokat állotta: s míg Franciaországban az udvar egyházi körmeneteket és nyilvános imákat tartott a harc szerencsés kimenetelére, addig vidáman lobogott a szűz Mária képével díszített francia zászló, melyet az ősz, de rendíthetlen Vienne admirál tartott kezében. Mindig hátrább szoríttatának az ozmánok, kiknek felhalmozott holttemei máris akadályozni kezdék az előnyomulást.

Zsigmond, ki az egész hadjárat alatt ép oly nagy gondosságot, mint gyakran gyengeségre mutató elnézést tanúsított, most, a döntő pillanatban valódi hadvezéri tehetséget árult el; s ha az alatta harczoló vitézek parancsait mindenben szigorúan követik, majdnem bizonyos, hogy a végzetes harc kimenetele szerencsés lett volna.

Alig ezer lépéssel a francziák mögött a főhad állott Zsigmonddal, a következő rendben: a jobbszárny Laczkovics István vezérlete alatt a magyarokkal; a balszárny az oláhokkal Mircse vajda alatt; a központban végre a bajor és sytriai segélyhadak Zsigmonddal; közelében voltak:

Gara nádor, a pfalcezi választó fejedelem, czilli-i Herrmann gróf és mások. Az egész sereg háttal éjszagnak a Dunára támaszkodott s egy tágas magaslatot foglalt el.

Bajezip, kinek összes hadereje legfeljebb 120 ezerre tehető, három hadrendre osztá fel seregét. Az elsőben 24 ezer nagyobb részben janicsár fogadta a támadókat; a középhad 30 ezer kitűnő lovasból állott; míg az utóhadban mintegy 50 ezer nagyobbbrészt válogatott lovassal rendelkezett Bajezip. Ide számíthatók még a szerb, bolgár és albániai keresztény segélyhadak is. Az utóhad, mint a sereg zöme délnek egy erdős magaslatra támaszkodott.

A francziák első támadása a janicsárok ellen volt intézve, kiknek sorain roppant mészárlás után, mely tizezer ozmán harczosnak került életébe, végre sikerült keresztül törniök. Az ozmánok által akadályképen a földbe vert hegyes vasczőlöpők nem voltak képesek a franczia hősöket feltartóztatni, kik csodálandó vitézséggel támadták meg most a még számosabb s eddig a harcban részt nem vett középhadot. A győzelem itt még nehezebb volt; de rendíthetlen bátorságuk itt is minden akadályt leküzdött s miután a hadrend védelmére felállított ozmán lovasságot megsemmisítették, ezt magát áttörték, mire az ozmánok rémülettel kezdének megfutamodni azon magaslat irányában, melyen Bajezip maga, — ki a veszedelem láttára már parancsot adott a visszavonulásra, — mintegy 50 ezer pihent harcossal állott. — A francziák, elragadtatva a győzelem lángoló tüze által, nem vették figyelembe, hogy a szakadatlan harcban erejük immár fogyatkozni kezd, s hogy harci paripáik sem bírják már sokáig a minden mértéket meghaladó erőmegfeszítést. . . . De újból meg újból előre törtek s miután a magaslatot elérték, már-már az utóhaddal állottak szemben. . . . Most azonban, a döntő pillanatban, melytől minden függött, mintha egyszerre ébredtek volna

tudatára az óriási merényletnek, ezen még az imént rendíthetlen hősök miként egy adott jelre, vad futásnak eredtek. . . . Hiába volt az ősz Vienne dörgő szózata, ki balkezében a szűz Mária lobogóval, jobbájában pedig halált osztogató kardjával újból meg újból a legsűrűbb soraiba rontott az ellenségnek; s kinek kezéből hatszor ragadtaték ki a szent lobogó s ki ugyanannyiszor szerezte azt vissza; mignem számtalan sebekből vérezve lehullott lováról s kilehelé hős lelkét.

Bajeid alig vevé észre a harc ezen nem várt fordulát, midőn sietett azt felhasználni. Pihent seregével miként a völgybe aláomló görgeteg rontott a menekülő francziák után, kiket fáradt és kimerült lovaikon még elébb utólért, mint azok a magyar főhadhoz értek volna, mely eddig a harcban még semmi részt nem vett. A francziák nagyobb része leváratott s csak 24 lovag jutott utóbb még az ozmánok fogságába. Ezek között találjuk: Nevers, Eu, Bar és Tremouille grófokat, továbbá Boucicault marsallt stb., kik nehéz bilincsekre verve, a haragtól dühöngő Bajeid elé vezettetének.

Most egyszerre megváltozott az ütközet képe. Az ozmánok minden oldalról rettentő kiáltással támadták meg a főhadat, melynek két szárnya be sem várva a gyors rohammal közeledő ellenséget, vad futásnak eredett; mi annál végzetesebb lőn, mert a menekülők mindnyájan a Duna felé tartottak, melynek meredek partjairól ezrek zuhantak alá a folyam hullámaiba s lelték sírjukat, míg mások a túlterhelt hajók elsüllyedése alkalmával veszítették el életüket, s csak csekély volt azon szerencsések száma, kik ezer viszontagságok után hazájukba visszakérültek.

Egyedül Zsigmond király állott ellent egy ideig mintegy 12 ezernyi központi hadával, mignem a túlnyomó erő s a beállott éj rémes sötétségének befolyása alatt, mely

még jobban növelé a vad rendetlenséget, seregével együtt futásban keresett menekülést. A nürnbergi várgróf Hohenzollern Frigyes, az esztergami érsek, czilli-i Hermann és a János-lovagrend nagymesterének kíséretében sikerült Zsigmondnak egy dunai hajóra szert tenni s azzal a folyam torkolatáig eljutni, hol a menekülőket a rhodosi lovagok hajói fogadták be s Konstantinápolyon keresztül Dalmátiába szállíták.

Az egész tábor, a királyi kincsek és drágaságok, ropant mennyiségű élelem és hadikészletek stb. mind a győzedelmes ozmánok kezébe kerültek. Nagy volt a hadi foglyok, még nagyobb az elesettek száma. Az ozmánok részéről nem kevesebb mint 60 ezer halott borítá a csatatért, a keresztény elesettek száma nem lehet kisebb. S így, habár óriási áldozatokkal vásárolva meg, a győzelem teljes volt, s Bajezid nem tarthatott többé Nyugat-Európától, mely ezúttal legelőször érezte közvetlenül az ozmánoknak még kevéssel előbb kicsinylett, de immár rettegett hatalmát.

A nikápoli ütközet nem annyira politikai következményeiben, melyek, miként látni fogjuk, egy másik esemény által részben megakasztattak, hanem inkább folyamatában egyikét képezi azon jelenségeknek a történelemben, melyek fölött a vélemények nagyon szétágaznak.

A keresztény világ részéről rendkívüli előkészületek tétettek ezen hadjáratra, de sem a kereszténység lelkesülése és áldozatkészsége, sem pedig a nyugat rokonszenve, sőt tetteles segélye nem vala képes azon esapást feltartóztatni, melylyel a keleti barbárok a nyugatot s vele a művelődést sújtották. Mert ezen időtől fogva rövid megszakítással feltartóztatlanul nyugat felé tartott a barbár áramlat, mely elnyelte Budát, fenyegette Bécsét, s ha itt végre meg nem töretik, valószínű, hogy a nyugati kereszténység legalább részben az izlam fenhatósága alá kerül,

miként Oroszország politikai megaláztatásával együtt a keleti egyház századokig a mohamedhitű tatárok kegyelméből tengett. Így tekintve a nikápolyi veszedelem nem csupán nemzeti, hanem egyszersmind általános művelődési veszedelemnek is nevezhető.

Az erők, melyek egymással szemben állottak, megközelítőleg egyenlők valának. A keresztények már régebben Nikápoly alatt táborozván, nemcsak megerősítheték, hanem egyszersmind ott választhatták állásukat, hol az legezelszerűbbnek mutatkozott. A keresztény bolgár népesség, melynek földjén táboroztak, nem viseltetett irányukban ellenséges indulattal, legalább nem találjuk ennek sehol sem nyomait; ellenkezőleg már a hadjárat természeténél fogva inkább feltehető, hogy a lakosság a keresztény haddal rokonszenvezett. Végre — talán csak a szükséges ostromszereket leszámítva, minthogy Nikápoly megvétele elején rohammal terveztetett, — a hadsereg mindennel el volt látva, mi az akkori idők hadviseléséhez szükséges volt. Sőt ha nem csalódunk, Engelnél azon állítással is találkozunk, hogy Zsigmond táborában már ágyúk is voltak találhatók, melyek az európai hadviselésben állítólag itt jöttek volna először használatba. . . . De hiányzott egy fontos tényező, mely nélkül a harcban győzelem nem is gondolható, s ez a fegyelem és engedelmesség volt, melyek hiányában a legszámosabb had is csak bénult test, melynek műveleteit nem a tervszerű akarás, hanem a véletlen vezérli.

S vajjon ki állítaná, hogy a keresztény had, mely Nikápolynál a nyugati művelődésért állott tűzben, ezen felette fontos kellékekkel bírt? . . . Igaz, hogy a fegyelem fentartása már azáltal is nagyon meg volt nehezítve, hogy a hadsereg különféle nemzetiségekből állott. Azonban van egy közös tulajdonsága a vitézségnek, mely

egy közös czélért való küzdelemben minden más érdek fölé emeli a harczost: s ez az egyenlő bátorság. De fájdalom, ezen tulajdonsággal nem bírt általánosan a keresztény had. Mert míg a francziák aránylag kis csapatjukkal az ellenség elő- és középhadát egymaguk megsemmisítették, míg óriási erő ellen órákon keresztül egyedül harczoltak, addig a közép- és utóhad magyar, német és oláh harczosaival mozdulatlanul, miként lebűvölve, szemlélte az egyenlőtlen harczot, a nélkül, hogy a kellő pillanatban való belépése által a harczba a vitéz francziákat támogatta s így a győzelmet, melyet amazok már-már kivívtak, teljessé tette volna. S végre, midőn a francziák a túlfeszített erő ellenhatása alatt hátrálni kezdének, midőn a lét vagy nem lét kérdése a főhad elé állott, ez, a nélkül, hogy az ellenséget bevárta volna, vad és rendetlen megfutamodása által nemcsak végveszedelmet, hanem szégyent is hozott azokra, kik az utókornak mulasztásaikért számolni tartoznak. — Gibbon, ki a nikápolyi ütközetet bővebben írja le, azt mondja: *«ha a francziák a magyarok higgadtságával, a magyarok ellenben a francziák vitézségével bírnak, az ütközet kimenetele más lett volna.»*

Semmi sem bizonyítja az ozmánok hadviselését, de különösen Bajezid kegyetlenségét jobban, mint azon undorító, czél és szükség nélküli vérengzés, mely a harcz utáni reggelt követte. Itt Bajezidot az emberiség ördögként látjuk működni, a boszú és gyűlölet legrútább köntösében. Az embertelen zsarnok fényes sátra elé hatatja a szíjak és kötelek által egymással tömegesen összebilincselte keresztény foglyokat, s egy adott jelre megindul a mészárlás. A védtelen szerencsétlenek ezerével gyilkoltatnak így le; a jajkiáltások, imák, átkok, melyeket a haladók az ég felé szórnak, a megmagyarázhatlan öröm egy nemével tölti el a roppant gyilkolás intézőjét, ki még

mindig sátra előtt élvezettel szemléli az undorító látványt. Végre délután négy óra körül — mintegy utálatig élvezve a szörnyű jelenetet — megszünteti az öldöklést . . . Több mint 5000, mások szerint 10,000 fogoly esett egyedül itt áldozatul a barbár vérengzőnek; ide nem számítva azon ezereket, kik az elmúlt napon harcban vagy futás közben veszítették el életüket. A többiek, és pedig csak az ifjúság nyervén részben kegyelmet, rabszolgaságba huzoltattak, hol legnagyobb részük nyomorútan elveszett.

ÖTÖDIK FEJEZET

A nikápolyi ütközet következményei. — Bajezid visszavonulásának okairól. — Byzance helyzete. — Segély nyugatról. — Manuel utazása Nyugat-Európába. — Görögország. — Az ozmánok Görögországban. — Hadjárat Peloponnésosban. — Manuel a nyugati udvaroknál. — Hír Konstantinápolyból. — Hazaérkezés. — Belső állapotok. — Timur és az ozmánok. — Követségek. — Tokat és Sivas elfoglalása. — Bajezid megindulása Timur ellen. — Rosz előjelek. — A harez előtt. — Az angorai ütközet. — Bajezid fogságban. — Bajezid halála. — A mongolok kitakarodása. —

Bajezid nem sokáig időzött a dunai tartományokban, s feltűnő, hogy a nagy győzelmet nem használta fel úgy, miként azt tehette volna. Ha meggondoljuk, hogy most a nyugat, de kivált Magyarország védtelenül ki volt téve az ozmánok támadásainak, s ha tekintetbe vesszük azon ropant zavart és rendetlenséget, mely a szerencsétlenség hírére az egész országban lábra kapott, s melyeket még növelt azon körülmény, hogy Zsigmondról elején senkisé tudott biztos hírt mondani, s míg némelyek az ozmánok fogságában, mások a hareztéren elesni látták, ismét mások Konstantinápolyba hagyák menekülni; s ha végre Laczkovits honáruló tervét, Zsigmond távollétében az ozmánok segítségével nápolyi Lászlót a trónba helyezni, — emlékezetünkbe visszaidézzük, könnyen megérthetjük azon általános rémületet, mely a kedélyeket megragadta s mármár az önfeladással látszék alkudozásba hozni a nemzetet.

Azonban a rémület még ezúttal nem volt indokolt; igaz, hogy Bajezid portyázó csapatai Thuróczy tanúsága

szerint kiváltképen a Szerémségben és Boszniában, — mely utolsó királyának Dabisjának halálával szerződészerűen Zsigmondra szállott, s hol később a lázadó Hervoja oly sok zavart csinált, — nagy pusztításokat vittek véghez, de voltaképen a Drina melletti Zwornik kivételével eddigelé tartósan még sehol sem állapodának még; s azért megjelenésük inkább egy elemi csapáshoz hasonlított, melynek következményei ugyan sokáig láthatók, de a mely a nemzet belső életére egyelőre még nagyobb befolyást nem gyakorolt.

Bajezip visszavonulása a nikápolyi győzelem után a történelemben sokféle magyarázatra adott alkalmat. Némelyek az időközben Ázsiában kiütött zavargásoknak, vagy a szultánnak az ingadozó byzancei trón ellen intézendő terveivel hozzák összeköttetésbe, melyek Bajezip személyes megjelenését szorgosan kívánták; mások Bajezipnak egy fájdalmas testi nyavalyája által kívánják indokolni, mely egy görög író szerint nemi kicsapongásainak volt következménye s melynek befolyása alatt gyakran napokat töltött beszámíthatlan állapotban, elzárkózva palotájába vagy tábori sátrába. Azonban egy harmadik magyarázatát is adhatnók ezen sokszor megbeszélt eseménynek; s ez, Bajezipnak teljes tájékozatlansága a nyugat segélyforrásai, népeisége és harcziás szelleme felől. Az általános ismeretek akkoron még felette gyarlók valának, a tudatlanság pedig, mely amazokat helyettesíté, talán csak kevés kivétellel annyira ment: hogy legtöbbször a szomszéd országok maguk teljesen ismeretlenek voltak egymásnak úgy belső, mint népeiségi és nemzetiségi viszonyaival. Így, mint látuk, Zsigmond és hadserege mély tudatlanságot árult el az ozmánok és véderejöknek megítélésében. Más oldalról az ozmánok sem tudtak többet ellenségeikről; ellenben azon körülmény, miszerint a francziák hallatlan vitézsége majd-

nem kétséssé tette győzedelmét, Bajezidot méltán gondolkozásba ejthette. Végre az ozmán politika terjeszkedés tekintetében mindig oly gondos mérsékletet áruolt el, hogy Bajezidről sem tehető fel: miszerint kalandos és merész vállalatok által idegen országokban és nemzetiségek ellen, még mielőtt azok viszonyaival közelebbről megismerkedne, az eddigi sikert kockára tette volna. Tudjuk, mily sokféle érintkezés, támadás stb. előzte meg az ozmánok végleges megtelepedését Európában; mily gondosan és fokozatosan haladának terjeszkedéseikben Szerbiát és Bolgárországot illetőleg. Tudjuk, hogy mielőtt *egy* nemzettel teljesen készen nem valának, azaz mielőtt azt teljesen védtelenné nem tették, addig csak rablóhadjáratokat intéztek a többiek ellen; mely alkalommal azután nemcsak gyengíteni és kifosztogatni, hanem kémkedés és az elhúrozott lakosság vallomásai alapján oda igyekeztek, hogy azon országok különféle viszonyaival megismerkedjenek, mit később komolyabb megszállás alkalmával gazdagon kizsákmányoltak. Ez a barbár hódítók józan ösztönének teljesen megfelel.

Sehol sem volt a rémület az ozmánok győzelmének hírére nagyobb, mint Konstatinápolyban, mely minden reményét ezen hadjárat sikeréhez kötötte s melynek fejlődése a nyugati udvarokkal való érintkezése által lényegesen hozzájárult annak létrejöveteléhez s ki most egyedül és védtelenül állott a busszúvágó barbár haragja előtt. És valóban Bajezid a Dunától egyenesen a Bosporus felé tartott s Manuelt a főváros átadására szólítá fel. De a császárságban a szégyen érzete felkelté most a szunyadó bátorságot és önbizalmat, — s a szultán követeit felelet nélkül elutasítá. — Bajezid ellenben a kudarcz daczára még most sem mert nyílt támadást intézni Konstantinápoly ellen; hanem a táborában tartózkodó János herceget, a világtalan Andronikus fiát, ki apai örökségéből és Bajezid kegyelméből még

csak Selymbriát bírta, ígéreték és fenyegetések által rávette, hogy unokatestvére Manuel ellen mint trónkövetelő lépjen fel. A szultánnak ezen ép oly gyáva, mint hasztalan kísérleteit megghiúsította maga János az által, hogy a fenyegetett császárt a dologról titkon értesíté, s egyuttal biztosítá, hogy semmiféle szándokai a byzanczi trónra nincsenek.

Minthogy Bajezid ezen oldalról terveit megvalósítani sehogy sem bírta, s hogy mégis új hadjáratok által nevét és seregét továbbra is rettegetés tárgyává tegye, s mert végre ezen úton a roskadozó byzanczi trón alól ismét egy támaszt eltávolíthata, — hadjáratra készült Görögország és a Peloponnesos ellen.

Részint az önfentartás ösztöne, részint az ozmánok ismert kegyetlensége és hűtlensége arra bírták a nyugati udvarokat, hogy ezentúl több figyelemmel kísérték a keleti eseményeket s ezen megváltozott irány befolyása alatt inkább mutattak hajlandóságot a fenyegetett byzanczi trón támogatására. Boucicault tábornagynak, egyike azon keveseknek, kik a nikápolyi veszedelmet túléltek, — sikerült 1399-ben VI. Károly francia király és Manuel császár között oly közeledést hozni létre, mely nem csekély befolyással volt a keleti események fejlődésére. A francia udvar becsületbeli kötelességének tekintette a Nikápolynál elesett francia lovagok halálát megboszulni; s miután a még életben maradt nemesek s ezek közt Boucicault is, kétévi rabság és gazdag váltságdíj lefizetése után hazájukba visszatértek, csak alkalom kellett, hogy ezen hajlama határozottalakban nyilvánuljon. Az említett tábornagynak tehát, ki a keleti viszonyokat jól ismerte, nem nagy fáradságába került rövid idő alatt egy, 1200 főből álló merész csapatot gyűjteni, mely azon cím alatt, mintha a byzanczi császár zsoldjába fogadta volna, csakhamar tengeren útnak indult Konstantinápolyba.

A francziák jelenléte és vitézsége, de kivált azon ígéretek, hogy nemsokára számosabban fogják őket követni, új reményt öntött a sokat megpróbált csüggedező lakosság keblébe. S valóban, egyedül a francziáknak köszönhető, hogy a politikai dolgokban eddig közönyös vagy éppen ellenséges indulatú genuaiak és velenceiek lassankint a császári trón támaszai lettek; minek jótékony hatását csakhamar alkalma volt Manuelnek is érezni.

János herczeg, ki titkon elhagyta Bajezid udvarát és Selymbriába vonult vissza, nem csekély aggodalomban volt, mióta tudta, hogy a szultánnak értésére esett a császárral egyetértése, s szüntelen eszközökről gondolkozott, melyek kényes helyzetén segíteni képesek lennének. Boucicault tábornagy, ki Manuel császár személyes megjelenésétől az európai udvaroknál, de kivált Franciaországban a kereszténység ügyének keleten sokat ígért, mindenképen igyekezett a császárt ezen útra, — melyet apja annak idején oly kétes körülmények között tőn, — rávenni. Manuel végre a francia tábornok sürgetésének engedvén, elhatározta a keresztény fejedelmek segélyét személyesen szorgalmazni; távolléte alatt azonban nemes indulatú unokaöcscsét Jánost ideiglenesen a kormányzással megbízni.

János, alig értesült császári nagybátyjának ezen reá nézve oly kedvező elhatározásáról, midőn a szultán által mellé rendelt kémek ébersége daczára sikerült Selymbriát elhagynia és Konstantinápolyba sietni, hol a császár által szívélyes kitüntetéssel fogadtatott. — Röviddel ezután Manuel családjával együtt, melyet útközben Methonében helyezett biztonságba, elhagyá fővárosát s Boucicault kíséretében Franciaországba hajózott,

Bajezid, midőn ezekről értesült, bosszúságának a byzanci események fölött egyelőre más irányt adott. Görögország, mely az utóbbi századokban, de kivált a frank

feudum behozatala óta fokonként süllyedt anyagi jólétében, politikai jelentőséggel is csak annyiban birt, a mennyiben Byzanczhoz tartozandóságában még némi kis fontoság rejlett, az ozmánok terjeszkedésének hosszú korszakában véres harczok színhelye volt. Ha politikailag nem, de szerencsés fekvése és kedvező éghajlata által a kereskedelemre nézve annál nagyobb fontossággal birt. S habár a szultánok a kis-ázsiai ipart még nem szándékoztak új tartományaikban meghonosítani, minthogy ezen veszélyes versengés ellen az ázsiai ozmánok ellenszegülésétől tartottak, arra mégis ügyelének, hogy kereskedelmük minél nagyobb kiterjedést nyerjen. Itt fognak utóbb, mint látni fogjuk, az ozmánok és velenceiek érdekei egymással összeütközésbe jönni.

De volt még egy más ok is, mely Bajezid előtt Görögországot kívánatos birtoknak tüntette fel. A byzanczi császárság lassankint elvesztette minden tartományait, melyek a Fekete és az Adriai tenger, továbbá a Duna és a Rhodopé bércei között feküvének. Görögország mindazonáltal, habár csak névleg, függő viszonyban volt még mindig Byzancztól ámbár a körülmények és a távolság az utóbbi időkben sokat lazítottak azon viszony szorosságán.

Görögország sokáig a byzanczi császárok secundogeniturája volt; csakhogy a fejedelem, vagy despota, miként neveztették, kivált az erélyesebb császárok alatt sohasem birt nagyobb politikai önállósággal s inkább a császár helytartójának tekintették. Megjegyezzük, hogy a despota szó, mely egy hűbéres fejedelem czíme volt az európai keleten, ép oly kevésbé bir annak mainap szokásos értelmével, mint a classikai korszakból a tyrann szó.

Mióta Byzancz hatalma és tekintélye napról-napra alább szállott, Görögország is mindig jobban kibontakozott régi kötelékeiből, s számtalan apró tartományokra oszlott,

melyek fejei magukat despotáknak nevezték. Az ekként szétdarabolt s belső viszályok által még inkább gyengített ország meghódítása nem látszott felette nehéz feladatnak. Ha tehát Görögország és a Peloponnesos, mely utóbbi mindig ide értendő, az ozmánok kezébe kerül, ez által a konstantinápolyi árnyesászárság legutolsó erkölcsi támasztól is megfosztatnék, mely létjogosultsága mellett talán még szólani tudna, s Görögország meghódítása Byzancez végleges bukását fogná jelenteni.

Az 1396. év tavaszán látta először a classicai hellén föld az újabb idők barbárjait. A Thermopylek szorosán nem állottak most azon rendíthetlenek, kiket az utókor kegyelele még mindig eleven emlékezetben őriz; elhagyatva állott Hellas eme természetes kapuja s a tudatlan barbárok aligha sejtették, mily nagyszerű emlékek színhelyére tették otromba lábaikat. Egykor a xerxesi had milliói nem valának képesek Hellast meggyőzni; a perzsák nyilainak árnyékában harczolt egy maroknyi nép — egy fegyverzett tenger ellen, s halála által nagyobb és maradandóbb diadalt szerzett magának, miként a világ legnagyobb hódítója.

De az idők megváltoztak. A régi Hellas népe már kipusztult. A mívelt Róma, a barbár góth, vandál, hún, avar, szláv, stb. népek mindnyájan átkeltek sírján, mindnyájan hátrahagyták nyomaikat a feldúlt, kifosztogatott országban. S az ozmán hadak csak törpe embereket és romokat találtak; amazokat szolgálkává tették, emezeket nem bántották.

A nyugati kereszténység készülődései 1396 elején, egy kis időre még elhárították a veszélyt Görögországról. De mindjárt a nikápolyi ütközet után újból jelentkezett.

Ewrenos bég, a tapasztalt vén harczos, kit mélyen sértett, hogy a nikápolyi ütközet után Oláhország ellen intézett hadjárata oly szerencsétlenül ütött ki; s ki Mirese

vajda győzelmei következtében majdnem egész seregétől megfosztva, hagyta el kudarczainak színhelyét, — most égett a vágytól, a kellemetlen csorbát mihamarább kiköszörűlni. Működéseit ezúttal jobb siker követte, mert a védelem a görögök részéről ép oly eredménytelen mint elégtelen volt s egyik város a másik után sietett meghódolni. A Thermopyléktól egész a korinthusi földszorosig majdnem minden akadály nélkül eljutott az ozmán had. Delphi herczegnője, kit az egykorú írók kicsapongásai miatt valódi Phrynének rajzolnak, viruló leányával együtt — ki egy szomszéd fejedelemnek már el vala jegyezve, — Bajezid elé sietett s a szultánnak lábaihoz borúlván, becsutelen életéért könyörgött. Bajezid, miután Delphit ozmán területnek nyilvánítá, a herczegnőnek megkegyelmezett, leányával pedig háremjét gazdagítá. A Peloponnesosban két részre oszlott a hadsereg. Az egyik Ewrenos béggel délnyugati irányban dűlta fel a félszigetet egész Modonig és a régi Spartáig, hol a mistrai fellegrvárban rettegve nézett közeledésük elé az erélytelen despota Theodoros. A másik Jakub pasával éjszaki irányban pusztított és a jól védett Argost fenyegette. De tartósabb ostromot ez sem volt képes kiállani s csakhamar az ozmánok kezébe került, kik teljesen lerombolták, lakosait pedig, kik a környéken összeszedett szerencsétlenekkel együtt 30 ezeren felül valának, a kis-ázsiai rabszolgavásárookra hajtották.

Miután így a Peloponnesos, vagy miként a középkorban nevezték Morea minden irányban feldűlatott, Bajezid egyszerre visszarendelte onnan hadait, a nélkül, hogy ott az ozmánok még ezúttal tartósabb foglalásokat tettek volna. Korinthosból ugyan még intéztetett egy kisebb támadás Attikába, hol a bölcsek városa, mint a byzancziak Athent nevezték, nem kis rettegésben volt. Azonban az Ázsiában fejlődő események legalább még egyelőre meg-

mentették úgy Athent, mint a többi Görögországot az ozmánok uralmától.

Mielőtt az ázsiai eseményekre fordítanánk figyelmünket, szükséges, hogy egy kis időre Byzanczba térjünk be.

Manuel három évig tartózkodott az európai nyugaton. Párisban az udvar és a nép által nagy kitüntetésekkel fogadtatott; azonban jelentékeny segélyre ezen oldalról, legalább egyelőre nem számíthatott; meglátogatta Angliát, de hol IV. Henriket nem sikerült terveinek megnyerni. Megfordult azonfelül még Németországban és Olaszországban, s ámbár a pápa mindenkinek, ki a császárt az ozmánok ellen segíteni fogja, előre kilátásba helyezte a nagy bűnbocsánatot (grand pardon), mégis csak kevesen találkoztak, kik ama kalandos vállalatra nevezetesebb áldozatokat hoztak volna.

Már készülöben volt Manuel hazafelé, midőn Jánostól felhívást kapott, hogy sietne vissza Konstantinápolyba, mert Timur hajlandó minden tartományait visszaadni, melyektől az ozmánok megfosztották. És valóban, ha az események az angorai ütközet után Timurt nem kénytelenítik egész gondját Kelet-Ázsia ügyeire fordítani, valószínű, hogy ezen ígéretét teljesíti, minthogy ez által az ozmánokat legérzékenyebben sújtotta volna.

Manuel tehát 1402-ben kísérve egy 200 főnyi francia tiszteletőrség által, rendkívüli ígéretekkel, gazdag ajándékokkal és 14 ezer tallér évdíjjal a francia király részéről elhagyta Párist. Az ígéretek utóbb csak felette csekély mértékben valósultak, az ajándékokat pedig elnyelték a hosszú út rendkívüli költségei, míg végre az évdíj is megszűnt. A császár csalódásokkal telve tért vissza fővárosába, s ezentúl minden reményét az ázsiai események mikénti fejlődésébe helyezte.

Az ozmán sereg, mely tíz év óta az u. n. aranykapu előtt táborozott s a fővárost minden mozdulatában kém-

kedő figyelemmel kísérte, elhagyta ezen helyét s a szultán ázsiai hadaihoz csatlakozott. Ez volt hosszú idő óta az első megkönnyebbülés. Hasonlóképen csekély helyőrség maradt vissza Drinápolyban és a többi városokban, úgy, hogy egy erőyes támadás most kiszámíthatlan következményeket vont volna maga után; s ha valaha, úgy most lett volna a pillanat, az ozmánokat Európából kiszorítani. A szultán fogságban, főhada tönkre téve, fiai menekülöben és még hozzá gyűlöletes ellenségeskedésben a még meg sem ürült apai örökség fölött. . . .

Sajnos, hogy Európa oly kevésbé értette meg a pillanat fontosságát s hogy Byzancz oly szomorú állapotban volt, miszerint egyedül képtelen vala a helyzetet felhasználni. Ily alkalmak a népek életében csak nagyon ritkán szoktak előfordúlni . . . s valamint az egyesek, úgy közönségesen a nemzetek is csak ritkán tudják felhasználni, mivel a pillanat kínálkozik, s mit a költő szerint: egy örökévalóság sem hoz többé vissza . . .

Timur lenk, azaz béna Timur, egyike a történelem legrémesebb és egyszersmind legnagyobb férfiainak, ki rendkívüli lelki ereje és bámulatos vitézsége által magát Ázsia urává tette, ki fenyítő fegyvereit Moszkváig vitte; győzedelmes hadait a turáni mélyföldről és a Hindu-Kush völgyeiből Indiába, Perzsiába, Syriába, Egyptomba vezette; ki Bagdadot, a mohamedanizmus kegyeletes központját, Kurdistánt és Örményországot meghódította; a kaukázusi és nyugat-ázsiai fejedelmeket megalázta; s ki mindenütt a hol megjelent a bámulat és rettegés tárgyát képezte, 1401-ben Bajezid ellen intézte régen tervezett támadását.

Az ozmán hatalom, eddig két világrésznek réme, Ázsia régi államrendszerét és a nemzetek függetlenségét mindenütt veszélylyel fenyegette. Azon rendszeres, hagyományokra fektetett politika, mely az ozmánok terjeszkedését

eddigelé lehetségessé tette, lassankint nem csupán Európában, hanem Ázsiában is általános nyugtalanságot keltett. Nemesak a Bosporus, hanem az Indus és Euphrát partjain is érezték már, habár egyelőre még nem közvetlen hatásai-ban, a khalifák örököseinek befolyását.

Timur-lenk, az ázsiai világhódítók ezen legutolsó, de egyszersmind legnagyobb alakja, éppen akkor lépett a történelem színpadára, midőn az ozmánok hatalma I. Murad tevékeny és szerencsés országlása alatt a legelső nagyobb diadalokat ülte. A féltékenységgé és korlátlan hatalomvágy, párosúlva ritka és nagy hadvezéri tehetségekkel, Timurt mindjárt diadalainak kezdetén ellenségévé tették az ozmánoknak. Mint a nagy Dzsingisz utódja, — habár kétes leszármazási alapokon, — Timur az Ázsia, sőt a világ fölötti uralomra egyedül magát és nemzetét tartotta hivatottnak. Természetes, hogy a kelet korlátlan kényuralmi rendszere ezen felfogásnak nemcsak nem mondott ellene, sőt Timurt mindjárt elején egyedüli örökösévé tette a mongol világbirodalmi eszmének. . . A nemzetiségi vagy talán helyesebben faji eszme itt először győzedelmeskedik a vallási felett, azon népeknél, melyek a mohamedanizmus egységét hirdető tanai mellett még más érdekeket is kezdének megismerni.

Bajeid, ki elfoglaltsága mellett Európában és Ázsiában féltékeny gonddal kísérte Timur minden műveleteit, jól tudta, hogy közte és a mongol hódító között előbb vagy utóbb véres harcra kerül a sor; s azért, kivált 1396 óta minden alkalmat került, mely tartományaiban politikai bonyodalmakra nyújthatott volna alkalmat. Ezen tekintetek eléggé megmagyarázzák azon látszólag csekély tevékenységet is, melyben Bajeid az utolsó éveket, kivált a nikápolyi ütközet után töltötte; s mely pusztá fenyegetésekből állott, melyekkel a byzanci császárt ostromolta, s

azon pusztító de nem foglaló hadjáratból, melyet Görögország ellen intézett 1396 és 1397-ben.

Ha a keresztény Európa Timur politikai és világtörténelmi jelentőségét felfogni képes lett volna, s ha elfogultságát és féltékenységét magasabb érdekeknek alárendelni tudja, majdnem bizonyos, hogy Bajezid és vele az ozmánok még a nikápolyi ütközet előtt kipusztultak volna Európából. De a keresztény világ az ázsiai hódítókban mindig csak vérengzőket látott, kiket szükség esetében megengesztelni igen, de ügyesen felhasználni nem tudott; s kik iránt naiv tudatlanságánál fogva nem érzett egyebet — undornál. Ezen politikai rövidlátás sok szerencsétlenséget hozott Európa népeire.

Timur az 1401—1402-iki telet Felső-Örményországban töltötte s a következő tavaszt jelölte ki az ozmán birodalom megtámadására. De mielőtt magát ezen fontos lépésre elhatározta, mintha lelkiismeretét kívánta volna megnyugtatni, elébb számos követségeket és ajándékokat küldött Brüssába, hol a szultán ekkoron tartózkodott, — s barátságot és szövetséget ajánlott ellenségének, oly feltételek mellett mindazonáltal, hogy Bajezid nemcsak a követeket, de a nagykhán ajándokait is büszke megvetéssel küldé vissza. Az ajándékok egyébiránt mind durván dolgozott tatár fegyverekből állottak, többek között egy íjból, melynek kötelét erősen összecsavart emberi izmok képezték! — Timur jól ismerte ellenségét és tudta, hogy ez sohasem fog vele másként, mint fegyverrel kezében találkozni. De Timur, mintha a szultánt csak ingerelni akarná, a szövetségeket és ajánlatokat többször ismételteté, persze mindig egyenlő sikerrel, vagyis jobban sikertelenséggel; s az egész érintkezésnek nem volt más eredménye, mint hogy a kedélyeket a közelgő harcra mindig jobban előkészíté.

A mongolok e közben 1402. tavaszán benyomultak az ozmán birodalom területére s Tokát-ot és Siwaš-t, mely utóbbit Bajezid legidősb fia és örököse Ertoghrul védelmezte, kemény harc után elfoglalták. Timur a fogságába került Ertoghrult első felindulásában megölette, mi által Bajezid gyűlöletét és haragját nagy mértékben fokozta. A két barbár versenyzett egymással, mi módon fokozhatnák gyűlöletüket még jobban.

Alig vette Bajezid hírét fia meggyilkoltatásának, midőn véres bosszút esküdött annak okozójának; s minden rendelkezhető hadait összevonta s azokkal birodalmának fenyegetett belsejébe indult. De mintha Bajezid szerencseszallaga letűnőben volna, saját harczosai, kik máskor bámulatos önmegtagadással siettek a halál vagy győzelem elé, most zúgolódni kezdének s azt vetették a szultán szemére, hogy csupán személyes haragjának áldozza fel katonáit. Ehez járult, hogy Bajezid egy idő óta felette fősvény lett, ajándékokat nem osztogatott s e miatt elkényeztetett harczosait még jobban felizgatta, úgy, hogy azok már azt a gúnyt költötték rá, hogy pénzein bizonyosan már Timur neve látható, azért rejti és őrzi oly gondosan. De nem csak katonái, hadvezérei is kedvtelenül menének a harciba. Ennek oka némileg megmagyarázható az által, hogy Timur sietett a szultán befolyásosabb embereit titkos ajándékok és ígéretek által megvesztegetni; mi az általános romlottsággal, melyről később még szólni fogunk, s mely kivált Bajezid alatt kapott lábra, könnyen összeegyeztethető. Bajezid, hogy legalább jobb hangulatba hozza seregét, végre megnyitá ugyan kincstárát s arannyal önté el nyugtalankodó harczosait; de ez csak keveset használt, mert az elégtelenség azontúl is tartott.

Az élelmesség a tudatlanságot mindig ki tudta zsákmányolni, kiváltképen oly időben, a melyről szólnunk, hol a

legegyszerűbb jelenségek vagy tünemények magyarázata vagy csodás látnoki erőt, vagy pedig, miként kivált a keresztény népeknél ördögöt és babonát föltételezett. Azon időben, midőn az ozmánok és mongolok egymással megmérkőzni készülődének, Ázsia és Európa rendkívüli rettenésben valának — egy nagy üstökös megjelenése által. Timur csillagjósai uruk számára ezen tüneményből nagy szerencsét következtetének, — míg ellenben Bajezidnak kevésbé udvarias augurjai ebben is veszedelmet láttak az ozmánok részére. A könnyűhivőség ezuttal nagy győzelmet ült, — mert a két különböző jóslat valóban teljesülésbe ment. — Itt is, ott is nagy volt ennek következtében az izgalom, s mindenki erősen hitte, hogy ezen rendkívüli égi tünemény egyedül az emberek végett jelentkezett s öltötte magára ritkaszövésű köntösét. S mint a zsarnokokok közönségesen, Bajezid is sokat adott az efféle jóslatokra, s telve végzetes sejtelmekkel közeledett nyár derekán Angora városához, melynek éjszaki szomszédságában ment véghez azon ütközet, mely az ozmán uralkodónak szabadságába és trónjába került; nemzetének tovább fennmaradását pedig a szerencsés véletlenre bízta. A történelem azt bizonyítja, hogy a legnagyobb nemzetek nem ritkán hasonló nehéz megpróbáltatásokon menének keresztül, s hasonló véletleneknek köszönhetik nemcsak fennmaradásukat, hanem gyakran jövő nagyságukat is. Így Róma, Pyrrhus és kivált Hannibal elleni háborúiban.

Bajezid hadserege a gyors előnyomulás, valamint az évszak kedvezőtlen befolyása alatt sokat szenvedett, úgy, hogy a döntő napon alig tett 60 ezer harczust, ide számítva az európai keresztény segélyhadakat is, melyekhez egyedül Szerbia 20 ezer vértezett harcossal járult, kiket maga a szerb despota és Bajezid sógora István vezényelt. Ezen seregben volt a szerbek sokszor megénekelt nemzeti

hőse is, Kraljevics Márko, kiről annak idején még fogunk szólni.

Timur, alig vevé hírét, hogy Bajezid Angora mellett táborozik, midőn egész hadával sietett őt felkeresni. A mongolok állítólag 800 ezeren valának, s ha ezen szám talán némileg túlozva lenne is, annyi bizonyos, hogy az ozmán sereggel szemben roppant többséget képezének; mi a harczi kimenetelét nemcsak könnyebben megmagyarázza, hanem egyszersmind Bajezid bukását dicsőbbé teszi.

A döntő nap végre megviradt, mely határozandó volt a fölött, vajjon a két zsarnok közül melyik maradjon a világ ura vagy ostroma. Az ozmánok harczrende ezuttal is a szokott volt, három had, mely egymásután és részben fölé vala felállítva, s melyek közül a harmadik vagy utóhadban maga Bajezid volt, körülvéve legvitézebb harczosaitól.

A mongolok nyomasztó tömegekben, tulajdonképeni csatarend nélkül, rontottak az ozmánokra, kiknek előhada sokáig megállotta a harczot, mígnem maga Bajezid azon megfoghatlan hibát követte el, hogy azt vissza, és pedig közelébb az utóhadhoz rendelé. Ezen mozdulatot az ellenség hátrálásnak magyarázta s eget-földet megrendítő kiáltásokkal rontott a visszavonulók után; kik csak zúgolódva engedelmeskedének a szultán parancsának, mintha sejtették volna, hogy ezzel a harcznak sorsa el van döntve. És valóban, a zavar, mely most beállott, minden leírást lehetlenné tesz; a küzdelem mindkét részről csakhamar valódi mészárlássá fajult. Az általános zavart és ijedelmet az ozmán táborban még inkább növelte azon körülmény, hogy többen Bajezid kis-ázsiai vazalljai közül most seregestül Timur pártjára állottak.

Bajezid, ki a végzetes kimenetel láttára visszanyerte egész lelkierejét és bátorságát, körülvéve szerb harczosaitól, kik ezuttal leghűbb és legvitézebb támaszának bizonyultak

az ellenség tömegébe rontott, hol nyolczágú vasbuzogányával, miként egykor a Rigómezőn, roppant öldöklést vitt véghez a mongolok soraiban. De ez mitsem változtatott többé a harc sorsán. Mustafa, a szultán legifjabb fia, nyomtalanul tűnt el a harcban; Szuleiman, Mohamed és Iza csak a hű szerbek segítségével menekülhetének a csataterről; egyedül Muza tartotta ki mindvégig apja oldala mellett.

A harc, mely kora reggel vette kezdetét, még késő este is dúlt, s csak ekkor vala Bajezid nemkevésbé vitéz környezete által rávehető, hogy a menekülésre gondoljon. A szultán csak kevesektől környezve, keresztül vágta magát az ellenség sűrű sorain s a menekülés már-már sikerültnek látszott, midőn Bajezid paripája szomjuság és kimerültség következtében néhány perczre megtagadta a szolgálatot, mi által az üldöző mongoloktól utólérve, rövid végső ellentállás után, azok fogságába került.

A nem dicstelenül elbukott fejedelem tiszteletet ébresztő méltósággal viselte szerencsétlenségét, s midőn Timur elé vezetteték, ki állítólag sátrában épen egyik unokájával sakkozott, a győzedelmes barbár is meghajolt magas foglya előtt, kít mindenképen igyekezett kibékíteni nehéz sorsával. Különben a szultán fényes sátorban, körülvéve fia Muza, híve Feriz bég és másoktól, őrizteték; — de a fogság a büszke Bajezidnak annál nehezebben esett, mert fénynyel volt körülvéve.

Menekült fiainak egyike, Mohamed, alig értesült apja fogságáról, midőn mindent elkövetett, hogy őt kiszabadítsa. Ily czélból álöltözetben egészen a mongol táborba lopódzék s itt érintkezésbe tette magát a szultán öreivel, kik közül sikerült többeket megvesztegetnie. Egy titkos út ásaték a föld alatt azon sátor alá, melyben a szerencsétlen szultán őrizteték; s a terv már-már sikerültnek látszott,

midőn röviddel a kitűzött menekülés előtt felfedeztetett, minek következtében Bajezid szigorúbb és egyszersmind kíméletlenebb őrizet alá került, sőt éjjen át kezeire és lábaira bilincsek verettek.

Nem csoda, ha Bajezid ilyen körülmények között teljesen elvesztette lelki nyugalmát, úgy, hogy midőn hírül vette, hogy a mongolok Brussát is feldúlták s háremje is Timur kezébe került, nem tudván indulatait többé fékezni, hangos panaszokba tört ki, átkozván végzetét. A folytonos izgalom, kétségbeesés és lelki harc gyorsan fölemésztették a még deli férfiú erejét, úgy, hogy 1403 tavaszán, nyolcz-havi fogság után a halál véget vetett küzdelmeinek.

Azon körülmény, hogy Bajezid a mongol tábor folytonos helyváltoztatásai alatt egy rácsozott gyaloghintóban viteték, azon sokáig mint való szerepelt mesére adott alkalmat, mintha a szultán vasketreczbe záratva, mutogattatott volna a népnek. A történelem ezen állítást a mesék országába száműzte.

Timur megelégedett azzal, hogy Ázsiában az ozmánok uralmának legalább egy időre véget vetett; s miután Kis-Ázsiát és a szomszéd országokat kifosztogatta s számtalan előbb viruló tartományokat valódi sivatagokká változtatott, egész hadával visszatért Ázsia bensejébe, hogy Khina megtámadásához szükséges előkészületeit megtegye. Azonban ezen szándokában megakadályozta nemsokára 1405-ben bekövetkezett halála, mely egyszersmind véget vetett Ázsiában a mongolok fensőbbségének.

A byzancezi írók feljegyzései azt bizonyítják, hogy Timurnak csakugyan terve volt hadaival Európát előlteni, s ily célból már korábban alkudozásba lépett a byzancezi császárral, hogy ez a mongol hadnak átszállításáról Európába gondoskodjék. Szerencséjére az emberiségnek, az események úgy fejlődtek, hogy ezen terv nem valósúlhatott.

Így a mongolok megjelenése és győzedelme egy óriási viharhoz hasonlított, mely roppant pusztítások után gyorsan elvonúlt; de a melynek utóbajaiban a sújtott népek és tartományok nemzedékekig sínlődének vagy egészen elpusztultak.

HATODIK FEJEZET.

Bajezip jellemzése. — Az erkölcsök súlyedése, az állam súlyedése. — A polgárháború és okai. — Bajezip örökösei. — Szuleimán. — Mohamed. — A birodalom felosztása. — Iza. — Háború Szuleimán és Mohamed között. — Muza. — Muza terve. — Háború Szuleimán és Muza között. — Muza Oláhországban. — Új háború Szuleimán és Muza között. — Szuleimán bukása és halála. — Muza valódi ezélpai. — Háború Mohamed és Muza között. — Mohamed győzelme és Muza halála. — A polgárháború vége. — Jellemzések.

Mielőtt az ozmának történelmében azon tíz évig tartó polgárháborúra térnénk át, mely a nemzet és a dynastia létét oly nehéz próbára tette, s mely az angorai veszedelemnek és Bajezip halálának gyors következménye volt; nem lesz talán felesleges Bajezip jelleméről s azon befolyásról röviden megemlékezni, melyet ezen uralkodó erkölcsi az államra nem kevésbe mint a népre gyakoroltak, annyival inkább, minthogy ez, az ozmán birodalom korai súlyedése és a polgárháborúra jelentékeny befolyással volt.

Bajezip uralkodása két nevezetes elődjének országglásától legelőször abban különbözött, hogy, míg az utóbbiak a nemzet véderejének és harczképességének kifejlesztése mellett, nagy gondot fordítottak még az állam jogi és polgári intézményeinek felvirágozására is, addig Bajezip majdnem kizárólagosan csak a katonai rendszer képviselője volt. Innen van, hogy Bajezipot 13 évi kormányzása alatt majd mindig a csatatéren és hadi előkészüldések között találjuk, és sohasem a béke szelidebb, de azért nem kevésbé fontos műveleteinél. Egyedüli kivételképen lehet talán fel-

hozni, hogy elődei békés hajlamait kórházak, mecsetek stb. építésében és alapításában kívánta utánozni.

De volt Bajezidnek a harczon kívül még egy más szenvedélye, mely kevésbé férfias, kevésbé nemes, s reá és nemzetére a legkárosabb hatással volt, — s ez, a hárem gyönyörei iránt táplált túlságos előszeretete. Természetes, hogy ezen hiba, mely kezdetben mint gyengeség jelentkezett, később valódi szenvedélylyé lön, nemcsak legszebb, mert a béke idejétől fosztotta meg a szultánt, hanem egyszersmind a testi élvezekbe süllyedezőt mindig új, meg új élvezek felkutatására ösztönözte; minek következményei: mértéktelenség és tunyaság; a természet józan szabályain túlmenő élvhajhászás által, testi és lelki elkorcsosulás lőnek. Háremjében képviselve veltak a szerb, görög, magyar, oláh, német, bolgár, olasz stb. nemzetek legkiválóbb szépségei, kik egyenkint hazai nyelvükön dalolva mulattatták a szultánt, ki mint látszék, ilyesmiben nagy tetszést talált . . . A hárem élveibe elmerült zsarnok csakhamar rajává lön azon kedvenceinek, kik nem az izlamban születvén, idegen élvezeteket kívántak meghonosítani mulatásaiknál, de a melyet a Korán szigorúan eltiltott. Így került az ozmán uralkodók között a bor legelőször Bajezid asztalára.

De az uralkodó romlottsága kivált zsarnoki államokban mindig maga után vonja legelőször szorosabb környezetének, utóbb pedig magának a népnek süllyedését. A szultán környezete, miként ez közönségesen történni szokott, elején nagy megbotrántozással nézte, hogyan szegi meg Mohamed helytartója a földön — annak rendeleteit; mint-hogy azonban a példa ront, lassankint kezdék megízlelni uruk példájára az eltiltott gyönyöröket s ime azt találták, hogy azok jobbak az engedélyezettekénél. Nem kellett sok idő és Bajezid környezete sem volt jobb a szultánnál.

A nép, melynek legkevésbé áll tehetségében a nagyok költséges hajlamait utánozni, — legtovább szokott megmaradni az erény ösvényén. Így az ozmánoknál is a nép maradt meg legtovább az ősi egyszerűségben s ennek köszönhető, hogy a veszélyes átmenetet az egész faj szerencsésen túlélte.

A nagyok súlyedésének legveszélyesebb kinövése volt a hivatalvásárlás és megvesztegetés; mely annyira ment, hogy Ali pasa, a hatalmas nagyvezir és Bajezidnak legbefolyásosabb tanácsadója, minden magasabb hivatalnak az államban előre megszabta árát. A bírák csak pénzért hoztak ítéletet s közönségesen annak javára, ki jobban tudott vagy akart fizetni. Hiába volt a nép panasza, abból a szultán fülébe egy hang sem jutott, mert felfogta és elnémította környezete. Csak egyszer hatott a nép panaszkiáltása Bajezidig, mire a szultán az első szigorú vizsgálatot rendelte el, melynek eredménye felette szomorú volt. Több mint nyolczvan magas állású férfiúra bizonyult rá a család, hamis ítélet stb. bünténye; minek következtében a gonosztevők a szultán által halálra ítéltettek. Mindnyájan egy házba zárattak, mely egy adott jelre minden oldalról meggyújtandó lett volna. Az elítéltek, mindannyian a nagyvezir bűnrészesei, hangosan átkozták az utóbbit, ki tovább is bírja a szultán kegyét, míg nekik lakolni kell. Ali pasa, egy utolsó kísérletet tétetett az elítéltek megmentésére, — és pedig Bajezid udvari bolondja által. A bolond azt kérdezé urától: vajjon miként fogja a halálra ítélt nyolczvan *tudós* ember helyét betölteni?... mire Bajezid gondolkodásba merült, — s a bűnösöknek megkegyelmezett.

Így Bajezid alatt az erkölcsök régi szigora nemcsak nagyon meglazult, hanem a rend és fegyelem elköltöztek még a hadseregből is, mely eddig egyedüli és leghathatósabb támasza volt az ozmán faj terjeszkedésének. Nem csoda tehát, ha ekkép megromolva életfeltételeinek rend-

szerében, Bajezid elbukott az Angoránál győzedelmes, mert erkölceikben ép oly egyszerű, mint bátorságban felülmúlhatlan mongolok előtt; s hogy magával ragadta bukásában a nemzetet is, melynek erkölceit megrontotta.

Ily állapotban találjuk az ozmánokat az angorai ütközet után; ily tényezőkkel kell bevezetnünk a legközelebbi tíz év történetét, mely az ozmán birodalom felbomlásával és szétदारabolásával kezdődik, — de annak fényes győzelmével fog végződni.

Bajezid hat fiu és egy leánygyermeket hagyott maga után. Szuleiman, Muza, Iza és Mohamed, miként látni fogjuk, többé kevésbé nevezetes befolyással voltak a nemzet történelmére. Kasim és nővére Fatima ellenben sokáig kezesekként élván Konstantinápolyban, az ozmának számára elveszetteknek tekinthetők; kivált Kasim, ki megismerkedván a keresztény hit tanaival, elhagyta az izlamot s tudományokkal foglalkozván az események folyamában nyomtalanul elenyészik. Jussuf, röviddel apja halála után hasonlóképen eltűnik a történelemből; s így csak az első négy fogja figyelmünket hosszabbra igénybe venni.

Az ozmán örökösödési rend szerint tulajdonképen Szuleiman lett volna Bajezid örökségére feljogosítva; ki alig hogy a szerbek segédelmével az angorai ütközetből megmenekült, Brussába, majd onnan Európába sietett, hogy magát az ottani ozmán tartományok urává tegye. A vele menekült ozmánok és keresztények ezen törekvésében nemcsak elősegítették, hanem tanácsaik által oda hatottak a gyenge jellemű, habár vitéz Szuleimannál, hogy ez, testvéreinek trónkövetelése esetében az európai örökséget az Ázsiaitól teljesen elválaszssa. Ez volt az első jel a polgárháborúra, melyet nemsokára még más körülmények is elkerülhetlenné tettek.

Mohamed, ki miként említettük, Bajezid megszabadi-

tásán fáradozott, utóbb, de kivált apja halála után először Timur pártfogása mellett, utóbb pedig, a mongolok kitakarodása után nélküle, az ázsiai örökséget vette igénybe; s nehogy ebben az idősebb Szuleiman által háborgattassék, — annak jogait az európai tartományokra nemcsak elismerte, hanem egyszersmind bátyját barátságos frigyre és szomszédságra hívta fel. Szuleiman, ki heves vérrel nagy könnyelműséget párosított, öcsese ajánlatát, miként látszott, jó indulattal fogadta; s így Bajezid öröksége a két testvér között feldarabolva talán békés jövőnek ment volna eléje, ha a tanusított jóindulat mindkét részről őszinte lett volna; s ha a többi testvérek igényeiket ezen örökségre érvényesíteni nem igyekeznek. Szuleiman ép úgy mint Mohamed csak színlelték a rokoni egyetértést és alkalomra vártak, hogy egymást az önhatalmulag elfoglalt trónról leszorítsák. Ehez járult, hogy a két testvér birodalma felette különböző volt. Míg Kis-Ázsia a mongolok által majdnem lakatlan vadonná tétetett, addig Szuleiman európai tartományai nemcsak jobbrészt virágzó állapotnak örvendettek, hanem a byzanci császársággal ezuttal kötött védszövetség következtében politikailag is kedvező viszonyok között voltak. A szerb, oláh és bolgár hűbéreseket egyelőre mind erős támaszai valának Szuleimánnak s nem túrték, hogy annak trónjogosultsága bárki által kétségbe vonassék. Szuleiman fővárosa Drinápoly volt, melyet egy szép mesetttel és nyilvános fürdővel gazdagított.

Muza, ki annak idején Bajezid fogságában osztozott, nem hagyá el apját szerencsétlenségében; sőt midőn az halála után ideiglenesen Kiutahiában eltemetteték, — Muza azontúl is őrzője maradt a szultán holttemének, mindaddig, míg nem az Timur kivonulása után, nagy ünnepelességgel az ősi sírboltban, Brussában lelte nyughelyét.

Alig hagyták el a mongolok Kis-Ázsiát, midőn Iza, ki

eddig titkos rejtekekben tartózkodott, egyszerre megjelent s egy kis, de merész csapattal hatalmába ejtette Brussát, honnan Mohameddel az ázsiai tartományok felosztása iránt kívánt alkudozásokba lépni. Mohamed a feldarabolásról egyelőre még mitsem akarván tudni, Amásiából, hol épen tartózkodott, fegyveres erővel ment bátyja ellen, kit sikerült ugyan több csatában megvernie, de a ki a zavarosban halászni szerető nagyok, mint Aidin és Smyrna urai által mindig újból segítették, úgy, hogy a két testvér közötti harc több évekig tartott, miközben a szerencsétlen tartományok a polgárháborúnak minden borzalmaival keresztül-éltek. Végre Mohamed a testvérháborúnak véget vetendő, hajlandónak mutatkozott a kis-ázsiai örökséget Izával megosztani, de minthogy a tartományok iránt egymással megegyezni nem bírtak, — a harc még tovább folyt mindaddig, míg Iza az Ulubad melletti ütközetben teljes vereséget nem szenvedett; minek következtében először Manuelhez Konstantinápolyba, majd később bátyjához Szuleimanhoz Drinápolyba futott, mindkettőt hasztalanul igyekezvén terveinek megnyerni. Nemsokára a nyugtalan Iza ismét visszatért Kis-Ázsiába; de pártja most még kisebb volt mint előbb, — s miután egy végső kísérlet is az uralom elnyeréseért sikertelen maradt, — üldöztetve lépten-nyomon Mohamed kiküldött kémei és bérenczei által, a szerencsétlen ifju erdőkben és barlangokban bujdokolt; mignem 1406 óta nyomtalanul eltűnik a történelemből.

A viszony Mohamed és Szuleiman között időközben mindig feszültebbé lön. Az ázsiai nagyok, kiket Mohamed részint apja ellen tanúsított hűtlenségükért, részint azért, mert Iza pártjára állottak, szigoruan megfenyített, sőt némelyiket hűbérétől megfosztotta, most mindnyájan Szuleimanhoz zarándokoltak s mindenképen igyekeztek őt öcsce ellen háborúra bírni. A tétlen és élvekre merült

Szuleiman aligha meghallgatta volna kívánságukat; de Ali pasa, még mindig nagyvezír, ki Mohamednek régóta ellensége volt, megragadta az alkalmat s befolyásának sikerült a szultánt egy hadjáratra Mohamed ellen rávenni, melynek czélja nem volt más, — mint az idősebb jogának alapján, — az ázsiai tartományokat az európaiakkal ismét egyesíteni.

Mohamed, ki Szuleiman ellenséges szándokairól még idejében értesült, egy figyelő hadsereget állított fel a Dardanellák közelében; maga pedig az ország bensejében igyekezett a védelmet szervezni.

Mohamednek most egy nem várt oldalról nevezetes segítség látszék igérkezni. Bátyja Muza, ki Bajezid hű öröke maradt akkor is, midőn az már régen ősei mellett pihent a brussai ezüstkápolnában s ki eddigelé semmiféle politikai vállalatba nem bocsájtkozott, most egyszerre megjelent Mohamed előtt s felajánlá neki szolgálatát. Híve marad, ugymond, öcsésének mindig és mindenben, s miután a kilátásban lévő harezban Szuleiman és Mohamed között, az utóbbinak érdekét kívánja pártolni, tehát kéri őt: bizná meg egy hadsereg vezetésével Európában, Szuleimannak helytartói és szövetségesei ellen. Az így visszacszerzendő tartományokat azután csak mint Mohamed helyettese óhajtaná kormányozni.

Mohamednek ezen ajánlat annál alkalmasabb időben jött, minthogy csakugyan szüksége volt egy férfiura, kit népszerűsége és magas állása által közbenjárónak használhatott az európai tartományok megnyerésében. Örömmel fogadta tehát Muza ajánlatát; de miután ez időszert jelentékeny sereggel nem támogathatta, ugyszólván saját élelmességére bizta az egész vállalat sikerét.

Muza, ki Mircse oláh vajda által az európai ozmán tartományok megszállására méginkább felbátorított, elő-

ször Oláhországba ment, hol fejedelmi pompával fogadtatott.

Mircse, ki Szuleimánnak sohasem volt barátja, mindent elkövetett, hogy Muzát határozott lépésre bírja. Muza, kinél a nagyravágyás végcéljai még talán nem voltak egészen kijelölve, elején habozni látszék; de aggodalmai csakhamar szűnni kezdenek, midőn kivált Mircse közbenjárására a szerb fejedelem is mellette nyilatkozott. Rövid idő alatt Muza, különösen Szuleimán gondatlansága által már jelentékeny haderő felett tarthatott szemlét Nissa közelében, honnan nemsokára Drinápoly felé nyomult előre.

Szulejmán, ki seregének nagyobb részével Ázsiában volt, alig vette hírért Muza törekvéseinek, midőn Konstantinápolyon keresztül, hol csak rövid ideig volt vendége Manuel császárnak, visszasietett fenyegett tartományaiiba.

Az ellenséges testvérek Drinápoly közelében találkoztak. Az ütközet, mely ép oly heves mint véres volt, talán Muza részére dült volna el, ha a szerb fejedelem és mások oda nem hagyják sorait épen a döntő pillanatban. István despota állítólag a byzanci császár által megvesztegettetve hagyta volna el Muza ügyét, ki ugyan vitézül harczott megfogott hiveivel, de végre kénytelen volt a túlnyomó erőnek engedni s a csatatérről barátjához Mircse vajdához Oláhországba menekült.

Muza nem sokáig tűrte a tétlenséget Oláhországban; s röviddel az említett harc után újból Szuleimán tartományaiiban találjuk, hol a Balkán rejtekeiből és őserdőiből valódi portyázó hadjáratot folytatott Szuleimán ellen; ki ez időben inkább mint valaha átengedte magát a harem test és lélekölő örömeinek, melyekből, mint látni fogjuk, a legnagyobb veszély idejében sem volt képes kibontakozni, s melyeknek első sorban bukása tulajdonítható.

Időközben a mindig résen álló Muza mindent elkö-

vetett, hogy Szuleimán népszerűségét és tekintélyét aláássa, rejtekeiből jól megválasztott hívei által az egész birodalomban a szultán tehetetlenségét a kormányzásra hirdette; sőt Thessália és némely más vidékek egyesülését igérvén az ozmán birodalommal, napról napra növekedett pártja még a hadseregben is.

Muza ilyen körülmények között 1410 tavaszán elhagyá rejtekét s egy jól szervezett hadsereg élén egyenesen a fővárosnak tartott. Ewrenos bég és Hasszán, a janicsárok agája hiába igyekeztek Szuleimánt a veszély tudatára ébreszteni. A fürdőben kéjelegve fogadta tanácsosait s szemrehányásokkal halmozá el, hogy őt mulatságában háborgatni merészkedének. E közben Muza már a főváros falai alatt volt s támadásra készült. Hasszán ismételve igyekezett a szultánt vétkes kéjelgéséből felrázni s eleven színekben festette a perczről perczre növekedő veszélyt. De hűségért és gondoskodásáért rossz jutalmat kapott, mert a bortól és szerelemtől egész az örültségig fölhevült szultán parancsára, az érdemes férfiú ősz szakállá kiméletlenül kitépeték. Hasszán a szégyen és fájdalom benyomása alatt vérző arczal jelent meg a felindúlt nép között, melyet most könnyű szerével rávett, hogy az örült kéjencz ügyét elhagyja. S még mielőtt tulajdonképeni harcra került volna a dolog, Drinápoly kapui megnyiltak, s a nép és a megvesztegetett hadsereg örömkialtásokkal fogadta Muzát.

Szuleimán elhagyatva seregétől, néhány hűn maradt szolgájával épen az utolsó pillanatban hagyá el a fővárost s Konstantinápoly felé vevé útját; de Muza lovasai által utólérétkén, irtalom nélkül felkoncizoltatott.

Így Bajezid hat fia közül már csak kettő volt életben, u. m. Muza és Mohamed; mert Kasimról a történelem ezen időben már sehol sem emlékezik meg.

Mohamed, ki annak idején Muza ajánlatát örömmel

fogadta s azt hívé, hogy benne trónjának leghathatósabb támaszát fogja találni, csakhamar meggyőződött az ellenkezőről. Mindazonáltal felszólítá Muzát, ígérte az elfoglalt tartományokra nézve beváltani, biztosítván őt helytartói tisztében való megerősítéséről.

Muza, kit a hatalom birtoka úgy látszik feledékenynyé tett, elején kitérő, majd utóbb tagadó választ adott Mohamednek; s a béke feltételeül az európai tartományok zavartalan birtokát követelte.

Mohamed, ki sohasem téveszté szem elől célját, az ázsiai és európai birodalom egyesítését, most megérkezettnek látta az időt ezen életfeltétel kivitelét megvalósítani. Ily czélból egész birodalmában nagy előkészületeket tőn a Muza ellen intézendő háborúra.

Muza közben erélylyel ragadta meg a kormány gyepöljét s csakhamar éreztette úgy Manuellel, mint a szerb despotával — büntető hatalmát. Egy erős sereg benyomult Szerbiába s azt minden irányban feldúlta, egyszersmind az ifjak és szűzek ezreit hurczolván onnan rabszolgaságba. Mánuelnek, ki a gyenge Szuleimántól Thessalonikát és Makedonia egy részét visszakapta, oly izenetet küldött, hogy ha a már több évek óta hátralékban lévő adót azonnal meg nem fizetné, s ha Thessalonikát és a többi Bajezid birodalmához tartozott részeket visszaadni vonakodnék, — a szultán őt mindezekre fegyveres erővel fogná kényszeríteni.

Manuel, ki erre elkészülve nem volt, mindenhez kapott zavarában, s a helyett, hogy eszélyes mérséklet által Muza barátságát kereste volna megnyerni, még inkább elmérgesíté a viszonyt az által, hogy Szuleimánnak egy kiskorú fiát Urchánt eszközül kívánta felhasználni Muza ellen. A szerencsétlen gyermek, ki ekkor alig leheté 12 éves, Muza parancsára kivégeztetett: Thessalonika stb. pedig az

ozmán birodalommal ismét egyesítettetek; úgy, hogy Konstantinápoly helyzete napról napra kétesebb lön.

Manuel tehát nagy elégtétellel és még nagyobb reményekkel nézte Mohamed hadikészülődéseit, s felszólítás nélkül csatlakozott hozzá. Később azonban még egy véd és dacszövetség is jött létre a két uralkodó között.

Alig értesült Muza a császár szándokáról, midőn Konstantinápolyt a szárazföldi részről ostrom alá vette. Manuel, ki magát az ellentállásra elég erősnek nem hitte, türelmetlenül várta szövetségesének Mohamednek megjelenését. Végre az egyesült császári és ázsiai ozmán hadak közel Konstantinápolyhoz egy véres csatában megütköztek Muzával. De a szerencse nem kedvezett a szövetségeseknek s Mohamed nehéz sebekkel terhelve s hadseregének nagyobb részétől megfosztva, alig volt képes byzanczi barátai segítségével a harcztérről menekülni.

A győzedelmes Muza most nagy fénynyel tartá második bevonulását Drinápolyba; s ezentúl még nagyobb szigorral követelte a byzancziaktól fensőbbségének elismerését s a régóta nem fizetett adót, melynek összege már is oly nagy volt, hogy a császár a legjobb akarat mellett sem volt képes azt előteremteni.

A béke azonban most sem tartott sokáig; s Mohamed alig hogy sebeiből felgyógyult, Konstantinápolyba sietett, a legközelebbi hadjárat terve iránt tisztába jönni. A harcban tapasztalt Ewrenos bég, kinek fia Muza szolgálatában állott, azt tanácsolta Mohamednek, hogy a nyílt ütközetet kerülve, lassankint a birodalom belsejébe igyekezzék magát hadaival becsempészni, oly célból, hogy megjelenése által magának az egyes tartományokban pártot szerezzen, s hogy így a végső csapást annál súlyosabban mérhesse Muza fejére.

A terv ép oly jó mint szerencsés volt. Mohamed a

Maricza völgyében egészen Filippopolisig nyomult előre, a nélkül, hogy Muzának sikerült volna őt ütközetre bírni; majd szerencsésen átkelvén a Balkán szorosain Szerbiába nyomult, hol István despota által tárt karokkal fogadtatott.

Most gyorsan megváltozott a helyzet. Muzának, ki túlságos szigora miatt csak kevesekkel tudta magát megkedveltetni, mindennap jobban kelle tapasztalnia a hatalom és nagyság mulandóságát; midőn egyik híve a másik után pártolt el tőle, úgy, hogy lépten nyomon követvén Mohamed hadait, végre Nissa közelében már alig birt 2000 emberrel, kiknek hűségére minden körülmények között számíthatott. — Sofia és Ihtimán közelében, szerb területen a Csamurli nevű síkságon dült el végre a birodalom és a két testvér sorsa. — Muza a többség ellen is vitézül védelmezte magát, mígnem Hasszán agának, ki hasonlólag Mohamed pártjára állott, egyik fegyverhordozója, egy hatalmas csapással karját, — mely a fegyvert oly vitézül tudta forgatni, — elvágta. Csak most kezdte Muza a menekülésre gondolni s célja volt Oláhországba eljutni, hol barátjának, Mirsének támogatására számíthatott. De utóéletvén, elfogatott s Mohamed parancsolatára rögtön kivégeztetett.

Így végződött a tizéves testvérháború Bajezid fiai között, mely az egész birodalmat és nemzetet megsemmisüléssel fenyegeté, de mely a véletlen eseteinek szerencsés összhangzása s a keresztény hatalmak szűkkeblősége és politikai korlátoltsága következtében az ozmánok győzedelmével nyerte befejezését.

A testvérháborúban szereplők között kétségtelenül Mohamed vonja magára leginkább figyelmünket; nem azért, mert végre ő diadalmaskodott a többiek fölött, hanem azért, mert rendkívüli kitartással és dicsérendő eréllyel haladott kitüzött célja: a birodalom egyesítése felé.

Szuleimán gyenge jelleme nem bírta el a hatalmat és a fényt, s elkábúlva esett a legnemtelenebb szenvedélyek ölébe. E tekintetben valódi fia volt apjának. Mindazonáltal bírt személyes bátorsággal; s szíve, ha másként hozzáférhető volt, nem idegenkedett nemesebb benyomásoktól sem. Iza, e nyugtalan, heves indulatú ifjú, ki mindent és mindenütt fel tudott használni, majd ígéreteket, majd fenyegetésekkel alkotott magának pártot; de indulatosságában eltévesztette az embereket jobban megválasztani s a körülményeket helyesebben megítélni, s kinek bukása ennek következtében elkerülhetlen volt. Egyébiránt az ozmánok rendíthetlen vitézségével bírt. — Muza, Mohamed mellett bizonyára a legtehetségesebb Bajezid fiai között, jeles uralkodói tehetségekkel bírt, csakhogy az erélyt nem ritkán a kérlelhetlen szigorig fokozta, miáltal még híveit is lassankint elidegenítette magától. Egy, erkölcsök tekintetében jobb korban, Muza kétségkívül kitűnő fejedelem lett volna. Vitézsége és személyes bátorsága pedig minden kétségen felül áll.

HETEDIK FEJEZET.

Mohamed viszonya a császárhoz. — Engedmények. — Ázsiai állapotok. — Smyrna és Karamán ellen. — Dzsuneid. — Velence és Genua keleten. — Az ozmánok és Velence. — Az első tengeri had. — Első tengeri háború. — Háború Oláhországgal. — Rablóhadjáratok Magyarországra és Styriába. — Egyház-szakadás keleten és nyugaton. — Közös okok. — Mohamedán szakadárak. — Böreklüce Mustafa. — A szakadás és következményei. — Az új tan alaptételei. — Mahmud Bedreddin. — A szakadás vége. — B. Mustafa és Bedreddin kivégeztetése. — A hamis Mustafa. — Mohamed és Manuel közötti viszony. — Byzancz Mohamed uralkodásának végén. — Mohamed halála és ennek hosszabb eltitkolása. — Mohamed rövid jellemzése.

A testvérháború sok és nehéz sebeket ejtett a birodalmon, s ha azokat Mohamed mégis orvosolni tudta, ez ép úgy bizonyít bölcsesége és tapintatossága, mint az európai keresztény államok tehetetlensége mellett. És valóban, a történelem nem sok példát mutat fel, melyben egy uralkodó nagyobb akadályokkal lett volna megküzdendő, mint Mohamed.

Byzancz, mely az utolsó zavaros időkben nagy szolgálatakat tett az ozmánoknak, most, midőn végre Mohamed győzedelmeskedett, méltán számíthatott a szultán barátságára és jóindulatára. Mohamed, ki koránál nemcsak felvilágosodottabb, de sok tekintetben jobb is volt, első feladatának tekintette, viszonyát a szomszéd császársághoz szabályozni. Alig múltak el tehát a drinápolyi örömnapok, melyek Muza bukását követték, midőn Mohamed követei már útban voltak Konstantinápoly felé. Manuel, ki Moha-

mednek mindig a legnagyobb barátságot színelte, nagy kitüntetésekkel fogadta a szultán követeit, s rövid idő alatt meg volt kötve az egyezség. A császár, fővárosának európai szomszédságában fekvő néhány városon kívül, kiváltképen sürgette Thessalonika és a Peloponnesos egyesítését a császársággal, melyekben annak idején Szuleiman megerősítette ugyan, de a melyeket Muza legalább részben ismét elszakasztott a koronától. Mohamed bölcs mérséklenségében kifogás nélkül beleegyezett a császár kívánságába, s Thessalonika és a Peloponnesos újból egyesítették a byzanci császársággal.

Ha Mohamednek ezen készségét, melylyel örökségének egyes nem csekély jelentőségű részeiről lemondott, közelebbről megvizsgáljuk, azt fogjuk találni, hogy ezen elhatározásban nem csupán a háladatosság, hanem sokkal inkább politikai előrelátás által vezéreltetett. Thessalonika és a Peloponnesos, távol Byzancztól, azzal nemcsak szárazföldi összeköttetésben nem voltak, hanem a tengeren is idegen hatalmasságok által korlátolva, a császárságnak inkább terhes gyarmatok, mint közvetlen tartományok jelentőségével bírtak. Jól tudta Mohamed, hogy ezen engedékenysége által nemcsak erősödni nem, sőt inkább gyengülni fog Byzancz; s azért érdekeinek legkisebb kockáztatása nélkül átengedheté a kérdéses tartományokat: mi végre amúgy is csak időleges kedvezménynek volt nevezhető.

Mánuel, ki ettől fogva vérmes reményekkel táplálkozott a byzanci hatalom újbóli fölvirágzásáról, szokott pompával személyesen meglátogatta a birodalomhoz viszsza kapcsolt tartományokat; sőt a korinthusi földszoros megerősítését nagy buzgalommal siettette.

Mohamed, ki ekként barátságos viszonyát a szomszéd császársággal újból megerősítette, most Ázsia felé fordítá

figyelmét, hol időközben oly veszélyes jelei kezdének mutatkozni a lázadásnak, hogy azok leküzdése okvetlenül személyes megjelenését tették szükségessé.

Karamán és Smyrna az ázsia birodalom leghatalmasabb hűbérországainak nagyravágyó fejei semmiképen sem nyugodtak bele az ozmán hatalom újbóli megerősödésébe s Mohamed tavollétét arra használták fel, hogy a fennálló szerződéseket önhatalmúlag felbontották, mi által a szultán fenhatóságát kijátszani igyekeztek.

Ezek között Dzsuneid, Smyrna ura, a hatalmasabb, tehát veszedelmesebb volt; ellene fordította Mohamed fegyvereit legelőször. Az egész tartomány, melyen Mohamed keresztül vonúlt, feldúlatott, a főváros pedig, mely erősségekkel birt, körülrögzítván azonnal ostrom alá vétetett. Dzsuneid, ki Ephesusban várta be az események fejlődését, nem bízván többé sem saját erejében, sem híveinek őszinteségében, a rhodosi lovagokhoz folyamodott segélyért, kik a kis-ázsiai partokon és az Archipelagusban számos erősségekkel birtak s a szomszéd tartományok és nagyok gyakori viszálykodásaiban mindig örömmel részt vettek, ha ebből a rendre némi haszon vagy előny háramlott. A lovagok most sem késtek Dzsuneid érdekében Mohamednél közbenjárni; de sem fenyegetésük, sem ígéretek nem vala képes a szultánt elhatározásában megingatni. S miután nemsokára Smyrna az ozmánok kezébe került, Mohamed megkegyelmezett ugyan Dzsuneidnek, de megfosztván őt tartományaitól, a nikápoli dunai helytartóságot bízta reá; alkalmat nyújtván így a veszélyes lázadónak megújított hűségi esküjének könnyebb megtartására.

Smyrnából Konia felé tartott Mohamed, hogy Karamán fejedelmét is megfenyítse, ki Brussa megvétele alkalmával Bajezid holttesteit meggyalázta. A fenyegetett vasall megbánást színelve, borúlt a szultán lábai elé, ki elég

nemes indulatot tanúsított, midőn a hűtlen és sokszorosan szószege alattvalónak megbocsátott, s ki ezuttal is megszegte fogadalmát.

Ezen oldalról is érvényt szerezvén az uralkodói tekintélynek, Mohamed visszatért Európába, hogy tartományainak békés fejlődéséhez megkívántató eszközökről gondoskodjék. De ebben csakhamar megakadályoztaték egy részről, a melyről aligha várta a béke megzavarását.

Velence és Genua, e két kalmárállam szűkkeblű és zsarnoki belpolitikájával, kifelé a diplomatia minden simulékonyásával birt, mely hatalmának erős alapokat biztosított, kiváltképen oly időben, mely a nemzetközi jogokat még nem ismerte vagy azoktól idegenkedett. E két állam közvetítője volt az óvilági kereskedésnek, melyben ugyan még osztozkodának kisebb államok is, mint Amalfi, Pisa stb., de a melyek koránsem mérkőzhetének amazokkal. Nem csoda tehát, ha egymás hatalmára és befolyására féltékenyek voltak s minden eszközt felhasználtak egymásnak ártalmára. A genuiaiak előbb nyertek a byzanci császárságban jogokat s a Fekete tengeren majdnem kizárólagos szabadalommal közlekedtek; sőt Byzanczban már Paleolog János alatt külön teleppel birtak. Az ozmán hatalom terjeszkedésének idejétől a genuiaiak jobban értették a szultánok pártfogását maguknak megszerezni, mi által a versengő Velence nem csekély haragját vonták magukra, s mi a két vetélytárs közötti feszültséget egész az ellenségeskedésig fokozta.

A szűkkeblű signoria már régebben megkezdette lépéseit, hogy Genuát a keleti kikötőkből kiszorítsa; s most ajándékok, ígéretek, megvesztegetések, árulkodások stb. napirenden voltak, mert nem vala eszköz, mely a velencei kormánynak rosznak látszott volna, mihelyt ez a kitűzött cél elérését elősegíthette. Elgondolható, hogy Genua sem

nyugodott, s ép oly kevésbé válogatta meg eszközeit, mint Ádriai vetélytársa.

Még midőn a testvérháboru be sem volt fejezve, Velenceze követséget küldött Szuleimanhoz Drinápolyba, hogy a köztársaság által csak az imént elfoglalt albániai partrészek iránt békés egyezség jöjjön létre. Mert Velenczének hagyományos politikája volt: az ozmánokkal mindaddig barátságos lábon élni, míg azok hódításai a szárazföldre szorítkoznak. Szuleiman a követeket jóakarólag fogadta, de a köztársaság minden furfangossága és szabódása daczára végre kénytelen volt az elfoglalt partok háboríthatlan birtokáért a szultánnak 30 ezer tallér évi adót fizetni. Ez által egyelőre biztosítva volt Velenceze fölénye a keleti vizeken, de nem akadályozhatta meg elegendőképen a veszély fejlődését Ázsiában.

Mohamed, kinek gondoskodását nem kerülhette ki azon körülmény: hogy birodalmának kivált tenger melléki tartományait mindaddig nem bírhatja teljes biztossággal, míg azok megfelelő tengeri erő által megvédve nincsenek, — már korán belátta szükségét egy erős hajóhad felállításának; mi még azon tekintetből is felette szükségesnek mutatkozott, mert a közlekedés és gyakori seregszállítások az európai és ázsiai tartományok között eddig mindig idegen, byzanczi vagy más hajóban történtek, mi természetesen kevés biztonság mellett rendkívüli költségeket vett igénybe.

Alig egyesítette tehát Mohamed apai örökségét, midőn ezen rendkívüli hêzag betöltésére gondolt s Csali bég és a világ minden tengervidékéről összesereglett kalandor, de merész és ügyes tengerészek segítségével — az ozmánok első tengeri hadát alkotta. Ez azonban egyelőre csak kísérletnek tekinthető, minthogy nagyobb mérvű műveletekbe még nem bocsájtkozott. De az ozmánok kitartása és élel-

messége mindinkább javított az új intézményen s rövid idő alatt ép oly tekintélyes mint jól vezényelt hajóhad horgonyozott Csali bég parancsnoksága alatt Gallipolis kikötőjében, hogy a Dardanellákon történő közlekedést éber figyelemmel ellenőrizze.

Velenczének, mely szerencsés körülmények közbejöttével, kiváltképen pedig Genua ellen vívott győzedelmes háborúi következtében mindinkább kezéhez ragadta a keleti tengerek fölötti uralmat, — Kreta és Negroponte (Euböa) szigetek képezték legfontosabb tartományait keleten. Azonban a Kykladok közül is több szigetet birt vagy közvetlenül, vagy pedig jól megválasztott hűbéresek kezében. Hajói minden kikötőben a legnagyobb számmal voltak képviselve, s hogy kereskedelme annál biztosabb legyen, — hadihajói sehol sem hiányoztak.

A féltékeny köztársaság, mely a keleti kereskedelemben megszokta a vezérszerepet, nem szívesen nézhette, miként kezdenek az ozmánok a tengeren is erősödni; s a signoria csak alkalmat keresett, hogy a veszedelmes kísérletet még keletkezésében megsemmisítse. Az alkalom nem késett sokáig.

A Velencez védnöksége alatt álló archipelagusi szigetekről gyakran kalózok támadták meg a védtelen kis-ázsiai partvárosokat és kifosztogatták. A partikereskedelmet közvetítő ozmán kereskedő hajók pedig nem ritkán az archipelagusi velencei hűbéresektől jó zsákmányként elkoboztattak. Mohamed, hogy ezen állapotoknak véget vessen, vagy hogy a keleti felfogás szerint hasonlóval toroljon vissza, rendeletet adott Csali bégnek, hogy ezen sérelmek megbosszulására egész hajóhadával induljon az Archipelagus ellen. Az ozmán hajóraj, mely ekkor állítólag már 112 hajóból állott, meglátogatta Mylos, Andros, Skyo stb. szigeteket, s miután azokon nagy pusztításokat vitt véghez, a lakosság nagyobb részét rabságba vitte.

Alig vette Velenceze ennek hírét, midőn a védnöksége alatti szigetek ügyét magáévá tette s elhatározta, hogy Mohamedtől elégtételt követel. Egyszersmind egyikét legkitünőbb tengeriparancsnokainak, Loredano Pétert bízta meg, hogy egy erős hajórajjal kísérje el a köztársaság követeit, kik az akkoron Brussában tartózkodó Mohamedhez valának utasítva, — egészen az ozmán tengeri erő fészkeig Gallipolisig. Loredano, ki kétségkívül titkos utasításokkal is el volt látva, mint ez terjedelmes jelentéséből is kivehető, melyet utóbb a signoriának átnyújtott, — mindjárt megjelenésekor keleten elárulta ellenséges terveit; s habár hajóival egyelőre nem bocsájtkozott nyílt támadásba, mégis bizonyos, hogy már ekkor el vala határozva az ozmánok hajóhadát megtámadni. Azon ürügy alatt, mintha a követek kíséretét képeznék, sikerült Loredano-nak egész hajóhadával a Dardanellákba bevitör lázni s Gallipollissal szemben horgonyt vetni. Azonban az ozmánok ekkor már értesülve voltak Loredano valódi szándokairól, s a helyett, hogy a követeket partra szállani engedték volna, — a kikötőből és a magaslatokról egy adott jelre egyszerre megindult a támadás a velencei hajók ellen. Loredano, kinek hajói ez idő szerint (1416) már ágyúkkal voltak ellátva, erősen megrongálta a várost; s csak akkor gondolt a nyíltabb tengerre visszavonulni, midőn azt hívé, hogy az ozmánok őt, — látszólagos győzelmüktől elragadtatva, — oda követni fogják. Számításában nem csalódott, mert alig hogy a Dardanellából kivitorlázott, — utána sietett az egész ozmán hajóraj. A most fejlődött tengeri csatában azonban az ozmánoknak csakhamar meg kelle győződniök: harci modoruk és hajóik szervezésének elégtelenségéről kiváltképen a velenceikkel szemben, kik a tengert valódi elemüknek tekintették, melyen bámulatos biztonsággal és könnyűséggel mozogtak. Csali bég, átlátva a

veszélyt, mely egész hadát fenyegeté, kedvező szél felhasználásával sietett a Dardanellákba és a biztos Gallipolisba vissza; melyet daczára az ellenség makacs üldözésének szerencsésen és nagyobb veszteség nélkül sikerült is elérnie. Loredano, ki Csali béget odáig követte, újból a kikötő előtt horgonyozott s el vala határozva: a harczot megújítani, mihelyt az ozmának erre alkalmat szolgáltatnának. Időközben pedig megújítá kísérleteit az ozmánokkal békés érintkezésbe jönni, oly célból, hogy a még mindig hajóin időző követeit a köztársaságnak partra szállíthassa.

De az ozmánok most is hajthatlanok voltak s habár a követek személyeinek teljes biztonságot ígértek, Loredanoval mindazonáltal semmi érintkezésbe sem bocsájtkoznának mindaddig, míg az hadihajóit a kikötő közeléből el nem távolítja. Másnap, midőn a velencei hajók a kikötőt még mindig zárva tartották, az ozmánok megújították a támadást, melynek azonban most sem volt jobb eredménye. Loredano, látva, hogy ily uton a kívánt sikert elérni alig fogja, multkori eséléhez folyamodott s igyekezett az ozmánokat földött helyzetökből a nyílt tengerre kicsalni. Szándokát sokáig nem érte el, mígnem hajóinak egy álmozdulata által megzavarva az ozmán hajók elhagyták eddigi állásukat s az ellenséget szabadabb vizekbe követték. Ez eldöntötte a nap s egyelőre az ozmán tengerierő sorsát; mert a velenceiek tagadhatatlan fölénye a tengeri harcokban itt újabb fényes bizonyítékot nyert. Loredano rendszeres hadműveletei által csakhamar a legnagyobb kelepezébe kerítette az ozmán hajókat, melyek egymásután sülyesztettek el vagy a velenceiek gyújtólövegei által megsemmisítették. Maga a vezérhajó Csali béggel együtt Loredano kezébe került, ki a szerencsétlen parancsnokot minden késedelem nélkül hajójának árboczára felkötötte. Hasonló sors érte a többi hadi foglyokat is, kik Loredano jelentése szerint

majdnem mindnyájan keresztények, és pedig olaszok, spanyolok, francziák, görögök stb. valának; s kikkel, miként tovább jelenti, csak azért bánt oly kegyetlenül, hogy a keresztényeket visszariaszsa a pogányok szolgálatába lépni.

A velenceiek tengeri győzelmének Gallipolis mellett, legfontosabb következménye abban állott, hogy Mohamed, ki eddigelé nagy ellenszenvvel viselteték az adriai kalmár-állam iránt, most a kényszerítő események befolyása alatt, legalább látszólag megváltoztatta nézetét s engedvén Lore-dano kívánságának, Drinápolyban nagy ünnepélyességgel fogadta Velence követeit: Veniero Delfinot és Foscolo Andrást. — A béke most mindkét részt kielégítő módon valóban létre jött; s míg az ozmánok egy új tapasztalattal gazdagodtak, a velenceiek teljesen czélt értek, mert legalább egy időre, ismét egyedüli tulajdonuknak tekinthették a keleti vizeket. — Így végződött az ozmánok legelső tengeri háborúja.

Mohamednek európai hűbéresei között kiváltképen Mircse, oláhországi vajda volt az, ki legtöbbször megzavarta a békét s kit a szultán ismételve kénytelen volt megfenyíteni. Hogy birodalmában ezen részről is állandó viszonyok kapjanak lábra, 1416-ban hadseregével átkelt a Dunán s a nyugtalankodó vajdát méltóságától megfosztván, helyébe Daánt ültette az oláhországi fejedelmi székbe. Mircse, Zsigmond magyar királynak régi szövetségese Erdélybe menekült és segélyért kérte fel a királyt. Zsigmond, kit ekkor a német birodalom ügyei s az egyházszakadás felettén igénybe vettek, Losonczy Istvánt bízta meg Mirsét haddal segíteni. De az egyesült oláh-ozmán sereg ellenében a vitéz Losonczy hősi halála sem volt képes a harcznak kedvező kimenetelt adni, s a győzelem ezuttal is Mohamedé volt. Mirsének most újból sikerült a szultán

bocsánatát megnyerni s miután a hátralévő három évi adót lefizette s ujolag hűséget és engedelmességet ígért, — visszanyerte méltóságát. Mohamed azonban hatalmának megerősítésére Oláhországban, a Duna balpartján egy erős várat, Jerkői-t építtetett a mai Gyurgyevot, melybe erős ozmán helyőrséget rakott.

Egyidejűleg oláhországi hadjáratával Mohamed a Duna völgyében fölfelé nyomulván, az első ozmán uralkodó volt, ki lábát magyar területre tette; s habár ez idő szerint (1416) tartós hódításokról ezen irányban még szó sem volt, ezen tény mindazonáltal feljegyzésreméltó. Zsigmond, ki Mohamed betöréséről értesülve volt, gazdag ajándékokkal és a jövőbeni jó szomszédság reményével megengesztelte a szultánt, ki nemsokára visszatért Drinápolyba.

De a magyar végvidék ezen időtől fogva majdnem szüntelen támadásoknak volt kitéve a portyázó ozmán hadak részéről, melyek a Dráva mentében egész Styriáig raboltak és pusztítottak, mígnem a német és styriai tartományrendektől gyűjtött hadak által Radkersburg mellett véres vereséget szenvedtek; minek következtében néhány évig nem háborgatták többé a sokat sanyargatott vidéket.

Ugyanazon időben, midőn a nyugati kereszténységet az egyházszakadás és Husz János tanai lázas izgalomban tartották, az ázsiai ozmán birodalom népeit hasonló indokból a legnagyobb ingerültségben találjuk. — Sajátságos, hogy egy és ugyanazon időben, különféle nemzetiségű és társadalmú, különféle kormányforma és éghajlat alatt élő és lakozó népek között, egyenlő irányeszmékre találunk, melyek azonosságuknál fogva egyenlő alapokon nyugosznak, — habár a népek semmiféle érintkezésben egymással nincsenek. Ezen jelenséget misem magyarázhatja meg jobban, mint a helyzet és a körülmények azonossága itt is, ott is,

mely viszont a vallással és az állammal, e két legnevezetesebb tényezőjével az emberi művelődésnek áll összeköttetésben. Egyenlő csapások, a közös nyomorúság és főképen a szabadság teljes hiánya elegendően indokolják ezen lát-szólag feltűnő körülményt.

Ázsia, a khalifák hanyatlásának idejétől fogva, a török népek s utóbb a mongolok pusztításai által teljesen kijött úgy néprajzi mint régi állami keretéből, — s az előbbi időkből majdnem semmi sem maradt fenn, mint a vallás, mely régi szövegében ünnepelteték úgy, mint egykoron. De a vallásnak is összhangzásban kell lenni az állam és a társadalom eszméivel, melyek viszont a vallástól nyerik nem ritkán valódi jellegüket. Azon csapások, melyek bizonyos időkben az államokat sújtani szokták, hatásaikban nem ritkán nemzedékeket túlélnek. Ázsiában a mohamedanizmus diadala óta a többi vallásformák inkább tűrt mint elismert felekezeteket képeztek, így a keresztény hit is. De az idők, kivált az utolsó nemzeti csapások, mint a mongolpusztítás és a testvérháborúk befolyása alatt nagyon megváltoztak. Az állami és nemzetiségi hanyatlás nem maradhatott befolyás nélkül egy oly nép vallási állapotára sem, mely amazokkal szorosan együttesnek képzelte eddig vallási eszményét is. Nem csoda tehát, ha ezen korszakában a változásoknak oly jelenségekkel találkozunk, melyek magát a vallást tevék a módosítások és reformok tárgyává.

Böreklüce Mustafa, Mohamed vallásának híve és ismerője első volt, ki vallásának szükséges reformja mellett szót mert emelni. Ezen keleti reformator, kiről oly sok mesét és kevés valót lehet a nyugati történetíróknál olvasni, egyike volt kora legérdekesebb alakjainak. Mint hadzsi megfordult Mekkában, mi pedig azon időben még nem volt oly általános dolog mint később; tanult világot és embereket

ismerni; s mi majd minden reformátornál magától értetődik: sok időt töltött asketikai elzárkozottságban, önvizsgálás és lelkiismeretlélődés czéljából.

Ezen férfiú 1414 körül kilépett a nyilvánosságba s nemcsak kárhoztatta a Korán rideg tilalmaina emberek és dolgok iránt, hanem egyenesen azt állítá: miszerint isten őt bírta meg az eltévedt hívőket, a hitetleneket az igaz vallás ösvényére terelni. Szerinte a keresztény hit és a mohamedanizmus testvérek, kik csak emberi gyarlóságok miatt tértek el egymástól. Az új vallás egyik legfontosabb feladata volt tehát az eltévedt testvéreket újból egyesíteni. Bárhol találkozának e szerint Jézus és Mohamed hívei, kötelességük egymást megölelve testvérnek nevezni s a testvériség csókjával megpecsételni az új frigyet.

Az Evangelium és a Korán tételeiből a rajongó dervis egy mystikus rendszert alkotott, mely, midőn a keleti népek hajlamait számba vette, a nyugatiak szenvedélyeiről sem feledkezett meg. Így a mohamedanizmus és christianizmus sok tekintetben sikerült összeolvastásából egy oly vallást alkotott, mely ha erőhatalommal meg nem támadtatik mindjárt keletkezésének elején s ha hívői vérbe nem fullasztatnak, valószínű, hogy Ázsia vallási viszonyaira a legtartósabb és legnagyobb befolyással lett volna. — Kis-Ázsia izlamitái gyorsan befogadták az új vallás tanait, melylyel ha mindenben nem értettek is egyet, az mégis oly kiváltsággal dicsekedhetett, hogy közeledése által a kereszténységhez megkönnyíté a mindennapi érintkezést a nyugat népeivel. A kereskedés és közlekedés, mely a XV. század elején már amugy is közelebb hozta egymáshoz az ó-világ népeit, lényeges terjesztője és előmozdítója lőn minden szellemi törekvésnek. Hasztalan volt az izlam ó-hívőinek minden erőmegfeszítése, az új tanok napról napra nagyobb tért hódítottak s előre lehete látni, hogy

ha a nyugati népek az izlam ezen reformtörekvéseit elősegítik, az ó-hitű mohamedánok nemsokára kisebbségben fognak maradni.

De volt ezen vallási rajongásnak még egy más oldala is, mely különösen az elnyomottak és vagyontalanok során kivánt enyhíteni, természetesen első sorban azért, hogy a hívek száma annál inkább szaporodjék, — s ez a vagyonszűkösség egy neme volt, mely mindazonáltal, és ez képezi a rajongás sajátos ellenmondását: a szegénységet mint erényt tünteti föl. Ezen közösségből azonban a nők, mint a kik keleti fogalmak szerint csak dologi jelentőséggel bírnak, ki voltak zárva. A nő ezentúl is csak rabszolgája marad a férfinak. — Egy másik főtana az új vallásnak abban állott, hogy minden müzümán, ki a keresztényeket hamis istenimádóknak nyilvánítja, — istentelennek bélyegeztessék.

A rajongó Mustafa azonban nem elégedett meg azzal, hogy új tanát az egyedüli boldogítónak nyilvánítsa, hanem Mohamedre és másokra hivatkozva, kötelességévé tette minden hívének hitét fegyverrel és erőszakkal terjeszteni. Maga jó példával ment elől, midőn fegyverrel kezében jelent meg az összegyűlt nép előtt Stylarion hegyén Smyrna szomszédságában s hangosan és elragadtatással hirdette: miként a megromlott világot csak tanai képesek az isteni büntetéstől megmenteni. Hívei, kik roppant számmal szaporodtak, lépten-nyomon követték az új apostolt, s mindenkit, ki tanainak ellentállott, halállal fenyegettek. Így egyedül a kis-ázsiai Aidin tartományban csakhamar tizezer harczos sereglett Mustafa körül, kik készen voltak életüket az új tanért feláldozni. Tanítványai pedig bejárták a többi tartományokat, sőt már Európába is eljutottak; mindenütt találván hívőkre, kik a jelennel megelégedve nem voltak s azért szívesen csatlakoztak egy mozgalom-

hoz, mely vallási jelentősége mellett politikai előnyökkel is kínálkozott.

Ha az egész nagyjelentőségű mozgalom természetét tekintjük, feltűnő, hogy abban egyelőre csak a vidéki lakosság elemeivel találkozunk, míg a városi népesség jobbára távol tartá magát tőle. Ennek okát azonban megmagyarázzák azon törekvések, melyek az egésznek ama népies jelleget kölcsönzék, mely minden tömeges mozgalomnak sajátása, s mely a *nép* felszabadításának nagy eszméjét irta zászlójára.

Volt ezen vallási mozgalomnak még egy más, felette fontos politikai jelentősége is. Az izlam ugyanis a világi főt mint a vallás főnökét szokta tekinteni, ki, miként a proféta utódainál, egyszersmind annak helytartójaként tiszteltetik. Az új vallás ezen kettős szerepét az uralkodónak elvetette s a vallás vezetését más, tisztán vallási kezekre bízta. Ez által meg vala támadva az izlám egyik alaptétele, melyben az uralkodóknak hatalom adatik vallási dolgokban is határozni.

Mustafa, a rajongó reformator, itt már nem saját felelősségére és nem saját indulataiból működött, hanem egy magasabb és tehetségesebb akaratnak szolgálatában állott, s ez Mahmud Bedreddin volt, egykor Muza főbadbírája, ki az egész újítás valódi szellemi intézőjének tekinthető. Ezen nagy tehetségű férfiú, kit Muza legyőzése után Mohamed Nikaea bírájának nevezett ki, halálos ellensége volt az uralkodó szultánnak, s miután annak sem vallási, sem politikai elveivel egyetérteni nem tudott, olynemű ellentállásra határozta el magát, mely úgy a dynastiát, mint magát a nemzetet nagy veszéllyel fenyegette.

Bedreddin bölcsesége és tudományossága által nagy népszerűségnek örvendett s azért nehéz volt hozzáférni, de miután világos lőn, hogy az egész mozgalomnak ő a titkos

feje s a rajongó Mustafa inkább csak titkos eszköze, Mohamed szultán nem késett érélyesen lépni föl a veszélyes férfiú ellen. Mindenekelőtt személyét akarta hatalmába keríteni. De Bedreddin, hírét vévén a veszélynek, gyáván megszökött s elején Isfendiárnál Kastemuniban, majd ismét Mirese vajdánál Oláhországban tartotta magát elrejtve.

Ezalatt Mustafa híveinek száma azonban mindinkább szaporodott, úgy hogy Mohamed végre elhatározta az újítókat fegyveres erővel megsemmisíteni. De ez nem volt oly könnyű. A szultán meghagyta a smyrnai helytartónak, hogy minden rendelkezésére álló sereggel induljon Mustafa ellen. — A két had egy hegyszoros közelében találkozott s roppant volt a mészárlás, mely most fejlődött. Mustafa, fegyverrel kezében híveinek élén harczolt s a rajongó harczosok oly rendkívüli vitézséget fejtettek ki, hogy az ellenük kiküldött hadcsapatot parancsnokával együtt az utolsó emberig felkoncizolták.

Ezen kudarcz Mohamedet még szigorúbb rendszabályokra készítette s Ali bég vezérlete alatt most egy másik, nagyobb sereg indult a lázadók ellen. Azonban ezt is hasonló sors érte s a vallási rajongás másodszor győzedelmeskedett a közönséges vitézség fölött. — Végre maga a nagyvezír Bajezid pasa kapott parancsot a lázadás elnyomására, s a nagy had, mely most Mustafa ellen küldetett, végre vérbe fojtotta a magasra törekvő férfiú terveit. A döntő ütközet Karaburun mellett veretett, hol az új tanok hívei nagyobb részben mindnyájan elvéreztek a csatatéren, míg maga Mustafa néhány híveivel a győzedelmes nagyvezír fogságába került. Az új apostol embertelen kínzások között vallattatott s szóllíttaték fel tanainak visszavonására vagy megezáfolására. De valamint nemesebb kor és bajtársa Huss János, úgy a mohamedanizmus szakadára is hősi állhatatosságot tanúsított bíráival szemben s nem

volt rávehető, tanaiból egy szót is elvenni. Végre keresztre veretvén, kínos halállal múlt ki, a lélekerő diadalát bizonyítván a test küzdelmei felett.

Így Ázsiában nem sokára kiírtattak a szakadárok; de még mindig élt a veszély, a meddig Mahmud Bedreddin az élők között volt. Mint láttuk, a tudós, de félénk reformator Oláhországba menekült; onnan a dunai tartományokban terjesztvén tanait, majd a Balkán hozzáférhetlen rejtekeiben ütötte fel tanyáját mindenütt követve fegyveres híveitől, kikkel terve volt alkalmas pillanatban lecsapni Drinápolyra.

Mohamed nagy figyelemmel kísérte Bedreddin mozdulatait s nem késett megvesztegetések, ígéretek és fenyegetések által hatni annak környezetére, melyből ennek folytán lassankint többen meghidegültek az új tanok iránt s tömegestől hagyták el apostolukat. Sőt egyike ezeknek gazdag jutalom fejében — magát Bedreddint — élve szolgáltatva a szultán kezébe. A híres férfiú fölött Seresben egy magas állású egyénéből összeállított törvényszék ítelt, melynek elnöke maga Mohamed volt. Mahmud Bedreddin felség- és honárulás miatt halálra ítéltetvén, a seresi főtérren roppant néptömeg jelenlétében kötél által végeztetett ki az élők sorából.

Így végződött az ozmán birodalomban az első nevezetes vallásszakadás, mely úgy keletkezésében, mint elnyomatásában magán viseli a nép jellegét, mely annak intézője és bírója volt. Annyi bizonyos, hogy Mohamed és nemzetsége a legnagyobb veszedelemben forgott, míg a szakadárok győzedelmeskedtek, mert az új tanok diadala az eddigi monarchiának és Ozmán utódainak halálát jelentette volna. Így ezen vallási mozgalom kiváló politikai jelentőséggel is birt.

Az ozmán történelemnek ezen nevezetes korszakában

még egy más esemény is merült fel, mely egyelőre nem bírt ugyan több mint köznapi jelentőséggel, de a melyet azért sem mellőzhetünk, mert a történelemben több analogonjainal találkozunk. Valamint Európának megvan ál-Waldemárja, ál-Demetriosza, a régi Ázsiának ál-Smerdisze, hazánkban is ál-Endréje, úgy az ozmán történelem is bir egy ál-Mustafával, ki állítólagos magas származására támaszkodva trónkövetelőként lépett fel — Mohamed ellen.

Említettük az angorai ütközet alkalmával, hogy abban Bajezid egyik fia Mustafa nyomtalanul eltűnt. Évek során ezen Mustafáról mitsem említ a történelem; mígnem 1416 körül Amásia vidékén egy férfiú lépett fel, ki magát az említett Mustafának, Bajezid egyik fiának adta ki, s származását különféle eszközök és bizonyítékok által igyekezett kimutatni; mi azonban koránsem volt kielégítőnek mondható. Ellenkezőleg a legtöbb jel oda mutatott, hogy ezen Mustafa közönséges kalandor, ki véletlen hasonlatosságát eltűnt névrokonával az említett célra igyekezett felhasználni. Akadtak is többen, kik pártjára állottak s Mohamednek nem maradt más hátra, mint a veszélytelen trónkövetelővel megmérkőzni.

Az ál-Mustafa e közben Oláhországban, mely mindig készen állott az ozmánok de kivált a szultánok ellenségeinek befogadására, — sereget gyűjtött magának; s mint-hogy az egykori smyrnai fejedelem Dzsuneid, most nikápolyi helytartó sietett pártjára állani, a birodalom bensejében pedig még nagyobb támogatásra számított, átkelt a Dunán s Bolgárországon és Makedonián keresztül igyekezett magát a thessalonikai és peloponnesusi görögökkel érintkezésbe tenni. De még mielőtt ez sikerülhetett volna, Mohamed seregei által utólérve, nyílt csatára került a dolog, közel Thessalonikához. Mustafa véres vereséget szenvedett, s Dzsuneiddal együtt csak nagy ügygyel-bajjal

tudott Thessalonikába menekülni; hol a császári parancsnok Leontarios által barátságosan fogadtatott. Mohamed hiába követelte a császártól a menekültek kiadatását, minden a mit elérni tudott abban állott: hogy Manuel a két férfit élethossziglani erős és biztos fogságban ígérkezett tartani. Mohamed ezzel nem volt ugyan megelégedve, mert a byzanci ígéretnek valódi értékéről elég alkalma volt meggyőződni; de minthogy a veszélyt különben sem találta fenyegetőnek, úgy látszik végre belenyugodott a császár ígéretébe. Mindazonáltal ezen körülménynek tulajdonítható, hogy a barátságos viszony a szultán és császár között, mely régebben fennállott, Mohamed országlásának vége felé nagyon meghidegült. De Mohamed sokkal inkább eszélyes politikát követett, hogysem egy kedvezőtlen eset által magát elharmarkodott lépésekre engedte volna elragadtatni. Megelégedett egyelőre azzal, hogy a császár személye körül magának megbízható híveket igyekezett szerezni, kik őt annak minden titkos terveiről értesítenék.

A byzanci történelem oly gazdag hűtlenekben, árulók és gyilkosokban, hogy Mohamednek nem nagy fáradságába — habár jelentékeny pénzáldozatába — került, Manuel legbiztosabb embereinek egyiket és pedig Korax, császári udvari tolmácsot terveinek megnyerni; ki is híven értesítette mindenről, mi a császári udvar és kormány körében történik, mi által a szultán mindig könnyű szerével ellensúlyozhatta a hűtlen szomszéd törekvéseit.

A feszültség a szultán és császár között e közben nőttön-nőtt s már-már nyílt kitöréssel fenyegetett, midőn Mohamed váratlan halála az ingerültséget egy kis időre megszüntette. De ezen egyszer megindult mozgalom Mohamedről átment utódaira s nem szűnt meg mindaddig, míg nem a császárság s vele a keleti kereszténység a már régen felette lebegő végzet által halálos döfését nem kapta.

Manuel hosszú országglása, mely a hatalom árnyékával kezdődött, delében a kétes remények vérmessége által még egy utolsó fellobbanást mutatott s alkonyán a végfelbomlás stádiumában tengett, — nem képes részvétünket magára vonni. A századok folytán elkorhadtt életerő végső mozgólatai voltak azon kísérletek, melyeket tett, hogy a végzetes csapást talán csak pillanatokra feltartóztassa. Így Byzancz saját bűnei által sietett felbomlása felé, mely elmaradhatlanná vált azon pillanattól kezdve, midőn az ozmánok legelőször tartós tért foglaltak Európában. Európa immár megszokta Byzancz vajúdasát s félig közönyel, félig rettegéssel nézte bukását, — de a valódi részvét jeleit hiába keressük az akkori idöket tükrözö benyomások között

Mohamed 1421 tavaszán tért vissza Ázsiából, hol kiváltképen építkezései foglalták el — Európába, s Drinápolyba érkezvén, a Byzancz ellen intézendö lépésekröl tanácskozott vezirjeivel. Legidösb fia Murad, ki Seadeddin szerint még csak 12 éves volt, de kit a byzanczi írók már 16 évesnek mondanak távol, az ázsiai tartományok keleti részében Amásiában idözött, hol az imént apja által helytartónak neveztetett ki. Egyik napon, nemsokára megérkezése után, Mohamed fővárosa közelében vadászván, — egy vadkanra bukkant. Lándzsáját merész hajítással a vadra lövellé, miközben a túlságos erőmegfeszítés következtében egy pillanatra elveszté az egyensúlyt s lováról a földre zuhant, hol eszmélet nélkül hevert egy ideig. Majd ismét visszanyervén eszméletét, erős vérhányás lepte meg, úgy, hogy a szerencsétlenség színhelyéről kísérői által egyenesen a kórágyba szállítatott, melyet el sem hagyott többé s kevés napokkal a szerencsétlenség után Mohamed nem vala többé az élök sorában.

Az állam érdekei ép úgy, mint a családé azt kívánták,

hogy Mohamed halála mindaddig titokban tartassék, míg idősb fia és örököse Murad, kit a bekövetkezett szomorú eseményről értesítendő, a család hű szolgálja Elwán bég azonnal útnak indúlt, — apai örökségét el nem foglalhatja. Ez kiváltképen azért volt szükséges, mert a még mindig nem eléggé szilárd belállapotok egy újabb örökösödési harc következtében beláthatlan veszélyeket hozhattak volna a birodalomra. Mohamed teste titokban bebalzsamoztatván, azontúl is habár nem közvetlenül szokott helyét foglalta el, s miután a kormány ügyei szokott módon lettek most is elintézve, — a család teljesen sikerült. A titokba csak a két nagyvezir Ibrahim és Bajezid, továbbá két orvos és egy hű szolga, a már említett Elwán valának beavatva; s ha időről-időre a hadsereg a szultánnak palotája előtt vonúlt el s hangosan kívánta urát látni: Mohamed holtteste ülő helyzetben s szokott öltönyében egy könnyű függöny mögé állíttatott, kezét és fejét pedig üdvözlésképen egyik beavatott észrevétlenül mozgásba hozta. Halála ily módon negyven napig államtitok maradt, minek elteltével az időközben megérkezett Murad átvette a kormányt s apját nagy ünnepélyességgel eltemeté az általa alapított zöldmecssetben Brussában.

Mielőtt Mohamedről, mint az ozmán állam újból megalapítójáról befejezésül még néhány szót szólnánk, talán nem lesz fölösleges előbb végső napjairól röviden megemlékezni.

Alig érezte Mohamed halálát közeledni, midőn kevés bizalmas híveit maga köré gyűjtván, azokat megható szavakban kérte fel fiának és örökösének támogatására, ki fiatal és tapasztalatlan koránál fogva egész tengerével a veszélyeknek volt környezve, kivált Bajezid pasára bízta, az ifjút tanácsával és hűségével támogatni. De nemcsak Muradot, hanem két ifjabb fiát is pártfogásába ajánlotta hivei-

nek. E két gyermek Jussuf és Mohamed volt, amaz nyolcz, emez pedig hét éves. Egyszersmind rendelé, hogy a két gyermek azonnal Konstantinápolyba vitessék s Manuel császár gyámságára bizassék, ki ily czélból még egy külön levélben is megkerestetett. A haldokló szultán csupán apai érzelmeitől vezettetve, valószínűleg így akarta elejét venni azon kegyetlen szokásnak, mely az Ozmán-házban az idősebb örököst feljogosítja, ifjabb fivéreit, saját hatalma és személye biztonsága végett — kivégeztetni.

I. Mohamed csak 42 éves volt, midőn a váratlan halál tévékeny életének határt szabott s egyike azon uralkodóknak, kik nemcsak az ozmánok nemzeti, hanem az emberiség történelmében is tisztelettel említetnek. Jellemének egyik alapvonását a jótékonyosság képezte s minden pénteken, az izlamiták vasárnapján a szegények asztalánál étkezének. De nemcsak adakozó, hanem bőkezű is volt Mohamed s kivált Brussa és Drinápoly szépítésére nagy összegeket fordított. Húsz évi uralkodásának felét a testvérháborúk veszik igénybe; a másik fele sem folyt le nyugodtan s kivált a vallási újítások sok gondot és erélyt követeltek Mohamedtől.

Azonban bármily erélylyel sőt keménységgel igyekezett Bedreddin és társainak reformjait és azok képviselőit elnyomni, — Mohamed az ozmánoknak mégis első fejedelme, ki vallási tekintetben ritka türelmességet és békülékenységet tanusított, mi annál feltűnőbb, mert kétségkívül nem maradt befolyás nélkül sem környezetére, sem magára a népre. És valóban, Mohamed uralkodása alatt a legkisebb mértékben fordultak elő sűrlődások keresztények és mohamedánok között. S ha Mohamed politikáját a byzanci császár irányában komolyan vizsgáljuk, azt találjuk: hogy ez őszintébb és barátságosabb volt, mint azt a hűtlen Paleologos, ki titokban mindent megtett, mert nyil-

tan cselekedni sem bátorságában, sem tehetségében nem állott, mire tehetetlensége képes volt, hogy hatalmas szövetségesének és szomszédjának ártalmára legyen, — megérdemelte. S mert aránylag rövid, minthogy nyugtalan uralkodása nevezetes és talán szükséges és korszerű újításoknak nem kedvezett, érdemül kell Mohamednek betudni, hogy a fennálló intézményeknek nemcsak érvényt, de tiszteletet is tudott szerezni.

A birodalom egységének helyreállítása egyik főbb érdeme Mohamednek s habár a byzanci írók közül Dukas azt állítja, hogy terve volt: két idősb fia között az ázsiai és európai birodalmat felosztani, ezen állítás mindazonáltal semmi más oldalról bebizonyítva nincs, annyi mégis kétségtelen, hogy Mohamed nemcsak házának, hanem nemzetének nagyságát is szíven hordozta. Benne vészett el Ozmán utódainak egyik legkitünőbbike éppen akkor, midőn a tapasztalat a férfierővel volt szövetkezendő fajának dicsőségére. — Fiával II. Muraddal az ozmán történelemnek új és nevezetes fejezete kezdődik.

NYOLCZADIK FEJEZET.

I. Mohamed halálának következményei. — Konstantinápoly magatartása. — A császári udvar követelései és fenyegetései. — Az ál-Mustafa. — A császári udvar ezéljai. — Mustafa fellépése. — Ütközet Drinápoly mellett. — Az ütközet következményei. — Mustafa szerencséjének hanyatlása és vége. — A császár újabb kísérletei. — Murad válasza. — Lázadás Konstantinápolyban és következményei. — Konstantinápoly ostroma és felszabadulása. — Új trónviszály. — Manuel halála. — Béke II. Murad és János közt. — Háború Oláhország, Szerbia és Bosnia ellen. — Murad Görögország és Velence ellen. — Thessalonika a velenceiek kezébe kerül. — Thessalonika ostroma és megvétele 1430.

I. Mohamed halálának híre alig járta be az ozmánok birodalmát, midőn mindenfelől aggasztó jelei kezdének mutatkozni oly törekvéseknek, melyek az alig megszilárdult belállapotokat új veszélylyel fenyegették. Mohamed nyolcz évi egyeduralkodása nem volt elégséges arra, hogy a polgárháborúk és vallási forrongások által megingatott uralkodói tekintélyt véglegesen megerősíthette volna. A nyugtalan elemek, kiváltképen a kisázsiai hűbéresek között, kedvező alkalomnak tekintették a szultán halálát, hogy önző törekvéseiket megvalósíthassák s készek valának támaszkodni annak felajánlani, ki elkülönödési szándékukban elősegíteni fogja. Az általános nyugtalanságot még növelte azon körülmény, hogy I. Mohamed legidősb fia és örököse Murad, ki apja által még csak az imént lett helytartóvá kinevezve, ifjúságánál fogva sem a népnél sem a katonáknál nem találkozott nagyobb bizalommal.

De nemcsak az ozmán birodalomban, hanem magában Konstantinápolyban is rendkívüli izgatottságot szült a szultán halálának híre. Az agg Manuel, ki trónját már régebben megosztá fiával Jánossal, csak akkor értesült a fontos eseményről, midőn Mohamed tetemei már útban valának Brussa felé, s midőn az ifjú Murad már elfoglalta apai örökségét. Oka ezen késedelemnek az volt, hogy Leontarios Demeter, a császár követe Drinápolyban Ibrahim és Bajezid nagyvezirek által szándékosan legtovább bizonytalanságban hagyaték a palota belsejében végbe ment események felől s mert a császári követ küldöttjei és levelei huzamosb ideig visszatartattak. Midőn végre sikerült a hírt Konstantinápolyba eljuttatni, a császári udvar két pártra szakadt. Az egyik, élén az öreg császárral, Murad mellett nyilatkozott, míg a másik, melynek feje maga a társcesászár János vala — szakítani kívánt az új szultánnal s a Lemnos szigetén őrzött ál-Mustafát, kiről már elébb szólottunk, kívánta az ozmánok trónjára emelni. Ezen eszélytelen politika új veszedelmet hozott nemsokára Konstantinápolyra.

Manuel hasztalan igyekezett, hivatkozva a szerződésekre, fiát maga részére megnyerni, s úgy látszik, hogy a szomorú tapasztalatokban oly gazdag fejedelem előre látta a bekövetkezendő bonyodalmakat, melyeket elhárítani képtelen vala. Végre az udvar abban állapodott meg, hogy látszólag elismeri ugyan Muradot, de csak azon feltétel mellett, ha az két fivérét, kiket Mohamed a császár gyámságára bízott, mielőbb Konstantinápolyba küldendi.

A követség, mely e szerint az új szultánnak trónra léptéhez szerencsét kívánandó vala, de a melynek volta-képen komolyabb feladata is volt, az általunk már ismert Korax Theologos és a császár egyik rokona Lachynes Paleologosból állott, kiket az ifjú Murad Brussában foga-

dott. Már az első találkozás meggyőzheté Muradot és tanácsosait a császári udvar valódi szándokairól, melyeket a követek, mint látszik, legkevésbé sem igyekvének palástolni. A császár üdvözölvén az új szultánt apai trónján, a két udvar közötti barátságos viszony fenntartását, valamint a szerződések megújítását — mint legbensőbb óhaját — fejezte ki. Egyszersmind azonban hivatkozván Mohamed végrendeletére, a két herceg kiadatását sürgette, ellenkező esetben mellőzve a barátságot, a trónkövetelő Mustafát venné védelme alá, kit csakhamar nemesak Európában, hanem Ázsiában is fejévé tenne az ozmánoknak.

A trónváltozás, miként látszik, újból felidézte a byzanci udvar hiú reményeit a jövőre nézve; s János, nem számolva a valódi viszonyokkal, — a trón régi fényének visszaállításáról ábrándozott, még pedig oly eszközök segítségével, melyek legkevésbé vezethetének célhoz. Murad, kinek érdekében állott a császári udvarral legalább egyelőre békés lábon állani, örömmel beleegyezett volna a régi szerződések megújításába, ha a császár a kiskorú hercegek kiadatását oly makacsul nem követeli. Így azonban oly válaszzal bocsátá el magától a görög követeket, hogy a barátságos viszony fenntartását maga is óhajtja ugyan, de fivéreinek kiadatásába annál kevésbé egyezhetik, minthogy a Korán szigorúan megtiltja, hogy igazhívók hitetlenek által gyámságoltassanak. E pontban tehát a császár kívánságát egyszer mindenkorra határozottan visszaútasítja.

Míg Manuel követei Brussában jártak, addig Murad is küldött egy megbizottat Konstantinápolyba kiváltképen azért, hogy a császári udvar szándokait és véleményét kikémlelje. Azonban az udvar elbizakodott és fennhéjázó magatartása itt is csak arról győzheté meg Murad meg-

bizottját, miről a szultánnak már Brussában is tudomása volt.

A kölcsönös követségek eredménye vagy eredménytelensége mindkét félt még inkább elkésztette egymás ellen s úgy Konstantinápolyban mint Brussában nagy előkészületek tétettek egymás terveinek megghiúsítására. Leontarios Demeter, egykor thessalonikai parancsnok, ki a trónkövetelő Mustafát és társát Dzsuneidet annak idején Mohamednek kiadni vonakodott s ki azóta Konstantinápolyban tartózkodott tíz hadihajóval — mely a császárság tengeri erejét valószínűleg egészen kimeríté, — Lemnos szigetére küldetett, hol Mustafa ez ideig őrizet alatt tartaték. Leontariosnak parancsa volt Mustafát Európába hozni s miután őt Gallipolis közelében egy zsoldos sereggel partra szállítaná, — a császár nevében az ozmánok szultánjává kikiáltatni. Konstantinápolyban főképen azon elégtelenségre és izgatottságra számítottak, mely Mohamed után beállott s melyet Muradnak még eddigelé nem sikerült eloszlatni.

Mustafa, ki régi terveinek megvalósulását közeledni látta, a császári udvar pártfogását nagy köszönettel s még nagyobb ígéretekkel fogadta, s azon esetre, ha a trónt elnyernie sikerülend, a Fekete-tenger partjain fekvő összes városokat, nemkülönben Thessalia egy részét, valamint a fontos Gallipolist a császárnak visszaadni ígérte. A következő események meg fogják mutatni, mennyiben vala képes vagy hajlandó Mustafa adott ígéréteit beváltani.

A trónkövetelő Dzsuneid-dal és a byzanci zsoldos haddal alig érkezett a Dardanellákba, midőn partra szállván, Gallipolis ostromához fogott. Murad, ki ezen támadásról eleve értesülve volt, sietett a nagyfontosságú helyet megfelelő őrséggel ellátni. Hasztalan volt Mustafának minden megvesztegetési és rábeszélési kísérlete, az őrség valamint a lakosok legnagyobb része hű maradt Muradhoz ;

s így az ostromnak semmi sikere nem mutatkozván, a trónkövetelő az összecsődített és nagy ígéretek által elcsábított falusi népességre támaszkodott, mely őt több zajjal, mint őszinteséggel az ozmánok szultánjává kikiáltotta. Megelégedvén ezen sikerrel, Gallipolis további ostromát Leontariosra bízta, maga pedig Makedoniába sietett s faluról falura zarándokolván, aranyos ígéretekkel halmozá el a könnyen hívó lakosságot, mely csakugyan nagy tömegekben kezdé kísérni boldogítóját. Mustafa mindenütt magát hirdette mint Bajezid egyedüli törvényes örökösét, ki a szerencse és szövetségese Manuel császár segítségével diadalát biztosnak hitte. Nemsokára elég erősnek tartotta magát Murad seregeivel szembe szállani s nyílt csatára bízni szerencsáját.

Míg Mustafa Makedoniában és Thrákiában mindennap nagyobb előhaladást tőn, addig Murad és környezete sem tétlenkedék s az ifjú szultán egyik nagyvezírjére, Bajezid pasára bízta azon hadsereg parancsnokságát, mely Európába menendő, az ármányos trónkeresőt megfenyítendő lett volna. Ez azonban most már nem volt oly könnyű, mert Mustafa máris oly sereget tudott a nagyvezír ellenében felállítani, mely emezével számban bizonyára versenyezhetett. Bajezid Drinápoly közelében ütött tábort, honnan kiáltványait Murad hiveihez szétküldvén, kevés napok múlva mintegy 30 ezer harczos felett tarthatott szemlét. Ugyancsak innen alkudozásba lépett Manuel császárral, kitől csupán azt kívánta, hogy ne segítené ezentúl Murad versenytársát s maradjon a kettő közötti harc alatt semleges. Ezért Murad nevében nemcsak nevezetes partterületeket ígért a császárnak, hanem 200 ezer aranyat és tizenkét túszt a legelőkelőbb családokból. Valószínű, hogy Manuel ezen kedvező föltételeket elfogadta volna, ha fia és annak pártja által ellenkező határozatra nem kénysze-

rítették. Így azonban Bajezid ajánlatait visszaütését s az úrt maga és az ozmánok törvényes uralkodója között még inkább áthidalhatlanná tévé.

E közben Mustafa seregével Drinápoly felé közeledett, hol az európai ozmán trón sorsa egy időre eldöntendő vala. A harc tere, nádas posvány, nem kedvezett Bajezid pasának, mindazonáltal hosszú beszédben igyekezett seregét hűségre és vitézségre serkenteni. A két sereg csakhamar heves harcban állott egymással, melynek kimenetele teljesen bizonytalannak látszék. Ekkor, Mustafa odahagyván seregét, melynek vezetését Dzsuneidra bízta, egy közel halomra sietett, melynek aljában Murad hívei harczoltak, kiket dörgő hangon igyekezett hűségükben megingatni. «Mit harczoltok», úgy mond, «egy albániai rabszolga alatt, holott egyedüli és valódi uratok én vagyok, Bajezid szultán fia. Fivérem Mohamed után csak engem illet jogosan a trón. De én méltányos akarok lenni s míg Európában én uralkodom, nem bánom, ha bátyám fia Murad — Ázsiában uralkodik. Én nem fogom őt ott soha sem háborítani. De ti, ozmánok, egyedül nálam találtok jutalmat és büntetést, azért siessetek oltalmam alá, s a jutalom, melylyel ezért benneteket elárasztani foglak, nem késik sokáig!» A lázító dörgő hangja áthatott a csata zaján, s Bajezid pasa balszárnya csakhamar ingadozott, majd teljesen átpártolt Mustafához. Példáját követte nemsokára a derékhad, sőt maga Bajezid pasa, ki elhagyatva seregétől, sietett a szerencsés és ügyes bitorlónak meghódolni. A harc illetén kimenetele megnyitotta Mustafának Drinápoly kapuit, s az európai főváros lakossága örömkialtásokkal fogadta azon férfiút, kitől még csak az imént idegenkedék, de kit a hadi szerencse csakhamar kegyeltjévé tön.

Mustafa győzelmét a szerencsétlen Bajezid pasa kivégeztetésével szennyezte be. Későbbi írók ezen gyilkosságot

Dzsuneidnak tulajdonítják, ki a nagyvezírben családjának egyik ellenségén kívánt boszút állani.

A drinápolyi győzelem legfontosabb következménye Gallipolis bukása volt, melynek megfogyott őrsége nem segítettethetvén Muradtól, Leontariosnak, ki a fontos helyet — a Mustafával kötött előzetes egyezmény értelmében — a császár számára volt elfoglalandó — megadta magát. De alig vette Mustafa ennek hírért, midőn Dzsuneiddal Gallipolisba sietett s a byzanczi hadvezér nem kis rémületére kijelenté, hogy ama egyezmény immár érvénytelen, s hogy Gallipolis ezentúl is ozmán kezekben fog maradni. Az eszélytelen byzanczi politikának ez volt első kudarcza Mustafával szemben, melyet nemsokára még több követett.

Mustafa, bizván szerencsájében, lemondott a császárral kötött szövetségéről, valószínűleg azért, hogy ez által népszerűségét az ozmánok előtt növelje. A császári udvar, mint mindig, ezúttal is egyik végtetből a másikba esett, s alig győződött meg Mustafa hűtlenségéről és szószegéséről, midőn ismét Muradhoz kezdett hajolni, s annak érdekét ígérte támogatni Mustafa ellenében. Ezen kapkodó és tehetetlen politika elmaradhatlan következménye lön: hogy sem Murad, sem versenytársa nem bíztak többé a császár barátságában s mindketten eszköznek kezdék tekinteni, melyet felhasználni igen, de bizalmával megajándékozni egyik sem tartá többé méltónak.

Muradnak, ki időközben mindent elkövetett, hogy egy döntő csapás által, melyet Mustafa fejére kívánt intézni, magát versenytársától megszabadítsa, első sorban hajókra vala szüksége, melyeken seregét Európába szállíthassa; s miután a császár ígéretében és őszinteségében nem bízott, a genuai Adorno lovaghoz fordult, kivel már régebben, mint a kisázsiai timsóbányák bérlőjével barátságos viszonyban volt s ki mindig jelentékeny számú hajók felett rendel-

kezett. Adorno bizonyos bérleti kedvezmények és 50,000 arany díjért csakugyan késznek nyilatkozott az ozmán sereget átszállítani. De ezekre, miként mindjárt látni fogjuk, egyelőre még nem került a sor, mert Mustafa hírévévén Murad szándokának, sietett őt Ázsiában felkeresni. Murad a posványos Ulubad mellett foglalt állást s habár abban magát lehetőleg megerősítette, mégis nem csekély aggodalommal várta Mustafa támadását, kinek serege jelentékeny számmal fölülmulta az övét. Azonban Mustafa tétlensége s meghitt barátjának Dzsuneidnak árulása, — kinek Murad jutalom fejében a még apja által tőle elvett Smyrna birtokát helyezte kilátásba, ezen kedvezőtlen arányt elégségesen helyrehozták. Ehez járult, hogy Murad mindenfelé azon hírt terjeszté, miszerint Manuel császár vele szövetségzén — Európában haddal állja útját Mustafának, ha ez netán újból oda fordulna. A hír, habár koholt volt, mégis nagy benyomást tón a trónkövetelő harcosaira, kik most csapatosan kezdék odahagyni a szerencsétől már-már elhagyatott kalandort. Azonban Mustafa egy végső kísérlet nélkül nem akarta odahagyni a küzdelem színhelyét s azabjaival, azaz könnyű gyalogságával erős támadást intézett Murad ellen. De a janicsárok által véresen visszaveretvén, újabb vállalatba bocsájtkozni nem volt többé bátorsága. S midőn Dzsuneid hűtlenségéről is meggyőződött, szerencsecsillagát hanyatlani látván, titkon odahagyta táborát s a félelemtől üldöztetve Gallipolisban keresett menedéket.

Így Murad döntő harc nélkül diadalmaskodék vetélytársa fölött, kinek egész hátrahagyott hadserege újból meghódolt a törvényes szultánnak, ki azt most sietett a menekülő Mustafa után vezetni. Adorno, a genuai bányászok feje nemcsak hajóit, hanem 2000 főre menő jól fegyverezett és fegyverezett seregét is felajánlá Muradnak. Alig

értésült Mustafa a szultán közeledéséről, midőn csak kevesektől kísérve elhagyta Gallipolist, mely azután csakhamar újból visszatért Muradhoz, s Drinápolyba sietett. Azonban itt is csak rövid ideig tartózkodott s miután a kincstárt kifosztotta, a Balkán hegység rejtekeinek tartott. Célja volt kincseivel Oláhországba menekülni, ott a jövő eseményeket nyugodtan bevárando. De Murad megbízottjaitól utóléretvén, felismertetett s bilincsekben hozaték vissza Drinápolyba, hol Murad épen akkor tartá fényes bevonulását a szeszélyes nép örömrivalgásai között. A szerencsétlen trónkövetelő 1422. tavaszán Drinápolyban nyilvános téren miként egy közönséges gonosztevő kötél által kivégeztetett.

Így végződött az ál-Mustafa fellépése, mely következményeiben leginkább az által vált fontossá, hogy a byzanci arnycsászárság tarthatatlanságának újabb bizonyítékait hozta napvilágra. Mustafa nem birt azon tulajdonságokkal, melyekkel közönségesen merész kalandorok és szerencselovagok dicsekedni szoktak. Erélytelen és gyáva, szerencséjében szőszegő és elbizakodott zsarnok volt, ki rövid diadalát a harem tespesztő légkörében ülte meg, s kinek bukását sajnálni senkinek sem vala oka.

Murad európai fővárosának elfoglalását örömnünnepnek tekinté, melyet nagy fénynyel ült meg s mely alkalommal őseinek palotájában gazdagon megvendégelte és megajándékozta genuai barátait, kiknek nem csekély részük volt a rövid hadjárat sikerében.

Az események ilyen fejlődése leverő hatással volt a byzanci udvarra, mely sietett ugyan egy követség által, melynek tagjai: Kantakuczenus Demeter, Laskaris Máté és Philommates Angyal voltak, Muradnak győzelméhez szerencsét kívánni, de a mely nem volt oly szerencsés, hogy a szultánt megengesztelni tudta volna. Murad a követeket

nem is fogadta, sőt elején börtönbe vettette, majd azonban visszaküldé Konstantinápolyba oly izenettel, hogy nemsokára követni fogja őket. Könnyen elgondolható, mily hatással volt ezen izenet a főváros lakosaira. Maga az udvar teljesen elvesztette fejét, a nép ünnepélyes körmene-
tekben kívánta megnyugtadni aggodalommal tölt kedélyét. Az agg Manuel egészen visszavonúlt a nyilvános élettől s egy kolostor csendjében a szentírás tanulmányozásában keresett kárpótlást hosszú életének elvesztett reményeiért. János, ki még csak röviddel elébb hangosan hirdette az ellentállást, most a kiskedélyűek példájára egyszerre elné-
mult. Azonban a nép kétségbeesése csakhamar oly irányt kezde venni, mely magát az udvart rettegéssel tölté el. Mint mindenütt a nép lázas ingerültsége itt is megköve-
telte a maga áldozatát. Korax Theologos, Manuel császár eme meghittje, ki már Mohamed idejében azzal vádoltaték, hogy titokban a szultánnak híve, s mint tudjuk ezen állítás nem is volt egészen alaptalan, most újból magára vonta a nép figyelmét, mely hangosan árulással vádolá s a császártól kiadatását követelte. Manuel, hívét megmentendő, mindent megtett annak védelmére és igazolására; s miután a lázadás lecsillapodni még sem akart, új követségben Mu-
radhoz küldé Koraxot, azt hívén, miszerint befolyásának talán sikerülni fog a fenyegető vést a városról elhárítani, ez által egyszersmind alkalmat nyújtván hívének, magát a nép előtt tisztázni. De a szerencsétlen tolmács küldetése sem sikerült s miután mégis elég bátorsága volt a háborgó fővárosba visszatérni, végzetes sorsa már el vala döntve. A nép most még inkább felbőszülve megrohaná lakházát s kifosztogatta, mely alkalommal Korax bűnrészességének oly tanújelei jövének napfényre, melyek annak korábbi egyetértését az ozmánokkal kétségtelenné tevék. Levelek és elsikkasztott ajándékok, melyeket az ozmánoknak átadni

elmulasztott, nagy mértékben Korax ellen bizonyítottak s a nép most nem is késett tovább a szerencsétlen férfiút megfenyíteni. Korax meggyalázva, nyilvános téren irtóztató kinok között fejezte be életét, melyet nem fordított szerencsétlen hazájának javára.

A veszélyes lázadás és kicsapongás bizonyára még más áldozatokat is talált volna, ha a fenyegető veszély kívülről napról napra nem növekedik vala. Már junius derekán megérkezett Murad előhada Konstantinápoly alá s míg annak környékét tűzzel-vassal pusztítá, a megrettent lakosok szemeláttára a legborzasztóbb kegyetlenségeket vitte véghez. Dukasz, Phrantzes és más szemtanúk hiteles feljegyzései szerint vérlázító volt azon őrjöngő gyilkolás és pusztítás, melyet e sáskahad a védtelen városokon és lakosokon elkövetett s melyhez hasonlót a történetírás aligha jegyzett fel. Még a mongol hordák sem fejtettek ki annyi kegyetlenséget és pusztítási szenvedélyt, mint eme újabb barbárok, kik immár biztosnak tartották a keleti kereszténység fővárosának bukását. — Nem sokára az előhad megérkezése után újabb csapatok érkeztek a város alá, melyet Murad augusztus derekán történt személyes megjelenése után azonnal ostromolni kezdett. — Jellemző, hogy az ifjú szultán nemcsak túlbecsülte a főváros védelmi képességét, hanem miként intézkedéseiből biztosan következtetni lehet, oly nehéz feladatnak tartá annak megvételetét, hogy rendkívüli eszközökhöz folyamodott. Minthogy a nagy vállalatához nem tartá elégségesnek a közönséges támadó és védeszközöket, a vallási rajongáshoz fordult s így Konstantinápoly megvételetét valódi nemzeti és vallási vállallattá bélyegezte. Így őrjöngő dervisek bejárták Kis-Ázsiát és az európai ozmán tartományokat s hangosan és az örület elragadtatásával hirdették a szent háborút Konstantinápoly ellen. Maga a híres seikh Bukhari, a szultán

sógora és korának legnagyobb írástudósa bejárta az országnak különböző részeit s egy rajongó tömegtől kísérve csatlakozott az ostromlókhoz. A győzelem oly biztosnak látszék a felizgatott tömeg előtt, hogy seikh Bukhari már a napot is megjövendölte, melyen a próféta zöld lobogója győzedelmesen fog feltűzni a pompás Hagia Sofia kupolyájára. A határtalan örömnél a kilátásban lévő zsákmány reményében csak az elbizakodottság volt nagyobb, mely a roppant csőcselékhatat eltöltötte. Éjjel-nappal lehet halani a szitkokat és fenyegetéseket, melyek a város falain álló keresztények ellen szórattak. «Hol van istenetek, ti hitetlenek, hol vannak szentjeitek, kik segíteni tudnának rajtatok. Már holnap elfoglaljuk várostokat, titeket pedig rabszolgáinkká teszünk; feleségeiteket és leányaitokat szemeitek előtt fogjuk meggyalázni, apáczáitokat pedig derviseink karjaiba vetni. Hitünkre mondjuk, hogy így lesz, mert nekünk prófétánk előre kijelentette.»

Végre megérkezett az ostromra kitűzött s az ozmánok által türelmetlenül várt nap, az 1422. évi augusztus 24-ike. Az arany szarvtól egész a Márványtengerig sűrű tömegekben miként egy vészfelhő özönlött a támadó had a város falai alá. Seikh Bokhari harczi paripán villogó karddal kezében s körülvéve őrző derviseitől, maga adá a jelt a támadásra.

A fenyegetett városban időközben a legnagyobb kétségbeesés és segélytelenség uralkodának. Manuel császár megbénult testtel halálos ágyán feküdt; fia János megjelent ugyan a rettegő nép között, de csak hogy annak kétségbeesésében osztozzék. Az ijedség és félelem a legfelettebb színekben idézték fel az ostrom rémületes következményeit a szorongatott keresztények lelkében, kik a helyett hogy közös akarattal rendszeres védelemről gondoskodtak volna, erősen hitték, hogy a veszedelem csak természet-

fölötti segély által hárítható el fejökről. Azonban a támadók vad csatakiáltásai, melyek a főváros falait megrendíték, a legvégső pillanatban mintegy ösztönszerűen az egész lakosságot a bástyákra szólíták. Aggastyánok és ifjak, matronák és deli szüzek, gazdagok és szegények egyszerre, mintegy túlvilági sugalattól lelkesítve védelmére keltek tűzhelyöknek, vallásuknak, becsületüknek, — s mit a rendszeres védelem talán nem tudott volna eredményezni, azt véghez vitte most a kétségbeesés lelkesedése, s Konstantinápoly meg vala mentve.

A támadók roppant száma, mely többektől 200 ezerre tétetik, de semmi esetre sem lehetne kevesebb 150 ezernél, inkább bénítólag hatott az egész hadműveletre. Legnagyobb része csőcselékből állott, melyet csak a zsákmány kilátása csalt ide s mely a rendes harcosok mozdulataira inkább zavarólag, mintsem segítőleg hatott. A rendetlen roham valódi zűrzavarrá változott, midőn az áthatlan tömegek idegrázó ordítással a város falait megmászni igyekvén; a zavar mindinkább növekedett, midőn a falakról a kétségbeesés ezerféle védeszközeivel jövének érintkezésbe; s mihelyt az ostromlottak elszántságáról kezdének meggyőződni, a rajongó győzelem-biztosság a gyáva kislelkűségnek adott helyet, s a futásszerű vissza vonulás még nagyobb rendetlenséggel történt, mint a támadás.

Konstantinápoly ezen csodával határos megmentése a legnagyobb veszélyből méltó örömmel és önbizalommal tölté el a lakosságot, mely hálaérzetében nem is késett megmentését a szent szűznek tulajdonítani, kit a leghevesebb harc közepette sokan láttak átlátszó ibolyaszínű uszályköntösben a város falain megjelenni . . .

A harc, mely déltől egész napnyugtáig tartott, egyébként nem kívánt nagyobb áldozatokat. Az ozmánok vesz-

tesége állítólag ezer embert tön, míg a keresztények csak száz sebesültet és 30 halottat számláltak; az utóbbiak között több nő, kik valódi hősieks elszántságot tanúsítottak a veszély pillanatában.

Murad, a nélkül hogy újabb rohamra készült volna, ezen kudarcz után felfüggeszté az ostromot; s miután a csőcseléket haza küldé, — seregével Drinápolyba vonúlt vissza. Muradot ezen elhatározásában, úgy látszik, komolyabb okok is vezérelték. Nem volt ugyanis ismeretlen előtte, hogy a byzanci udvar titokban új ellenjelöltet állított fel az ozmán trónra, — és pedig a 13 éves Mustafában, Murad öccsében, ki a kermiani fejedelem nevelésére vala bizva, de a ki nevelőjének támogatása mellett csakugyan hajlandóságot mutatott bátyjával az apai trónért versenyezni. A császár az ifjú eme szándokát ígérekkel s mi ezeknél sokkal értékesebb volt, — pénzzel is támogatta, úgy, hogy Illés bég és a kermiani fejedelem segítségével csakhamar egy kis pártot és sereget szerzett magának, melyel Brussa és Nikaea városokat fenyegeté. A lázadás híre épen akkor érkezett Muradhoz, midőn ez Konstantinápoly ostromával volt elfoglalva s kétségtelen, hogy nem kis befolyással volt a további ostrom megszüntetésére. Ezt bizonyítja legalább azon körülmény is, hogy Murad alig időzött néhány napot Drinápolyban s mihelyt az éjszaki határokról kellőleg gondoskodott, Kis-Ázsiába sietett s egy habár nem nagy, de megbízható sereg élén váratlanul megjelent Nikaea alatt, hol az ifjú Mustafa tartózkodék. Most egyszerre megváltozott a jelenet. Mustafa hívei bocsánat vagy jutalom reményében egymásután odahagyták az ifjút, — kinek úgy látszik nem volt komoly tudata helyzetének veszélyességéről. Így nem volt nehéz Muradnak az egész lázadást gyökerében elnyomni. Maga a tévútra vezetett ifjú bátyja elé vezettetvén, szemrehányásokkal árasztaték el, —

majd pedig az egész hadsereg szemeláttára egy terebélyes fügefafa lábainál megfojtatott.

Könnyen megmagyarázható, hogy a lázadás ilyen kimenetele új ijedelmet hozott Konstantinápolyra, melynek lakosai biztosan hívek, hogy az ozmánok most majd még nagyobb erővel fogják az ostromot folytatni. Ettől azonban legalább egyelőre megóvták a körülmények, melyek Murad tevékenységét másfelé vették igénybe. Manuel mindazonáltal sietett végső napjaiban biztosabb békével megajándékozni népét, s azért mindent elkövetett, hogy Muradtól a régi szerződés megújítását kieszközölje. De ez már nem sikerült a sokat hányatott fejedelemnek, ki 1423-ban elköltözött az élők sorából. Fiának Jánosnak ellenben hosszabb alkudozások után megadatott a béke oly feltételek mellett mindazonáltal, melyek az előbbieknél még sokkal megalázóbbak voltak. E szerint a császár Thessalonika, Derkosz és Mesembria kivételével birodalmának minden kikötőjét átengedé az ozmánoknak. Azonfelül évi adó fejében 300 ezer asper, vagyis 30 ezer arany fizetésére kötelezte magát; köteles ajándékokat vagy azok értékét ide nem számítván. Ily árért vásárolta meg a byzanci császárság a békét azon ellenségtől, mely csak azért tűrte még meg szomszédságában, mert biztosan hitte, hogy nemsokára harc nélkül is zsákmányává leend.

Murad figyelmét ezután kiválóan éjszaki tartományai és ottani szövetségesei vették igénybe. A szerb fejedelem sietett ugyan mindjárt Murad trónléptekor ajándékok által az új szultán kegyét megnyerni; azonban a két Mustafa lázadása, valamint Konstantinápoly ostroma kedvező alkalmat nyújtott az elégtelenségre mindazoknak, kik az ozmánok fenségét csak kényszerűségből tűrték s minden alkalmat kilestek, hogy a rettegett nagy-úr tekintélyén és hatalmán csorbát ejthessenek. A szultán elfoglaltságát különöse

Wlad, vagy miként alattvalóitól jellemzően Drakul, azaz sárkánynak neveztetett, oláh vajda használta fel s berontva Bolgárországba Silistria és Dzsumma környékéig pusztított. Firus bégnek, kit a szultán ezen garázdálkodások visszatartására rendelt, sikerült ugyan a vajdát ezentúl féken tartani: azonban a biztonság ezen oldalról még sem volt teljes mindaddig, mígnem Szinán bég Szerbián keresztül Oláhországba jött s roppant pusztítások között újból meg nem erősítette az ozmanok hatalmát. Szinán bég ezen alkalommal a keresztény templomok nagyobb részét mecsetekké alakította át, s a hitehagyottak példájára rajongóbb híve volt az izlammak, mint maguk az ozmánok.

De nem csupán Oláhország érezte Murad és kormányának szigorát; a szomszéd Szerbiát sok tekintetben még súlyosabb csapások érték. Brankoviss György, ki alig jutott kormányra, már is harczba keveredék az ozmánokkal, végre csak óriási pénzáldozatokkal vala képes a békét megvásárolni, mely alkalommal még arra is kötelezte magát, hogy a magyar királylyal ezentúl semmiféle érdekközösséget sem fog ismerni többé. Egyszersmind nőül ajánlá a szultánnak egyikét leányai közül. Ezen nehéz feltételek daczára sem tudta Brankovics megakadályozni, hogy országának keresztény népessége napról-napra ne csökkenjen, úgy számra mint nemzetiségre és vallásra, mert miként láttuk, Szinán bég kérlelhetlen szigorral terjeszté az ozmán hatalom mellett — az izlamot is. Így a krusováczi vagy aladshahiszári templomot mecsetté alakította át, a lakosságot pedig, mely az ízlam felvételével késett vagy attól idegenkedett, vagy lemészároltatta vagy kivándorlásra kényszeríté. Hasonló sors érte Bosniát; s így Murad uralkodása már az első években valódi csapás volt különösen az adófizető éjszaki tartományokra nézve. Magyarországgal ezen időben csak kisebb határharczok

folytak, melyek nem gyakoroltak ugyan tartósabb befolyást a két állam közötti viszonyokra, de nevezetesen valának különösen azért, mert itt képeztettek azon vitézek, kik utóbb rémei lettek az ozmánoknak, de ünnepelt hősei nemzetüknek. Hunyady, Kemény, Kinizsi s mások neveit halhatatlan jelekkel találjuk feljegyezve a történelem lapjain. Galambócz vára az Al-Dunán, melyet az ozmánok Gögerdzsinlik-nek neveztek, a Brankovics Györggyel kötött béke alkalmával Murad kezébe került, mi a szerb fejedelem és Zsigmond király közt elkeseredett viszályra nyújtott alkalmat.

Miután az erőszak és kegyetlenség egy időre elnémították a leigázott népek panaszait, Murad minden gondját Görögország és különösen a Peloponnesus vette igénybe, hol két ellenségen kívánt egy csapással halálos sebet ejteni: a byzanci császárságon és Velenczén, mely immár nemcsak a tengeren, hanem a szárazföldön is veszélyes vetélytársává fejlődött az ozmánoknak.

Velence azon hűbéreket, melyeket részint kegyencei, részint szövetségesi bírtak az ozmánok szomszédságában, lassankint mind kezébe kerítette, s így nemcsak az albániai partokon, hanem különösen a Peloponnesusban, s itt nevezetesen Modon, Koron, Nauplia és Argos képezték hatalmának legfőbb támaszait, és az Archipelaguson, mindig veszélyesebbé kezde válni az ozmán terjeszkedésnek. A gallipolis-i szerencsétlen tengeri ütközet óta amúgy sem volt a béke a szultán és Velence között más fegyverszünetnél, s mindkét fél érezte, hogy a versenyviadalnak előbb-utóbb meg kell történnie. Murad, ki az éjszakai tartományaiban mutatkozott nyugtalanságok lecsillapítása után tisztában volt tervével, Turakhánt, ki épen Thessalonika ostromához készült, egy 25 ezer főből álló sereggel a Peloponnesusba küldé. Turakhán akadálytalanul vonult át az

Isthmuson, s miután a görögök részéről sehol sem talált nagyobb ellentállásra, a szerencsétlen félszigetet minden irányban feldúlta és kirabolta. Egyedül a velencei városok állottak makacsul ellent, melyek minden lépten-nyomon igyekeztek a betolakodott rablóhadnak ártalmára lenni.

Velence ezen időben egy ép oly merész mint jól kiszámított tervvel kívánta ellenségét megbénítani. Ismeretes, hogy a fontos Thessalonika úgy szólván az egyetlen hely volt, mely az Aegei tenger partjain még a byzancziak kezében volt. Ezen, fekvése és erőssége, valamint kereskedése és gazdagsága tekintetében egyaránt nevezetes város mindazonáltal a császárok tehetetlen kormányja alatt nem örvendhetett azon biztonságnak, mely fontosságánál fogva méltán megillette volna. A császári helytartók erélytelensége és kapzsisága pedig még inkább növelte azon elégtelenséget, mely a város lakosai között mindinkább növekedőben volt. Ilyen körülmények közt a Velence által ovatosan hintett mag jó talajra akadt, — s nemsokára egy párt alakult, mely titkon a várost a velenceiek kezébe akarta játszani. Azonban a ravasz köztársaság alaposabb jogcímén kívánta a nevezetes helyet megszerezni, s ily czélból alkudozásokba lépett a mindig pénzzavarban szenvedő császári udvarral Thessalonika megvétele iránt. A császár, ki jól tudta, hogy e hely birtoka után Murad is vágyódik s ki azt támadás esetében sikerrel megvédeni képtelennek érezte magát, elején habozott ugyan, de majd belenyugodván a körülmények által is tanácsolt alkuba, — Thessalonikát 50 ezer aranyért átadta Velenczének. A köztársaság ezen vétellel kivált két czélt kívánt elérni. Egy-szer, hogy az ozmán tartományokba mintegy beékelt hely, ezentúl feltartóztassa az ellenség betöréseit Görögországba, azután pedig hogy az ozmánok közvetlen szomszédságában, azok tengeri míveleteit és készülődését mindenkor éber

figyelemmel kísérhesse. Természetes, hogy a kedvező fekvésű hely azonfelül a keleti kereskedelembe nevezetes szerepre volt szánva.

Murad, ki a Velence és Konstantinápoly között folyt alkudozásokról elég korán értesült, mindent megkísértett, hogy azokat meghiusítsa; de a diplomatiái ravaszságban felülmulhatlan kalmár-állam minden ide vágó törekvéseit ügyesen tudta ellensúlyozni; s a vétel megkötetett a nélkül, hogy azt Murad megakadályozni tudta volna. Ezen körülmény azonban a viszonyt nemcsak Konstantinápoly és a szultán, hanem kiváltképen az utóbbi és Velence között még jobban elmérgesítette úgy, hogy ezentúl szárazon és vizen igyekvénnek egymásnak ártani, a hol csak tehették.

Hogy ilyen körülmények között Thessalonika nevezetes szerepet játszott, az könnyen megmagyarázható. Míg egyrészt Velence mindent elkövetett a hely megerősítésére, másrészt Murad, belátva annak fontosságát, nem mulasztott el semmi alkalmat, hogy magát mielőbb birtokába helyezze. Ily czélból Thessalonikát a szárazföldről erős ostromzárral vette körül, úgy, hogy a város ezen résztől minden külközeledéstől teljesen el volt zárva. Ehez járult, hogy a város polgárainak egy részével, mely a szigorú és zsarnoki s féltékeny kémszemmel örködő Velence kormányzatával megelégedve nem volt, — titkos összeköttetésbe lépett, s így lassankint a város falain belül és kívül aláásni, igyekezett a gyűlölt köztársaság tekintélyét. És valóban, az események úgy fejlődtek, miszerint Velenczének alkalmá volt Thessalonika megszerzését komolyan megbánni; mert nem vala képes az ozmánok tartós ostroma ellen megvédeni. Murad igényét a kérdéses helyre azon szerződéssel indokolta, mely annak idején I. Bajezid és a császár között jött létre, s mely Thessalonikát egy kis időre az ozmánok kezébe adta. Az egész igénynek azonban hiány-

zott valódi alapja. Bármint legyen, a szultán el vala határozva a helyet minden áron birodalmával egyesíteni. Velence mindenképen igyekezett a szultán figyelmét másfelé vonni; megtámadta sőt rövid időre hatalmába kerítette Gallipolist; majd Kassandra megvételenél éreztette az ozmánokkal szívós kitartását és kifogyhatlan segélyforrásait. Azonban mindez nem vala képes Muradot Thessalonika ostromától elvonni, úgy hogy 1430-ban végre Velencének meg kelle lassankint barátkoznia, a viszályos hely elvesztésének gondolatával.

Az ostrom most még erőlyesebben folyt s a zár szárazon és vizen nagy szigorral fentartaték. Velence 1429 végén küldötte utolsó 500 főből álló segélycsapatát Thessalonikába; de ez az egykorú Dukasz följegyzései szerint, mitsem változtathatott a város sorsán, minthogy a számarány az ostromlottak és ostromlók között úgy viszonylék, mint egy a százhoz. A velencei őrség a legvégső védelemre el vala határozva, míg a polgárság legnagyobb része hajlandónak mutatkozék a várost inkább az ellenségnek átadni. Ezek azonban a még mindig segélyre várakozó velenceiek által erőszakkal elnémítottak. Végre azon hír terjedt el a városban, hogy Szeresz felől maga Murad közeledik roppant számú haddal, s hogy ennek folytán a végső roham minden perczen várható. A hír nem csalt, mert Murad csakugyan közeledett, még pedig oly erővel, mely Thessalonikára nézve vésztjelentő volt. Alig foglalta el a szultán a város körül fekvő magaslatokat, melyekről nem csupán az erősségeket, hanem az egész várost kényelmesen át lehete tekinteni, midőn hírnökei által a várost feladásra szólítá fel, de mit a velenceiek határozottan visszautasítottak. Háromszori roham után, melyek a külerősségeket máris az ozmánok kezeikbe juttatták, végre a legvégső támadásra készülének az ostromlók. A lakosság, mely

eddigelé kényszerült vitézséggel harczolt, most csoportonként kezdé odahagyni a bástyákat, s körmenetekben kérte az ég beavatkozását. Majd a templomokba rejtőzván, a kétségbeesés önmegadásával várta az események fejlődését. Szent Demeter, a város védszentje volt az, kitől a szorongatott és bátortalan nép a legtöbb segílyt várta. De a szent ezuttal, úgy látszik, nem hallotta meg tisztelőinek könyörgéseit.

Március 29-én reggel intéztetett az utolsó végzetes roham, mely már a déli órákban az egész várost az ellenség kezébe adá. Roppant volt a vérengzés, pusztítás és rablás, mely most következék. Az ozmán hadak, élükön Muraddal, miként vér és préda után szomjazó vadállatok, rontottak a szerencsétlen városba. Aggastyánok, férfiak és gyermekek kímélet nélkül tömegesen lemészároltattak, miközben a házakban és templomokban a rablás és meggyalázás undorító műve folyt. Az iszonyú jelenetnek csak az éj vetett véget, mely a népes város lakosságából még csak vagy 7000-et talált életben, kik azonnal megbecsültetvén, haladék nélkül a birodalom különböző rabszolgavásárait hurezoltattak. A füstölgő romokból és holttetemekből álló várost a következő reggelen a győzedelmes barbár újból szemügyre vevén, annak ozmánok és egyéb jövevények általi megnépesítését elrendelte.

Murad, ki Thessalonika fontosságát úgy politikai tekintetben mint a kereskedelemre nézve eléggé ismerte, az elpusztított várost két év alatt újból fölépíttette, csak hogy az ezentúl tisztán ozmán jelleget nyert s Drinápoly után az európai birodalomnak legfontosabb városává lőn. A keresztények, kik ott utóbb megtelepedének, valamint a később Spanyolországból és Portugálból kiűzött zsidók, kik idővel többféle szabadalmakat nyertek, nem valának képesek sem politikai befolyásra, sem nemzeti jelentőségre vergődni,

úgy, hogy a keleti kereszténység ezen egykori emporiuma mai napig úgy külsejében mint jellegében teljesen ozmán város maradt.

Velence, mely Thessalonika elvesztése után a többi keleti birtokait is komolyan veszélyeztetve látta, most minden áron békére törekedett a szultánnal, mely nemsokára csakugyan létre is jött, minthogy Muradnak időközben éjszaki szomszédjával is meggyült újból a baja. — Konstantinápoly, mely Thessalonika bukásában saját sorsát látta, csak az utóbbi körülménynek köszönhetette, hogy Murad egyelőre nem fordítá felé fegyvereit, úgy, hogy tengő lételének még egy ideig örvendhetett.

KILENCZEDIK FEJEZET.

Háború Albánia és Szerbia ellen. — Magyarország és viszonya a szultánhoz. — Ozmán pusztítások Erdélyben és Magyarországon. — Murad hadjárata Erdélyben. — Új háború Szerbiával. — Hunyady János és Magyarország belállapota. — Nándorfehérvár sikertelen ostroma. — Hunyady győzelmei. — A hangulat Európa keresztény államaiban. — Hunyady balkáni hadjárata és következményei. — A szegedi béke. — A béke megszegése és annak indoklása. A hadjárat folytatása. — A várnai ütközet és következményei.

Murad Thessalonika megvétele után s miután a város újbóli felépítése iránt szükséges intézkedéseket megtette, a Wardár folyó mellett szállott táborba; s míg maga Drinápolyba volt menendő, seregét több részre osztá fel, melyek hadműveleteiket a birodalom különböző határainál azonnal megkezdették. Egyike ezeknek, mely mintegy 25 ezer emberből állott, Szinán bég vezérlete alatt nyugat felé indúlt, hogy az albániai hegyi lakókat felkeresse.

Albánia, a régi Epirus, mely a hűbérség behozatala óta számos frank, norman, olasz stb. családok birtokában volt s melyek közül Felső-Albániában a Bosi és Castriota, déli Albániában pedig kivált a Tocci-családok voltak a leg-hatalmasabbak, részint Velenceze, részint a byzanci császárok névleges fensősége alatt állott. Alsó-Albánia, melyet Szinán bég mindjárt elején működésének színhelyévé tőn, ipara és kereskedelme által kedvező jólétnek örvendett; népes városai s ezek között különösen a hasonló nevű tó mellett épült Janina vagy Joannina, mely nem kevésbé erősségéről, mint lakosainak gazdagságáról volt híres,

jövedelmező kereskedést űztek nemcsak a szomszédos országokkal, hanem Egyiptommal és Syriával is; míg a hegyek lakói, kiknek legnagyobb gazdagságát gulyáik és nyájaik képezték, a marhatenyésztéssel foglalkoztak. Elgondolható, hogy a zsákmány után sóvárgó rablóhadak mily szándékkal törtek a virágzó országra! Szinán bég csakhamar hatalmába ejtette a támadásra elő nem készült országot; s miután Janina is árulás által kezébe került, 1431 őszén egész Alsó-Albánia meghódolt a szultánnak, ki fensőségének elismerése mellett azután a hűbéreket továbbra is meghagyta az uralkodó családok birtokában. Roppant volt a zsákmány, melyet a kivonuló ozmánok, kik ezen alkalommal még Felső-Albániát is feldúlták, magukkal vittek. Szinán bég a legszebb fiúkból és leányokból egész gyűjteményt állított össze, melyet a szultánnak ajándékozott. Értékes árúktól, nagy mennyiségű arany és ezüsttől, valamint juh- és marhanyájaktól fosztatott meg ezúttal a szerencsétlen ország.

Míg Szinán bég Albánia pusztításával volt elfoglalva, addig Oláhország és Szerbia, nemkülönben Magyarország nagyobb mértékben magukra vonták Murad figyelmét. Wlad vagy Drakul vajda, ki magát Mircse törvénytelen utódai ellen szerencsésen meg tudta védeni, ez által mégis magára vonta a szultán haragját, ki hűbéresében nem szeretett szerencsés harczost látni, s Wládnak csak az által sikerült a szultán haragját lecsendesíteni, hogy gazdag és értékes ajándékok kíséretében magát Muradnak magyarországi hadjáratában nemcsak segélyre, melyre amúgy is köteles volt, hanem, és ez nem kevésbé fontos, kalauzúl ajánlotta fel. Hogy mennyiben volt a ravasz vajda ajánlata őszinte, a következő események megmutatják.

Brankovics György szerb fejedelem, ki tehetetlenségének érzetében csupán a következetlenségben mutatkozik

következetesnek, s majd Muradhoz, majd Zsigmondhoz hajlott a szerint, a mint kicsinyes érdekei kívánták, most ismét az utóbbi pártfogását kereste; főképen azért, hogy az ozmánok által megszállva tartott Galambócz várát újból visszakaphassa. Widini-Szinán pasa, kit Murad a Szerbiából érkezett hírek következtében Brankovics ellen küldött, egy erős had élén benyomult a nyugtalankodó országba, s miután a fejedelmet és annak idegenekből álló segélyhadát Galambócz mellett megverte, Brankovicsnak nem maradt egyéb hátra, mint ismét Murad kegyelméhez fordulni; mely alkalommal második leányát is nőül ajánlá a szultánnak. Murad elején vonakodni látszék, majd utóbb, valószínűleg megvesztegetett vezírjei által rábeszélve, megadta Brankovicsnak a kért békét, s a fejedelmi hölgy idősb nővére után a szultán háremjébe indult, mint az apai hűtlenség egyik áldozata.

Az elbeszélt eseményekből kitetszik, hogy Magyarország úgy az oláhországi, mint szerbiai ügyekbe befolyván, ez által viszonya is a szultánhoz mindig feszültebbé lön. Zsigmond és Murad között létezett ugyan egy már korábbi években kötött békeszerződés; de ennek szigorú megtartása az ozmánok kalandozó és portyázó hadművelési módjánál fogva majdnem lehetetlenség volt; úgy, hogy az ország határai a béke daczára folytonosan ki valának téve a rabló szomszéd pusztításainak. Ezen állapotok Oláhország és Szerbia lecsendesítése után még rosszabbra fordultak s a háború már-már elkerülhetlenné lön. Ehez járult, hogy Murad Zsigmond király irányában mindig nagy bizalmatlansággal viselteték, daczára gyakori békés követségeinek és azon fényes ajándékoknak, melyeket egykor a baseli zsinaton időző Zsigmond után küldött. Oka ezen bizalmatlanságnak azon gyanú volt, melylyel Murad a magyar királyt terhelte, s mely az utóbbit szövetségesévé tette a

szultán ázsiai ellenségeinek. Hogy ezen gyanú mennyiben bírt alappal, azt a meglévő forrásokból nem lehet egész biztonsággal kideríteni.

Ezen időben Erdély és a Temesi bánság valának az ozmánok támadásainak leginkább kitéve; s kivált Brassó vidéke Zsigmond uralkodásának vége felé már annyira ki volt zsarolva, hogy Seadeddin és mások állítása szerint valódi sivataghoz hasonlított, melynek népessége az erősségekbe húzódott vissza, hová a kalandozó rablók csak ritkán férhettek. Egyike ezen hadaknak Ali bég vezérlete és Wlad vajda kalauzolása mellett csúfos véget ért, mert egy magyar had által, melyet valószínűleg maga Hunyady János vezetett, váratlanul meglepetvén, majdnem egészen tönkre tétetett, úgy, hogy csak hírmondói érkezenek a Dunáig. Murad az egész szerencsétlenségért Wladot tette felelőssé s az árulás gyanúja folytán elfogatván, a szerencsétlen vajdát börtönbe vettette. Nemsokára ezután Ali bég egy új haddal kelt át a Dunán; pusztításainak célja ezúttal a Temesi bánság volt, melyet negyven nap alatt minden irányban feldúlt s honnan roppant zsákmányt és nagyszámú foglyokat vitt magával. Ali bég leírása Magyarország virágzó gazdagságáról oly hatással volt magára a szultánra, hogy a következő évre hirdeté Erdély és Magyarország meghódítását.

Ezen célból ázsiai és európai hűbéreseit és szövetségeseit az 1437. év tavaszára szólítá táborba. Brankovics György és Wlad vajda, kinek most is sikerült a szultánt kibékíteni s szabadságát visszanyerni, hasonlólag csatla-koztak hadaikkal a szultánhoz s e két szomszédja Magyarországnak ezúttal előhadát és kalauzát képezte az ellenségnek. Muradnak szándoka volt Erdély meghódítása után Magyarországra tenni át a harez színhelyét; s ily célból átkelvén Widinnél a Dunán, a töresvári szoroson keresztül

Erdélybe nyomúlt s nyolcz nap alatt minden fennakadás nélkül Nagy-Szeben előtt ütötte fel táborát. Itt seregét több csapatra osztá fel, melyek nemsokára Medgyes, Segesvár, Földvár sőt Brassó külvárosait is hatalmukba ejtették s az egész vidéket tűzzel-vassal pusztították. Azonban Erdély meghódítása ezúttal sem sikerült. Murad a tél közeledésével jónak látta a kiszarolt országot elhagyni s Oláhországon keresztül, hol Wlád vajda fényes ünnepélyeket rendezett a nagyúr tiszteletére, Drinápolyba visszatérni; hol utólérte Zsigmond király december 9-én bekövetkezett halálának híre.

Ezen eredménytelen hadjárat nagyon elkedvetleníté a szultánt, ki Izsák bég sugallatára a kimenetelt Brankovics Györgyre és az oláh vajdára tölta, kik ezúttal is a magyarokkal egyetértésről vádoltatának. Kivált nagy volt Murad haragja Brankovicsra, midőn értésére esett, hogy a fejedelem az elveszett Galambócz helyett Szendrő várát nemcsak újból megerősíté, hanem azt vegyes szerb és magyar őrséggel látta el. A szerencsétlen fejedelem a bekövetkezendő veszedelem előérzetében, már 1438 kezdetén elhagyá hazáját s Albert király védelme alá helyezkedvén, családjával együtt Magyarországba költözködött. Szendrő vár védelmét, mely az ozmánoktól minden pillanatban megtámadható volt, egyik fiára Brankovics Gergelyre és sógorára Kantakuczenus Tamásra bízta. Az ozmánok csakugyan nem késtek sokáig s Izsák bég és Ozmán Cselebi körül táborolván az amúgy sem nagy kiterjedésű erősséget, feladásra szólíták fel Brankovics Gergelyt. Ez azonban vitézül védelmezte a várat, míg nem élelemhiány és ragályos nyavalyák annyira megtizedelték az őrséget, hogy a derék parancsnok kénytelen lőn az erősséget kedvező föltételek kikötése mellett átadni. A helyőrség szabad elvonulást nyert, a szerencsétlen Gergely

azonban kénytelen volt hódolat czíme alatt személyesen megjelenni a szultán előtt, mely alkalommal megvakíttatván, Ázsiába küldetett, hol a tokati sziklabörtönökben hosszú éveket töltött fogolyként. Szendrő vára pedig erős ozmán őrsggel láttatván el, ezentúl számos nagyobb hadmíveletek kiinduló pontjává lön.

Szendrő elestével egyértelmű volt Szerbia függetlenségének teljes megsemmisülése; s valóban, ezen sokat szenvedett ország ettől fogva századokon keresztül nem volt más ozmán tartománynál, mialatt úgy vallási mint politikai önállósága teljesen elenyészett. Szerbia nagyobb részben már most ozmán törvények szerint igazgattaték; a bírák, mint legfontosabb tényezők a közigazgatásnak, a szultán által neveztetének ki; s a fejedelemség nevezetes kincsforrása, a novobrdói ezüsbányák, az ozmán kincstár részére lefoglaltattak. Valóban, II. Mohamednek 1459-ben nem sok tenni valója volt, mert Szerbia már húsz évvel elébb minden önállóságától megfosztott.

Így béníttaték meg azon ország, mely az ozmánok nyugat felé és kiváltképen Magyarországba való előnyomulásának leginkább útjában állott. — Twartko, Bosnia királya magyar fensőség alatt, nehogy Brankovics György sorsára jusson, sietett Muradnak újlag és ismételten meghódolni, mely alkalommal a szultánnak fizetendő évi adója 25 ezer aranyra fölemelteték. Ezentúl nyitva állott az út az ozmánoknak Magyarországba s ha ezt egyelőre eléggé felhasználni nem tudták, csupán azon nagy férfiúnak érdeme, ki nem csupán hazájában, hanem mindenütt, hol az erény és vitézség tiszteletben állottak, — bámulat és kegyelet tárgyát képezte. E nagy férfiú Hunyady János volt.

Nem lehet feladatunk a jelen műben Hunyady érdemeit és nagy tulajdonságait kellően méltányolni, ez első

sorban a magyar nemzeti történetírás s a világtörténelem keretébe tartozik; de megjegyezzük, hogy minden, mi egy nemzedék alatt a magyar nemzetet nagygyá és az összes keresztény világ előtt tiszteltté tévé, e halhatatlan férfiú tetteivel szoros összefüggésben áll.

Magyarország Albert halála után szomorú képét nyújtá azon egyenetlenségeknek, melyek a nemzetet megsemmisüléssel fenyegették; a trónviszály, mely a nemzet legjobb erejének elforgácsolásával egyértelmű volt, sokáig megbénította tetterejét s alkalmúl szolgált a pártérdek veszélys és káros kifejlődésére; s valóban, ha ezen szomorú korszakban Magyarországnak Hunyady nemtörszerű egyéniségét nélkülöznie kellett volna, — a nemzeti sülyedés nem a mohácsi veszedelemmel vette volna kezdetét, hanem majd egy évszázaddal elébb.

Murad, ki a magyarországi viszonyokról jól volt értesülve s ki követei által úgy Budán, mint Prágában és Krakón szította az egyenetlenséget a hol csak lehetett, mindenképen igyekezett Ulászló megválasztatását akadályozni, s midőn az a körülmények összefüggése folytán mégis megtörtént, csak a fölött nem titkolhatá haragját, hogy a megválasztott Hunyady János pártfogoltja volt.

Míg Magyarországot ekkép a királyválasztás lázas ingerültségben tartá, addig Nándorfehérvár, mely a Brankovics Györgynek adott magyarországi javak folytán csere útján magyar területté lett, a legnagyobb veszélyben forgott. Murad e felette fontos bástyáját Magyarországnak minden áron hatalmába akarta ejteni, minthogy annak birtoka nélkül túl a Dunán tartós hódítást nem remélhetett. Megjelent tehát 1440 tavaszán Nándorfehérvár alatt, melyet szárazon és vizen körül táborozott. A vár parancsnoka Uranus János, ragusai vagy florenczi származású ki próbált vitéz volt, ki el vala határozva az erősséget az

utolsó emberig megvédeni. Az ostrom teljes hét hóig tartott, s a szultán kénytelen volt azzal végre is felhagyni, miután 17 ezer emberébe és roppant mennyiségű hadi és ostromkészülékeibe került; s szégyennel és haraggal szívében Drinápolyba visszatérni, hol a következő telet új készülődések és haditervek között tölté.

Muradnak Magyarország ellen nem volt szerencséje, a sejtán,* miként az ozmánok Hunyadyt nevezték, a legyőzhetlen szultánnak minden hadait tönkre tette. — Szent Imre mellett Erdélyben rövid idő alatt kétszer találkozott az ellenséggel, s habár az első összeütközés a magyarokra nézve szerencsétlenül végződött s ezen alkalommal a vitéz gyulafehérvári püspök Lépes György, az ozmánok kezeibe kerülván, elvesztette életét, a második és döntő ütközetben mindazonáltal az egész ozmán had, melyet Mezid bég vezényelt, teljesen megsemmisítettett, s a több mint 100 ezer ozmán harcos közül csak keveseknek sikerült a Dunán keresztül menekülni.** Ezen győzelem nemcsak növelte Hunyady hírnevét, hanem föllelkesíté egész Európát, mely ettől fogva fokozott érdeklődéssel kísérte a keleti eseményeket, melyeknek utólérhetlen hőse a nagy hadvezér volt. E nevezetes győzelemnek egyik fontos következménye lőn, hogy a moldva- és oláh vajdák újból meghódoltak a magyar királynak kit a köteles segélyhadakkal ígértek támogatni annak háborúiban az ozmánok ellen. Murad, kit a vereség mélyen sértett, mindjárt a következő

* Azaz sátán.

** Zinkeisen I. köt. 600. old., ki ezen fényes fegyvertettéről megemlékezik, azt mondja, hogy azon hős, ki Hunyadyval a harcban öltönyt és paizsot cserélt, Kymonia Simon volt, a ki persze nem más, mint Kemény Simon. A német tudós alapos névtorzítása után a derék magyar nemest inkább görögnek tarthatnók. Hasonló tévedések itt nagyon gyakoriak.

évben egy új 80 ezer főből álló válogatott hadat küldött Erdélybe, kiköszörülendő az imént kapott nehéz csorbát.

Azonban a szultán nem volt szerencsés fővezérének megválasztásában, mert Kuli-Sahin pasa, kire az egész vállalat bízott, erélytelen kéjencz volt, ki mint ozmán történetírók mondják, csak nagy szavakkal tudott harczolni, s habár azt szokta mondani, hogy kardja egy felhő, melyből eső helyett vér fakad, mégis jobban szerette a háremet mint a harczot.

Hunyady, ki csak 15 ezer embert tudott az ellenség elé állítani, nem akadályozhatta meg annak benyomulását Erdélybe, azonban minden intézkedéseket megtett a nyílt ütközetre, melynek kimenetelétől függött az egész hadjárat sorsa. Az örökké emlékezetes harc a Hunyad és Krassó megyék közt fekvő u. n. Vaskapu mellett ment végbe, mely egyszersmind Hunyady dicsőségének fénypontját jelöli. Roppant volt a küzdelem és a vad tusakodás, mely itt fejlődött; a magyarok a kedvezőtlen számarányt bámulandó vitézségükkel igyekeztek kipótolni, míg az ozmánok, többségükre támaszkodva, biztosnak hitték a győzelmet. Óriási volt az áldozat mindkét részről, midőn a győzelmi babért hosszú tusa után a magyarok nyerték el, kik valódi hőskori vitézségük által győzték le a sokkal számosabb és talán nem kevésbé vitéz ellenséget. Kuli-Sahin pasa az elsők közt volt, kik a csataterről menekülni igyekvének, utána irtózatoss rendetlenségben vert hada. Mindenki a Duna felé sietett, de csak keveseknek jutott a szerencse, a biztosságot nyújtó túlsó partot elérhetni. Firuz, Omer és Jakub bég, továbbá Ozmán Cselebi és más hírneves hadvezérei Muradnak vesztették el itt életüket; s a halottak és elesett állatok hullái eltemetetlenül heverték sokáig a vértől ázott harczmezőn, melyet a rothadó testek léget mérgező bűze miatt senkisémmé mert felkeresni.

A mily nagy volt az öröm az egész keresztény világban, de különösen Magyarországon a fényes győzelem fölött, ép oly leverő hatással volt Muradra, főképen azért, mert ezen alkalommal legkitűnőbb hadvezéreitől fosztaték meg; s valószínű, hogy Muradban már ezúttal felébredt azon óhajtás, mely később ugyan több ízben vált ténynyé, ámbár mindannyiszor megint elenyészteték, hogy magát a kormány gondjaitól teljesen visszavonja, melyet fiára Alaeddinre vala ruházandó.

Épen midőn a győzelem híre Budára érkezett, ott időzött Murad követsége, mely az elvesztett ütközetről mitsem tudván, követelő hangon kívánta Nándorfehérvár átadását, mint a mely nélkül a szultán nem hajlandó békét kötni. A követeknek azonban, — kik eredmény nélkül hagyták el a magyar fővárost — csakhamar meg kelle győződniek arról, miszerint egy elvesztett ütközet rossz alkalom túlfeszített követelések érvényesítésére.

Hunyady, ki nemsokára az ozmán követek eltávozása után diadalszerű bevonulását tartotta Budán, mindenütt hazája és a hit megmentőjeként üdvözölteték. A nagy férfit azonban csak rövid ideig időzött a fővárosban s miután a királylyal és tanácsosaival a következő hadjárat iránt értekezett, visszasietett bajtársai közé a táborba.

Időközben Ulászló megválasztása, de kivált az özvegy királyné gyanús halála után Magyarország is lassan visszanyerte, habár csak részben, belbékéjét, s minden erejét egy Murad ellen intézendő újabb hadjáratra fordítá, mely Hunyady terve szerint már a legközelebbi tavaszon megkezdendő vala. Hunyady, ki e közben erdélyi vajdává és temesi bánná nevezteték ki, főhadiszállását az Al-Dunán, nem messze Nándorfehérvártól ütötte fel, hogy az ellenséghez minél közelebb legyen s hova a nemzeti haderő is egybegyűlendő volt. Lengyelország, mely fejedelme által Ma-

gyarországgal szoros összeköttetésben volt, egy 5000 főből álló segélyhadat küldött, azonfelül a nemesség nagy számában jelentkezett, hogy Hunyady alatt, kinek híre már régen bejárta Európát, szerezhessen magának babérokat. Mindazonáltal a csapatok elkésve és rendetlenül érkezének, minek azon rossz következménye lett, hogy az egész hadsereg csak nyár derekán indulhatott meg; egy körülmény, mely mint látni fogjuk, az egész hadjárat kimenetelére nagy befolyással volt.

Hunyady győzelmei s a kereszténység veszedelme keleten lassankint felköltötték a legtöbb európai udvar figyelmét és rokonszenvét. IV. Jenő pápa erélyes közbenjárásának nemsokára sikerült egy oly mozgalmat létesíteni, mely a keresztény világban a keresztes háborúk ideje óta ismeretlen volt. A pápai követek bejárták a különböző udvarokat s Hunyady fényes tulajdonaira mutatva, segélyre hívták fel azokat. A kereszténység érdeke, úgymond, közös érdek, mely minden uralkodót és nemzetet egyaránt segélyre kötelez. Ime a vitéz magyar nemzet egymaga mily csodával határos tetteket művel; hátha még vele egyesülének a többi keresztény nemzetek! teljesen bizonyos, hogy könnyű szerével sikerülne a hit és nemzetiségek közös ellenségét Európából kiszorítani s a fenyegetett kereszténységet Konstantinápolyban újból megerősíteni.

Annyi azonban bizonyos, hogy IV. Jenő pápa ezen nagy érdeklődésének még egy más oka is volt. Az utolsó Paleologok, kik trónjuk veszedelme iránt immár alig lehetének kétségben, mindent elkövettek annak megmentésére, s a nélkül, hogy népükkel tudatták volna, már húzamosb idő óta alkudozásokban voltak a római székkel, s a nyugati egyházzal való egyesülésüket elvileg kimondották, ha őket a pápa, illetőleg a nyugati keresztények az ozmánoktól megszabadítják. A pápa ezen alkudozásokat mindenké-

pen siettetni igyekezett, s hogyha mégis csak később nyertek jellemzőbb alakot, ez nem erélyességének hiányában, hanem a gyorsan fejlődő eseményekben keresendő, melyek gyakran az emberi számításokat teljesen felforgatják.

Azok között, kiket IV. Jenő pápa az udvaroknál különösen közbenjáróként használt, első helyet foglal Cesarini Julian bibornok, úgy alapos tudományossága, mint kivált a világi dolgokban való jártassága miatt. Ezen férfiú, ki a magyarok történelmében is nevezetes szerepet játszik, nem elégedék meg azon dicsőséggel, melyet küldetése politikai tekintetben nyújtani képes volt, hanem oly babérok után vágyódott, melyek úgy neki, de különösen Magyarországnak nagy szerencsétlenségére váltak. Megragadó ékesszólása, mely az akkori kor szelleméhez képest ép oly ritka, mint meggyőző vala, okozta, hogy mindenütt, a hol megjelent, győzött; s ezen nem mindennapi tulajdonságnak tudható be azon befolyás is, melyet mindenütt, de kivált a budai udvarnál gyakorolt. Mellette János, zeng-modrusi püspök alakja tűnik fel leginkább, ki a keresztes had eszméjét nem kevesebb hévvel és meggyőződéssel hirdette, mint annak idején a Palaestinából visszatérő remete-szerzetesek. E két tevékeny férfiú mellett találjuk bolognai Jakab szent Ferenczrendi szerzetest, ki bejárván keletet, Konstantinápolyban is megfordult s visszajövéen, nem tudta elég fekete színben festeni azon gyötrelmeket és szenvedéseket, melyeknek a szerencsétlen, hazájukból elhurczolt keresztény rabszolgák s ezek között különösen a magyarok az ozmán tartományokban ki valának téve. Nem csoda, ha a pápa és vele az egész nyugati keresztény világ mélyen meg valának hatva a keresztények szenvedéseitől, s mindent ígértek, mi azok sorsán és jövőjén segíteni képes leendett. Azonban a részvét itt is inkább szavakban nyilvánult s a tettek távolról sem feleltek meg azon várako-

zásoknak, melyeket a sújtott népek és országok e hevesen nyilvánuló rokonszenvhöz kötöttek. A pápa üres kincstára s az európai államok nem kevésbé zilált pénzügyi és politikai állapota minden nagyobb vállalatot már elején lehetetlenné tőn, úgy hogy Hunyady, ki a tapasztalat és gyakorlat embere volt, aligha táplált vérmes reményeket az európai udvarok segélye iránt. Velence, Franciaország, a pápa ígértek ugyan segítséget pénzben és emberekben, azonban minden, a mire egyelőre számítani lehetett, csak jó remény volt a jövőre nézve, s Magyarország most is egyedül állott az egyenlőtlen harcban. A német lovagrend Poroszországban és Lithvániában elég őszinte volt a kért segílyt kereken megtagadni azon mindenestre alapos megjegyzéssel: miszerint elég áldozatra van szüksége saját határainak körében, s nem áll hatalmában erejét távolabb érdekekre fordítani.

Ilyen körülmények között Hunyady nem késett tovább a tervezett hadjárat megkezdésével, mely e szerint kevésbé vallási, mint inkább nemzeti vállalatnak tekinthető, melyben a legnagyobb áldozatokat most is csak a magyar nemzet hozta. Cesarini bibornok szokott ékesszólásával igyekezett meggyőzni az egybegyűlt nemességet, miszerint Magyarország fensősége egy szerencsés hadjárat által nemcsak Szerbia, Oláh- és Moldvaországra, hanem mindazon tartományokra nézve bizonyos, melyek a Duna és az Aegei tenger között fekszenek s melyek túlnyomólag keresztény népessége örömmel fogja a magyarokat mint felszabadítójukat üdvözölni. A fellengős főpap Magyarország határait máris a Dardanellákban látta.

Így állottak a viszonyok 1443 nyár derekán, midőn a Nándorfehérvár alatt egybegyűlt hadak között megjelent Ulászló király, kit Hunyady komoly ünnepélyességgel fogadott. Brankovics György és Wlád vajda pontosan csatla-

koztak a királyhoz s miután a templomokban a hadjárat szerencsés kimenetelére ájtatos imák mondattak, a had július elején megindult dél felé. Hunyady terve volt lehető gyorsasággal és pedig még a kedvező évszakban átkelni a Balkán szorosain s Philippopolison keresztül Thrákiába s Konstantinápolyig előnyomulni. Az előhadat maga Hunyady vezette, közelében volt Brankovics György a nem számos szerb segélyhaddal. Ezt követte a mintegy 20 ezer emberből álló derékhad Ulászló vezetése mellett. Az egész haditerv, mely hasonlólág Hunyady műve volt, a legkisebb részletekben gondos előrelátásról tesz tanuságot. A hadsereg fennakadás nélkül hatolt előre egész Szofiáig, mely elfoglaltatván, felégettették, mit tekintettel az ellenség tervezett összpontosulására tenni szükséges volt. Szofiától az előnyomulás már több akadályokkal járt. Murád, kinek a sok vereség után nem sikerült ily rövid idő alatt hadseregét újból szervezni és kiegészíteni, inkább a védelemre szorítkozék, s hadvezéreit egyelőre a nyílt támadástól szigorúan eltiltotta. A Szofiától délre és nyugatra, a Bolgár-Morava völgyében szétszórt ozmán hadak tehát inkább ingerelni és kifárasztani igyekeztek a magyar hadakat, s nem mulasztának el semmi alkalmat azok gyengítésére. Ezen nem várt akadály egy kis időre megakasztá az előnyomulást, mígnem Hunyady a király parancsából egy tizezer főből álló repülő had által meg nem tisztítá a környéket az alkalmatlankodóktól. Hunyady ezen alkalommal is bebizonyítá fényes hadvezéri tehetségét, midőn ügyes mozdulatok által ellentállásra és összpontosulásra kényszeríté az ellenséget s az eldöntést nyílt csatára bízta. A több mint négyszer erősebb ellenséget ugyanis északnyugatra Szofiától a Morava völgyében megtámadván, véres küzdelem után teljesen megverte. Több mint 30 ezer ozmán borítá a csatatért s a vereség annál végzetesebb

lehetett az egész birodalom sorsára, minthogy ez képezte Muradnak egyetlen még meglevő hadtestét, melynek veszteségét pótolni egyelőre kevés kilátás volt.

Ezen nevezetes ütközet 1443 november 3-án ment véghez. Ettől fogva a Balkán zordon magaslatáig a Szulu-Derbend vagy Porta Trajáni-ig akadálytalanul nyomulhattott előre a keresztény had. Azonban itt új és részben legyőzhetlen akadályok mutatkoztak. A már nagyon előrehaladott évszak minden nehézségeivel és gyötrelmeivel vette most körül a magyarokat, kiket csak Hunyady csüggedhetlen lánglelkének sikerült bátorságban és harczikedvben tartani. Az áthatlan hó és jégmezők, továbbá a sziklák és óriási fatörzsek által eltorlaszolt ösvények még a legbátrabbak szívét is aggodalommal tölték el s a hadsereg már Szofián túl zúgolódni kezdett. De még mindig sikerült Hunyadynak a kislelküséget leküzdeni s a sereget új reményekkel kitartásra birni. Különösen jó hatással voltak a naponkint érkező kisebb segélyesapatok, úgy Szerbiából és Boszniából mint Albániából, melyeket kiváltképen Hunyady győzelmeinek híre csalt ide s mely országok immár biztosnak tekintették felszabadításukat az ozmán iga alól. És valóban, a hangulat napról napra javult, daczára a növekedő akadályoknak s a legtöbb jel a merész vállalat sikerét helyezte kilátásbá. S Hunyady kitartása, úgy látszék, még a természet által gördített akadályokat is képes vala legyőzni. Diadalúthoz látszott itt-ott az előnyomulás hasonlítani, miután a szomszéd helységek keresztény népessége nagy számban gyülekezett össze az utakon, melyeken a seregnek áthaladnia kellett. Különös figyelem tárgyát képezték a lengyelek, kikben a Balkán-szlávok örömmel felismerték törzs- és nyelvrokonait.

De most egyszerre rosszabbra fordult az idő; az utak mindig járhatlanabbá lettek, végre teljesen elenyésztek; a

hidegség napról napra növekedett s a sereg csak ki-mondhatatlan fáradalmak között tudott előrehatolni. — Ehez járult, hogy Murad minden meglévő seregét úgy Ázsiában mint Európában összeszedte s nagy sietséggel a Szulu-Derbend szoros védelmére rendelte. A szultán jól tudta, hogy ha e végső bástyáját birodalmának elveszti, — ez által az út a keresztényeknek nyitva áll egész a Dardanellákig és Konstantinápolyig, s hogy Hunyady nem vala azon halogató hadvezér, ki egy siker kizsákmányolását elhalasztani szokta. Ilyen körülmények között a keresztény sereg bátorsága lassankint kezdett alászállani; Hunyady példája ugyan még mindig újabb erőfeszítésre birta a csüggedezőket, kik habár lassan, de még mindig a Szulu-Derbend magaslata felé törekedtek, hol Mahmud Cselebi, a szultán sógorának vezérlete alatt egy hadsereg volt felállítva. Itt a hó és ködfödte magasságban fejlődött egyike a legemlékezetreméltóbb ütközeteknek, melyekkel a háborúk és küzdelmek történetében találkozunk. Ég és föld között harcztak itt az emberek, miként az ossiáni meseharczokban, melyeknek költői részleteit a valóság itt alkalmasint jóval felülmúlta . . . Alig pillantotta meg a magyar sereg az ozmánokat, midőn régi bátorságát csakhamar visszanyerte s nagy hévvel kívánczozott az ellenséggel azonnal megmérkőzni. Hunyadynak csak nagynehezen sikerült a türelmetlenséget fékezni, melyre ezen válságos a legnagyobb megfontolást és lelkinyugalmat igénylő pillanatban kevés szüksége volt. A harc, mely itt vívaték, egyike Hunyady legfényesebb diadalainak, melyhez hasonlót csak keveset tud a történelem felmutatni. A szükség és kétségbeesés mindkét részt óriási erőfeszítésre birta. A magyarok és lengyelek ép oly hévvel mint elkeseredéssel rontottak az ozmánokra, kik viszont minden vitézségüket kifejtették, hogy a győzelmet maguknak biztosítsák. Az elkeseredett

viadal már hosszabb ideig tartott, midőn végre a keresztény hadak több irányban áttörték az ellenség csatavonalát s ez által ijedséget és zavart hoztak soraiba. Hasztalan volt Mahmud Cselebi minden fenyegetése, szitkozódása, ígérete, megrémült hada a déli lejtőkön alá sietett magát biztonságba helyezni; maga Mahmud Cselebi sebzett lova által feltartóztatlanul az ellenség soraiba vitették s így élve a magyarok fogságába került. A győzelmes had másnap a keresztények legnagyobb ünnepét, a karácsont ülte meg az emlékezetes csatatéren, melyet maga Hunyady Kunowiczának nevez s mely a mai Janowicza közelében keresendő,* Szofiától déli irányban.

Hunyady a győzelmet sietett felhasználni s rövid pihenés után a hadsereg folytatta útját. De az akadályok most nőttön-nöttek, a szükség hasonlóképen beállított, minthogy a nélkülözhetlen élelmiszerek szállítása, kivált az utak járhatlansága miatt majdnem lehetetlenséggé vált. De Hunyady nem akarta elszalasztani az alkalmat, mert jól tudta, hogy Murad egyszer időt nyervén új hadakat fog előteremteni, melyekkel a küzdelmet elejétől kellend majd kezdeni. Azonban a nyomor és inség perczről perczre növekedtek s immár maga Ulászló is a visszavonulás mellett emelt szót: a sok és nehéz nélkülözések, melyeknek a hadsereg kitéve volt s melyek még mindig növekedének, végre a királyt is megingatták elhatározásában. Hasztalan igyekezett Hunyady a királyt szándokáról lebeszélni, ki végre a nagy nyomorra mutatva, parancsot adott a visszavonulásra, mely jó rendben végre is hajtatott; s a győzedelmes, de leküzdhetlen akadályok által útjában feltar-

* Itt megjegyezzük, hogy Zinkeisen adatai az ezen hádjáraton követett és érintett utak és helyek tekintetében nagyon hiányosak. Hammernek második kötetéhez csatolt kis térkép pedig majdnem használhatlan.

tóztatott hadsereg több mint félevi távollét után 1444 január vége felé megpihent Nándorfehérvár falai között.

Hunyady csak nehéz szívvvel engedett a király parancsának, mert érezte, hogy ezen visszavonulás nemcsak Murad trónjának, hanem egyszersmind az ozmánok uralmának megmentését jelenti, mely keletkezése óta sohasem, még az angorai veszedelem után sem volt ily válságos körülmények között.

Ezen nevezetes hadjáratnak, mely mindazonáltal a kitűzött cél nem érte el, két fontos következménye volt. Egyszer, hogy az ozmánok elleni hadjáratok Európa népei előtt nagyobb jelentőséget nyertek: azután pedig, mert Muradot meggyőzhették a felől, miszerint az ozmánok eddigi legyőzhetlenségének hite csak a keresztények gyengeségében és egyenetlenségében gyökerezik. Murad tehát most nemcsak hajlandónak mutatkozott a békére, hanem mindent elkövetett, mi annak létrejöttét elősegíthette. Ezen elhatározására egyébiránt még egy más körülmény is nem kis befolyással volt.

Kis-Ázsia hűbéresei között a mindig nyugtalan kermiáni fejedelem, ki már az előbbi szultánnak is sok dolgot adott, felhasználva a szultán utóbbi vereségeit, oly követelésekkel lépett fel, melyeket Muradnak hatalma érzékeny csonkítása nélkül megadni nem lehetett. Így most ezen részről is fenyegetve lévén, Murad az Ulászlóval kötendő békét mindenképen siettetete.

A békealkudozások azonban nem akadályozták Muradot, hogy kéz alatt ne szövetkezzék Brankovics Györggyel, kinek nem csak fogságban őrzött fiainak, hanem országának visszaszolgáltatását is megígérte azon esetre, ha érdekét a magyar udvarnál előmozdítani hajlandó volna.

Brankovics, ki a szultán ígéreteiben könnyen megmagyarázható okokból nagyon keveset hitt, csak akkor ígér-

kezett Murad érdekében közbenjárni, midőn ez iránt Hunyadyval, ki a királyra a legnagyobb befolyással birt, megállapodásra jött. Hunyady látván, hogy a sok oldalról ígért külségely most is késik, s miután Magyarország segélyforrásai máris felette igénybe valának véve a hosszas és rendkívüli áldozatokat igénylő háborúk által, melyekben kevés kivétellel Magyarország majdnem mindig egyedül állott, most határozottan a béke mellett nyilatkozott. Befolyásának sikerült Ulászlót is megnyerni, s a király 1444. június havára országgyűlést hirdetett Szegedre, hová Murad követei is meghívást kaptak.

Ezen, utókövetkezményeiben oly emlékezetes gyűlés kedvező körülmények között nyílt meg. A király, ki fényes kísérettel Cesarini Julián pápai követ társaságában jelent meg, személyesen nyitá meg a gyűlést, s miután az egybegyűltek legnagyobb része nem idegenkedék a békétől, az alkudozások, melyeket a szultán két megbízottja nevében egy hitehagyott görög tolmácsolt, csakhamar megkezdődtek.

Murad, ki válságos helyzetében nem merészelt nagy igényeket támasztani, megmagyarázható türelmetlenséggel sietteté a béke megkötését, mely nemsokára csakugyan végbe is ment, miután a következő hat pontból álló föltételek mindkét részről elfogadtattak. 1. Bolgárország ezentúl is a szultán birtokában marad. Ellenben 2. Szerbia és mindazon várak, melyek abban eddigelé az ozmánok által megszállva tartattak, névszerint: Galambóc, Szendrő, Szörény, Rudnik, Ostrowicza, Nowobrdó, stb., nemkülönben Albánia és Hercegowina azon részei, melyek már korábban Szerbiához tartoztak, Brankovics Györgynek visszaadatnak; ki viszont kötelezi magát, összes jövedelmének felét adó fejében a szultánnak átengedni. 3. A hadifoglyok kölcsönösen kicseréltetnek s Brankovicsnek eddig fogságban őrzött két fia szabadon bocsáttatik;

nemkülönben az utolsó hadjárat alkalmával a magyarok fogságába esett s a budai várban őrzött Mahmud Cselebi is visszakapja szabadságát, 70 ezer arany váltságdíj lefizetése mellett. 4. A Dunát ezentúl sem a magyarok, sem az ozmánok, oly czélból, hogy egymás országait megtámadják, átlépni nem fogják. 5. Oláhország ezentúl is a magyar király fensősége alatt marad s Wlad vagy Drakul vajda fiai is visszanyerik szabadságukat. Azonban a vajda a korábbi szerződésekben megállapított éviadót ezentúl is fogja a szultánnak fizetni. Végre 6. Azon várak és erősségek melyek ezen szerződésben megnevezettek, nyolcz nap leforgása alatt az ozmánok által kiűritendők és átadandók.

Az ekként megállapított béke okmánya két nyelven állíttaték ki s aláíratván, a király által az Evangeliumra, Murad követi által pedig a Koránra tett esküvel erősítették meg. A béke tíz évre szól. Hunyady, mint annak tulajdonképeni intézője, jutalom fejében a királytól mindazon helységeket és városokat kapta, melyeket Brankovics György, ki a szegedi békében teljesen visszanyerte örökségét, Magyarországon birt. Maga Cesarini bibornok a békealkudozások legmakacsabb ellensége, végre belenyugodni látszék annak mindenesetre kedvező feltételeibe, habár a béke tényét most is kárhoztatta.

Alig köttetett meg a szegedi béke s Murad megbízottjai még útban valának Magnesia felé Kis-Ázsiában, hol a szultán tartózkodott, midőn úgy Rómából mint Velenczéből kedvező hírek jöttek a pápa és a köztársaság segélyét illetőleg, Magyarországnak az ozmánok elleni háborújában. Egyszersmind jelentékeny pénzösszegek is érkeztek a háború tovább folytatására, azon határozott kijelentéssel, hogy Velence hajóhada indulófélben van Konstantinápoly és a Fekete tenger felé, hogy a szárazon előrenyomuló magyar hadakkal találkozzék. Hasonlóképen jó hírek jöt-

tek Franciaországból és több európai udvaroktól, úgy, hogy az alig megkötött béke ellen most azok kezdenek leginkább felszólalni, kik azt még csak az imént legjobban pártolták. A nemesség egy része és a papság a megváltozott körülményekben a gondviselés beavatkozását látta, míg a másik része óva inté amazt a béke megszegésétől.

Ilyen körülmények között nem volt nehéz feladata Cesarini bibornoknak, ki az egész békemíveletet amúgy is lelkéből rosszalta, a kedélyeket annyira feltüzelni, hogy a még szét nem oszlott gyülekezet a főpap sophistikus érvelése következtében elvetette és megsemmisítette azon szerződést, melyet csak röviddel elébb alkotott s melynek megtartására a király esküvel kötelezte magát. Cesarini veszélyes, mert a józan morált leginkább sértő böleselete abban összpontosult, hogy egy hitetlennek adott eskü az uralkodóra nézve nem bir kötelező erővel. Maga Hunyady, a megtámadott béke valódi szerzője, végre aggódva bár, de kénytelen volt a többségnek s annak heves követelésének engedni.

Ha magát a békét s annak előzményeit vesszük figyelembe, lehetlen be nem ismerni, miszerint az egész egy nagy politikai hiba volt. Az utolsó hadjárat, habár eredeti céljára nézve eredménytelen maradt, mégis annyira kimeríté a szultán erejét, hogy az a béke meg nem kötése esetében sem lett vala képes, legalább egy ideig, bárminemű vállalatba is bocsátkozni Magyarország vagy a többi keresztény államok ellen. Míg más részről Magyarország megköté magát egy szerződés által, melynek szükségessége ez idő szerint általában nem forgott fenn. Így tekintve a szegedi béke minden esetre politikai hiba volt, de midőn az egyszer megkötött s egy tekintélyes gyülekezetben a királynak ünnepélyes esküje által még nagyobb szentesítést nyert, az igazság és erkölcsi érzület megsértése nélkül megszeghető többé nem volt.

Az országban itt-ott mutatkozó aggodalom is, mely a béke erőszakos megszegéséből származott, csakhamar elné-múlt, midőn a budai királyi lakban egymásután jelentek meg Franciaország, Anglia, Spanyolország, Genua, Flo-rencz stb. követei, kik mindnyájan részint pénzsegélyt hoztak, részint segélyhadakat helyeztek kilátásba. A köz-vélemény, mely a szőszegés következtében már-már veszé-lyes irányt kezdett venni, most, midőn megtisztelés, sző-vetség, tekintélyes külsegély, stb. napirenden voltak, egy-szerre átesapott az ellenkező irányba, miként ez rendesen történni szokott, s a hadjárat megnyitását türelmetlenül várta az egész nemzet. Ulászló, minden oldalról szorítottat-ván, nem vala képes az áramlatnak ellenállani; annyi mindazonáltal bizonyos, hogy ifju kedélye mély felindulás-sal idegenkedett sokáig az esküszegéstől s környezete gyak-ran kisírt szemekkel találkozott urával. A bánat vagy sötét sejtelmek könyei voltak-e, ki tudná megmondani?

Valamint előbb, úgy most is csak csekély volt a segély, melyre Magyarország számíthatott, s daczára a fényes kö-vetségeknek és nem kevésbé fényes ígéreteknek, alig történt egy részről is valami, a mi felemlítésre méltó volna; kivé-vén azon tengeri hadat, mely már junius derekán keletre vitorlázott s melynek parancsnoka a pápai meghatalmazott Condolmieri még a nyár közepén értesíté a budai udvart, hogy immár megérkezett az idő a cselekvésre; mert úgy-mond, Murad Ázsiában a karamaniai fejedelem ellen van elfoglalva s európai tartományait majdnem teljesen védte-lenül hagyta.

Ezen hírek folytán gyorsan gyülekeztek a csapatok Szeged alá, melyek száma azonban korántsem volt oly jelentékeny, mint az elmúlt esztendőben. A lengyelek és oláhok különféle ürügyek alatt távol tartották magukat, úgy, hogy az egész sereg alig állott 30,000 emberből, mely-

nek fele lovasság volt. A költségek fedezésére az országgyűlés már előbb egy általános hadiadót vetett ki, melynek behajtására saját köréből választott egyéneket.

A király, ki fővárosát talán a bekövetkezendő szerencsétlenség előérzetében, talán a megszegett eskü feletti bánatában nehéz szívvel hagyta el, szeptember közepén parancsot adott a kivonulásra. Feltűnő, hogy nem okúlva a tavalyi elkésett hadjáraton, a sereg most még később, szeptember második felében indult meg; mi ha nem is téli hadjáratra, de telelésre kényszeríté egy oly országban, melynek talán minden talpalatnyi földjét vérrel kelletik megvásárolni. Az eredeti terv szerint Ulászló a tavaly félbeszakított hadjáratot kívánta folytatni s egyenesen a Balkánnak akart tartani; azonban tekintve az előrehaladott évszakot, mely újból a régi bajokat idézné fel, abban állapodának meg a király és Hunyady, hogy Oláhországon keresztülvonulván, Nikápoly közelében fogják a Dunát átlépni s onnan a Feketetengeren létező hajóhaddal érintkezendő Bolgárország keleti partjain Konstantinápoly felé törekedni, honnan, — a császár hitegetéseinél és saját ismeretlenségüknél fogva a byzanci körülményekkel — nem csekély segélyre számítottak.

A sereg minden akadály nélkül elérte Nikápolyt, melynek erős falai mögé menekültek a vidéken lakó ozmánok kincseikkel együtt. Ezen utóbbi körülmény rossz hatással volt a seregére, mely hangosan Nikápoly ostromát követelte. Ulászlónak, ki ostromeszközökkel ellátva nem volt, csak nehezen sikerült a zsákmány után epedő hadat lecsendesíteni. Ugyancsak Nikápolynál jelent meg Wlad vajda is tisztelegni a király előtt; s látván a csekélyszámú sereget, minden áron igyekezett Ulászlót a hadjáratról lebeszélni. Ezen maroknyi néppel reméli-e, úgymond, Muradot meggyőzni, kinek vadászkísérete közönségesen számosabb szo-

kott lenni. Saját szerencsétlensége, így folytatá a vajda, elegendőképen megtanítá, mily hatalmat képesek az ozmánok kifejteni, kivált ha a szükség által kényszerítettnek. Jobb volna a már egybegyűlt hadat mindaddig visszatarítani, míg az olyanná szaporodik, melylyel a harcztot több kilátással a sikerre fel lehetne venni. Végre, így fejezé be Wlad intéseit, ha minden váratlanul sikerülne, ha e kis hadsereg csakugyan képes lenne Muradot meggyőzni, még mindig egy nagy ellenséggel állana szemben, — a téllel, mely bizonyára megsemmisítené

Kétségtelen, hogy Wlad vajda szavai nagy hatással voltak nemcsak magára a királyra, hanem környezetére is, de Cesarini bíbornok sietett az aggodalmakat eloszlatni. Hiszen, így szólt, sehol sem kell kardot vonni, mert sehol sem láthatók az ozmánok. Murad maga Ázsiában van elfoglalva, s miután a Dardanellák a keresztény tengerihad által őriztetnek, — onnan vissza sem térhet. Továbbá az éjszokról és nyugatról ígért segély is bizonyára megérkezik nemsokára s minthogy végre a császár Konstantinápolyból azonnal megindítja seregét, mihelyt a magyarok elérték a Balkán magaslatát, — nincs semmi ok az aggodalomra s a hadjárat kimenetele bizonyára szerencsés leend. — Az ingadozó nemesség a bíbornok reménytől táplált tanácsát követve, a hadjárat folytatása mellett volt s így Wlad figyelmeztetéseinek nem lön semmi hatása. Maga a vajda látván, hogy Ulászló a sereg kívánatának ellentállani nem bírt elég erővel, rendeletet adott fiának egy 4000 főből álló segélycsapattal csatlakozni a királyhoz, s mielőtt megvált a sejtelmektől gyötrött ifjú fejedelemtől, még két izmos férfiút adott rendelkezésére, kik szerencsétlenség esetében mint kalauzok és örök jó szolgálatokat fognak tehetni.

Miután a sereg átkelt a Dunán, jó rendben vonúlt keresztül a bolgár síkfeldön. Az előhadat, mely 3000 magyar

harezból és az oláh segélycsapatból állott, maga Hunyady vezérelte, utána következtek a szekerek az élelmi szerekkel, melyeket a derékhad Ulászló alatt meglehetősen távolban követett. Már a Balkán kiágazó magaslataihoz értek s az ozmánoknak még nyomaira sem akadtak. Az egész vidék, melyen eddig áthaladtak, a legmélyebb béke jellegével bírt. Most azonban lassankint megváltozott a vidék s ezzel kezdetét vette a tulajdonképeni hadjárat is. A Feketetenger közelében fekvő kisebb erősségek, ezek között Várna, Galata, Pezech, Mahoracz stb. részben még ozmán őrsekkel bírtak, melyek falai mögött nagyszámú keresztény rabszolgák őriztetének. Ulászló ezen erősségeket egymásután hatalmába ejtette, mely alkalommal mintegy 5000 ozmán lemészároltatott, a megszabadított keresztények pedig Magyarországra küldettek. E közben a király egy kiáltványt bocsájtott ki, melyben a szultánt megtámadni s a mennyiben tőle függ Európából kiűzni ígérkezik. A kiáltvány első következménye volt, hogy Ulászló az egész bolgár síkföld királyának ismertették el s a nép sietett a keresztény uralkodónak hódolatát bemutatni.

De ezen kedvező kezdet nem tartott sokáig; s Condolmieri pápai meghatalmazottnak egy most érkezett levele, melyben arról értesíté a királyt, hogy Murad hadseregével elhagyta Ázsiát s visszatért Európába, nemcsak nagy izgalmat, hanem valódi rettegést szült a keresztény táborban. A józanabbak rögtön visszavonulást tanácsoltak, mások az elfoglalt erősségekben kívánták az ellenséget bevárni. De a király, ki becsületével egyiket sem tudta összehangzásba hozni, az előnyomulást a mindinkább növekedő akadályok daczára folytatta s miután a Balkán fáradalmas hegyi útain végre elérte a Feketetenger lapályos partjait, Várna mellett táborba szállott.

Mielőtt az itt végbe ment világtörténelmi eseményről

szólanánk, szükséges egy rövid visszapillantást vetni azon eseményekre, melyek a balkáni ütközet óta 1443 karácsonnapján az ozmánok birodalmát és vele Murád trónját meg-ingatták.

Murád, ki a kunoviczai és ízladi-i szerencsétlen vereségek után minden erejét összeszedte, hogy a fenyegető veszélyekkel szembe szálljon, s kinek trónját nem csupán az elbeszélte események következményei, hanem a kis-ázsiai nyugtalanságok is nem kis mértékben fenyegették, első feladatának tekinté — a keresztény világgal, de kiáltékon Magyarországgal békét kötni. Erre nem csupán azért volt szüksége, hogy seregét a számos elvesztett ütközetek után újból szervezhesse, hanem méginkább, hogy az ázsiai lázadókat megfenyítse, kik zavarát arra használták fel, hogy hatalma ellen mindenütt nyíltan felkeltek. A keresztények lanyhasága s Magyarország kimerültsége a szultán béketörekvéseinek kedvező sikert látszottak ígérni. S mint-hogy a szegedi béke előzményei ezen oldalról legalább hosszabb fegyvernyugvásra nyújtottak kilátást, Murad nem habozott sokáig s váratlanul megjelent Kis-Ázsiában, hol hű maradt tartományainak népességét gyorsan fegyverhez szólítá. Az eredmény teljesen megfelelt várakozásának, mert rövid idő alatt oly jelentékeny számú sereg állott rendelkezésre, melylyel a hadjáratot a lázadó kermiani fejedelem ellen azonnal megkezdhetette. A lázadók egymásután siettek a szultánnak bocsánatát hódolatuk által megnyerni; s így, habár jelentékeny áldozatokkal, Muradnak sikerült Kis-Ázsiában a békét és rendet újból helyreállítani.

Időközben létrejött a szegedi béke; Murád követei útban valának a szentesített békeokmány egyik példányával Magnesia felé, hogy uruknak tevékenységükről számot adjanak, midőn azon hír kezde szárnyra kapni, miszerint a magyarok a békét semmisnek nyilvánították s a király

esküjének megtartása alól az egyház fejének képviselője által ünnepélyesen feloldatott Elgondolható, hogy ezen hír, mely elején aaptalannak tartatott, roppant elkeseredést idézett elő; s az ozmánok nagy várakozással lesték Murad intézkedéseit a hit- és békeszegő király ellen. És valóban, alig győződött meg Murad a békeszegés tényéről, midőn nagy felindulás között szólítá fegyverhez népeit; s misem tesz jobb tanúságot az általános megbotránkozásról, mint azon gyorsaság és pontosság, melylyel a különböző tartományok fegyveres lakossága a szultán parancsolatát teljesíteni sietett. A szultán Gallipolisnál akart Európába átszállani, de itt a velencei és pápai hajóhad állván útjában, — azt megkerülve — állítólag genuai hajókon ment át Európába alig néhány órányira az örökdő keresztény hajóktól.

Az ozmán haderő, mely a szultánnal partra szállott, 40 ezer emberből állott, mely szám azonban könnyen megfejtethető okokból, — a hír által megkétszerezetett. Alig tette Murad lábát Európába, midőn a császárt értesíté, hogy szerencsésen visszaérkezett s hogy biztosan reméli, miszerint a szerződések értelmében sietni fog — segélycsapataival hozzá csatlakozni; mert czélja a birodalmába betolakodott békeszegő magyarokat és szövetségeseiket keményen megfenyíteni. A szultán izenete természetesen nagy zavarba hozta az udvart, mely azonban ezuttal legalább, a legokosabb határozatban állapodék meg, mely a jelen körülmények között lehetséges volt, s többé-kevésbé szerencsésen választott ürügyek alatt, — úgy az ozmánoknak mint a magyaroknak megtagadta segélyét.

Murad megjelenése Drinápolyban új bátorságot öntött európai ozmán alattvalóiba, kik már csüggedezni kezének s túlságos félelmükben a közeledő keresztény had elől menekülni készültek. Csakhamar jelentékenyen felszaporodott

hadával, mely ezuttal bizonyára már megközelíté a 100 ezeret, november elején megindult Bolgárországba, hol időközben Ulászló megerősített állásban táborozott Várnánál.

A szultán november 9-én alig 4000 lépésnyire a keresztényektől ütötte fel táborát. Ulászló, ki az ozmánok nyomasztó többségéről csak most nyert biztos tudomást, mindazonáltal elszánt bátorsággal várta a következő napot, mely közte és Murad között döntendő volt, habár egy súlyos lábbaj következtében szenvedő állapotban vala, s megkettőztetvén az öröket, — a haditanácsra ült össze vezéreivel. Ezen alkalommal a nézetek kétfelé mentek, Cesarini bibornok s vele néhány magyar és lengyel főúr azt tanácsolták, hogy a döntő ütközetet el kell halasztani mindaddig, míg akár a tengerről, akár pedig a szárazon segély érkezik; időközben csupán védelmi harcztot kelletvén folytatni. De Hunyady nem osztotta ezen nézetet s nyílt és gyors támadást ajánlott. «Ha volt bátorságunk» úgymond, «a békét megszegni, legyen most arra is, hogy annak következményeivel megmérkőzzünk. Ne támaszkodjék a király idegen segélyre, kivált ne a Dardanellákban horgonyozó hajóhadra, melyet épen úgy lehetne használni a szárazföldi harcban, mint a lovasságot a tengeren. Csak a nyílt, merész támadás vezethet célhoz s azért azt tanácsolja: ne késsék a király a támadással.» Hunyady beszéde még azokat is részére hódította, kik eddig haboztak véleményükkal, s így november 10-én hajnalban kiadaték a parancs a támadásra.

A haditanács tagjai még együtt voltak, midőn jelenték, hogy az ellenség előnyomulásban van a magyar tábor felé. Ulászló, ki lábbajából még nem üdült fel egészen, a harc vezetését Hunyadyra bízta, míg maga a derékhad közepén foglalt állást. Hunyady gyorsan csatarendbe állítá a sereget. A szekereket — mintegy végső menhelyül — a

harczter szomszédságában elterülő mocsárok mellett helyezé el, melyeknek mintegy sáncszerű folytatását látszotak képezni. A derékhadban, mint már említők, a király állott, körülvéve 500 magyar és lengyel testőrtől; a jobbszárny, mely a városra támaszkodék, a legerősebb volt, közepén a nagy fekete birodalmi lobogóval; ezt környezték az egri püspök és a szerémi bán csapatai. A balszárnyhoz tartozott Cesarini bibornok a keresztesvitézekkel. Az utóhad az u. n. Szent László csapatából állott a nagyváradi püspök vezérlete alatt, ki egyszersmind a jobbszárnyal állott összeköttetésben, végre ide tartozott Bobnicz László lengyel önkénteseivel. Az oláh segélyhadat Hunyady határozott felállítás nélkül mintegy tartalékul rendelte azon pontok védelmére és segítségére, melyek a csata folyamában arra rászorúlnának.

Az ozmánok csatarendje most is megszokott három hadból állott, melynek központját Murad képezte körülvéve janicsárjaitól és legjobb lovasságától. A harcztér, mely a magyaroknak különösen kedvezett, mérsékelt emelkedéseket mutatott, melyek két oldalról tágas mocsárok által szegélyeztettek. Hunyady, ki mindenütt jelen volt, hol reá szükség vala, — meghagyta az egyes parancsnokoknak, hogy határozott parancsa nélkül semmi szín alatt se keveredjenek a harcza s állásaikat el ne hagyják. Egységes haditervét ez által minden részletében érvényre öhajtván juttatni.

A két had teljes csatarendben állott már a reggeli órákban; de az ozmánok, kik mint látszik a keresztények hadereje iránt nem voltak eléggé tájékozva, még haboztak a támadással úgy, hogy a két sereg három óra hosszáig állott egymással mozdulatlanul szemben. Végre a 6000 főből álló ozmán lovas előhad megkezdé a támadást, mely a jobbszárny ellen volt intézve, oly czélból, hogy ez által

a nagyvárad püspök és szerémi bán állásaikból kicsalásának, mi azonban nem sikerült, mert az ozmánok nagy veszteséggel visszaverettek. A támadás csakhamar megújult; de habár az ozmánok most leereszkedének a síkságba, hogy erejüket jobban érvényesíthessék, — másod- és harmadízben is visszaverettek a magyaroktól. A keresztények szerencsétlenségére most a nagyvárad püspök meglepedkezvén Hunyady utasításáról, a megfutamodott ellenséget keményen üldözőbe vette, mi által elhagyván állását, a tőle jobbra és balra felállított csapatokat is zavarba hozta. Az ozmánok segínyt nyervén részben színlelt futásuk közben, gyorsan visszafordultak, — s most a nagyvárad püspökön lett volna menekülni. — De régi helyéből már ki volt szorítva s az ellenség által egész zászlójával a mocsárokba kergettetvén, — nagyobb részével maga is nyomorúltan elveszett. Ezen baleset az egész ütközet kimenetelére döntő befolyással volt. A jobbszárny ekkép meggyengítve nem volt képes egyedül ellentállani a mindig tömegesebben támadó ellenségnek, — s kénytelen volt a szekervárra visszahúzódni. A harc mindig hevesebb, mindig elkeseredettebb lön, midőn Hunyady és Ulászló már távolról észrevévén a jobbszárny veszedelmét, csapataikkal oda siettek, hol látszólag a csata kimenetele fölött kellene dönten. A segítség épen jókor érkezett, mert Cesarini és a szerémi bán már kimerülni kezdenék az aránytalan küzdelemben. Ulászló és Hunyady már erősen megfogyott csapataik élén bámulatos vitézséget fejtettek ki, — néhány percz alatt több mint 3000 ozmán borítá a csatatért, a többi oly rendetlen futásnak eredett, hogy teljesen elszakadva a főhadtól, — már mindent veszve híven meg sem állott, mígnem a Balkán déli lejtőin Thrákia völgyeibe ért, hol az ozmán had megveretésének hírért terjesztvén, ez által annyira meg-

rémíték az ozmán lakosságot, hogy összeszedvén becesesebb értékeit, rögtön el akarta hagyni Európát s tömegesen visszaköltözni Ázsiába.

E szerint a győzelem a keresztény fegyvereknek látszék kedvezni; de Ulaszló elragadtatva a harc és győzelem hevétől, feltartóztatlanúl az ellenség legsűrűbb tömegébe tört, hol a még részben teljesen kipihent, mert a harcban még eddig részt nem vett janicsároktól csakhamar körülfogaték. Iszonyú lőn a mészárlás most. Az ifjú király és azon kevesek, kik környezetében voltak, óriási vitézséget fejtettek ki, egy tíz, húsz, és több ellen harczolva, úgyannyira, hogy maguk a janicsárok megiszonyodva kezdenek a maroknyi ellenségnek hátat fordítani, sőt Murad maga is a legnagyobb veszélytől környezve s a győzelem fölött kétségbeesve, már menekülni készült. A vérengzés oly iszonyú volt, hogy már csak az elesettek hulláin állva lehete a harcot folytatni; s a halatlan csodaszerű vitézség fejében a győzelem, mely még mindig ingadozott, itt is a magyaroknak látszott kedvezni. . . . Hunyady, ki mindjárt észrevette a roppant veszedelmet, melyben az ifjú király lebegett, segélyére sietett s a harc közepette kérve kérte — életét, melyhez a harc kimenetele kötve van, megkímélendő, a derékhadra visszahúzódni. De az ifjú vagy nem hajthatá már véghez tapasztaltabb vezérének tanácsát, vagy elragadtatva a biztos győzelem reményétől, vonakodék azt teljesíteni, s az élet és haláltusa tovább dühöngött. Foszlányokká tépve, de még mindig vígan lengtek a magyar harci jelvények s az ifjú hőskirály sisakforgója kitartásra hívta és inté a keresztényeket. De egyszerre eltűnt ezen kalauza a legbámulatraméltóbb vitézségnek s megijedt hívei hiába keresték azt a csata pokoli zűrzavarában. «A király elesett! a király fogságban van!» e rémhír futott szájról szájra s megfélelem-

lité még a legbátrabbakat is. Azonban az ifjú hős még most is küzdött, csakhogy oly áthatlan tömegében bősziült ellenségeinek, hogy maga Hunyady is kétkedni kezdte megmentésében. Most paripája mély sebet kapott s fájdalomában egy hatalmas lökessel leveté a királyt, és pedig egyenesen a janicsárok közé, kik állati őrzöngések között kevés pillanat alatt széttépték az ifjú hős testét, fejét pedig egy póznára tűzvén, megrettentő jelvényképen tartották a még mindig vitézül harezoló magyarok elé. De most az ijedség erőt vett a megfogyott bátrakon és sem a kötelesség érzete, sem Hunyady befolyása nem volt elégséges a kétségbeesett harczosokat a csata folytatására bírni s minden rend nélkül az általános és ijesztő zavar közepette kiki vad futásban keresett menedéket. . . .

A harc sorsa immár el volt döntve; Hunyady, ki a király elestén maga is megrémült, s miután nem sikerült a harcrendet helyreállítania, talán először hősi életében hasonlóképen a menekülésre gondolt s minden befolyását egy rendezett visszavonulásra akarta felhasználni. De a beállott éj, mely sötét fátyolával még inkább növelte a zavart és kétségbeesést, ezen törekvését majdnem egészen meghiúsítá. Megszűnt minden rend, fegyelem, az engedelmességet senki sem ismerte többé, s a midőn mindenki maga belátása után kívánta életét megmenteni, a legtöbb esett áldozatul. Mindenki a Duna felé iparkodott, hogy Oláhországon keresztül eszközölhesse menekülését, de csak csekély volt azon szerencsések száma, kiknek ez sikerült. Mások nyugoti irányban bolyongtak s ezer viszontagságok után Albánián keresztül, hol a hős Castriota György által vendégszeretőleg fogadtattak, tértek vissza Magyarországba. Cesarini bibornok, a szerencsétlen hadjárat egyik főindítója, vitézül küzdött sokáig csapatával, mígnem az általános rémület által maga is futásra kényszerítettetett. Másnap

reggel egy menekülő vitéz egy erdőszelel találta a haldokló bibornokot, ki mély sebekből vérezve meg vala fosztva rangjának és méltóságának jelvényeitől. Valószínű, hogy a szerencsétlen főpap menekülés közben saját embereitől öleték meg, kik benne látták a nemzeti szerencsétlenség egyik főokozóját. Hunyady kevesedmagával elérte a Dunát s Magyarországra sietett vissza, hogy a király halálának hírére kitörendő fejtelenségnek és pártoskodásnak, ha lehet, elejét vegye. Azonban Wlad vajda által, ki Hunyadyn ezúttal egy általa állítólag elkövetett sérelem miatt boszút kívánt állani, feltartóztatva, szigorú őrizet alá helyeztetett. A vajda később csak hosszas alkudozások után bocsájtá a hőst szabadon, mely elhatározásra valószínűleg a magyarok fenyegető magatartása által biratott. Az egri püspök és más előkelő vitézek eltűntek a csata zavarában a nélkül, hogy utóbb akár holttetemeik feltaláltattak, akár pedig személyesen megjelentek volna.

Az ozmánok a következő napon nem merték elhagyni állásaikat s habár a halottakkal földött csatatér csöndes és néma volt, minden pillanatban Hunyady megjelenésétől tartottak, ki egy rejtekből előrontva megújítandja a félbeszakított harcztot. Csak a harmadik napon kezdének győzelmük tudatára ébredni s csak most kezdék azt felhasználni. Többek közt 150 élelmi szerekkel gazdagon megrakott társzeker esett birtokukba, míg a Dunáig és Morawaig portyázó csapatok nem kevésbé gazdag zsákmánynyal tértek vissza.

Murad, ki az elesett ifjú királyban ép úgy tisztelte a méltóságot mint vitézséget, azon helyen, hol hősi életét befejezte, egy egyszerű emléket állíttatott megfelelő felirással.* Fejét pedig egy színmézzel töltött tömlőben Brussa városának ajándékozta.

* Hammér I. 463. lapon azt mondja, hogy Murad a megszegett szegedi béke egyik okmányát harezi jelvényként egy póznán elől

Így végződött a várnai veszedelem, az 1444. év szent Márton napján s valamint az ozmánok történelmében újabb jelköve azok hatalmi állásának Európában, mely lassankint kétkedni kezdett kiűzetésük lehetőségében; úgy nemkülönben végzetes korszakot jelent kiváltképen a magyar nemzet történelmében. A következő fejezetben tüzetesebben fogunk ezen szerencsétlenség előzményeiről és okairól szólni.

Murad a várnai csatatérről egyenesen Drinápolyba tért vissza, hol első teendője volt, azon Chodzsa Chizr nevű janicsárt, ki az első halálos csapást mérte Ulászló fejére, megjutalmazni. Azután pedig komolyan foglalkozott és újrolag a kormányról való lemondásával, melyet fiára, Mohamedra kívánt ruházni, minthogy elsőszülött fia, Alaeddin nem régen meghalálozott.

hordoztatá seregének ; mi azonban egy azonkori írótól sem állittatik s valószínűleg a mesék országába tartozik ; valamint azon állítólagos sírirat is, melyet Callimachos közöl s mely így hangzik :

«Romulidae Cannas, ego Varnam clade notavi,
Discite mortales non temerare fidem.
Me nisi Pontificas jussissent rumpere foedus,
Non ferret Scythicum Pannonis ora jugum.»

TIZEDIK FEJEZET.

A várnai veszedelem főbb okairól, — Brankovics György hűtlensége. — Cesarini Julian bibornok. — Ázsia események. — II. Murad leköszönése. — Újból elfoglalja a trónt. — Hadjárat Görögország ellen. — Albánia. — Castriota György. — Magyarország viszonya az európai udvarokhoz. — Hunyady János tevékenysége. — A rigómezei ütközet. — Hunyady a szerbek fogságában. — Megszabadulásának feltételei. — II. Murad halála. — Rövid jellemzése.

Az események, melyek az utolsó hadjáratot megelőzték, világosan bizonyítják Európa politikai éretlenségét és rövidlátását a keleti ügyekben. Egy részről a keresztény népek rokonszenve, más részről az uralkodók tehetetlensége az, mely magára vonja figyelmünket. De bármily őszinte volt is azon rokonszenv, melyet maguk a nemzetek tápláltak, az uralkodók semmit sem, vagy csak nagyon keveset tettek annak gyakorlati méltánylására. Európa a tizenötödik század derekán még nem volt megérve arra, hogy mélyebb belátása által a jövő eseményeire kiható befolyást gyakorolhatott volna. A szűkkeblűség politikai és türelmetlenség vallási dolgokban még oly nagy volt, hogy bénítólag hatott minden vállalatra, bármely irányban lett volna is az megindulandó. Igéretekben egyik uralkodó felülmúlta a másikat, de midőn tetteles segélyről volt szó: vagy üres kincstárakra mutattak, vagy pedig azon mai napig nehéz kérdést kezdték vitatni: vajjon mi történik a keleten akkor, ha az ozmánok csakugyan kiűzetnek Európából? Mert, hogy az eretnek Byzancez újjáalakulásá-

hoz egyik európai keresztény fejedelem sem járult volna a reformáció előtt, az kétségtelen. Időközben a keleti keresztyén tartományok egymásután az ozmánok kezébe kerültek s már-már Magyarország volt a nyugati kereszténység védőfala. — Hunyady győzelmei korának részben még lovagias nemességét nemcsak csodálattal, hanem azon forró vágygyal tölték el, hogy a nagy férfiú vezetése alatt babérokat szerezzen magának. Így Európának majd minden nemzetéből jelentkeztek vitézek, de ezek száma aránylag oly csekély volt, hogy döntő befolyással az események fejlődésére épen nem lehetett.

A legnagyobb segély, melyre a magyarok az aránytalan harcban még számíthatának, azon népektől való várható, melyek maguk is az ozmánok igája alatt nyögtek, vagy a melyek önállósága általuk fenyegetve vala. A magyarok természetes szövetségesei: az oláh, szerb, bolgár és albániai népek voltak. Az oláhok az utolsó hadjárat, de különösen a szegedi béke óta feltűnően visszavonták magukat; a szerbek Brankovics Györgyben képviselve nagy hévvel — de kevés őszinteséggel, és még kevesebb belátással sürgették a háború folytatását; a bolgárok már országuk földrajzi fekvésénél fogva csak azon esetben tehettek nagyobb szolgálatokat a kereszténység és saját nemzetiségük ügyének, ha a háború színhelyévé saját hazájuk tétetik. A legjelentékenyebb segély ellenben Albániából jöhetne, melynek nemzeti hőse Castriota György dicsőségének épen most állott délpontjában.

Castriota György egy követe már 1443-ban megfordult Budán s szövetséget ajánlott Ulászlónak a közös ellenség leküzdésében. Hunyady, ki az albániai hőssel már régebben levelezésben állott s miként ily kitűnő jellemeknél másként nem is lehete, a két férfiú őszinte tisztelője volt egymásnak, melegen ajánlotta a királynak ezen

szövetséget, mely röviddel ezután csakugyan létre is jött, — s mely utókövetkezményeiben kétségtelenné teszi vala a keresztények győzelmét, ha a szerb fejedelem kicsinyes féltékenysége annak kivitelét a válság pillanatában meg nem akadályozza. Mert Castriota alig vette hírét Ulászló készülődéseinek, midőn az albániai törzseket egy nagy gyűlésre hívta össze, melyben elhatározottatott a magyarokat a szövetség értelmében egy 30 ezer főből álló sereggel támogatni. Castriota sietett ezen jelentékeny segélyhadat szervezni; időközben már arról is értesülvén, hogy Ulászló megindult hadával, sőt bevonúlt Bolgárországba.

Ezen utóbbi körülmény épen nem kedvező világosságot vet a keresztény hadvezérek egyetértő műveletére s vagy arról tanúskodik, hogy a magyarok egymaguk akarták a lehető győzelem dicsőségét elnyerni, vagy pedig azon csekély bizalomról, melylyel a szövetséges nemzetek egymás iránt viseltetének. Mindkét körülmény megrovást érdemel oly válságos időben, melyben nem egyesek, hanem nemzetek létérdeke forgott kérdésben. Bármint legyen, annyi bizonyos, hogy Castriota György azon időben, midőn Ulászló Várna közelébe érkezett, már készen állott 30 ezernyi seregével, hogy Szerbián keresztül Bolgárországba nyomuljon — egyesülendő a magyarokkal. Most azonban váratlan akadályra talált. Brankovics György, ki Castriota iránt sem viselteték őszinteséggel s ki attól tartott, hogy az albániai fejedelem Ó-Szerbia némely részeit maga számára óhajtja elfoglalni, határozottan tiltakozott az ellen, hogy az albániai sereg országán keresztülvonuljon, s tiltakozását úgy látszik kész vala erőszakkal is érvényesíteni. Castriota a bonyodalmakat nem akarván újjal szaporítani, s mert valószínűleg maga sem hitte, mily veszély fenyegeté a Várna mellett egybegyűlt keresztény hadakat, a szerb határok közelében üttöte fel táborát s az átvonulásra

vonatkozó alkudozásait Brankovicesal folytatta. E közben ment végbe a várnai döntő harc, mely főképen azért veszett el, mert Hunyadynak nem volt a határozó pillanatban tartalékserege, melylyel a felbomlott csatarendet a király eleste után újból helyreállítani képes lett volna. Több mint valószínű tehát, s a csata egész folyama és vége azt bizonyítja, hogy a győzelem a keresztényeké leendett, ha Castriotának sikerül nagyszámú seregét idejében a magyarokéval egyesíteni. Brankovics Györgyöt, a magyaroknak ezen következtelen és hűtlen szomszédját terheli tehát a vád, hogy önző és eszélytelen eljárása által a várnai veszedelemmel sújtotta nemcsak a magyarokat, hanem az összes keresztény világot.

Brankovics György ezen magatartását Katona és mások olyképen magyarázzák, hogy az a fejedelem gyűlöletéből származott, melylyel Magyarország, de kivált Hunyady iránt viseltetett azért, mert az utóbbi a szegedi béke után, — midőn maga Brankovics épen a magyar király közbenjárása folytán visszanyerte ősi birtokát, — mindazon magyarországi javadalmakat nyerte a királytól, melyeket annakelőtte Brankovics bírt vala. Valószínű, hogy ezen gyűlöletet még fokozta azon körülmény, hogy Hunyadynak az egybegyűlt rendek és idegen keresztény megbízottak azon esetre, ha a hadjárat szerencsésen végződik: a bolgár királyi koronát helyezték kilátásba.

A várnai ütközet a rigómezei és nikápoli ütközetekkel azon jellemző összefüggésben áll, hogy az ozmánok nevezetes győzelmeinek láncolatában egy oly tagot képez, mely miként a két előzetes esemény, mintegy alapkövévé lőn az ozmánok európai államépületének, mely a századok folyamában annyira megszilárdult, hogy még hanyatlásában is bámulatra méltó ellentállást képes kifejteni.

Végül a szerencsétlen hadjárat egyik főbb személyéről

kell megemlékeznünk, ki a történelemben közönségesen azon váddal terheltetik, mintha szándékosan kívánta volna tévútra vezetni a magyar királyt. Ezen vád mindazonáltal nem eléggé alapos. Igaz, hogy Cesarini bibornok volt az, ki ékesszólása, vérmes reményei és nagy ígéretei, nemkülönben a már említett veszélyes tana által lényegesen hozzájárult a hitszegéshez, hogy ne mondjuk előidézte a békeszerződés felbontását. De tekintettel azon kor erkölcsi és társadalmi állapotára, melyek befolyása alatt népek és uralkodók egymás közötti vitáikban a sophismus kétélű fegyverével éltek, lehetetlen mentséget nem találni azon tévedésben is, melylyel az említett főpap a történelemben vádoltatik. Cesarini korának legszentebb és legnépszerűbb eszméjének állott szolgálatában; szerinti a pogányok kiűzetése Európából oly nagy czél volt, melynek elérése minden eszköz használatára feljogosított. A mi ígéreteit az idegen segélyre nézve illeti, valóban kevés szemrehányást érdemel, mert valószínű, mint Zinkeisen helyesen megjegyzi, miszerint maga a főpap ép úgy tévútra vezetteték az európai udvaroktól, valamint ő második sorban, de bizonyára nem roszakarattal tévútra vezette a magyarokat.

Mielőtt az események elbeszélésében, melyek a várnai ütközetet követték, tovább haladnánk, szükséges lesz egy rövid visszapillantást vetni az ozmánok megerősödésére kis-ázsiai tartományaikban. Láttuk, miszerint I. Mohamed halálával a trónviszály színhelye Murad és az ál-Mustafa, valamint Murad és öcsese Mustafa között kevésbé Európában, mint inkább Kis-Ázsiában volt. Ezen jelenség oka könnyen megmagyarázható, ha meggondoljuk, hogy a conservatív (s e kitétel teljes mértékben megilleti a kis-ázsiai hűbéreseket) érzelmű fejedelmek Kis-Ázsiában sohasem voltak, mert helyzetüknél fogva nem is lehettek őszinte barátjai az ozmán állameszmének, mely a trón öröklési

jogán kívül nem ismert semmi más születési vagy rangi kiváltságot, sőt mivel az Ozmán-ház hatalmának egyik oszlopát éppen azon minden rangi különbséget nivelláló eszme képezte: hogy bárki tehetsége (és persze szerencséje) szerint elnyerheti az államban a legelső katonai és polgári méltóságokat — már elejétől fogva politikai válaszfalt alkotott az európai és ázsiai tartományok népessége között. Könnyen megfogható tehát, hogy az ázsiai hűbéreseket — kik éppen az örökösödés jogalapján gyakorolták legtöbbször fejedelmi kiváltságaikat s kik közül különösen a hatalmasabbak, mint Kermián, Aidin, Szarukán, Mentese stb. gyakori ellenzésbe jöttek a szultánokkal, — féltékeny gyanúval fogadtak minden újítást, mely ősi jogaikat netán megsérteni képes vala. Ezen kis államok az államban nem kevés gondot adtak úgy Muradnak, mint már elődeinek is; és nem csoda, ha saját biztonságuk érdekében eszközökről gondoskodtak ezen akadályok elhárítására, mi azonban nem volt könnyű dolog.

A legveszélyesebb, mert leghatalmasabb ezen vasallok között Kermián vagy Karamán ura volt. Közte és az Ozmán-ház között régi családi gyűlölet állott fenn, mely még inkább fokozódott az által, hogy a szultánok az utolsó időben nyíltan oda törekedtek, hogy Kermián függetlenségét minél szűkebb határok közé szorítsák. Nyílt titok volt, hogy II. Murad ezen politikai korlátokat még szűkebbre akará szabni s hogy csak alkalmas időre várt, miszerint az egész fejedelemséget egyszerű ozmán tartományná tegye. Nem csoda tehát, ha az örökségében ekként fenyegetett fejedelem szövetségeseket keresett hűbérura, a szultán ellen. I. Mohamed ideje óta kiváltképen a magyar király volt az, kihez az ozmánok ellenségei legtöbbször segélyért fordultak. Így Ibrahim kermiáni fejedelem is, — mint az ozmán történetírók, s ezek között különösen Seadeddin

állítják, — többször küldött követséget Zsigmond királyhoz, kivel állítólag egy szövetség is jött létre oly czélból, hogy egymást kölcsönösen támogassák a szultán elleni háborúikban. Úgy látszik, hogy az érdekközösség a távolság daczára tartós viszonyt hozott létre a magyar király és a szultán legveszélyesebb vazallja közt; erre mutat legalább azon körülmény, hogy az ozmán írók a köztük és a magyarok közt létrejött és századokon át fenállott ellenséges és gyűlöletes viszonyt mindig azzal indokolják: hogy a magyarok mint az ellenséges kermiáni fejedelem szövetségesei nem tekintethetének másnak, mint az ozmánok halálos ellenségeinek. Hogy ezen állítás mennyire jogosult s vajjon igazolhatja-e az ozmánok pusztító gyűlöletét, azt nem kívánjuk vitatni. Annyi tény, hogy Zsigmond az ozmánok megbuktatására összeköttetésbe lépett Ibrahimmal s hogy ezen körülményt az ozmánok Magyarország megtámadásában mindenkor alkalmas ürügyül használták fel. A viszony a szultán és Kermián között mindaddig ellenséges maradt, mígnem az ozmánok győzelmei nyugaton és kivált Magyarországon tartósabb szilárdságot nem kölcsönöztek azok európai úgy, mint ázsiai állami lételének; s melynek következtében lassankint Kermián függetlensége is megszűnt s fejedelmei egyszerű helytartókká sülyedének alá. — Egy másik nyugtalan hűbérország volt Aidin, most újból a ravasz Dzsuneid alatt, kiről már többször szótartunk s kivel legutószor mint az ál-Mustafa hűtlen bajtársával találkozáink Ulubad mellett. Dzsuneid, hűtlenségének jutalmául visszanyerte ugyan Muradtól apai birtokát s hosszú távollét után újból megjelent alattvalói között Smyrnában; de Muradnak nem volt őszinte szándoka a veszélyes férfiút örökségében meghagyni s azért csakhamar nyílt alkalom őt és családját abból véglegesen kiszorítani. Dzsuneid, ki nem elégedett meg a szultán által neki aján-

lott helytartói czímmel, mégegyszer lázadásba tört ki Murad ellen, de mely egész családjára a legszomorúbban végződött. Dzsuneid fiaival együtt a szultán fogságába kerülván, azokkal együtt kegyetlen halállal kivégeztetett. Ettől fogva Aidin megszűnt hűbérország lenni s a kis-ázsiai tartományok közé számíttatott. — Hasonló sors érte Mentését és Szarukánt, melynek fejedelmei siettek önként meghódolni, nehogy Dzsuneid sorsára jussanak.

Így Murad uralkodásának első húsz évében, a mely kevés szerencsével harczolt egész a várnai napig Európában, úgy végre tartós sikert aratott Kis-Ázsiában; s ez annál fontosabb volt, mert a jövőben Kis-Ázsia tényleg megszűnt a lázadások központja lenni s mindenben egyenlően osztozkodott az európai birodalommal.

Murad, ki már régóta foglalkozott azon gondolattal, hogy megválva a kormány gondjaitól, magát egészen békés és szemlélő életnek adja át, kedves Tusculumjában Magnesia mellett Kis-Ázsiában most komolyan azon dolgozott, hogy szándokát végre is hajtsa. Különösen megerősíteni látszék eme szándokában azon szerencsétlenség, mely családját érte s magát a szultánt mélyen meghatotta. Ez, legidősb és kedvencz fiának Alaeddinnek halála volt, mely a szultánt azért is nagy bánattal tölté el, minthogy épen Alaeddint szemelte ki utódjának s ki sok szép lelki tulajdonainál fogva fényes reményekre jogosított.

Murad lemondása azonban nagy ellenzékre talált úgy a vezírek, mint kivált a janicsárok között; de ez utóbbiak csakhamar megnyugodtak, midőn hallották, hogy Murad másodszülött fiát, Mohamedet fogja utódául kinevezni; egy ifjút, kitől a kapzsi praetoriánusok, kik már-már félelmes hatalomra kezdenek vergődni, már csak azért is sokat vártak, mert nem volt előttük ismeretlen, hogy Mohamed nagyravágyó és vállalkozó, ki csakhamar alkalmat fog

találni egy új és mi a janicsárokra nézve fő volt — jövedelmező hadjáratra. Azonfelül a minden trónváltozásnál szokásban lévő pénzajándék, melyet a szultánok a hadseregnek nyújtottak, csakhamar kibékíté a katonákat Murad tervével. A vezírek közül különösen Chalil pasa volt az, ki mindenképen igyekezett a szultánt lebeszélni, minthogy ismervén az ifju Mohamed heves és szenvedélyes természetét, a hatalom változása által a maga kedvező állását veszélyeztetve látta. De Murad minden akadályok daczára végrehajtá szándokát s miután Mohamedet a hatalom minden jelvényeivel utódjául kinevezte s mellé Schabeddin pasát adta megbízható tanácsnokul, visszavonult Magnesiába, hogy életét ezentúl a békés szemlélődésnek szentelhesse.

De az események, melyek időközben mindig fenyegetőbb alakot öltének magukra s melyekkel az ifju és tapasztalatlan Mohamed még nem vala képes megbirkózni, — csakhamar visszahívták Muradot a világtörténelem színpadára; s első tette, miután trónját újból elfoglalta — a várnai ütközet volt. Röviddel ezután Murad ismét elhagyta Európát s miután néhány napot időzött családja temetkezési helyén Brussában, újból visszatért kedvencz magnesiái magányába s a kormány gondjait Mohamedre és tanácsosaira bízta. Azonban Murad pihenése ezuttal sem volt tartós. Egyelőre ugyan sehonnan sem lehele támadástól tartani, mert a magyarok Ulászló halála után a trón betöltésének kérdésével olyannyira el valának foglalva, hogy ezen oldalról legalább egy időre nem fenyegette veszély a birodalmat. Másként állott a dolog a birodalom bensejében, melynek különböző nemzetiségei mindaddig, míg valahol támaszra vagy pártolásra találtak — nem tekintethetének veszélyteleneknek. A görög nemzetiség nyelv és vallás tekintetében különösen azon idő óta, mióta

Konstantinápoly másodrendű tekintélylyé süllyedt alá, Görögországot de különösen a Peloponnesust vagy Moreát mindig veszélyes szomszédjává tette az ozmánoknak. Nem kerülhette el ezen körülmény Murad figyelmét sem sokáig; de a magányba vágyódó szultán azt hívé, hogy Görögország meghódítását nyugodtan fiára és utódjára bízhatja. Kétségtelen, hogy Görögország meghódítása politikai feltétel volt az ozmánokra nézve, mint a mely nélkül európai tartományaikat sohasem bírhatták nyugodtan, s mely Konstantinápolylyal való összeköttetéseinél fogva kettős veszélyt rejtett magában. De nemcsak Murad, hanem belátóbb tanácsosai is úgy vélekedtek, miszerint Görögország elfoglalása a legbiztosabb eszköz magának Konstantinápolynak megbuktatására is.

Ilyen körülmények között nemcsak kíváncsok, hanem szükséges volt, hogy Murad újból a kormány élére álljon, minthogy Mohamed még nem dicsekedheték sem a vezírek, sem a hadsereg bizalmával s ki ez idő szerint inkább vadászatokban és egyéb szórakozásokban találta gyönyörét. Chalil pasának tehát bizonyára nem nagy fáradságába került az ifju szultán körül az elégtelenséget olyanná növesztetni, hogy az már-már nyílt házadással fenyegetett, melynek jól kiszámított czélja nem volt más, mint Muradot, — ha szükséges akár erőszak felhasználásával — a trónnak újbóli elfoglalására kényszeríteni. Az ingerültség különösen növelteték a janicsárok soraiban, kik magukat Mohamed tétlensége által megcsalatra látták reményeikben s most zsoldfelemelés czíme alatt — lázadásban törtek ki. Az elégtelenség és ingerültség mindig tágasabb köröket kezdének vonni s attól lehetne tartani: hogy a lázadáshoz nemsokára anépiscsatlakozni fog, mi által a veszély természetesen kiszámíthatlanná vált volna. Most Chalil pasa és társai megérkezettnek látták az időt Murad visszahívására; s miután

élénk, sőt bizonyára túlzó színekben festették a szultán előtt a veszélyeket, melyek az ozmánok trónját fenyegetik, végre rábírták Muradot — a trón újbóli elfoglalására. Mint látszik, Murad maga sem kételkedék abban, hogy visszahívása elébb-utóbb kényszerítő szükséggé váland; sőt valószínű, mint Zinkeisen is állítja, hogy Murad csak azért köszönt le ismételten a trónról, hogy szükségességét és nélkülözhetlenségét annál inkább bebizonyítsa népének. Hammer sokkal kedvezőbben vélekedik a szultánról, kiben inkább világbölcset mint képmutatót lát.

Ezen jelenségben, tekintve az Ozmán-ház politikáját és történelmét, semmi feltűnő sincs s csupán azt látszik bizonyítani, hogy Murad nemcsak ázsiai zsarnok, hanem kitűnő emberismerő is volt.

Alig foglalta el Murad ismét a trónt, midőn a hadjárat Görögország és Albánia ellen, hol Szinán bég kivonulása óta Castriota György vitézsége nem kis csorbát ejtett az ozmánok tekintélyén, elhatároztatott s annak megkezdése 1446 tavaszára tüzetett ki.

Az ozmánok utolsó betörése óta Moreába 1423-ban több mint húsz év telt el. Ezen idő azonban legkevésbé sem szilárdítá meg sem Byzancez hatalmát sem a despoták tekintélyét Görögországban. Morea ellenkezőleg mindig alább szállott úgy anyagi tekintetben, mint különösen politikai befolyásában; s ha figyelembe vesszük, hogy Konstantinápoly pénz dolgában úgyszólván csak egyedül innen tengette kétséges lételét s hogy a despoták egymásközi czivakodásaikban mindig csak az ország szenvedett, könnyen meg fogjuk magyarázni azon közönyt is, melylyel Görögország népe Byzancez sorsa iránt viselteték.

Konstantin despota, János császár öccse és utódja, épen néhány fellázadt kerület lecsillapítására készült, midőn Murad követei megjelentek nála s tőle mindazon tar-

tományokat visszakövetelték, melyeket annak idején Ewrenos bég és mások megszállva tartottak. A despota elején kitérő választ adott s Konstantinápolyba fordult utasításokért; honnan azonban alig volt segély vagy csak jó tanács is várható. Murad nem késett a despota habozását felhasználni s csakhamar benyomult seregeivel Moreába. Konstantin nem vala képes az ellenség benyomulását megakadályozni, úgy, hogy Murad rövid idő alatt feldúlta az egész félszigetet és a régi Attikát, megfosztotta fegyverfogható népességének nagy részétől, s miután Patras, Korinth és Théba teljesen elpusztítottak, — visszatért hadával Thesáliába. A tartomány az Isthmustól egész a Pindus hegységig bekebelezetett az ozmán birodalomba; Morea pedig adófizetővé tétetett, sőt a terhes és megalázó fejadóval sújtatott.

A rövid de sikeres hadjárat után Murad nemsokára visszatért Drinápolyba, meg lévén győződve, hogy ezen hadjárata által ismét kivett egy követ azon épület alól, melyen a Konstantinok trónja állott.

De most gyorsan bonyolódni kezdenek a viszonyok úgy Albániával mint különösen Magyarországgal szemben. Amott Castriota György még mindig növekedő hatalma, itt pedig Hunyady János rendkívüli tevékenysége következtében, ki, alig hogy a nemzet a várnai veszedelemből egy kissé felüldülni kezdett s mihelyt a trónválság legalább egy időre megszűnt a kedélyeket ingerültségben tartani, — a háború mielőbbi megújításán dolgozott.

Mielőtt Muradnak utolsó háborúiról Magyarországgal szólnánk, helyén véljük itt Albániára térni át, hol Castriota György, Hunyady mellett az ozmánok legfélelmesebb réme, máris többször magára vonta figyelmünket.

Albánia, mely nevét valószínűleg azon kopár mészsíkláktól nyerte, melyek rajta részben keresztül vonulnak,

eredetileg csak egy kisebb területre szorítkozott, mely a Scombi folyó vidékét, éjszakra Durazzo-tól, képezte, s illyriai és bevándorolt szláv népektől lakatott. Később azonban kiterjesztették ezen elnevezés a régi Epirus nagyobb részére, egész az ambrákiai öbölíig. A természettől gazdagon megáldott tartomány az ó- és középkorban nevezetes politikai élet színhelye volt. Lakosai, a mennyiben magukat a normán és frank befolyástól megőrizték, megtartották régi szokásaikat és vallásukat; s habár csak névleg, de a Paleologok alattvalóinak tekintettek. A patriarchalis törzsi alkotmány részben egész máig megakadályozta Albánia politikai egységét; mi azonban fenmaradására inkább kedvező befolyással volt. A harcziás hegyi nép, melyet jól meg kell különböztetnünk a tengeri és kereskedő városok lakosságától, mely miként mindenütt, úgy itt is sokban eltért az ősi szokásoktól s inkább olaszos jelleggel bír, mint a melylyel ugyanazon kedvező éghajlatban osztozik, a legrégibb időkől fogva szabadságának és függetlenségének teljes élvezetében visszavonúltan, sőt elzárkózva élt nehezen hozzáférhető fellegvéraiban és rejtekeiben. Itt őrizte meg legtovább ősi erényeit, de egyszersmind hibáit is, mert az albániai hegyi nép jelleme ép oly sötét, tudatlan és boszúálló, mint a vele egy vonal alatt fekvő calabriai és apuliai olaszoké, kiket azonban vitézség tekintetében sokban fölülmúl. Nápoly és az Anjou-ház, Arragonia, Velence és Byzancz egymással versenyeztek Albánia birtokáért, vagy egymást váltották fel annak birtokában; mely azonban, kivált a hegyi lakosokat illetőleg, alig volt egyéb névleges fensőségnél, melyet a szabadságot kedvelő nép annál könnyebben tűrhetett, mert a legtöbb esetben semmiféle adókötelezettséggel vagy más teherrel nem járt. A hűbértség befolyása alatt nápolyi és velencei családok lassankint nagyobb befolyásra kezdenek ugyan szert tenni

Albániában, de ez csak akkor sikerült, midőn már teljesen azonosultak a néppel, annak szokásaival és erkölcsével.

Azonban Albánia függetlensége Szinán bég pusztító betörése óta nemcsak nagyon meg vala szorítva, hanem lassankint csupa torzzá kezde válni, midőn Castriota Györggyel — kit tettei nyugaton valódi mesehőssé tettek — találkozzunk, mint nemzetének megmentőjével. Ezen rendkívüli férfiú mindenestre megérdemli, hogy élettörténetéről röviden megemlékezzünk.

Apja Castriota János, egyike a legbefolyásosabb családfőeknek, Kroja várát és környékét bírta, s már régen ellenséges lábon állott az ozmánokkal, kik a fontos erösséget, mint a mely fekvésénél fogva nevezetes csomópontot képezett a hegyektől szabdalt albániai fensíkon, mindenképen igyekeztek hatalmukba ejteni. Murad több ízben megfordult Albániában, s ha nem sikerült is a szabadságát mindenek fölött szerető népet meghódítani, annyit végre mégis elért, hogy a törzsek nagyobb része kénytelenségből elismerte a szultánnak fensőségét, de minden teherviselés nélkül. Murad néhány elfoglalt erösségben figyelő őrséget tartott, mely minden mozgalmat erőszakkal elnyomott. Azok között, kik Muradnak legtovább ellentálltak s legutóbb hódoltak meg, Castriota Jánost találjuk, Krója vára urát. De végre kénytelen volt a békére s fiát Györgyöt, kit az ozmánok Iskender bégnek, vagyis Sándor úrnak neveztek, a szultán udvarába küldötte kezesnek. Nemsokára ezen béke után Castriota János meghalálozott, s Murad ennek következtében Kroja várát mint megürült hűbért csapatai által elfoglaltatta. Így került Albánia legfontosabb erössége az ozmánok kezébe.

Iskender bég, ki még serdülő korában került a szultán közelébe s ki rendkívüli szépsége, esze és merészsége által csakhamar megnyerte a szultán kegyét, egyike lön a leg-

kedveltebb és legbefolyásosabb egyéneknek a szultán környezetében. Még mint gyermek elhagyván hazáját, úgy látszik, mintha nem hozott volna magával mélyebb benyomásokat, s Murad kívánságára nem sokára felvette Mohamed vallását. Ettől fogva az ifjú gyorsan haladott a szerencse lépcsőjén, s miután egymásután a legtöbb bizalmat igénylő hivatalokat kifogástalanul viselte, alig 25 éves korában már szandsákká nevezteték ki s mint ilyen 5000 harczos fölött parancsnokolt. Ezen minőségében részt vett Murad legtöbb háborúiban, úgy Magyarország, mint a kis-ázsiai fejedelmek ellen, s magát mindenütt vitézsége és megnyerő külformái által valódi kedvenczévé tette nemcsak az udvarnak, hanem a népnek és hadseregnek is.

Míg ekként az ifjú szerencséje és jövője meg lőn alapítva, addig keblében titkon bár, de mindig hangosabban szólt azon óhaj, vajha szerencsétlen hazájának sorsán enyhíteni tudna. Ehez járult, hogy Iskender bég családjának és hazájának megaláztatásáról, valamint nemzetének minden mértéket meghaladó sanyargatásáról biztos tudomással birt; minthogy apjának régi hívei minden áron maguk részére óhajtották megnyerni az ifjút. Különösen fokozta Iskender bég haragját és bosszúérzetét azon körülmény, hogy Murad röviddel Castriota János halála után annak elaggott özvegyét Wojzawát és leányát Mamiczát kiutasítá krojai örökségükből, s hogy az érdemes agg nő, ki szerbiai fejedelmi vérből származott, nélkülözések között volt kénytelen életét befejezni; valamint Muradnak azon kegyetlensége, melylyel Iskender bég három fivérével bánt, kik nem valának oly szerencsések a szultán kegyét megnyerni s kiket a zsarnok titkon méreg által tett el láb alól.

Így a sohasem szunnyadozó hazaszeretetet szikrája mindig élénkebbé lőn Iskender bég lelkében. Gyermekkori emlékei csillogó pontocskákként tünedeztek fel keblé-

ben, s helyzetét a zsarnok környezetében mindig kedvetlenebbül viselte. Mihelyt magát szerencsétlen honfitársaival kellő érintkezésbe tette, készen volt tervével.

Murad, ki kedvenczében eddig feltétlenül megbizott, annak megváltozott magatartásában elég okot vélt találni a gyanúra; mert a zsarnoki szemek közönségesen éles lát-erővel bírnak; de Iskender bég oly nagy mestere volt a képmutatásnak, mit helyzetében szükségképen el kell sajátítania, ha fivérei sorsában nem akar osztozkodni, hogy nemsokára sikerült Murad gyanúját nemcsak teljesen eloszlatni, hanem bizalmának új meg új tanúságaival dicsekedhetni. Így érett meg terve, melynek végrehajtására csak az alkalmas pillanatra várakozott, mely nem késett sokáig.

Miután az ozmánok szerencsétlen háborúiban 1443-ban még részt vett s vitézsége s bátorsága által újból kitüntette magát, felhasználván azon zavart, mely a szultán környezetében, kivált a balkáni vereségek alkalmával, beállott, alkalmas pillanatban a szultán titoknokára és pecsétőrzőjére rontott, kit mellére szegzett törrel egy fermán kiállítására kényszerített, mely szerint Kroja parancsnoka utasítatott, a várat azonnal utódjának Iskender bégnek átadni. Miután e fontos okmány kezében volt, Iskender bég a szerencsétlen titoknokot leszúrta, nehogy tervének kivitelében még utólagosan talán gátolhassa. Azután háromszáz albániai honfitársaival, kik hasonlóképen a szultán szolgálatában állottak s kikkel már jó eleve értekezett, gyorsan elhagyta az ozmán táborn, s néhány nap alatt Kroja előtt állapodék meg, melynek parancsnoka a felmutatott fermán következtében sietett a várat Iskender bégnek átadni. Alig foglalta ez el őseinek székhelyét, midőn egy adott jelre az egész ozmán-sereg csekély kivétellel lemészároltatott. Kroja felszabadulásának híre villámgyorsasággal befutotta Felső-Albániát s mindenütt fegyvert ragadott a sokáig

elnyomatott nép, úgy, hogy rövid idő alatt — egy-két fontosabb helyet kivéve — egész Albánia függetlennek nyilvánította magát s Iskender bég, az egész mozgalom lelke 12 ezer ember élén megnyithatá a hadjáratot az ozmánok ellen.

Murad, ki egyelőre Ázsiában, majd utóbb a magyarok támadása által volt elfoglalva, nem vala azon helyzetben, hogy Albánia visszafoglalására gondolhatott volna; így történt, hogy a lázadás mindig nagyobb mértékben terjedt s nemsokára áthatott Albánia déli részeibe is. De Castriota, mint ezentúl ismét nevezni fogjuk, nem elégedett meg azzal, hogy hazáját egyelőre felszabadította, hanem eszközökről gondoskodott, azt a jövő előrelátható eseményei ellen is biztosítani. Ily célból nemcsak az albániai, hanem a szomszéd fejedelmekkel is, így Csernovics István montenegrói fejedelemmel, sőt Hunyadyval is szövetségre lépett a közös ellenség minél sikeresebb legyőzetése céljából. S a mi ezentúl Albániában történt, Castriotának ép úgy hazafias, mint vallási érzületéről tesz tanúságot, s ha az óriási akadályokat tekintjük, melyekkel aránylag szerény eszközeivel megküdenie kellett, lehetetlen tőle tiszteletünket, sőt bámulatunkat megtagadni.

De nemcsak Albánia, hanem Dalmátia azon része, mely miként Sebenico, elébb Velence fensősége alatt állott, majd az ozmánoktól fenyegetteték, érezte a hős hatásos segélyét; valamint Bosnia és a többi szomszédos keresztény tartományok. Győzelmei nemcsak újból reményre ébresztették a keleti keresztény népeket, hanem az összes keresztény világban nagy hatással voltak s kétségtelen, hogy a kereszt ezen létharczában az ázsiai barbárság ellen Hunyadyn kívül nem volt népszerűbb és csodáltabb alak Castriota Györgynél.

Már említettük, hogy az albániai hős mint szövetség-

gese a magyaroknak tetteles segélyvel kívánt járulni azon hadjáratához, mely Várnánál oly szomorú véget ért. Ezen segély azonban mint láttuk, Brankovics György önző és hálátlan magatartása által nem juthatott kellő érvényre.

Mielőtt Castriota további küzdelmeiről és végéről, — mely egyszersmind hazájának elpusztulását jelenti — szólnánk, szükséges, hogy áttérjünk azon események elbeszélésére, melyek azt részint megelőzték, részint azzal egyidejűleg mentek végbe, s melyek az ozmán állameszme megszilárdulásával Európában összeesnek.

Magyarország viszonya a szultánhoz a várnai veszedelem után sem változott meg s míg Murad Ázsiában és Görögországban harczolt, s miután Hunyady az oláh vajda fogságából megszabadult, újból megindultak a készülődések, melyeket még a trón megürülése által beállott izgalmak sem tudtak egészen megszüntetni. Hunyady a párt-harczok közepette sem téveszté el sohasem a célét, melyért egész életében küzdött, de minthogy a nemesség ezúttal még nem mutatott nagyobb hajlamot újabb vállalatokra, s mert Hunyady jól érezte, hogy a háborút csak akkor lehet újból megkezdeni, ha erre minden előkészületek megtételek, s ha egy erős had a szerencsés kimenetelről már előre némi kezességet nyújtand — a hadjárat megkezdése későbbre halasztaték. Mert tagadhatatlan, hogy egy újabb vereség nemcsak a kereszténység ügyén, hanem talán Hunyady hírnevén is mint hadvezér — nehéz sebet ejtene. De még egy más oka is volt Hunyadynak a háborút az ozmánokkal elhalasztani; elébb ugyanis Wlad vajdát kelle megfenyítenie, ki őt minden jog ellenére fogságban tartá, midőn menekülőben hazájába visszatérendő volt. Úgy látszik azonban, hogy Hunyady a vajda ellenséges magatartásában a magyarok ellen sokkal nagyobb bűnt látott,

mint a személye és szabadsága ellen elkövetett merényletben. Alig értesült tehát, hogy Dán moldvaországi vajda Wláddal háborúban van, midőn az előbbinek védelmére kelvén, egy sereg élén benyomult Oláhországba, azt nagyobb részben elfoglalta, s miután Wládót egy döntő ütközetben megverte, egyszersmind fiaival együtt fogságába ejtette; Oláhország vajdájává pedig Dánt, az eddigi moldva vajdát nevezte ki.

Időközben Hunyady a külső udvarokkal, de kivált IV. Jenő pápával is folytatta összeköttetéseit, kit Balázs diák által megkerestetett a már régebben ígért segély teljesítéseért. De a pápa most még kevésbé volt azon helyzetben, hogy nagyobb segélyt nyújthatott volna; s az egész, mit Balázs diák Rómában elérni tudott, egy bulla volt, melyben a pápa a keresztény fejedelmeket segélyre hívja fel Magyarországnak az ozmánok elleni harcában. Azonban a pápai tekintély már nem vala elégséges, hogy Európát azon politikai tetszhalálából felébreszteni tudta volna, mely a reformáció előtti korszakot oly feltűnően jellemzi. A közöny mellett a félelmet találjuk, mely kivált az utolsó szerencsétlenség óta erőt vett a kedélyeken s megbénította a még itt-ott mutatkozó vállalkozó jóakaratot is.

Ezen szomorú, az általános részvétlenség által még szánandóbb körülmények között mindenki elvesztette reménységét a jövőben; nem így Hunyady, kinek hőslelkében az erély mindig az akadályokkal növekedett, s ki most sem esett kétségbe. Nagy szellemeknek azon tulajdonsága, miszerint a bajok és veszedelmek között önmagukban keresik és találják fel a segélyt, melyet másfelől nem remélhetnek, érdekes és egyszersmind tanulságos részét képezi úgy az emberi, mint az ezzel egyértelmű világtörténelemnek. A legtöbb keresztény udvar udvarias kitérések között uta-

sítá el Hunyady ajánlatát, úgy, hogy midőn a belbéke a háború folytatását nemcsak lehetségessé, hanem szükségessé is tette s melyet immár elodázni nem lehet, — Hunyady ismét egyedül állott lánglelkével. De Hunyady mindig akkor volt legnagyobb, midőn leginkább magára volt hagyatva. Alig jött létre a Magyarországra nézve oly fontos egyezmény III. Frigyes császárral 1448-ban, midőn Hunyady egész erejével szorgalmazta a készülődéseket.

IV. Jenő pápát V. Miklós követte Szent Péter székében; ki azonban mint a béke, tudomány és művészetek barátja és pártolója, koránsem szándékozott egy keresztes hadjárat érdekében különös áldozatokat hozni s így Hunyady most már ezen részről sem számíthatott segélyre. Érdekes világot vetnek úgy az akkori idők nézeteire és közvéleményére, mint Hunyady János jellemére azon levelek, melyeket az utóbbi ezen időben V. Miklóshoz intézett s melyek Schwandtner gyűjteményében olvashatók. Különösen érdekes pedig a XXXIV. levél, mely az említett gyűjteményben II. k. 51. oldalon található.

Az események e közben már oda fejlődtek, hogy a kitűzött hadjáratot többé elodázni nem lehetett; kivált midőn Murad albániai hadjárata után Magyarország ellen készült; mi Hunyady előtt bizonyosan nem volt titok. Az egész sereg, melynek zömét most is magyarok képezték s melyek felett Hunyady a kiindulás előtt szemlét tarthatott, mintegy 30—35 ezer emberből állott, melyben 7000 lovas, valamint 8000 főnyi segélyhad Dán vajda alatt, végre mintegy 2000 német és cseh zsoldos befoglaltaték. Brankovics György, kit Hunyady felszólított a harcban részt venni, azon ürügy alatt, hogy a magyar sereg sokkal kisebb, hogysen azzal Murad ellen sikerrel lehetne harczolni, — megtagadta a részvétet. A valódi ok ellenben a despota gyűlöletében keresendő, amelylyel nemcsak

Hunyady, hanem Magyarország iránt viseltetett. A hűtlen szomszéd nem késett Muradot jőeleve Hunyady terveiről, a mennyiben azok előtte ismeretesek vagy valószínűknek látszottak — értesíteni. Így hálálta meg Brankovics a magyarok vendégszeretetét és hathatós segélyét országának visszaszerzésében.

A hadsereg szeptember 28-án lépte át a Dunát Severinnél s Szerbián keresztül, mely ezúttal ellenséges tartományként sarczoltaték — tizenkét nap alatt a kossovói síkságra ért s az emlékezetes Rigómezőn az ozmán haddal szemben erős táborba szállott. Murad, ki Brankovics által értesülve volt Hunyady közeledéséről, gyorsan felhagyott albániai hadjáratával s miután Bolgárországban és Thrákiában szétszórt hadaival növelte seregének számát, mint látszik éjszaknyugat felől közeledett, — hogy Hunyadyval találkozzék.

Hunyady valószínűleg azért, hogy a sokkal számosabb ellenséget a maga seregének száma iránt tévútra vezesse, 38 dandárra osztotta fel hadát, mely hosszú csatavonalt képezett, melynek derékhadát maga Hunyady vezette, körülvéve magyar és erdélyi harczosaitól. A balszárnyon Dán vajda állott az oláh-moldva segélyhaddal; míg a jobbszárnyc a többi magyar harczosok és csekély számú idegen zsoldosok foglalták el. A csatatér ugyanaz volt, melyen 59 év előtt (1389-ban) az ozmánok legelső döntő győzelmüket aratták Lázár szerb fejedelem keresztény hadai fölött; s melyen I. Murad és az említett fejedelem elvesztették életöket. Az ozmán csatarend azóta nem változott s II. Murad ugyanazon rendben állítá fel seregét, miként ezt öse tevő; csakhogy ezúttal az utóhadban felállított számos tevők sajátyszerű idegen jelleget kölcsönöztek az egésznek.

Lukácsnapján, október 18-án vette kezdetét az emlé-

kezetes ütközet, mely három napig tartott, s csak a szövetségesek árulása következtében a döntő pillanatban vált végzetessé a keresztény fegyverekre. Vad csatakiáltások között rontott egymásra a két had, s az elkeseredett harc csakhamar általános lön. A magyarok, kik csekély számuknál fogva egyedül bátorságukra támaszkodtak, rendíthetlen vitézséggel támadták meg az ellenséget, mely viszont túlnyomó erejében látta győzelmének kezességét. A harcnak csak a beállott sötétség vetett véget s mindkét had visszahúzódott megerősített táborába, — hogy a következő napon folytassa a küzdelmet. Roppant volt a veszteség mindkét részről s állítólag 15 ezer ozmán borítá a csatatért. A magyarok, kik vértetük által részben védve voltak az ellenség csapásai ellen, aránylag kevesebbet szenvedtek. A következő napon a harc még vérengzőbb, még elkeseredettebb lön; a túlnyomó ozmán erő már több helyütt áttörte a magyarok hadsorait, de mit Hunyady villámgyorsasággal mindig ismét kiegészített. De most a döntő pillanatban, midőn az ellenség dandárai közül már többen hátat kezdenek fordítani a csatatérnek, — egyszerre azon hír futá végig a magyarok sorait: hogy Dán vajda egész hadával átpártolt az ozmánokhoz. A hír oly megdöbbenő mint való volt. A hűtlen vajda már a csata folyama alatt alkudozásba lépett Muraddal, így remélvén annak kegyét megnyerni a harc végzetes kimenetele esetére. De az árulást borzasztó büntetés érte nyomban. Murad, ki nem hitt a vajda őszinteségében s az egészet Hunyady hadicselének tartotta, — megnyitotta ugyan sorait a hűtlen hadnak, — de mihelyt az körül volt véve janicsárjaitól, egy adott jelre mindnyájan az utolsó emberig összeapítottak. A magyar sereget, mely harc közben tanúja volt e mészárlásnak, könnyen megérthető okokból rémület fogta el úgy, hogy az amúgy is erősen megfogyott dandárok

kezdék elhagyni a véres harcmezőt. A harmadik napon Hunyady még meglévő csekély csapatával nem kerülte ugyan a harcot, de természetsszerűen nem törekedhetett más után, mint a visszavonulást lehető rendben eszközölni, mi azonban alig sikerült, mert a szerencsétlen sereg, melyet az ozmánok, úgy látszik, ezúttal sem üldöztek, mindenütt feltartóztatott Brankovicsnak lesben álló szerbjeitől, ki úton-útfélén keresteté Hunyadyt, hogy a szerencsétlen hősön nemtelen boszút álljon. Hunyady, ki erről értesülve volt, rejtett úton igyekezett a személyét fenyegető veszélynek kitérendő Nándorfehérvárát elérni; de szerencsétlenségére felismertetvén s Nándorfehérvár helyett Szendrőbe kalauzoltatván, — gyűlöletes ellenségének kezeibe került; ki őt azonnal Szendrő várába záratta.

Nagy volt a rémület Magyarorszáiban a rigómezei szerencsétlenség hírére; még nagyobb, midőn a Szegeden egybegyűlt rendek az ország kormányzójának fogságáról értesültek. Azonnal erélyes tiltakozás intéztetett Brankovicshoz azon követeléssel, hogy Hunyadyt rögtön bocsássa szabadon. De a despota, ki Murad pártfogására támaszkodva daczolt a rendek követelésével, csak hosszabb alkudozások után és a nemzetre nézve felettén megalázó feltételek mellett nyilatkozott hajlandónak Hunyadyt a fogságból elbocsátani. Így Hunyadynak esküvel kelle magát kötelezni, hogy háborúiban az ozmánokkal szerb területet többé érinteni nem fog; továbbá hogy mindazon várakat és javadalmakat, melyeket Brankovics elébb Magyarorszáiban bírt, s melyeket a szegedi béke alkalmával Hunyady nyert el, visszaadja; valamint 100 ezer arany váltságdíjt fizet és fiát Lászlót kezesként Brankovicsnak adja át.

Ezen kemény és jogtalan feltételek mindazonáltal tekintettel az ország válságos helyzetére elfogadtattak; de

Hunyadynak később, az akkori idők erkölcsi fogalmai szerint nem nagy fáradságába került V. Miklós pápától egy bullát kieszközölni, mely őt az említett feltételek teljesítésétől részben felmentette.

Hunyady még most sem esett kétségbe, s alig jelent meg karácsonnapkor a még mindig Szegeden egybegyűlt rendek között, kik a nagy férfiút rendkívüli kitüntetésekkel és örömmel fogadták, midőn hajlíthatlan lelke máris új hadjárat terveivel foglalkozott, hogy a várnai és rigómezei csorbákat kiköszörölje. «Még nem szabad kétségbeesnünk,» — így ír a december 30-án a pápához intézett levelében — «hanem azonnal hozzá kell látnunk az ellenséget újból megtámadni.»

A segély, mely kívülről annyiszor ígértetett, soha sem érkezett volna alkalmasabb időben, mint most, midőn a magyarok óriási áldozataik következtében a két szerencsétlen hadjárat után, közel valának a kimerüléshez. Hunyady tehát ismételve megújítja a pápánál ebbeli kérelmét, de úgy látszik, nem több szerencsével, mint előbb; mert V. Miklós, ki takarékosága mellett csakhamar megtölté kincstárát, nagy összegeket fordított ugyan pompás építkezéseire, könyvekre és a tudomány és művészet pártolására, de nem vala rávehető egy fillért is, hadi czélokra adományozni. E szerint Hunyady most is csak egyedül maradt terveivel, s minthogy Magyarország belügyei ez idő szerint kivált III. Frigyes császár ellenségeskedése és vonakodása által: az ifjú Posthumus Lászlót és a magyar koronajelvényeket a nemzetnek kiszolgáltatni, valamint a husziták becsapásai és pusztításai következtében, mindig jobban összebonyolódtak, végre kénytelen volt a hadjárat eszméjével egyelőre felhagyni. S miután a következő 1451. év elején Murad meghalálozott, Hunyady a többi hatalmasságok példájára hasonlóképen Drinápolyba küldé köve-

teit II. Mohamed szultánt trónralépéséhez üdvözölni, mely alkalommal Hunyady és az ozmánok között három évi fegyverszünet jött létre.

Mielőtt az események elbeszélését folytatnók s II. Mohamed hosszú és rendkívüli eseményekben gazdag uralkodására mennénk át, szükséges II. Murad jelleméről és életének utolsó napjairól röviden megemlékezni. II. Murad kétségkívül a jelesebb uralkodók közé sorolható, kikben kivált a korábbi ozmán történelem oly gazdag. Nem nagyszerű hódításokon alapszik Murad érdeme, habár a várnai és rigómezei ütközetek szerencsés következményeikben lényegesen hozzájárultak az ozmán uralom megszilárdulásához Európában. Murad nem volt hódító s ámbár jeles hadvezérnek bizonyult, mégis legtöbbször csak akkor ragadtott fegyvert, a midőn erre kényszerítve lőn. Görögországi hadjárata birodalmának biztonsága tekintetéből az ozmánokra nézve életföltétel volt. Ezzel kapcsolatos, mert következményeiben elmaradhatlan volt, Albánia megtámadása. A történelem minden, hódításai által nagygyá nőtt államnál azt tanítja: miszerint egyik hódítás a másikat vonja maga után, valamint minden bevégzett háború egy új háborúnak csiráját rejti magában. Így a világhódító Róma, mely egymásután nyelte el a kis Latium szomszédságában lakó törzseket s a mely, nehogy a még megmaradottak által maga is megsemmisíttessék, kénytelen volt azokat is meghódítani. A samnita háborúk ellenségeivé tették Rómának a görög néptörzseket és a punokat úgy, hogy a samniták legyőztetése után Róma azon kényszerhelyzetben volt, ha hatalmát, mely még mindig nem vala eléggé tisztelt, továbbra is meg akará őrizni, hogy most a legyőzött népszövetségeseit kelle megaláznia. Így az események összeköttetéseinél fogva a nemzetek egymásközi létharczában mindig ugyanazon indító okokra találunk s melyek vég-

czélja nem egyéb, mint a hatalom megerősödése — egymás rovására. A létérti harcznak nem azon morálja van, melyet a társadalom egymás között állított fel. II. Muradról az egykorú görög írók, mint Phranzes, Chalkondylas és Dukasz sokkal több jót mondanak, mint elődeiről; s ez nem keveset bizonyít oly férfiú mellett, ki mindjárt uralkodásának kezdetén mint ellensége lépett fel a görög keresztény császárságnak. Chalkondylas többek között ezeket mondja Muradról: «A szultán oly férfiú volt, ki az igazságot szerette s kit a szerencse pártolt, és ki csak akkor nyúlt a fegyverhez, ha mások által megtámadtaték. Senkit sem támadván meg igazságtalanul, mindig csak védelmi és soha sem támadó harczot vívott, de ha megtámadtaték, egész erejével lépett fel; s ha senki sem kényszeríté háborúra, nem talált abban semmi gyönyört. Murad soha sem szegte meg ígéretét, de nagy elkeseredéssel harczolt azok ellen, kik — miként a szegedi béke megszegői — szót nem tartottak. Szerette a békét és pedig nem tétlenségből, hanem természetének őszinte hajlamából. Tetteit mindenben komoly megfontolás és nem szenvedély vezérelték; s habár nagyobb és a nemzet életébe vágó újításokat nem eszközölt, mindazonáltal mély érzületénél fogva a méltányosság és igazság iránt nevezetes és jótékony befolyással volt korának és nemzetének erkölcsi megállapodására. Roppant kincseit nem pazarolta mulandó czélokra; mecsetek, kórházak, iskolák, nemkülönben utak és hidak építése nagy összegeket nyeltek el, de a melyek gazdagon kamatoztak sokáig utána és még oly időben, melyben az ozmán uralmat hanyatlásában csak a múltak emlékei és intézményei voltak képesek a fenyegető megsemmisüléstől még egy ideig megóvni.»

Váratlan halálának híre, mert még nem érte el az ötvenedik életévet, nemcsak őszinte részvétet ébresztett

alattvalóinál, hanem még az európai udvaroknál is nagy feltűnést okozott. Sajátságos, hogy Murad halálának okait a byzancezi írók egészen eltérőleg adják elő az ozmán íróktól. Az elébbiek szerint Murad utolsó éveiben kiváltképen oly élvezeteket keresett, melyeket a Korán szigorúan megtilt s melyek következtében amúgy is vérmes természete folytonos izgatottságban szenvedett. Fia és örököse, Mohamed, eljegyzése alkalmával is kelleténél többet élvezett a tiltott nedvből s agyszélhűdés érte, minek következtében csakhamar elveszté öntudatát s néhány nap múlva utolérte a halál. Az ozmán írók ezen körülményekről mitsem látszanak tudni s azt mondják, hogy Muradnak röviddel halála előtt találkozója volt egy szentség hírében álló Mewlewí-dervissel, ki a szultánnak megjövendölé, hogy rövid idő alatt meg fog halni, Murad a jóslatot annyira szívére vette, hogy ezen időtől fogva nem gondolt egyébre, mint közeledő halálára, mely nemsokára a jóslat után valóban be is következett. Így költőibb, de a byzancezi írók állítása szerint valószínűbb. Halálának híre, miként ez már családjában szokásban volt, mindaddig titokban tartatott, míg fia Mohamed, ki ezen időben Ázsiában tartózkodott, meg nem érkezett, úgy, hogy minden nyugtalanságok kikerülése végett II. Murad halála egyszerre lőn kihirdetve utódja II. Mohamed trónralépésével.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Az ozmán birodalom II. Mohamed trónralépésekor. — Ázsiai nyugtalanságok. — Téves vélemény Mohamed jelleméről. — Viszonya Konstantinápolylyal. — A császári udvar. — A viszony mindig rosszabbra fordul. — II. Mohamed izenete. — Előkészülődések Konstantinápoly ostromához. — Szövetkezés a pápával. — A keleti és nyugati egyház. — Belzavarok. — Konstantinápoly védereje. — Az ostromló had. — Az ostrom folyama. — A védelem. — Konstantin Paleologos halála. — Konstantinápoly megvétele. — II. Mohamed terve.

II. Mohamed (1451—1481) kedvező körülmények közt vette át apja örökségét, melynek kellemeit már ugyan Murad kétszeri leköszönése által alkalma volt megizlelni, — de a melyből a körülmények és apjának tevékeny szelme mindannyiszor megint kiszorították. Magyarország, e legveszélyesebb ellensége az ozmán hatalom terjeszkedésének, belügyeivel olyannyira el vala foglalva, hogy Hunyady egyelőre nem is gondolhatott a háborúra. Az adófizető dunai fejedelemségek siettek követek által Mohamedet üdvözölni s tőle a szerződések megerősítését kérni. A többi európai hatalmasságok pedig egymás között viszálykodva, egymást gyengítve épen nem valának azon helyzetben, hogy az ozmánok ellen háborút kezdhessenek s örültek, ha ezen oldalról maguk nem háborgattatának. Albánia, az utolsó harczok után kimerülve, legalább egyelőre nem fenyegette a békét. — Byzancz, mely 1421 óta aránylag csekély mértékben háborgattaték, magát a további béke reményében ringatva hasonlóképen sietett

az új szultán jóindulatát megnyerni. Így Mohamed európai tartományaiban minden nyugodt lévén, egész figyelmét Kis-Ázsiára fordíthatta, melynek nyugtalankodó egyik fejedelme, a kermiani Ibrahim újból felemelte fejét, melyet II. Murad előtt oly mélyen meghajtott; hívén, hogy a 22 éves és még teljesen ismeretlen Mohamed nem lesz képes törekvéseiben megakadályozni.

Mohamed nyugodt és szenvedély nélküli intézkedések között készült a lázadó ellen, kit egy rövid de véres hadjáratban minden időre ártalmatlanná tett; s kinek csak akkor adta vissza tartományát, midőn elébb minden önállóságától megfosztotta.

II. Mohamed ezen eseménnyel vezette be magát a történelembe- s tagadhatlan, hogy a hatás, melyet a gyors és szerencsés hadjárat mindenütt, de kivált saját birodalmában előidézett — rendkívüli volt. Mohamed, ki még apja életében kétízben foglalta el a trónt, alattvalóitól valamint a hadseregtől, nemcsak korára, hanem tehetségeire nézve is éretlennek tartaték az uralkodásra. Az ifjú, ki előtt ezen vélemény alig lehetett titok, tehát már korán küzdött azon keserűség ellen, melyet benne ezen előítélet támasztott s mely egész jellemének bizonyos zord, rideg jelleget kölcsönzött. Annál nagyobb volt tehát kis-ázsiai hadjáratának hatása, melytől fogva nemcsak a nép, hanem különösen a hadsereg teljesen megváltozott az ifju fejedelem irányában. Így folyt le Mohamed uralkodásának első két éve.

Az ifjú szultán, ki már korán megszokta gondolatait szigorral mérlegelni s kinek minden tettét a komolyság jellemzé, mindjárt kormányzásának első éveiben oly tervekkel volt elfoglalva, melyek messze kiható következményekben világtörténelmi fontossággal bírtak. Miután kivált az első időben a körülmények és a helyzet iránt kívánta magát tájékozni, s miután egy időre nyugat felől semmi

veszedelem nem fenyegette birodalmát, terve mindinkább világos lön.

A viszony Byzanczezal, melynek árnyéktrónját János halála után nem csekély akadályok között öccse Konstantin, elébb moréai despota foglalta el, az utóbbi időben mindinkább felszültté vált, minek oka első sorban magában a császár politikájában keresendő. Konstantin, ki még mindig azon tévedésben volt, hogy Murad utódjában egy tehetetlen gyermekfejedelemmel van dolga, már 1451-ben oly hangon közlekedett a szultánnal, mely tekintve saját tehetlenségét, legalább is meggondolatlan volt. Az ábrándok ezen politikája által a császár eléggé elárulta, hogy az új szultántól mitsem tart; s minthogy Bajezid szultánnak egy ismeretlen unokája Urchán a fővárosban és a császár védelme alatt tartózkodott, Konstantin azon tervvel foglalkozott, hogy Urchánt mint Mohamed ellenszultánját fogja felléptetni. Annyi valószínű, hogy egy ily ozmán herceg létezett a byzanci udvarnál, mert a császárok már Murad alatt 300 ezer asper évi segélyt húztak a szultántól, ezen herceg illő eltartása fejében. Közelebbit azonban a történelem nem tud felőle. Konstantin most azon ürügy alatt, hogy ezen összeg nem elégséges a herceg udvartartásának költségeire, még 1451-ben követeket küldött Mohamedhez oly követeléssel, hogy ezen összeg kétszereztesse meg, mert különben a császár az illető herceget, ki születésénél fogva fel volna jogosítva az ozmánok trónjára — szabadon bocsájtaná, nem lévén felelős továbbá azon eseményekről sem, melyek azt követni fognák.

Mohamed, ki ura volt indulatainak s ki csak ritkán veszté el léleknyugalmát, most is nyugodtan végighallgatta a császár követének merész és méltánytalan nyilatkozatát s azon izenettel bocsájtá vissza: hogy igyekezni fog a császárt, kivel barátságos szomszédi viszonyban óhajt

élni — kielégíteni; s mihelyt legsürgősebb kormánygondjaitól megszabadul, — azonnal személyes találkozás alkalmával fogja az ügyet egyenesen a császárral elintézni. Ezen izenet, melyet a szultán épen karamániai hadjárata előtt tett, nem kis örömmel tölté el a rövidlátó byzanczi udvart, mely Mohamed előzékenységében nem látott egyebet — gyöngeségnél. De a kiábrándulás már nem késett sokáig.

Mohamed sietett ázsiai ügyeit mihamarább lebonyolítani s visszatérvén Drinápolyba, azonnal nagy előkészületeket tőn régi tervének megvalósítására. Parancsot küldött birodalmának minden részébe, hogy oly kézmivesek, kik várépítéseknel alkalmazhatók és ostromeszközök készítésében ügyesek, küldessenek minél nagyobb számban Konstantinápoly alá, hol a szultán nagyobb előkészületeket és építkezéseket kíván eszközölni — részben még ismeretlen czélból. Maga Mohamed nemsokára személyesen bejárta a Bosporus partjait s egész a főváros falai alá jött. Ezen alkalommal egy pontot jelölt ki, hol a bosporusi esztorna legkeskenyebb s egy erősség gyors fölépítését rendelte el, melyből nemcsak a főváros kényelmesen áttekinthető volt, hanem a honnan a Fekete tengerből való ki és behajózást szemmel lehetett tartani. A parancsot gyors kivitel követte s három hó mulva egy erősség állott Konstantinápoly tözsomszédságában, mely annak lakosságát úgy szólván minden lépésében ellenőrizte. * Elgondolható, mily ijedséget okozott ezen esemény a szorongatott fővárosban, melynek lakosai immár aligha tévedének, midőn az erősség

* Ezen erődöt Mohamed Boghasi-kezen, azaz nyakmetszőnek nevezte, mi mindenesetre nem célzás nélkül történt a város lakosságára. Ezzel átellenben az ázsiai parton már I. Mohamed által épített Rumili-Hiszár, vagy keleti vár emelkedik. Egyébiránt mindkettő mai napig oly erősen áll, mint négyszáz év előtt.

fölépítésében a város végpusztulásának előjelét látták. Az általános rémület benyomása alatt két párt keletkezett. Az egyik, élén a császárral, fegyveres erővel akarta az erősség fölépítését megakadályozni, mert úgy tartaték, hogy jobb inkább a harczot rögtön megkezdeni, mintsem bevárni, míg az ellenség teljesen felkészült. A másik, mely e merész vállalatától visszarettent, azt ajánlá, hogy várassék be, — mit akar a szultán ezen építkezésével elérni. Az utóbbi, a halogató és gyenge párt többségben volt, — s így az erősség gyors fölépítését misem akadályozta.

Konstantin, magát a szultán tervei iránt tájékozandó, egy újabb követséget küldött Mohamedhez, s hivatkozván a régi barátságos szövetségekre, kérte a szultánt, hagyna fel minden vállalattal a főváros ellen: mely esetben bármely áldozatokra késznek nyilatkozott. De Mohamed a követeket azon szigorú válaszzsal bocsátá el, hogy miután Konstantinápoly falain kívül, már régóta az egész tartomány az ozmánok tulajdonát képezi, — nem hajlandó senkinek sem számot adni az iránt, a mit ott tenni jónak vagy szükségesnek lát. Egyszersmind inté a császárt minden további követségekkel felhagyni. Ezen válasz a szerencsétlen lakosságot egész a kétségbeesésig felizgatta s mindenki előre látta, miszerint a koczka el van vetve s a válság végéhez közeledik. Midőn a rettegett erősség elkészült, Mohamed azonnal nehéz ostromágyukkal, melyek 600 fontos kőgolyókat szórtak és 400 fönyi őrséggel látta el Firusbég parancsnoksága alatt, kinek meghagyta, hogy ezentúl semmiféle járműnek az átkelést meg ne engedje, mely a vámot előre le nem fizette. Így Konstantinápoly már a tulajdonképeni ostrom előtt el vala zárva azon vidéktől, a honnan élelmi szereinek nagyobb részét eddig kapta: mi által a még mindig népes város a legnagyobb inségnek volt kitéve.

Az ügyek ilyen állásánál s miután minden további kísérlet Mohamedet engedményekre birni hasztalannak bizonyult, s az ozmán fegyveresek már a város falain kívül fekvő kerteket és földeket elpusztították, nem maradt más hátra, mint a külföldön keresni azon segílyt, melyre a súlydező császárságnak most inkább mint valaha szüksége volt. Morea vagy a Peloponnesus, mely részben ugyan még a császársághoz tartozott, nem volt oly helyzetben, hogy a fővárosnak jelentékenyebb segílyt küldhetett volna. Ennél fogva Konstantin a nyugati hatalmasságokhoz és kívált V. Miklós pápához fordult követei által, kik élénk színekkel ecsetelvén a főváros inségét, mielőbbi segílyt sürgettek. Azonban Európa keresztény népei az egyházzsakadás politikai következményeiben sínlődvén, épen nem valának hajlandók a kért segílyt megadni. A pápa ígért ugyan, de ezt is oly feltételekhez kötötte, melyek a szerencsétlen császárság ügyeit még inkább összebonyolították. A schismatikus Byzancz csak úgy remélhette a pápa közbenjárását és segílyét, ha a császár késznek nyilatkozik elősegíteni és végrehajtani minden erejéből az elszakadt keleti egyház visszakebelezését a római hierarchia alá. Ily czélból a pápa egy követet küldene Konstantinápolyba, ki meg volna bízva a vallási egyesülés iránt a keleti papsággal és a császárral értekezni. Konstantin, ki nemcsak nemzetének, hanem családjának és trónjának végveszélyét előre látta, s ki helyzetének válságos körülményei között mindent megragadott, hogy a fenyegető veszedelmet, mely napról napra növekedőben volt, — elhárítsa, — a pápa ajánlatát végre elfogadta s a két egyház egyesülését a római pápa fensősége alatt népénél pártolni ígérte; habár nem titkolhatta el, hogy ezen lépése által nemcsak saját népszerűségét és koronáját teszi kockára, hanem tekintve a főváros népeségének amúgy is felettén ingerült kedélyállapotát, a

legvégsőtől lehele tartani; 1452 december havában megérkezett a pápai követ Izidor, sabinoi püspök személyében, kit Konstantin és az udvar pártján álló főpapság inkább tettetett mint őszinte tisztelgések között fogadott. Nehány nappal a pápai küldött megérkezése után a császár és hivei a Zsófia főegyházban gyűltek össze, hogy az egyházegyesülésre vonatkozó s a pápa által kívánt nyilvános vallomást teljesítsék. A nép, mely az egyesülést illetőleg mindjárt elején visszatartó ellenzést tanúsított, most, midőn az udvar és főpapság egy része a pápa fensőségét ünnepélyesen elismerni készült s így a régi nemzeti vallással szakított, most egyszerre a legelkeseredettebb kifakadásokban tört ki, azzal vádolván a császárt és környezetét, hogy miután a fővárost az ozmánok ellen megvédeni nem tudják vagy akarják, vallásukat is megtagadjak s így kettős árulást követnek el: önmagukon és az amúgy is eléggé sújtott népen, melynek egyedüli támasza eddigelé is csak ősi vallása volt. Az ekkép felindult nép, még inkább izgatva az alsó papság népszerűbb elemeitől, már-már veszélyes lázadásban tört ki: s így a világnak szánandó képét nyújtá az egyetlenségnek oly pillanatban, midőn az ellenség már falai alatt táborzott, s vallásával egyszersmind nemzetiségét is megsemmisíteni fenyegette.

Kétségtelen, hogy Konstantin szorongattatva az ozmánoktól, nem annyira meggyőződését követte, midőn a keleti egyház csatlakozását a nyugatihoz pártolta, mint inkább félreismerhetlen ösztönének ama sugallatát, mely a létérti küzdelemben nem válogathatja meg egyenlő szigorral az eszközöket, melyekkel élni kíván. S ha a körülményeket tekintjük, melyek között az említett egyesülés véghez ment, nem lesz nehéz Konstantin eljárását megmagyarázni és kimenteni.

Míg így a főváros falain belül a pártviszály nyílt

lázadásban tört ki s a lelkiismeret harcza a féktelen szenvedély önpusztító dühével igyekezett saját megsemmisülését siettetni, addig a város falain kívül is mindinkább szaporodtak a jelek, melyek a válságos pillanat közeledésére mutattak. Konstantin, kinek végre a növekedő veszedelemmel szemben sikerült a kedélyeket némileg lecsillapítani, most minden figyelmét a város megerősítésére és védelmére fordította; mert, habár a pápai segélyre bizony számított, ez mégis nem lehet elégséges s azért mindenek felett saját erejére kelle támaszkodnia. Ily célból egy bizottságot nevezett ki, melynek feladata volt a főváros fegyverfogható lakosságát összeírni. Ezen alkalommal azonban oly megdöbbentő tapasztalatra jutott, mely majdnem kétségbeejtő vala. Az összeírásból ugyanis kitűnt, hogy a fővárosban összesen csak 4973 görög és mintegy 2000 idegen harcos találtatott, tehát nem egészen 7000!... mi, tekintve az ellenségnek százezerekre menő számát, valóban oly csekély volt, hogy azzal hősileg elveszni igen, de győzni alig vala lehetséges. Azonban Konstantin e fölött sem veszté el reményét, melyet valószínűleg csak az idegen segélyben való hite volt képes fentartani, s a főváros falait jókarba helyezve őrséggel látta el, mely egyelőre a még mindig szaporodó ellenséges had mozgulatait volt megfigyelendő. Így folyt le az 1452/3-iki tél remény, kétségbeesés és a mi mindennél jobb vala: erélyes előkészületek között.

Konstantinápoly ezen időben két fal által volt megvédve a szárazföld felől, egy külső és egy belső által, melyek közül az utóbbi volt az erősebb s már II. Murad ostrománál jó szolgálatokat tett. A külső fal egy széles árok által volt körülvéve, mely vízzel vala megtölthető, mi által megvédése lényegesen megkönnyítheték. Itt összpontosította Konstantin kis hadának nagyobb részét. De a város keleti

vagy tengerparti része sem hanyagoltaték el. A császár, ki saját tengeri had felett nem rendelkezett, minden a kikötőben található hajókat lefoglaltatott s Galata külvárostól egész a belső város erődjéig egy erős lánczot húzatott, mely a bejárást a kikötőbe lehetetlenné tette. A kikötőben összpontosítá a 15—20 vitorlából álló hajócsapatot, mely esetleg hivatva volt a védelemben is részt venni. A hajók közt volt három nagyobb velencei galeota, továbbá néhány genuai és kandiai nagyobb jármű, végre egy-két apróbb francia és spanyol partihajó. A genuai hajókon volt a híres tengeri hős Giustiniani 300 főből álló jól fegyverzett csapattal. A császárnak sikerült Giustinianit rábírni, hogy embereivel együtt a város védelmében részt vegyen; sőt egy fontos erősség parancsnokságát is elvállalta. Ha az itt röviden megemlített védelmi előkészületekhez hozzáteszszük, hogy a város több óra el vala látva a szükséges élelmi szerekkel, melynek megszerzése nem kis fáradságába és áldozatába került a császárnak, úgy mindent elmondottunk, mi a következő események megértéséhez szükséges.

Mohamed, ki a telet Drinápolyban és Dimotikában töltötte, tanácsosaival behatóan tanulmányozta a város fekvését és védműveit s maga osztotta ki a parancsokat az ostromló sereg számára. Ázsiába és összes európai tartományaiiba szigorú parancs ment: hogy az 1453. év elején minden rendelkezhető és nélkülözhető csapatok Dimotika környékére gyülekezzenek. Két világrész hozatott így mozgásba a régóta ingadozó keleti császári trón megbuktatására; s a nagy izgalom közepette, melyet az óriási előkészüldések előidézték, maga a tevékeny és rendkívüli kitartást tanusító szultán volt a legtűrelmetlenebb. Gyakran bejárta álruhában fővárosának utcáit és nyilvános helyeit, mindenütt kémlelőleg figyelve és hallgatva, vajjon

miként beszél a nép róla és vállalatáról. S ha ilyenkor a szultánt valaki felismerte s elég vigyázatlan volt felfedezését köszönés vagy egyéb jel által elárulni, Mohamed saját kezével szúrta le a szerencsétlent. De miként az erős zsarnoki természetek közönségesen, úgy Mohamed is gyanúval viselteték az emberek s kivált saját környezete iránt, melyben kiválóan Chalil pasa a nagyvezér volt az, kiről ismeretes vala: hogy a görögök barátja, s ki ennél fogva leginkább tarthatott a szultán bizalmatlanságától. Mohamed, hogy első tanácsosát kipróbálja és egyszersmind megintse rokonszenvével felhagyni, egyszerre és váratlanul éj közepette maga elé rendelé. Chalil, a legvégsőtől tartva s a szokatlan időben történt parancsot nem tudván miként értelmezni, sietett mindazonáltal azt teljesíteni; bizonyos eshetőségek tekintetbe vétele mellett azonban egy értékes arany serleget is vitt magával, hogy szükség esetében urát annál könnyebben megengesztelhesse. Mohamed az ijedt nagyvezírt ágyában, ébren és szokott komolysággal fogadta. «Nem kell aranyod nekem, de többet kívánok tőled: szerezd meg nekem Konstantinápolyt!» Chalil rémülve biztosítja a szultánt, hogy örömmel odaadja vérét és kincseit uráért. «Jól van tehát, — folytatá a szultán, — íme nézd, hogy töltöm éjjeimet, álmatlanság és nyugtalanság között; szemeimet kerüli az álom s lelkem nem talál békét; azért gondold meg mit mondál s ne hagyd magadat sem arany, sem ezüst által megvesztegetni. Küzdjünk bátorsággal és kitartással s Byzancz a miénk lesz.» Chalil megértette az intést s nyugodtabban távozott, miként jöve.

Ez alatt az előkészületek mindig jobban előhaladtak, a Bosporus partjain egész hajóhad volt részint már készen, részint épülőben; Drinápoly közelében pedig egy ágyúöntőde vala berendezve, melyben egy Konstantinápolyból, hol a császár által rosszul díjaztatott, ide mene-

kült Orbán nevű magyar, óriási ágyúkat öntött, melyek egyikének öble tizenhét arasznyi átmérővel bírt s roppant súlyú kötömegeket és ezerfontos kőgolyókat szórt. Ezen ágyú-óriás szállítása Drinápolyból Konstantinápoly alá két egész hónapot vett igénybe, holott ezen út más körülmények között két nap alatt tehető meg. Továbbszállítására 50 pár ökör és 200 ember volt szükséges, továbbá egész hada az úteszolgálónak.*

A tavasz közeledésével minden készen volt az ostromra s Mohamed parancsot adott, hogy minden erősség úgy a Bosporus, mint a Fekete és a Márvány tenger mentében, mely még a keresztények kezében van, azonnal ostrom és roham által foglaltassék el úgy, hogy a fővároson kívül minden hely az ozmánok kezében legyen. Ezen parancs végrehajtása által Mohamed valószínűleg a legvégső reménytől akarta a város lakosait megfosztani, avagy bátorságát a teljes reménytelenség által bénítani.

Mohamed ápril elején nagy hadiszemlét tartott Konstantinápoly ostromára rendelt serege felett Drinápoly mellett, mely alkalommal ozmán adatok szerint a fegyveresek száma 258 ezerre rúgott, ide nem számítva a derviseket és egyéb számos kísérvőket, kik a seregeket háború idejében követni szokták. Ezen szám azonban valószínűleg kicsiny. Dukasz, Phranzes és más egykorú írók 300, sőt 400 ezerre teszik az ozmánok számát. Még nagyobb volt a lovak és egyéb teherhordozó állatok száma, melyek részint a hadsereg élelmezésére, részint az óriási ostromeszközök

* Az említett ágyúöntőről Orbánról azt mondja Dukasz, hogy oláh volt; Katona utána indulván, hasonlót állít, de Hammer és Zinkeisen magyarnak mondják. Orbán Konstantinápoly alatt az említettnél egy még jóval nagyobb ágyúszörnyet is öntött, de ezzel nem volt szerencséje, mert a második lövésnél szétrobbanván magát a mestert is megölte.

szállítására szükségeltettek. A szultán april 10-én érkezett Konstantinápoly alá, hol lelkesítő beszédben hívta fel a sereget vitézségre és kitartásra. Az ozmán had óriási félkörben vette körül a várost, egyik tengertől a másikig. A tábor és a félkör közepén állott Mohamed pompás sátora a magas portával vagy nagytanácsossal, körülvéve janicsárok által; ettől jobbra egész az arany szarvig vagy édes vizekig ázsiai, balról hasonló kiterjedésben egész az u. n. fakapuig európai hadai voltak felállítva. Egy erős tartalék-had Szagán pasa vezérlete alatt az édes vizek tulsó partján Galata fölött ütötte fel táborát. A szultán közelében két nagyobb ágyú volt elhelyezve, míg a már említett ágyú-óriás elején az u. n. Kaligaria, majd a Szent Román-kapu * előtt állítottatott fel. A többi kisebb ágyúk a különböző csapatok rendelkezésére voltak adva. A főroham a Szent Román-kapunál volt várható.

Kevés napokkal a szárazföldi had felvonulása után a tengeri had is elfoglalta a számára előre kijelölt állást s a tenger felől egész a város falai közelébe terjedett. Az arany szarv a már említett módon erős vaslánczokkal volt az ellenséges hajók benyomulása ellen megvédvé. Az összes tengeri erő 420 vitorlára becsültetett, melynek parancsnoka Baltaoghli, egy bolgár hitehagyott volt.

* Konstantinápoly összesen 19 kapuval bír, ezekből a szárazföldi oldalra öt esik. A Szent Román, most Top-kapu, azaz ágyú-kapu a közepét foglalja el. Az aranykapu már régen be van falazva, mert egy az ozmánok között nagyon elterjedett jóslat azt mondja, hogy ezen fognak egykor a keresztények ismét visszatérni a városba. A régi Konstantinápoly az ostrom idejében 5 órai kiterjedéssel bírt a Márvány tengertől az arany szarvig vagy a kikötőig. A Top-kapu fölött láthatók ma is azon óriási gránit-golyók, melyeket II. Mohamed ágyúszörnye több órányi távolságba hajított. A falak és tornyok ma is állanak, ellenben az árkok gyönyörű kertekké és sétányokká vannak átalakítva.

April közepén megkezdődött a falak lövetése; a föld rengett az óriási ágyúk dörgése alatt, melyek naponkint hétszer szórták kötömegeiket a falak ellen, s míg így kívülről pusztítás és halál fenyegette a várost és lakosait, a vallási pártszenvédély újból felütötte fejét s a nép egymást üldözte és átkozta a helyett, hogy egyetértve nézett volna szemébe a veszedelemnek, mely kívülről mindig fenyegetőbb alakot vőn magára. A henotikusok, mint a Rómával egyesültek neveztetek, sehol sem türetek, mindenütt üldöztettek. Gennadios, a keleti egyház legnépszerűbb szónoka, valamint Notaras Lukács herceg, a császár rokona, nyíltan hirdették a lázadást az egyesültek ellen s az utóbbi hangosan kimondá, hogy inkább óhajtja a szultán turbánját látni a városban, mint a pápai tiarát. Ilyen körülmények között a felizgatott kedélyek harcza veszedelmesebb volt, mint az ozmánok halált szóró lövegei. És mindezek daczára az ellentállás ép oly szerencsés, mint váratlan volt. Maga Mohamed nem titkolta csodálkozását; s midőn a pusztító ágyúk befolyása alatt egyik erősség a másik után ingadozni kezdett, midőn a sokat ostromlott Román-torony egyik napon majdnem rommá lövetett s a következő reggelen a szultán legnagyobb bámulatára, ki ilyesmit sohasem látott vagy hallott, nemcsak újból felépítve, hanem teljesen védelemképesen tűnt fel az ostromlók előtt, a bámulat csodálkozássá változott, mely egy pillanatra a szultánt is komoly gondolkodásba hozta. A falak ellen éjjel-nappal dörögtek az ágyúk, a janicsárok erős nemezpajzsaik védelme alatt már itt-ott a külső falakat kezdék megmászni s hágcsók segítségével igyekeztek a város bensejébe behatni; a külső falak vizárcái már nem képeztek akadályt az ostromlók előtt; de a maroknyi nép mely léteért, hiteért harczolt, oly bámulatos vitézséget fejtett ki, milyet az újabb kor történelme csak keveset tud

felmutatni. Az ozmánok minden rohama nemcsak szerencsésen, hanem roppant emberáldozatokkal mindannyiszor visszaveretett, míg a keresztények veszteségei az ellenségével úgyszólván semmi arányban sem állottak.

Mohamed, ki ilyen ellentállásra nem számított, kezdé belátni, miszerint nyomasztó ereje daczára sem lesz képes a várost hatalmába ejteni, ha szárazföldi műveletei a tenger felől a hajók által nem támogattnak. Az ostrom műveletei ettől fogva úgy a szárazon, mint vizen egymással összhangzásba hozattak, s a hajóhad parancsot kapott minden áron az elzárt kikötő belsejébe behatni s így ezen oldalról elősegíteni a szárazföldi támadást.

De az ozmánok tengeri hada még kevésbé volt szerencsés, mert midőn az ostrom alatt egy Chios szigetéről s a Peloponnesusból jövő s élelmiszerekkel megrakott görög hajórajjal — mely magát szerencsésen keresztülvágván a sokkal számosabb ozmán hajókon, minden baj nélkül bejutott a kikötőbe, az ostromlottak nem kis örömére — csatába bocsátkozott, oly nagy vereséget szenvedett, hogy egy időre minden további támadással fel kelle hagynia. Baltaoghli, a kapudán* pasa, ki a szerencsétlenségért felelőssé tétetett, nemcsak elvesztette hivatalát, hanem meggyalázva és jószágaitól megfosztva, kegyelemből száműzeték. Mohamed, ki a harczt a szomszéd partokról nagy figyelemmel kísérte, övéinek megfutamodása által oly dühbe jött, hogy lovával mellig a tengerbe ugratott s szidva és gyalázva harczosait, igyekezett azokat a harczt folytatására bírni, mi azonban neki sem sikerült.

Miután így sem szárazon sem vizen nem haladott előre az ostrom, Mohamed türelmetlensége napról napra

* Kapudán nem más, mint az olasz Capitano, azaz kapitány szó barbár torzítása.

növekedett; s majd újabb tervekben, majd a régiék megváltozásában kereste az annyira óhajtott sikert. A szultán végre azon meggyőződésre jutott, hogy a kikötő birtoka nélkül a várost nem lesz képes hatalmába keríteni; e szerint minden gondolkodását annak elfoglalása vette igénybe. Ámde az erős vaslánczok leküzdhetlen akadályoknak látszottak az ozmánok előtt s így más úton kelle megkísérteni a kikötőbe behatni. Mohamed most azon gondolatra jött, hogy a hajókat szárazon fogja a kikötőig szállítani s az azt elzáró vaslánczokat megkerülve — vízbe bocsátani. Ezen látszólag nehéz munka, mely különben épen nem egyedül áll a történelemben, rövid idő alatt szerencsésen végre is hajtatott. Erős gerendákból ugyanis egy alkalmas szilárd pálya készítették, mely faggyúval bekenetett, hogy a hajók rajta könnyebben alácsúszhassanak, s a melyen estétől reggelig 70—80 hajó csempészték így be a kikötőbe. A keresztények, kik ezen merész vállalatról bizonyára értesülve voltak, mindazonáltal nem tettek semmit annak megakadályozására; s miután a város azon részében a genuaiak látták el a védelmet, ellenök azon vád támasztatott, hogy szándékosan engedték az ellenséges hajókat a kikötő vizébe, holott azt ha csak akarták volna, könnyen megakadályozhatják vala. Annyi bizonyos, hogy a genuaiak titkos összeköttetésben állottak a szultánnal, kihez még Drinápolyban tartózkodása alatt megbizottakat küldvén megígérték neki, hogy habár hajóikkal üzleti czélokból kényszerítve vannak Konstantinápolyban időzni, mindazonáltal épen nem szándékuk a görögöket segíteni. A szultán szigorú semlegességük esetére megújítja velök a korábbi kereskedelmi szövetséget.

Ezekből világosan kitetszik, hogy a genuaiak nem voltak teljesen megbízható barátai egyik félnek sem, mert habár külsőleg fenntartani látszottak is semlegességüket,

titkon mégis segédkeztek a császárnak; más oldalról azonban kedvezni igyekezett Mohamednek is. Ezen politika nagyon hasznos és czélszerű lehetne ugyan, de tisztességre semmi esetre sem tarthatott számot. S midőn a keresztények egyik reggelen a kikötőben hemzsegni látták az ellenséges hajókat, könnyen megmagyarázható rémület fogta el a kedélyeket; minthogy éppen ezen oldalról eddigelé a legnagyobb biztonság hitében ringatták magukat. A legnagyobb bajt pedig az okozta, hogy az amúgy is csekély védelmi sereget, mely eddig a falakon harczolt, — meg kelle osztani, miáltal új veszedelem származhatott mindkét oldalon. Ezen okból a császár a sereget újból felosztá, hogy így minden pont védve legyen, úgy mindamellett, hogy Giustiniani a leginkább fenyegetett Szent Román kapu védelménél továbbra is meghagyatott. Alatta harczolt mintegy 400 genuai és görög s Konstantin is legtöbbet itt időzött, környezve kamarása a történetíró Phranzes és egyik rokonától Toledo Ferencztől. A császár egyébiránt mindenütt ott volt, hol a veszély legnagyobb és gyors segílyre szükség vala. A Szent Román kaputól balra egész az arany kapuig 2—300 görög harczos volt felállítva Cattaneo Mór és Paleologos Theofil, egy híres mathematicus parancsnoksága alatt. Jobbra a szünet nélkül ostromlott Myriandron kapunál példátlan vitézséggel küzdött egy maroknyi genuai Bocchiardi vezérlete alatt. Ezeket követték a Kaligaria kaput és tornyot védelmező görögök Karistos Tivadartól vezettetve, ki híres íjász volt s ki a német mérnök Grant János által támogatatték. A Kynegion kapunál, mely legközelébb feküdt a kikötőhöz, Izidor bibornok és pápai követ állott; mellette az ú. n. fakapunál egy kis csapat a genuai Italiano és Langasco parancsnoksága alatt. A császári paloták környékét, az ú. n. Blachernes táját a velenceiek védelmezték Minotto

alatt, míg a kikötő partjait Notaras Lukács herczeg. A víztornyot valamint a vele szomszédos falakat végre mintegy 400 főből álló vegyes csapattal Trevisani védelmezte. — A többi erősségek is egészen vissza az aranykapú tájáig hasonlóképen ily csekély számú harezosoktól védelmezettek. E szerint az egész keresztény véderő nem múlta felül a 9000-et, mi összehasonlítva az ellenség seregével, megdöbbenő csekélynek bizonyúl.

A legnagyobb zavart a kikötőbe betolakodott hajók okozták, melyek eltávolítása vagy megsemmisítése az ostromlottakat leginkább foglalkoztatta. Ily czélból egy terv készült, mely ha sikerül vala, kétségkívül nagy befolyással leendett volna az ostromra, sőt valószínűleg a város sorsára is. Cocco Jakab, egy merész velencei tengerész 40 emberrel arra vállalkozott, hogy a legközelebbi éj sötétségének segélyével görög tűzzel porrá égeti az ellenség hajóit. A merész terv már-már sikerülni látszék, a velenceiek már eljutottak egész az ozmán hajók közelébe, midőn egy adott jelre a veszélyben forgó hajókon rögtön zaj támadt, mire a merész férfiak minden oldalról körülvértetvén, részint fogságba kerültek, részint azonnal felkonczoltattak. Mohamed a merénylet felett annyira felháborodott, hogy a fogoly tengerészeket a város falai alá hurezoltatá s itt a védelmezők szeme láttára kegyetlenül megöleté. A keresztények méltó felindulásukban visszatorlálásként mintegy 260 ozmán foglyot vitettek a falakra, hol az ellenség szemei előtt mindnyáját kivégezték. Állítatik, hogy az egész tervet a genuaiak árulták volna el a szultánnak, úgy, hogy az ozmánok már készen várták a merész támadókat. Bármint legyen, annyi valószínű, hogy a vállalat nem maradt titok az ozmánok előtt, s habár nem sikerült, következményeiben a kölcsönös gyűlöletet és elkeseredést mégis nagy mértékben fokozta.

Az ostrom immár negyven nap óta szakadatlanul tartott. Négy torony úgy össze vala rombolva, hogy védelmek lehetetlenné vált. A falak több helyütt már annyira meg voltak rongálva, hogy kiigazításuk óriási embererőt igényelt volna, de a melylyel a görögök épen nem rendelkeztek. Könnyen elgondolható, hogy ilyen körülmények között a védelmezők bátorsága is lassankint fogyni kezdett s helyét azon veszélyes közöny kezdé elfoglalni, mely ép úgy képes nagy tetteket mívelni a halál megvetésében, mint az örület lázadását terjesztetni, s melynek indító oka közönségesen a kétségbeesés szokott lenni.

A császár, kinek a növekedő veszedelem megadta mind azon tulajdonokat, melyeket szerencsés körülmények között alig lett volna képes magában feltalálni, ki a komoly méltóság nyugalomával nézett a veszélylyel szemet s kinek gondoskodása és figyelme kiterjedt mindenfelé, nem óvhatá meg magát a roszakarat ellen, mely a bajjal növekedett s a közös szerencsétlenség fölött ördögi diadalt kívánt ülni. Már hangosan kárhoztatták és szidalmazták a császárt, mint a ki a tudatlan és felizgatott tömeg véleménye szerint, az egész szerencsétlenségnek okozója volt. Veszélyes, mert titkos lázítók az amúgy is eléggé sújtott népet erőszakra izgatták s ez által még inkább növelték a zavart és kétségbeesést. De nemcsak a császár személye volt ily bántalmaknak és sérelmeknek kitéve. A felbőszített tömeg minden idegenben ellenséget vélt látni, kit gyanúsítani és üldözni kötelességének tartott; minek természetes következménye lőn, hogy a számos velencei, genuai stb. harczosok aláhagytak eddigi kitartásukkal, s mindinkább kezdenek megbarátkozni azon gondolattal, hogy a szerencsétlen város sorsát misem képes többé jobbra fordítani.

Míg a város bensejében a felbomló rend következményei máris érezhető módon kezdenek nyilvánulni, addig az

ostrom kettőzött erővel tovább folyt. Mohamed, kit a szükség találékonytá tön, hordók segélyével áthidalá a galatai ágot, és seregeit egész a Kynegion kapuig tolta előre; honnan legkönnyebben lehetett a város belsejébe behatni. Épen midőn Mohamed egy általános roham tervével foglalkozott, azon hír kapott szárnyra az ozmán táborban, hogy Olaszország felől egy erős tengerihad, Magyarországból pedig Hunyady közeledik hadaival a fenyegetett város felszabadítására. A hír megmagyarázható izgatottságot szült s miután elején sokan hittek a hírben, maga a szultán is osztotta az aggodalmat. A nagyvezir Chalil pasa, a görögöknek még mindig titkos barátja, kitől talán az egész hír származott, néhány főbb tisztet a dívánban, melyet Mohamed ezen hírre egybehívott, megnyervén, s általuk támogatva, azt javasla, hogy szüntessék meg azonnal az ostrom, s az egész hadsereg vonúljon vissza Drinápolyba. De Szagán pasa, a tartalékhad parancsnoka erélyesen kikelt ellene, s érvelésének, mely Mohamed véleményéhez is legközelebb állott, végre sikerült, hogy a díván néhányak kivételével az ostrom folytatására, sőt a többség a mielőbbi roham mellett szavazott. Egy végső kísérlet mindazonáltal még tétetett a város átadása érdekében. Mohamed küldöttség által felszólítá Konstantint a város feladására, mely esetben neki és egész udvarának, kincseivel együtt, szabad kivonulás ígértetett, míg a lakosság minden sérelem ellen a szultán által megóvatnék.

A császár válasza nem késett, s olyan volt, milyen méltóságához és helyzetéhez illett. A várost, úgymond, sem ő, sem a lakosság nem adhatja át, ez egyiknek sem áll hatalmában; ha azonban a szultán hajlandó a békére, a császár késznek nyilatkozik azt minden tőle kitelhető áldozatokkal is megvásárolni. Ezek voltak Konstantin utolsó szavai a szultánhoz, melynek hírül vétele után az általános

roham el lön határozva s május 27-én este a szokásos külsőségek mellett az egész hadsereg tudtára adva.

Azon hír, mintha a magyarok Hunyadyval már útban volnának Konstantinápoly felmentésére, valószínűleg onnan származott, hogy épen ezen időben csakugyan megfordultak Hunyady követei a táborban, s meglehetősen erélyes, sőt fenyegető hangon követelték a szultántól, hogy hagyna fel Konstantinápoly ostromával, ellenkező esetben a magyarok megszüntnek tekintendik a békét, melybe annak idején a keresztény főváros is beleértették, s fegyverrel fognák megakadályozni, mit békés úton elérni nem volna lehetséges. A szultán napról-napra halasztotta válaszát, miközben az ostrom mindig kedvezőbb fordulatot vőn, s midőn végre tagadó felelettel utasítá azokat vissza urukhoz, az ostrom kimenetele már kétségtelen volt.

Különben Hunyady és Konstantin között kétségtelenül létezett egy titkos szerződés, melyben az első segélyt ígért a császárnak, miért ez viszont kötelezte magát Selymbriát és Mesymbriát jutalomképen örök tulajdonúl átengedni Hunyadynak. Ily tartalmú bullát is küldött Konstantin Hunyadynak, mi az egész ügyet még valószínűbbé teszi. Phranzes, Konstantin császár protovestiáriusa és életírója, ki ezen összeköttetést felemlíti, azt is mondja, hogy az említett bullát Hunyadyhoz sajátkezűleg írta.

Az ozmánok a rohamot megelőző éjjel és napot a szokásos előkészüldések között tölték. Május 28-ika a hétszeres mosatás és imák közt járt le, midőn napnyugta előtt Mohamed buzdító beszédet tartott katonáihoz, bátorságukat fokozandó a következő nap küzdelmére. A szultán beszédét dörgéshez hasonló üdvkiáltás követte, mely száz-ezerek ajkairól hangzott, s melyet megható ünnepiességgel hangoztattak vissza a megrongált falak, melyekről szorult lélekzettel voltak tanúi e jelenetnek a pusztuló kereszté-

nyek. Az ozmánok Allah! Allah! kiáltásaira a görögök meghatóbb jajkiáltásai harsogtak keresztül a nyugodt és derült tavaszi alkonyaton: «Uram, ne hajtsd végre rajtunk a büntetést és szabadíts meg bennünket ellenségünk kezeiből!»

A tábori tüzek az ozmán sorokban, a rendkívüli sürgés-forgás és izgalom, mely három nap óta észrevehető volt, az ágyúk és egyéb ostromeszközök kijavítása és előretolatása stb. mindmegannyi jelei voltak a végzetes rohamnak, mely május 29-ére vala kitűzve.

A város belsejében a viszálykodás most sem szűnt meg, Notaras Lukács és Giustiniani, ki az egész védelemnek valódi lelke volt, néhány ágyú miatt szóvitába keveredtek egymással, mely már tettelegességekkel fenyegetett, midőn végre a császárnak sikerült a viszálykodókat lecsendesíteni. A falak, a mint lehetett kijavítottak s egy titkos kapu, az u. n. Kerkaporta, most megnyitván, fegyveresekkel rakatott meg, kik az ezen oldalról mitsem sejtő ellenségnek nagy kárt tehettek. Konstantin fáradhatlan gonddal ügyelt fel mindenre, s míg így a következő napra mindent megtett, mi lehetséges és szükséges volt, egyszersem parancsot adott, hogy a papok és szerzetesek körmenetek és nyilvános imák által igyekezzenek megszerezni az ég pártolását. A körmeneteket vezeklő nők, gyermekek és aggastyánok követték, kik tehetetlenségük tudatában és szemben a legnagyobb veszedelemmel üres jajkiáltásaikkal töltötték be a léget; s miután magukban és övéikben többé nem bíztak, a gondviseléstől várták megmentésüket. Ereklýék, szentképek, litániák stb. képezték a szegény nép egyedüli támaszát azon pillanatban, midőn önhitétől és önbizalmától elhagyatott.

Ezen kislelkű, pártszenvedélyek és kicsinyes czivódások által erkölcsi érzetében mélyen alásüllyedt nép fölött

egy jobb sorsra méltó, szerencsétlenségében nagygyá lett férfiú állott. És valóban, Konstantin, ki mint spártai despota s utóbb mint bátyjának Jánosnak trónkövetője alig tűnt ki a byzanci császárok közepszerűségének sokaságából, az ostrom alatt és birodalmának végső perceiben annyi nemes bátorságot, önzetlen odaadást a közügynek s oly kegyeletreméltó önmegadást tanusított, hogy alig van az újabb kor történetében egy alak is, mely bámulatunkat és csodálatunkat jobban megérdemelné. Utolsó napjai fénypontjai valának a byzanci uralomnak hosszú, emésztő tespedés után, mely miként az éltető anyagtól megfosztott mécs, még egy utószor fellobog, mielőtt végképen kialudna.

Derült nyári éj volt, mely a végzetes napot megelőzte; a szikrázó csillagok fénye a déli ég lanya légkörén átsűrődve némán hirdette az ég békéjét a földnek és lakosainak. — De az emberek most élethalál tusára készültek egymás ellen, hogy vértanukként írják fel nevüket az emberiség és pusztítás könyvébe, vagy pedig győzedelmi babérok között tündököljenek a háborúk véres lapjain. Konstantin utószor gyűjté maga köré leapadt udvarát, pusztuló birodalmának végső támaszait, kik körülvéve a nép tömegétől a pillanat meghatottságával függtek uruknak ajkain, ki ma valószínűleg utószor intézi hozzájuk szavait . . . A császár sokáig beszélt hallgatói mély megindulása közt. Megemlékezett a multakról és a jelenről, a fényről és a süllyedésről, hivatkozott a szultánok hűtlenségére, szőszegésére, s végre bátorságra és kitartásra hívta fel népét a végső harcban a haza és tehetetlen övéik nevében. — A beszédnek rendkívüli hatása volt; most egyszerre, mintha a fátyol lelebbent volna, mely eddigelé a népet a néptől, a testvért testvértől elválasztotta: vége volt minden panasz és czivódásnak s a röviddel elébb még ellenséges testvérek megölelve egymást hűséget és kitar-

tást ígértek fejedelmüknek, — azután sietett kiki helyét a falakon elfoglalni.

Uj lélek s vele ujult bátorság szállott a maroknyi csapatba, melynek minden vitézére száz ellenség jutott. Konstantin pedig kevés meghittjeivel a Zsófia egyházba indult s miután bűneitől megtisztult s az úrvacsorát mély alázattal magához vette, — búcsút veendő utolsó kísérőihez fordult, mielőtt egyenkint a halál elé siettek volna. De most az erős férfiú szíve is összeroskadott az érzelmek elviselhetlen terhe alatt s zokogva vált meg társaitól, hogy még egy utósor körütekintsen, ha vajjon minden és mindenki helyén van-e.

A keleti láthatár szelid színfényben kezdé úszni, hogy a közeledő napot tüztengerébe fogadja, a csillagok itt-ott még búcsúra pislogtak, — midőn a támadás kezdetét vette. Mohamed szárazföldi hadát két nagy tömegre osztotta, melyek egyszerre voltak a rohamot megkezdendők. Tízezer janicsár és százezer válogatott harczos a derékhadban állott a szultán parancsa alatt; ezen had a Szent Rómán kapu megtámadására volt kiszemelve, ettől balra egészalá a tengerig 50 ezer azáb, jobbra az aranykapuig több mint 100 ezer európai és ázsiai képezte a rohanó hadat. Nyolczvan vitorla a megfelelő számú fegyveresekkel a kikötő felől fenyegette a várost. Ezen, a legkisebb számítás szerint 300 ezerre menő hadnak az ostromlottak alig tudtak 6000 embert elébe állani, mert ennyire leapadt az utolsó hetekben a sereg létszáma. A Szent Rómán kapunál Giustiniani parancsnoksága alatt 3000 ember állott; Notaras Lukács a paloták közelében 500 és a kikötő szomszédságában hasonlólag 500 ember fölött rendelkezett. A falak többi részei csak felette gyengén voltak megvédve, úgy, hogy egy őrtoronyra s mintegy 100—100 lépésnyi távolságra — csak egy fegyveres jutott!

Mohamed az első rohamra seregének leggyengébb részét szemelte ki, mely a keresztények által rövid harc után roppant veszteséggel visszaveretett. De ezeket újabb és mindig újabb kipróbált harcosok követték s iszonyú volt a vérengzés, mely csakhamar mindenfelől dúlt. A halottak száma máris kitölti a széles vizárcokat s a halálküszdelmet fokozza pillanatról-pillanatra a még mindig növekedő elkeseredés, melyet egyrésről a nem várt ellentállás, másrésről a biztos halál tudata táplál a harcosok keblében. Már két óra hosszáig dühöng az aránytalan harc s a győzelem még egyik részre sem látszik hajolni; de midőn egyszerre a bámúlt és rettegett janicsárok hátrálni kezdenek, — örömrivalgás rengi keresztül a léget s a keresztények reménye újból feléled. — Most Mohamed veti magát a hátrálóknak útjába s vasvesszővel ellátott testőrei által hajtja vissza janicsárjait a harcba, miként egy bősztült vérengző csordát. Szitok, átok, kérelem, ígélet, fenyegetés mindmegannyi eszközei a zsarnoki felindulásnak szerepelnek ezen pillanatban, melytől, és ezt érzi a könyörtelen kényúr — nemcsak az ostrom kimenetele, hanem saját tekintélye sőt talán trónja is függ, melynek alapját nem a jog és méltányosság, hanem az erőszak és a szerencse képezik. A janicsárok zugolódva és megszegyenítve visszatérnek a harcba, mely most még nagyobb elkeseredéssel, még nagyobb kétségbeeséssel vívatik, — s újabb két óra múlva a megviselt falak két helyütt, a Szent Román kapu és a paloták közelében tágas rést mutatnak fel, melyen át feltartóztatlanul kezde özönlenni a sokasága és nem vitézsége által megdönthetlen, vért és zsákmányt szomjazó ellenség.

Most hirtelen megfordult a szerencse, Giustiniani a Szent Román kapu parancsnoka s kihez úgy a császár, mint az egész lakosság legnagyobb reményeit kötötte s ki

eddigelé bámulatos vitézséggel és kitartással verte vissza a százsoros ellenség támadásait, — nehéz sebet kapván, hirtelen odahagyta a védelmére bizott pontot s megmagyarázhatlan szűklelkűséggel és közönnyel adta fel azon ügy sikerét, melyért máris hervadhatlan babérokat szerzett magának. Hasztalan volt a császár és a nép minden kérelme, a hajthatlan férfiú lemondva mindenről, hajóra sietett, hogy sebeit bekötöztesse.

Az ijedség ezen váratlan esemény fölött csakhamar általános lön s a legbátrabbak is elvesztvén hitüket és reményüket önmagukban, egymásután odahagyták a falakat s házaikba és templomokba rejtöztek az immár elháríthatlan veszedelem elől. A roppant zavart, mely most támadt s minden leírást lehetetlenné tesz, hamar észrevette az ellenség és sietett felhasználni. Megkettőzött erővel és számmal mindig új meg új hadak követték egymást nyomban s miután ellentállásról szó sem volt többé, feltartóztatlanul ömlött be a védtelen réseken, a roskadozó falakon át, melyekhez lépcsőkül szolgáltak az elhullott ezrek holttestei. De a belső kapunál, hol a holttestek a kapu magasságát érték el, még egy pillanatra megakadt a pusztító ár. Egy maroknyi genuai feltartóztatta felülmúlhatlan vitézsége által, mely az antik meseharcokban is méltóan megállhatna. Haszán, az óriás termetű janicsár, ki első volt a város falain, társaival együtt felaprított a genuai hősök által; de csakhamar új ár követi az alig lelohadt hullámokat, s ez oly erővel jelentkezik, hogy a hősök nem képesek többé feltartóztatni s általuk elragadva, dicsőséges halálukat lelik ellenségeik holttestein.

«A város veszve, az ellenség harezi lobogója a falakon!» — e rémhír futá most villámgyorsasággal keresztül az egész várost s viszhangzott százezer kétségbeesett ember szívében. Konstantin, ki a kikötő felőli támadást

akarta visszaverni, alig értesült a veszélyről, midőn gyorsan a fenyegetett ponton termett csodálatraméltó elszántsággal rontván az ellenség legsűrűbb tömegébe, majdnem egyedül, még egy kis ideig feltartóztatta annak előnyomulását, mi alatt soraiban valódi gyilkolóangyalként dühöngött s mindent, mi ellenállhatlan karjának körébe esett, a kétségbeesés erejével könyörület és irgalom nélkül a vértől ázott földre terített.

De immár a legnagyobb vitézség sem fordíthatá meg többé a szerencsét s minden veszve volt. A falakról és tornyokról a városba menekülő harcosok még inkább növelték a zavart, még inkább fokozták az általános rémületet; s míg az ellenség vad csatakiáltások között özönlött keresztül az elhagyatott erősségeken, addig a keleti keresztény birodalom utolsó fejedelme még mindig ott küzdött egyedül rendíthetlen bátorságával ezerek és ezerek ellen. Körüle falként emelkedének a halálra sujtottak holtteste, s még mindig újakat terített melljük csodát művelő karja. Végre fogyni kezdett ereje, a természet, mely nem mível csodákat, határt szabott a legnagyobb vitézségnek is és Konstantin kimerülve a vérengzéstől, békét keresett a nehéz munka után. De rettegett azon gondolattól, hogy válásának és nemzetének szentelt életét pogány kezek oltsák ki s haláltusájában így kiáltott fel: «Nincs-e keresztény közelemben, ki a halálos döfést adná?» Azonban barátai, hívei már megelőzték s hidegen heverték körüle, kik hűségüket vérükkel és életükkel pecsételték meg. Most egyszerre előront az ellenség tömegéből három janicsár, az első roncsoló csapást mér arczára, a másik egy óriási csapással ketté zúzza koponyáját, míg a harmadik végső döfést intéz nyakszirtére . . .

Így veszett el a keletrómai világbirodalom utolsó feje, a Konstantinok örököse; a birodalom alapítójának nem-

csak név, de lelki rokona is, s vele romba dült keleten a kereszténység, mely tovább ezer évnél uralkodott a lelkeken s melynek emlékét a még századokig győzedelmes ozmán hatalom sem vala képes megsemmisíteni.

Míg Konstantin künn a falakon elvérzett, addig a város belsejében kezdetét vette azon undorító vérontás, mely szükség nélkül ezerek életét és jólétét feldúlta. Az ozmánok, kik a hosszú és hősies ellentállás után azt hívék, hogy legalább 50,000 harcossal van dolguk most, midőn behatottak a városba — hiába keresték az ellenséget. A maroknyi sereg nagyobb része ott hevert az erődök közelében minden életjel nélkül, a megmaradtak parányi száma pedig nyomtalanul eltűnt a kétségbeesett tömeg között. A vad szenvedélyek, a féktelen düh, a kincs és aljas élvszomj vezették most a győzedelmes barbárokat. Öreg vagy fiatal, nő vagy férfi, egyaránt áldozatai lettek a természet törvényeit lábbal tipró durva harcosoknak, kik szánsálm és emberi érzés nélkül öltek, raboltak, becselenítettek, s kik csak lassankint ébredének azon tudatra, hogy a legyilkolandóknak több hasznát veszik, ha azokat élve rabszolgáikká teszik. A keresztények hosszú sorokban özönlöttek a pompás Zsófia egyház tágas csarnokaiba, e szent helyen remélvén menedéket találni az állati szenvedélyek ellen. De ez is hiú remény volt. A vértől ittas janicsárok csakhamar oda is követték a szerencsétleneket s feltörvén a szentély kapuit, becselenítő erőszakkal rontottak annak belsejébe, hol az állati dühnek oly jelenetei fejlődtek, melyek szerencséjére az emberi nem jó hírének csak ritkán szoktak előfordulni. Az egyházba menekültek kivétel nélkül mind lánczokra és kötelekre fűzve a táborba hurezoltattak, hogy rabszolgákként eladassanak: míg maga a kegyeletes hely minden részeiben feldúlott és kifosztogatott; sőt a böszült fenevadak egy fészületet a jani-

csársüveggel láttak el s végighurezolván a városon, kiabáltak: íme a keresztények istene! A rablás, pusztítás egész estig tartott s a rabszolgaságba hurezoltak száma meghaladta a hatvanezeret.

A déli órákban, midőn a rablás és vérengzés a város belsejében dühöngött, Mohamed körülvéve vezírjeitől és óriási termetű testőreitől, ünnepélyes bevonulását tartotta a Konstantinok fővárosába. A szultán keresztül lovagolván a város egy részén, a Zsófia főegyházba tért be, mely a barbár bámulatát oly mértékben magára vonta, hogy abból a még mindig ott fosztogató katonáit kiűzeté s az egész remek épület épségben tartását elrendelte. Együttal a főoltár előtt imát mondván, ez által az addig keresztény egyházat mohamedán szokás szerint mecsetté avatta föl. Azután parancsot adott, a császárt élve vagy halva megkeríteni, mert úgy hírlék, mintha Konstantin még az élők sorában volna. Nemsokára a janicsárok felkutatták a szerencsétlen fejedelem hulláját, ki csupán sarúiról ismertetett fel, mert fejedelmi jelvényeit még a roham előtt letette. Mohamed a holttestnek fejét levágatván, azt szalmával tömeté ki s elküldé az ázsiai fejedelmeknek győzelme jelül, míg a testet a még életben levő keresztényeknek engedé át eltemetés végett.

A következő napon az irtó harc a védtelenek ellen tovább folyt. A gyávaságig megfélemllett Notaras Lukács herceget, ki rejtekéből előhurezoltatott, Mohamed színlelt kegyével rábirta, hogy az egy névsorát állítá össze azoknak, kik az elvérzett császár udvartartásához tartoztak, vagy körüle egyéb méltóságokat vagy befolyásos hivatalokat viseltek. Ennek alapján a zsarnok a még életben lévő hiveit a meghalt császárnak családjaikkal együtt maga elé hozatá s miután a nőket és gyermekeket mind háremjéhez csatolta s Drinápolyba vinni rendelé, a férfiak vagy azon-

nal kivégeztettek, vagy roppant váltságdíj lefizetése mellett visszanyerték szabadságukat; ezen utóbbiak száma mindazonáltal csak csekély volt. Maga a gyáva Notaras sem kerülhette ki sorsát, mert midőn a szultán a hercegnek szépségéről híres 14 éves fiát kívánta, ki elrejtve tartaték, s kit a szerencsétlen apa kiadni vonakodott, a felbőszült barbár most előhurczoltatá Notaras egész családját s a herceg szemei előtt kivégeztette, végül pedig őt is lefejeztette, — Izidor bibornok, a pápai követ, ki annyi bajt hozott az amúgy is megpróbált városra, álöltözetben a nagy tömeg közé vegyült, majd rabszolgaként eladatott; végre számos viszontagságok után visszakérült Rómába, mint élő szemtanuja a nyugati keresztények megfoghatlan rövidlátásának és közönyének, kik Konstantinápolyt veszni engedék. — Giustiniani, a vitéz genuai parancsnoknak, ki sebei következtében elhagyá Konstantinápolyt, sikerült ugyan a nyílt tengert elérni, de csak Chios-ig jutott, hol sebei következtében meghalt.

A rablás három napig tartott s minden ház, minden talpalatnyi föld feldulatott a kincsszomjas hordáktól, kik azonban nem mindig ismerték annak értékét, mi kezeibe esett. Rendkívüli volt a zsákmány arany és ezüstben továbbá drága szövetekben és műkincsekben, melyek azonban, mint különösen számtalan nagybecsű könyvek, művész-i rajzokkal ellátva, a tudatlan rablók által semmire sem becsültetvén, többnyire a lángokba dobattak. A három nap elteltével azonban Mohamed szigorú parancsot adott a város kiürítésére. A kincsekkel és egyéb zsákmánnyal, valamint rabszolgákkal megrakott hajók kezdék elhagyni a kifosztogatott, összes népességétől megfosztott várost, melyben nemsokára egyetlen élő lény sem volt többé s melynek romokba dült bejáratainál ozmán harczosok állottak őrt. Lesújtó, ijesztő érzés lehete a pompás, még

röviddel elébb pezsgő élettől hemzsegó várost nagyszerű egyházaival, fényes palotaival és középületeivel, néma, élettelen ridegségben, miként egy pompásan öltözött holt-tetemet szemlélni.

De Mohamednek nem volt szándéka a kelet ezeréves fővárosát mint érdekes régiséget az utókor számára megőrizni, ellenkezőleg hatalmas szelleme máris tervekkel foglalkozott, hogy a néptelen, de fekvése úgy, mint szépségei által egyaránt fontos és nevezetes helyet új alapokon, új fényre és hatalomra emelje. S valóban, Konstantinápoly újbóli megnépesedése, sajátyszerű új műveltsége és vallása nemcsak új korszakot jelez az ős város nagy eseményekben gazdag történetében, hanem egyszersmind nevezetes szakot képez az ozmán uralom európai történetében is, melynek ezentúl egyik legerősebb alapkövét képezé.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Konstantinápoly újból megnépesedése. — A keleti egyház új szervezete. — Konstantinápoly bukásának hatása. — Velence intézkedései. — A keresztény államok politikája. — A keleti kérdés a XV. században. — Hadjárat Szerbia ellen. — Szendrő vár felszabadítása és Hunyady győzelmei. — Nándorfehérvár ostroma és felszabadítása. — Hunyady János halála. — Brankovics György. — Szerbia végleges meghódítása. — Háború Velence és Albánia ellen. — Castriota György halála. — Albániai menekültek Olaszországban.

Mohamed, ki nagy uralkodói tehetségeinél fogva jól tudta, hogy a legerősebb kényszer sem elegendő arra: az embereket megszokott lelkiviláguktól eltántorítani s egy másikba terelni, mindjárt elején lemondott azon gondolat-ról, hogy Konstantinápolyból tisztán mohamedán várost alkosson. Első sorban népességre volt szüksége, mely a megürült nagy várost elfoglalja, azután alattvalókra, kiknek annál nagyobb hasznát veheté, mennél tágasabb szabadalmakkal látandja el polgári életökben. A szultán, ki a város minden kincseit zsákmányként engedte át katonáinak, — a várost magát, templomaival és összes épületeivel magának tartotta fenn; s most, midőn azok új benépesítéséről volt szó, mindazok, kik Konstantinápoly lakói lettek, egyszersmind egyenes jobbágyaivá lettek a szultánnak, mint az egész város tulajdonosának. Parancs küldetett most az ázsiai és európai tartományok helytartóihoz, hogy minél nagyobb számmal küldessenek gyarmatosok Konstantinápolyba és pedig szükség esetében kényszereszközök felhasználásával. Ezen parancs első ered-

ménye 5000 család átültetése lőn, melyek nagyobb részben a Fekete tenger partvidékéről vétettek s vegyesen ozmánokból és keresztényekből állottak.

A következő 1454. évben Mohamednek első hadjárata alkalmával további 4000 szerb fogoly és rabszolga küldetett a városba, kiket nemsokára új csapatok követtek, melyek a Peloponnesusból, Makedóniából, a görög szigetekről s Kis-Ázsia különböző vidékeiről vétettek, s melyek az újból felvirágzó városnak ama sajátos görög jelleget kölcsönözték, mely mai napig fentartotta magát. Így lassankint új élet keletkezett a megsemmisített Byzancez helyén, mely azonban sohasem bírt, mert vegyes alkatrészeinél fogva nem is bírhatott egy határozott nemzeti jelleggel; habár utóbb még sokan visszatértek azon családok közül is, kiknek a veszedelem elől annak idején sikerült menekülniök. Minthogy így az új lakosság túlnyomó része keleti keresztényekből állott, Mohamed egy vallási közönség megalakulását magasabb állami tekintetből szükségesnek tartá s ily célból meghagyta új alattvalóinak, hogy a megszokott módon válaszszák vallási fejüket a patriarchát, kit a szultán nemcsak elismerni, hanem hathatós védelme alá venni ígérkezett. Az új közönség Gennadiost, a Rómával kötött unió nagy ellenségét választá a szultán védnöksége alatt első patriarchának. Mohamed, politikai indokoktól vezéreltetve nemcsak megerősíté az új egyházfőt, hanem oly kitüntetésekkel és kegygyel fogadta, hogy ez által csakhamar megnyerte még azok bizalmát is, kik zsarnoki és vad erőszakhoz hajló természetétől semmi jót nem vártak.

Elején a patriarchák minden teher viselésétől fel voltak mentve s ez által nem kis mértékben őrizhették meg függetlenségüket; később azonban, midőn a választásoknál a megvesztegetés és ármánykodás mindig nagyobb mérték-

ben kezdének befolyjni, a patriarchák függetlensége és erkölcsi tekintélye is alásülyedett s már az ötödik patriarcha 1000 arany évi adóval vásárolta meg méltóságának megerősítését a szultántól. Ettől fogva nemcsak a patriarcha széke, hanem általában minden egyházi tisztség pénzzel lőn megvásárolható, s a Phanár kártékony és erkölestelenítő befolyása, melyről később még tiúzetesebben fogunk szólni, kiterjedett az egész nagy hitközönségre s egyike lőn a főbb okoknak, melyek a keleti keresztények nemzeti és politikai sűlyedését előidézték.

Rendkívűli volt a hatás, melyet Konstantinápoly megvételének híre az egész keresztény világban, de különösen a szomszédos kisebb országokban, melyek eddig még legalább névleg megőrizték függetlenségüket, valamint és kivált a tengeri államokban, Velenczében és Genuában előidézett. A Peloponnesus despotái Tamás és Demeter, a vitézűl elesett Konstantin császár fiverei mindjárt a veszedelem első hírére felkészültek, hogy hazájukat odahagyják. A fejedelmek példáját követte a nép, — mert mindenki azon véleményben volt, hogy Mohamed hajóhadával és győzedelmes seregével azonnal útnak indul, hogy a többi országokat is mind meghódítsa. De midőn egyik nap elmúlt a másik után a nélkül, hogy az ozmánok jelentkeztek volna, de kivált midőn azon megbízható hír érkezett: hogy Mohamed nem is gondol a harc folytatására és seregével együtt nyugodtan Drinápolyban időzik, a kedélyek lassankint ismét megnyugodtak; s miután a népek a rendkívűli eseménynyel lassankint megbarátkoztak, elenyészett annak íjesztő jelentősége is.

Azonban Mohamed jól ismerte győzelmének hatását és sietett azt fegyver nélkül kizsákmányolni. Megbizottak indultak ugyanis úgy a hűbéres mint szomszédországokba s felhívták a fejedelmeket, hogy sietnének maguk és orszá-

guk részére' a győzedelmes szultán kegyét és pártfogását kinyerni. Ezen felhívásra Szerbia, Morea, a szigetek sőt a távolyi Trapezunt is siettek a szultánt többnyire személyesen üdvözölni, s egyik sem jelent meg ajándék nélkül, melyek értéke gyakran felülmúlta az adót, melynek fizetésére magukat kötelezték. Mohamed egyelőre megelégedett a hódolat e nemével s a fejedelmeket kegyének és barátságának reményével bocsátá el magától.

Azon államok között, melyek Konstantinápoly elfoglalása után siettek Mohamedet üdvözölni s tőle fennmaradásuk föltételeit kieszközölni, találjuk a trapezunti császárságot is. Ezen, a Fekete-tenger kis-ázsiai partján fekvő hasonnevű város után nevezett kis állam keletkezésében ép úgy, mint megsemmisülésében eddigelé csak keveset ismeretes. Midőn a keresztes hadak 1204-ben elfoglalták Konstantinápolyt, a Comnen-ház egyik tagja a távoli Trapezuntban telepedék meg s itt egy császárságot alapított, mely nem bírt ugyan soha sem tágasabb mint helyi jelentőséggel, de a mely valószínűleg épen ezen körülménynek köszönhető tartós fennmaradását. A trapezunti császárok az ozmánok terjeszkedésének Kis-Ázsiában soha sem vetettek gátot, s ekként tűrve, mert nem félve, tovább tengetheték ép oly szerény mint befolyástalan lételüket. Bessarion, a tudós bibornok, ki trapezunti származásu volt, legelső írta meg hazájának nagy eseményekben ugyan szegény, de azért érdekes történetét; azonban kézírata sokáig a vatikáni könyvtárban hevert, a nélkül, hogy az kellően felhasználtatott volna. Újabban Finlay és mások dolgozták fel az érdekes anyagot. A trapezunti árnyecsászárság 1461-ig fennállott, a midőn végre Mohamed jónak látta azt beszüntetni. Trapezunt volt e szerint keleten a legtovább fennállott keresztény állam.

Mindazon országok, melyek fennmaradásukat legalább

egy időre biztosítani óhajtották, egy a szultán által tetszés szerint megállapított évi adó fizetésére kötelezték magukat, valamint azon, sok tekintetben még súlyosabb föltételt voltak kénytelenek elfogadni: hogy a fejedelmek évenként egy bizonyos időben kötelesek a szultán udvaránál személyesen megjelenni s hűségüket ezen alkalommal megújítani. Az adó ezen kisebb vagy közép nagyságú országoknál évenkénti 2000 egész 30 ezer arany között ingadozott.

A többi nyugati országok között különösen Velence és Genua voltak, melyek Konstantinápoly elfoglalása által a legérzékenyebb veszteséget szenvedték. Nemcsak hogy konstantinápolyi árútelepeik, raktáraik és hajóik nagyobb részben elpusztultak az ostrom alatt, hanem még attól kelle tartaniok, hogy többi keleti birtokaikat is hasonló sors fogja érni. Különösen a büszke Velence volt az, mely leginkább érezte az esemény következményeit s melynek dogeja, az ősz Foscari Ferencz, mindjárt az első tudósítás megérkezése után rendkívüli tanácsot hívott össze, melyben élénk szavakkal kívánta a háború azonnali megkezdését az ozmánok ellen, mert később, úgy mond, nem leend többé lehetséges mindig növekedő hatalmukkal megmérkőzhetni. De a vén harczos kisebbségben maradt s Velence inkább a békés alkudozásokhoz fogott, mint a fegyverhez; s ha nem sikerült is ezen úton biztos és tartós békét elnyernie, mégis időt nyert a készülődésekhez és az elhatározáshoz, s a kalmár-politikusok nézete szerint már ez is nyereségnek tekintették.

Utána Genua szenvedte a legtöbb kárt; de ez is hasonló úton kívánt a hatalmas szultánnal boldogulni s inkább megadta a kívánt adót és egyéb kereskedelmi kedvezményeket, mintsem az erőszakhoz folyamodott volna.

Míg így a közvetlenül érdekelt államok siettek maguknak a szultán jóindulatát kinyerni, addig a többi keresztény

államokban Konstantinápoly bukásának híre ha nagy megdöbbenést szült is, az önfeladás gyöngeségének jelét még sem mutatta. Valószínű, hogy ezen nagyobb nyugalmat a megrendítő esemény után csak a nagyobb biztonság érzete idézte elő, mely a távolságban és egyéb körülményekben rejlett. V. Miklós pápa mindazonáltal nem késett azon nevezetes bulla kiadásával lepni meg a keresztény világot, mely Mohamedet az Antikristusnak nevezi s az apokaliptisiának vörös sárkányával hasonlítja össze; végül pedig segélyre hívja fel a keresztény uralkodókat.

Azonban az idők nagyon megváltoztak. A keresztény államok fejei ép oly kevéssé tudtak lelkesülni az ozmán háborúk eszméje mellett, mint alattvalóik, kik politikailag amúgy is csak csekély tényezők voltak a reformáció idejéig. Külön érdekek kezdék az államokat egymástól politikailag is elkülöníteni, s a helyett, hogy egy közös célért egyesülve mentek volna harcra, jobbnak látták külön alkudozások, külön szerződések által biztosítani maguk részére a békét és annak előnyeit, a szomszéd államok érdekeinek figyelembevétele nélkül. Hiába voltak a pápák minden bulái, hiába Aeneas Sylvius, a történetíró és pápa lelkes felszólalásai, az államok közönyösek maradtak oly törekvésekkel szemben, melyek nem saját, hanem többek érdekét kívánták együttesen előmozdítani. Az egykori idealpolitika helyébe, mely hajdan az egész világot lelkes mozgásba hozta, lassankint a rideg realpolitika kezdett lépni, melyben mindenki igyekezett saját érdekeinek az elsőséget kivívni. Az európai diplomatiával voltaképen csak ezen időktől fogva találkozunk a történelemben. Ettől fogva a keleti ügyek egészen más színben kezdenek feltűnni; s míg egy részről a keresztény államok részint mint titkos, részint mint nyílt barátai vagy ellenségeiként szerepelnek az ozmánoknak, egyszersmind lényegesen megkönnyítették

az utóbbiaknak hódításait; mert azon pillanattól kezdve, midőn a keresztények a kelet irányában külön politikát kezdének követni, megszűntek az ozmánoknak veszélyessékké lenni.

Azon államok között, melyek az ozmánok terjeszkedésének leginkább útjában állottak, már korán találjuk Magyarországot. S mióta a félhold az Al-Dunáig eljutott, azóta a két nemzet között békéről szó sem lehetett többé. A múlt események ép úgy bizonyítják ezt, mint Magyarország sajátoszerű fekvése a kelet és nyugat közt, melynél fogva mint egy természetes közbenjáró vagy védfal tűnik fel a két ellenzetes rész között. Fájdalom, Magyarország nem volt elég erős közbenjárói szerepre s így védfalává lőn Európának s kénytelen vala legjobb erejét ezen minőségében fölemésztetni, a nélkül, hogy politikai jövője ebből csak a legkisebb hasznot élvezte volna, melyet a nyugat, de kivált a szent német birodalom úgy szólván szeme elől elragadott.

Magyarország viszonya Konstantinápoly elfoglalása után, de különösen míg Hunyady életben volt, nem lehetett olyan, hogy abból nyugalomra lehetett volna következtetni, ellenkezőleg Mohamed a keleti császárság megbuktatása óta nem vette le szemeit Magyarországról, s habár minden feltűnés nélkül, de szüntelen azon dolgozott, hogy a háborút ellene mielőbb megkezdhesse. Itt azonban Szerbia állott útjában, ezen sokat megpróbált, kifosztogatott és nemzetiségében már régen alásülyedett hűbérország, melyre soha sem lehetett biztonsággal számítani, habár minden alkalommal meghunyászkodott a szultánok előtt, hogy titokban mégis csak ellenségeivel szövetezzék, ha ebből részére valami haszon ígérkezett. Szerbia már a kossowoi ütközet óta hűbéri viszonyban állott a szultánokhoz, kiket háborúikban segélyhadaival tartozott követni. De az idők

folyamában és kivált II. Murad uralkodása alatt s a második kossowoi ütközet óta, melyben Szerbia, mint láttuk, jó szolgálatokat tett az ozmánoknak, ezen függő viszony mindig lazábbá lőn, s minthogy Mohamed uralkodásának első éveiben másfelé volt elfoglalva, lassankint elvesztette azon szigorú jellegét, mely egyszersmind tartósságát biztosította volna. Mohamed terveinek Magyarország irányában e szerint nagyon útjában állott a kis fejedelemség. Mielőtt tehát fegyvereit Magyarország ellen fordíthatta volna, elébb szükségessé vált Szerbia teljes meghódítása.

Brankovics György, ki haladó korával ép úgy megúnta a kormányzást, mint fáradalmas életét, közönnysel nézett a jövő elé, s miután tudomására esett, hogy a szultán Szerbia ellen háborúra készül, rögtön odahagyta országát s Magyarországba menekült, hogy Hunyadytól, az ország főkapitányától segílyt eszközöljön. Már a fejedelem távollétekor érkezett követe Muradnak, ki Brankovicsot felszólítandó lett volna: hogy válna meg mielőbb országától, mely voltaképen amúgy sem volt sohasem az ő jogos tulajdona, hanem a szultáné, s érte Mohamed nagylelkűen neki adja Szofiát és környékét, midőn küldetésének célját nyilván közzétette, gyorsan elhagyta Szerbiát. Röviddel utánna azon fenyegetés érkezett: hogy ha Brankovics vonakodnék a szultán kívánságát 25 nap lefolyása alatt teljesíteni, ez azonnal hadserege élén fog bejönni Szerbiába, hogy erőszakkal vegye el azt, mit neki a fejedelem jöszerevel megadni vonakodik.

A fenyegetések csakhamar valósultak. Mohamed egy megszámlálhatlan sereg élén, mely Ázsiából és Európából vétetett, Philippopolison keresztül benyomult Szerbiába s Szofiában ütötte fel táborát; honnan egy kisebb csapattal mintegy kémlelőleg vonult keresztül az elhagyatott országon, melynek lakosai részint Magyarországra menekül-

tek, részint kincseikkel a megerősített városokban húzták meg magukat.

Időközben azonban Hunyady sem tétlenkedett, mert az 1454-iki országgyűlésen alkotott honvédelmi törvény értelmében, melynek végrehajtásával maga Hunyady, mint az ország főkapitánya, lett megbízva, oly eszközök állottak rendelkezésére, melyek segélyével nemcsak kiegészítheté, de lényegesen megszoríthatá hadait. Alig jött tehát híre Mohamed készülődéseinek Szerbia ellen, mely közvetve egyszersmind Magyarország ellen is volt intézve, midőn Hunyady gyorsan átesapott az Al-Dunán s Bolgárországot egész Tirnowáig pusztította, s csak midőn a szultán seregét nem találta, tért vissza megrakodva gazdag zsákmánnyal Magyarországra. Még Hunyady távol volt, midőn Mohamed megindult Drinápolyból s éjszak felé vette útját. Még mielőtt tehát Hunyady Szerbiába érhetett volna, Mohamed szokott gyorsasággal elfoglalta ezen tartomány legnagyobb részét, sőt kemény ostrom után az erős Obrowicza is kezébe került; s Szendrőt csak Hunyady megjelenése volt képes megmenteni.

Mohamed kénytelen lévén Szendrő ostromával felhagyni, nemsokára kivonult Szerbiából, mely valódi sivataggá tétetett s melyből ezuttal is több mint 50 ezer foglyot vitt ki magával, kiket részint Konstantinápolyban és környékén, részint birodalmának egyéb részeiben telepített meg. Hunyady, ki a visszavonuló ellenségnek mindenütt nyomában volt, Krusowác mellett csatára kényszeríté s egy heves támadással érzékeny veszteséggel megverte.

Hunyady innen ismét Bolgárország felé fordúlt s Widint meglepven, úgy látszik, nagyobb ellentállás nélkül elfoglalta. De azután, kivált az előhaladott éjszaktól kényszerítve, nemsokára visszatért gazdag zsákmánnyal megra-

kott hadával, s Nándorfehérvár mellett szállott táborba, bevárando itt a legközelebbi eseményeket.

Ezen rövid, de szerencsés hadjárat nagy reményekkel töltötte el a magyarokat, kik égtek a vágytól, mihamarább találkozni az ellenséggel. A következő 1455-ben megújult a harc, s Mohamed a krussowáezi csorbát kiköszörülendő újra betört Szerbiába. Ezuttal azonban még nem került közte és a magyarok között nagyobb összeütközésre a dolog, mert mihelyt Mohamed Brankovics Györgynek újabb összeköttetéseiről a magyarokkal értesült, a fejedelem irányában azonnal megváltoztatta tervét; s egész seregével Novobrdó felé indult, hogy ezen gazdag ezüsbányáiról híres várost, mely egyszersmind a fejedelmek kincstára volt, hatalmába kerítse.

Brankovics György, valószínűleg kényszerítetve, utolsó menekülése alkalmával, lemondott ezen fontos helyről, melyet egyik leányára, a bosniai királynéra ruházott, ki nem is késett azt azonnal elfoglalni.* Mohamed ezzel mitsem törődve Novobrdó átadását követelte, s minthogy ez megtagadtatott, roppant erejével megtámadta, s rövid, de kétségbeejtő védelem után hatalmába kerítette. Rendkívüli volt a kincs, mely itt arany, ezüst és drágakövekben a szultán kezeibe került; kinek, úgy látszik, ezúttal sem volt szándoka Hunyadyval találkozni, ki időközben még mindig Nándorfehérvár alatt táborozott s seregének nagy részével visszatért Drinápolyba, onnan pedig Konstantinápolyba sietett, hogy az Aegei tenger szigetei ellen intézendő támadását könnyebben vezethesse. Azonban Magyarországot ezentúl is gondos figyelemmel kísérte, s minthogy

* Zinkeisen sajátságos hibát követ el, midőn Brankovics Györgyöt II. kötetének 78. lapján meghaláloztatja; azután a 112. lapon még egyszer, holott Brankovics menekülése és halála között öt évi időszak fekszik.

két utóbbi hadjárata alkalmával arról győződött meg, hogy Nándorfehérvár birtoka nélkül minden kísérlete Magyarország ellen hasztalan marad, azontúl minden gondját a kérdéses erősség elfoglalása vette igénybe.

Ily czélból egész télen át gyűjtötte és kiegészítte hadseregét, Krusowác mellett egy ágyúöntődét állított fel, mely roppant nagyságú ostromágyúkat készített, melyek közül néhány 27 láb hosszúságú volt, és eddig nem látott nagyságú kőgolyókat hányt. Ezeken kívül több mint 300 kisebb vaságyú öntetek itt. Óriási volt továbbá a többi ostromeszközök és pusztító szerszámok mennyisége is, valamint a szükséges élelmiszerek elhelyezése, állomásonként ezen czélra készült raktárakban, mi különösen rendszeres hadművelésről és ügyes előrelátásról tesz tanúságot, mi pedig ezen korban nagyon feltűnő jelenségnek mondható.

Mohamed, ki Nándorfehérvár fontosságát jól ismerte, tudta, hogy annak csak úgy juthat birtokába, ha minden eshetőséggel előre számol és semmiféle áldozatokat nem kímél. Nándorfehérvár fekvésének természetéből következett, hogy a szárazföldi ostromot és támadást a Dunáról és Szávától kell támogatni; s azért nagy volt a hajók száma, melyek a két folyó partjain készültek, hogy az ostromlók támogatására szolgáljanak.

Az 1456. nyár derekán megindult Mohamed 150 ezer, mások szerint 300 vagy még több ezerből álló seregével, s július első napjaiban Nándorfehérvár alá érkezett, s mihelyt az ágyúk és egyéb ostromeszközök elhelyeztettek, kezdetét vette szárazon és vizen az ép oly nevezetes mint eredményében váratlan ostrom. Megjegyzésre méltó, hogy az ozmánok óriási ütegei kivétel nélkül keresztényektől vezényeltettek, és pedig többnyire magyarok, németek és olaszoktól; mi bizonyára azért is említésre méltó jelenség, mert új bizonyosságát adja azon társadalmi romlottságnak, melyben

a keresztény népek azon időben sínlődtek, s mely nem kis mértékben fokozhatta ez ozmánok megvetését a keresztény népek irányában, kik pénzért hazájuk, vallásuk és fejedelmük ellen harczoltak.

Nándorfehérvár őrsége nem volt számos, de Hunyady kipróbált harczoisaiból állott, kiknek mindegyike meg volt győződve, hogy a haza legnagyobb embere nem fogja őket cserben hagyni és sietni fog a vár felszabadítására. László király, alig értesült arról, hogy Mohamed Nándorfehérvár alatt táborba szállott, midőn a félelem által megrettentve rögtön odahagyta Budát és Bécsbe menekült; mi által az amúgy sem kiválóan erélyes főurak még nagyobb tétlenségbe sülyedének úgy, hogy Hunyadynak és hű társának Capistrano Jánosnak, csak a legnagyobb erőmegfeszítések mellett sikerült egy 60 ezer főből álló sereget összehozni, melynek nagyobb része azonban rozszúl fegyverezett csöcselékéből állott, melyet elébb a fegyverviselésben és a katonai fegyelemhez kellett szoktatni; mihez már csak nagyon kevés idő volt.

Nándorfehérvár ostroma már tizennégy nap óta tartott, s ámbár a várőrség vitézül viselte magát, az amúgy is megrongált falakon máris veszélyes nyomai voltak láthatók az ellenség óriási lövegeinek. De Hunyady már közeledék, s ez új erőt adott az ostromlottaknak, kik a segély közeledését elébb észrevették mint az ellenség, ki ellen épen ekkor készült Hunyady egyik leghathatósabb és legérezhetőbb csapását intézni. Hunyadynak terve volt: egy segélycsapatot a várba bejuttatni, mi a további működésre fontos befolyással leendett. De ennek útjában állott az ellenség számos és jól felszerelt dunai hajónaszádja. Ezzel kelle tehát legelőször megmérkőzni. Hunyady, kinek csak csekély számú és többnyire kisebb hajók állottak rendelkezésére a július 13 és 14 közötti éjet tűzte ki a támadásra, s

Capistrano és szerzetes társai lelkes beszédekkel buzdították a harczosokat a mindenesetre nehéz vállalatra. A harc megkezdődött, s mindkét részről példátlan vitézséggel és kitartással folyt öt óra hosszáig, — míg nem a keresztények elszántságának és Hunyady lángeszének sikerült az ellenséget óriási veszteséggel kiszorítani nemcsak a folyó vármellékéből, hanem még a partokról is visszanyomni úgy, hogy július 14-én reggel a győzedelmes sereg egy része az ostromlottak örömrivalgásai között a vizkapun keresztül bevonult a várba.

Az ozmánok vesztesége az ötórai harcban roppant volt, legnagyobb hajói vagy elsüllyesztettek, vagy a lángok martalékává lettek s a Duna szó szerint vörös hullámai sok száz ozmán holttestét vitték alá, mint szomorú hirmondóit a kemény harcnak. Ezen győzelem döntő befolyással volt az ostrom kimenetelére: ámbár a legnehezebb még csak következett.

Mohamed, ki e kudarcz fölötti haragjában elveszté szokott lelki nyugalmát, kevés nappal utóbb, július 21-én általános rohamot intézett a vár ellen. Az ozmánok túlnyomó ereje és ágyúik sokasága, melyekkel a várfalakban máris több és tágas rést lőttek, ezen rohamot annál veszélyesbé tették a keresztényekre nézve, minthogy Mohamed seregének nagyobb része eddig még teljesen érintetlen maradt a harcban, tehát egész erővel intézhette támadását a részben már kifáradott magyarok ellen. A janicsárok feltartóztatlanul előre nyomultak s minden akadályt, mely útjokat állá, földre tiporva, csakhamar elfoglalták a külső erősségeket és a várost; s minthogy innen sikerült a magyarokat kiszorítaniok, győzelmük reményében elmulasztották az óvatosságot és apróbb csapatokra feloszolva, hozzá láttak a rabláshoz. Hunyady, alig hogy ezt észrevette, midőn parancsot adott, a szétszórt ellenséget min-

den oldalról egyszerre megtámadni ; minek következménye lön, hogy a janicsárok majdnem az utolsó emberig felkonczoltattak.

De Mohamed még most sem tágitott s megújította a támadást a belső vár ellen. Itt azonban Capistrano tevékenysége és leleményessége egy újabb eszközéről gondoskodott a védelemnek. Kénbe és egyéb könnyen éghető anyagba mártott rőzsekötegek meggyújtatván, — az árkokba hányattak, honnan az ellenség épen a falak megmászásához fogott. A pusztító elem hatása, — mely gyorsan lángba borítá a várfalak környékét — iszonyu volt, s Mohamed nem is gondolhatott többé a roham folytatására vagy megújítására, mert legjobb harczosai nyomorultan oda veszttek, vagy vad futásban kezdének menekülést keresni. Hasztalan volt a szultán minden fenyegetése, ígérete, mert már senki sem hallgatott reá. Most Mohamed maga állott élére egy még mindig vitézül harczoló csapatnak, s a magyarok közé rontván, saját kezével számtalan vitéznek kioltá életét, mígnem maga is nehéz sebet kapván övéi által csak nagy ügygyel-bajjal mentethetett meg a fogságtól vagy még rosszabbtól.

A szultán veszedelmének hire, mely már halálát is rebesgette elvette a sereg végső bátorságát is úgy, hogy most már nem vala erő vagy tekintély, mely képes lett volna a rendetlen vad futást megakadályozni. — Több mint 24 ezer ozmán vesztette el ezen alkalommal Nándorfehérvár alatt életét. Azonfelül odaveszett az összes óriási ostromkészlet, közel 400 ágyú s roppant zsákmány. A keresztények vesztesége 5—6 ezer halottból állott.

Mohamed ezen csapás által nemcsak tekintélyében szenvedett, nehezen helyrehozható vereséget, hanem trónja és birodalma is megingott ; s ha a nyugati hatalmak ezen alkalommal Hunyady és III. Calixtus pápa felszólalására

sietnek a rendkívüli győzelmet felhasználni, majdnem kétségtelen, hogy az ozmánok uralma Európában még egyszer kérdés tárgyát képezhette volna. Így azonban Mohamednek ideje maradt magát ismét összeszedni s véderejét újból szervezni. Hunyady, ki nem rendelkezett a megfelelő eszközökkel, hogy győzelmét egymaga kizsákmányolhatta volna, nehéz szívvel várta a kért segílyt Európa keresztény népeitől, mígnem meg kelle győződnie, hogy reményei ezuttal is hiúk valának, s hogy Európa ígéretekben igen, de a tett mezején nem keresi a dicsőséget.

Azonban a nagy győzelem fölötti öröm nem tartott sokáig, s a kereszténységet és kivált Magyarországot röviddel utánna a legnagyobb csapás érte, mely ezen válságos időben lehetséges volt. A kereszténység büszkesége, Magyarország reménye, Hunyady János alig tizennégy nappal később 1456 augusztus 11-én a zimonyi táborban meghalózott. Kevés héttel utóbb követte hű társa Capistrano János; s így majdnem egyszerre két támaszától fosztaték meg a keresztény világ, melyek mindegyike megérdemli, hogy neve örökké fennmaradjon a hálás emberiség történelmében.

Hunyady halála Magyarország belállapotára oly nagy befolyással volt, hogy következményeiben kihatott a nemzet legközelebbi jövőjére, melytől az ozmánokhoz való viszonya elválaszthatlan volt. Pártszenvedély, irigység, bizalmatlanság stb. voltak ezen szomorú időszak jellegei, melyben csak elvétve lehetett egy hazafira találni, ki a maga érdekét a közjónak volt hajlandó alárendelni. A zavart még jobban fokozta László királynak 1457 november havában bekövetkezett váratlan halála, melynek csak Hunyady Mátyás királylyá választása vetett véget.

Természetes, hogy ilyen körülmények között Magyarország legkevésbé volt azon helyzetben, hogy a háborút

saját erejéből megújíthatta volna; s ez felette szerencsés körülmény lön Mohamedre nézve, ki időközben nemcsak felüdült sebeiből, hanem új meg új tervekkel foglalkozott, melyeknek kivitelével nem késett sokáig.

Brankovics György, Szerbia vén despotája, ki életének utolsó éveiben sem szünt meg Hnnyadyt és családját üldözni, elég meggondolatlan volt annak ellenségével Cillej gróffal szövetkezni; minek következtében a Hunyadyház hívei által megtámadtatván, Nándorfehérvárott tartózkodása alkalmával nemcsak elleneinek fogságába került, melyből csak egy megalázó szerződés elfogadása után bocsájtaték szabadon, hanem a küzdelemben kapott nehéz sebei következtében, nemsokára megszabadulása után 1457 decemberben meghalálozott.

Halála után Szerbia a legféktelenebb anarchia színhelyévé lön, melyben gyermek szülőjét, testvér a testvért gyilkolta, nyíltan és titokban; s hol a fejedelmi család maga a legveszedelmesebb példáját mutatta a gyűlölet és kegyetlenségnek, mi az erkölceiben már a szakadatlan háborúk és következményei által amúgy is nehéz próbára tett nép-nél nem maradhatott benyomás nélkül. A despota három fia közül Gergely és István még II. Murad által megfosztattak szemük világától: ezek közül Iréne az özvegy fejedelemnő az idősb Gergelyre kívánta ruházni a fejedelemséget, melyet ugyan férje végső akarata szerint neki kellett volna kormányozni, de mire kivált ily nehéz időkben nem is lehetett gondolni. Anyjának ezen tervét megakadályozandó, a legifjabb Lázár titkon a fejedelemnő és fivérei ellen összeesküdött, minek következtében a két sokat hányatott világtalan herczeg kénytelen volt hazáját elhagyni. István elején Albániában pihent meg, de nemsokára az ozmánok támadása tovább üzte. Innen Olaszországba menekült, hol mint látszik nyugodtan fejezte be

életét. Gergely, ki a szultánnál keresett menedéket, attól kegyesen fogadtatott, s gazdag évdíjjal láttatott el, hogy szükség esetében kéznél legyen. Iréne pedig nemsokára két idősb fiának távozása után Lázártól megmérgeztetett; de ki viszont nem sokáig élvezte undorító tettének gyümölcseit, mert már a következő 1458 év elején meghalt.

Igy végződött Brankovics György háza, beszennyezve vérrel és árulással, s ha a szerencsétlen országra még ezentúl bekövetkezett csapásokat tekintjük, úgy fogjuk találni, hogy azok mind természetes következményei voltak despotái bűneinek, kik sem hűséget sem igazságot nem ismertek s annak lőnek szolgálivá, kit a pillanat szerencséje felemelt.

Brankovics György fiainak halála után elég sajátszerűen, — a pápa Szerbiát mint megürült hűbért magának követelte, sőt legátusa által formaszerűen el is foglalta; daczára a nép és a magyarok tiltakozásának, kik ebben Magyarország királyi jogainak megsértését látták, minthogy Szerbia már korábban magyar hűbért képezett. Mátyás király, ki elébb úgy látszik tájékozni kívánta magát a pártok és érdekek iránt, a pápa ezen jogtalan követelése ellen nem tiltakozott elég határozottan. Ellenben Bosnia királya Tomassevics István és neje Brankovics Ilona több joggal tartván számot Szerbiára, azt mint jogosan őket illető örökséget követelték a magyar rendektől. Mátyás, hűbérúri jogainak fentartása és elismérése mellett, csakugyan a bosniai királyi párra ruházta Szerbia fejedelemségét; mi által nemcsak a pápa igényének tarthatlanságát akarta kimutatni, hanem egyszersmind alkalmat szolgáltatott a népnek az újból fenyegető ozmán veszedelem ellen a kellő védelemről gondoskodni.

Ezen veszedelem nem is késett sokáig. Mert mihelyt Mohamed a nándorfehérvári vereséget kipihente 1458.

nyáron benyomúlt Szerbiába, mely Bosniától csak csekély segítségre számíthatott s melynek megfogyott és elszegényedett lakossága nem vala képes a harczot egyedül felvenni. Tomassevics István, valószínűleg hogy Bosniát megmentse, árulóvá lőn Szerbia népén, s Szendrő várát majdnem ellentállás nélkül az ellenség kezébe adta. Szendrő példáját követték a többi városok és erősségek s miután nagyobb ellentállásra a szultán sehol sem talált, hamar urává lőn az egész tartománynak, mely 1459-től fogva teljesen elvesztette önállóságát s ozmán tartománynyá lőn, ozmán törvények szerint kormányoztatott s kivetkőzve nemzetiségéből, több századon át egészen eltűnik a történelemből. Brankovics nemzetsége Szerbia függetlenségével majdnem nyomtalanul elenyészik az események folyamában. Lázár özvegye leányaival elején Magyarországon, majd Bosniában tartózkodott, míg végre egészen átköltözék Olaszországba, hol 1474-ben egy kolostorban végezte be életét.

Mohamed, hogy Szerbiát teljesen megtörje s minden időkre megbénítsa, népességének nagyobb részétől megfosztá. Több mint 200,000 szerb hurczoltaték ki hazájából, kik részint a hadseregbe osztattak, részint gyarmatosokként a birodalom távolabb fekvő részeiben megtelepítettek, vagy pedig mint rabszolgák eladattak; míg helyöket Kis-Ázsiából átültetett ozmánok foglalták el, kik vallás és erkölcs tekintetében is megsemmisítőleg hatottak a szerencsétlen országra.

A következő időben Mohamedet, kinek Hunyady János halála óta újból zászlójához szegődött a szerencse, Albániában találjuk Castriota György és a vele szorosan szövetkezett Velence ellen; majd Albániának részletes elfoglalása után Görögországban, hol a byzanci despotákat legyőzte, az atheni herczegséget megszüntette s végül

egész Görögországot ozmán tartománynya tette. Az 1470. évben megtöri a velenceiek hatalmát az Aegei tengeren s Negroponte vagy Euboea elfoglalásával nemcsak gazdagította, hanem egyszersmind erősítette is birodalmát.

Castriota György, kit 1449-iki háborúiban hagyunk el II. Muraddal, kinek sikerült ugyan Albánia egyik fontos erősségét Svetigradot hatalmába ejteni, de a ki ezúttal hasztalan igyekezett Krója birtokába jutni, azóta kevés megszakítással folytatta háborúit az ozmánokkal, s habár, kivált Konstantinápoly bukása óta, nem volt képes — döntő győzelmeket vívni, — annyit mégis elért, hogy hazájának legalább részben visszaadta régi függetlenségét. De ezen eredmény felette kétes tartamú volt, mert mihelyt Mohamed 1456-iki szerencsétlenségéből felüdült, s méginkább midőn 1459-ben Szerbiát az ozmán birodalomba bekebelezte, kétségtelen volt, hogy fegyvereit újból és még nagyobb nyomatékka, mint eddig, Albánia ellen fogja fordítani. Mohamednek azonban nem csupán fegyverei, hanem az árulók tették most a legnagyobb szolgálatokat. A Dibrából származott Mózes, Castriotának és családjának régóta ellensége, elcsábítva a szultán pénzétől és ígéretei által, nemcsak ellenségét, hanem hazáját is elárulta. Mózes, ki most nemcsak kalauza, hanem törzsével együtt szövetségese is lett az ozmánoknak, mindenütt ott volt, hol Albánia függetlenségének megsemmisítéséről szó volt. Castriota, ki miként Hunyady folytonosan részvétnyilatkozatát és ígéreteit vette a nyugati keresztény fejedelmeknek s ki ennek reményében a legnagyobb erőfeszítéseket tette a harc tovább folytatására, végre ép úgy csalódék, mint Hunyady, mert III. Calixtus pápának egy 5000 aranyból álló pénzsegélyén s néhány száz főből álló nápolyi csapatán kívül misem érkezett, mi nagyobb segítségére lett volna.

De a nagy férfiú hazaszeretete és lángelméje minden

akadályokkal most is bátran megküzdött. Egymaga az aránytalan harcban megtizedelt seregével, daczolva az árulással, oly győzelmeket tudott felmutatni, hogy végre Mohamed megsokalva az áldozatokat, melyekbe az éveken át folytatott háború került, békét ajánlott Castriotának.

Kimerülve és megfogyva a hős szívesen fogadta a szultán békeajánlatát s 1461-ben megpihent a hosszú küzdelem után. A békében Mohamed elismerte Castriotát mint Albániának korlátlan urát és fejedelmét, ellenben kiköté: hogy az ozmán kereskedők szabadon folytathassák üzleteiket Albániában, a fejedelem védelme alatt.

Kétségtelen, hogy Albánia ezúttal Castriota vitézségének és bölcsességének köszönhetette fennmaradását az államok sorában.

Azonban a béke, mely ekként létrejött, nem volt tartós. II. Pius pápa bullái és követei által mégegyszer mozgásba hozta a nyugatot s könnyen megfogható, hogy ezen alkalommal Castriota, ki a kereszténység bajnokának nevezeték, nem maradhatott tétlenül. Már 1463-ban benyomultak seregei Thessália és Makedonia termékeny síkságaiba s gazdag zsákmánnyal tértek vissza. Seremet bég, kit Mohamed alig 15,000 emberrel Albániába küldött, Castriota által Ochrida mellett teljes vereséget szenvedett. Utóda Balabán pasa sem volt szerencsésebb, s 1464-ben Albánia újabb győzelmeinek közepette azon ponton állott, hogy, ha a nyugatról ígért segélyhadak, — melyek élén maga II. Pius pápa személyesen akart Albániába jönni — valóban megérkeznek, Mohamed oly helyzetbe jut, mely minden eddigi győzelmeinek sikerét kétessé teendi. — De a segély most sem érkezett meg; II. Pius készülődései közepette meghalt s utóda II. Pál pénzt ígért és küldött ugyan, de a keresztes hadat megindítani nem birta.

Időközben Mohamed, ki az utolsó két éven át másfelé

volt elfoglalva — felkészült, hogy seregeinek vereségét megboszulja, s Albániát, mely a kedvező és előnyös békét mindenestre gondatlanul megszegte, megfenyítse. Ropant hada több mint 200,000 emberből állott; s úgy látszik, hogy ha a keresztények nem sietnek az annyszor kilátásba helyezett segélylyel — Albánia, daczára eddigi győzelmeinek — veszve van.

Így állottak az ügyek 1466 elején, midőn Castriota György elhagyta Albániát s Olaszországba ment, hogy az ígért és oly nagyon szükséges segélyt személyesen szorgalmazza. Távolléte alatt a szövetséges Velence vállalta magára Albánia és különösen Kroja védelmét, melyet a velence-albániai proveditore vagy helytartó Contarini nevében az ügyes és vitéz Perducci vezetett. Castriota személyes megjelenésének sem volt különös sikere s minden, mit elnyerni tudott, egy kis pénzsegély volt. Így tért vissza hazájába, melybe időközben már bevonult az ellenség.

A szultán Krója alatt ütötte fel táborát, melyet azonnal kemény ostrom alá vett. De a vitéz őrség minden támadásait szerencsésen visszaverte s Castriota, ki Krója falain kívül megkezdé hadműveleteit az ostromló oszmánok ellen, csakhamar oly előnyöket vívott ki azok fölött, hogy Mohamed jobbnak látta seregének egy részével Albániából kivonulni, úgy mindazonáltal, hogy Krója előtt hagyta Balabán pasát azon parancssal, hogy az ostromot folytassa, s bármi úton az erősség birtokába igyekezzék jutni. Ezen czélra mintegy 80 ezer embert hagyott hátra. De Balabán pasa sem volt szerencsésebb uránál, s miután egy, Castriotával vívott döntő és véres harcban maga is elesett, a fejetlen had nagy rendetlenségben és roppant veszteségek után kénytelen volt Albániát minden eredmény nélkül elhagyni. Így végződött Mohamed 1466-iki

hadjárata Albániában, mely oly nagy zajjal indult meg, s oly megszegyenítő vereséggel végződött.

De Albánia halhatatlan hőse is közeledék dicső pályájának végéhez. Az 1466. végén az ozmánok Durazzo és Elbassán városokat fenyegették, melyek a tenger felől kulcsaiként voltak tekinthetők Albániának. Velence, Albániának ezen természetes és minden körülmények között leghűbb szövetségese, segélyre kérte fel Castriotát, ki nem késett a fenyegetett helyek felszabadítására sietni; de útközben Alessioban erős parti láz lepte meg, mely néhány nap alatt véget vetett életének, 1467. január havában, életének 64. évében. Vele sírba szállt Albánia nemtője s az egyenetlenség és pártszenvedély csakhamar megbénította a nép minden tevékenységét s a szerencsétlen ország teljes leigázása már csak idő kérdése volt.

Castriota, e nagy bajnoka a szabadságnak és vallásnak, sok tekintetben Hunyady képmásának tekinthető s valóban, ép oly kíváncs mint hálás és érdekes vállalat volna, ha e két nagy férfiúnak méltó Plutarchja akadna, ki erényeik és tetteik összehasonlításából élettörténetüket megírná. A nagy férfiú halálos ágyán kérte Velenczét, kiskorú fiát Jánost és szegény hazáját megvédeni. Azonban a körülmények csak részben engedték meg utolsó kívánságának teljesülését.* Családja és népének jobb része nemsokára kénytelen volt — hazájától megválni s a vendégszerető Olaszországban keresni új hazát; hol Castriota György utódai Nápoly egyik hercegi családjában máig fenntartották magukat; valamint azon albániai

* Hogy a férfias vitézséget még a nyers ozmán harczosok is tudták becsülni, bizonyítja azon körülmény, hogy az ozmánok utóbb kegyeleset közzsemlének tették ki Castriota maradványait, melyből kiki szerencséjének tartotta egy erekljét magával vihetni. Maga Mohamed is osztozott ezen kegyeletben.

menekültek utódjai is, kik az ozmán igától szabadúlni akarván, Délolaszországban és Siciliában máig virágzó s régi nyelvüket és szokásaikat híven megőrző gyarmatokat képeznek.

A vendégszerető Olaszország ezen menekültekben mindenesetre hálásabb alattvalókat nyert mint Magyarország, mely az ozmánok elől menekülő szerbek befogadása által oly terhet vállalt magára, mely kivált az újabb korban valódi fekélylyé nőtte ki magát ezen birodalom államtestében.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Bosnia belállapota és végleges meghódítása. — Az utolsó bosna király. — Hercegovina és Montenegro elfoglalása. — Mátyás király Bosniában. — Jaicza megvétele. — A hadjárat szerencsétlen vége. — Mohamed oláhországi hadjárata. — Wład vajda. — Görögország meghódítása. — A mantuai zsinat. Mátyás viszonya III. Frigyes császárhoz. — Háború Velenczével. — Negroponte elfoglalása. — Béke Mohamed és Velence között. — Trapezunt meghódítása. — Dávid császár. — Az örmények veresége.

Szerbia végleges leigázása óta a szomszédos és sok tekintetben vele egyenlő Bosnia meghódítása már csak idő kérdése lehetett. Mindazonáltal talán még tovább fentarthatta volna magát, ha különösen két körülmény nem gyakorol Mohamed elhatározására lényeges befolyást. Tomaszevics István és neje ugyanis a megürült szerb fejedelemséget jogszerű örökségüknek tekintették; de minthogy saját erejükből ezen jogukat érvényesíteni nem bírták, a magyar királyhoz mint Bosnia hűbérurához fordultak. Láttuk, miként Mátyás Szendrő átadásával nemcsak fensőségi jogát gyakorolta, hanem egyszersmind a bosniai királyt védelmébe fogadta. Ez által természetesen azon gyanúja keltették fel Mohamednek, hogy a magyar király Szerbia után Bosniát mintegy előfalát kívánja tekinteni Magyarországnak, s mint ilyen idővel egészen magának megszerezni.

Ez azonban nem feküdt a szultán érdekében, ki semmi körülmények között sem hagyott fel Magyarországra vonatkozó terveivel, s ki csak az alkalomra várt,

hogy ellenséges indulatainak a magyarok iránt új bizonyítékát adja.

A másik okot, mely Mohamed beavatkozását Bosnia belügyeibe minél sürgösbé tevő: a pápai hatalmaskodások következtében megindult vallási mozgalom képezte, melynek terjeszkedése nemcsak magára az országra, hanem a szomszéd ozmán tartományok lakosságára is nem kis veszélyeket rejtett magában. Mert Bosnia nemcsak politikailag, hanem vallási tekintetben is ép oly zilált és szomorú képét nyújtá az egyenetlenségeknek és pártszenvedélyeknek, mint egykor Byzancz, mely ezen államok nem irigylendő mintájának vala tekinthető. Apa és testvérgyilkosság a trón birtokáért itt is ép oly szomorú mint gyakori jelenségek voltak. Ehez járult, hogy a nyugati keresztény egyház tagjai újabban mindenképen a pápa fensősége alá igyekeztek jutni, mi természetesen ép úgy a római pénznek mint azon szép ígéknek következménye volt, melyekkel Róma sohasem fösvénykedett.

Vallási türelmetlenség, üldözés, kegyetlenkedés tehát napirenden voltak, s a római párt ellenségei, kik magukat az egyedüli tisztáknak tartották s azért katharenusoknak * neveztek, nem rettentek vissza semmiféle eszköztől sem, ha általa a gyűlölt katolikusoknak ártalmára lehettek.

Az így önmagában meghasonlott, politikai egység nélküli állam nem képezhetett legyőzhetlen akadályokat olyan hódítóval szemben, milyen II. Mohamed volt. Mihelyt tehát birodalmának egyéb részeiben béke uralkodott, a szultán azonnal hozzálátott Bosniához, melynek felekezeti pártjai két táborra képeztek. István király, ki egyik pártban sem bízhatott, s kiben viszont egyik párt sem bízott, legjobban szerette volna újból Mohamed

* A nép nyelvén közönségesen patarenusok.

kegyét megnyerni; de a kit már eddig is többször elárulván, ezúttal is megengesztelni csak kevés reménye lehet. Nem maradt tehát más hátra, mint ismét a nyugati fejedelmekhez és különösen a pápához fordulni.

Mielőtt Mohamed Bosnia megtámadására indult, szokás szerint egy követet küldött a fenyegetett fejedelelemhez, ki által azt hűtlenségére emlékeztetvén, felszólította országát minden ellentállás nélkül átadni valódi és jogos tulajdonosának, a szultánnak. István, ki a pápai segélyre bizon számított, s kinek kincstára jól meg volt töltve, büszkén és elutasítólag bocsájtá el magától Mohamed követét, mi a vihar kitörését csak siettette. Alig intézte el tehát Mohamed az épen ekkor felmerült oláh viszályt, midőn parancsot adott, hogy a következő 1463. tavasz elején serege Drinápoly alá gyülekezzék. A sereg 150 ezer emberből állott, s míg Mahmud nagyvezir az előhadat vezette, maga a szultán a derékhadból az egész hadjárat főparancsnoka volt. A sereg minden akadály nélkül bevonult Bosniába: István, ki az ígért külsősegély elmaradása fölött teljesen elvesztette fejét és bátorságát, kincseivel elején Babicza, utóbb Jaicza, majd Klucs várába menekült, de midőn ezen, részben hozzáférhetlen erősségek majdnem védelem nélkül egymásután megadták magukat, a szerencsétlen fejedelelem sem kerülhette ki sorsát és Mohamed fogságába került.

Az ország legfontosabb erősségeinek példáját követték a többi várak és városok, s minthogy ellentállásról szó sem volt többé, Mohamed az egész, könnyű szerével elfoglalt országot formaszerűen birtokába vette s közvetlen tartományai közé sorolta. A szerencsétlen lakosok három csoportra osztattak; a közönséges szolganépre, mely a helységekben meghagyatott, hogy a földet művelje s a szultánnak adózzék; a másik zsákmányként szétosztaték a

birodalom nagyjai között, míg a harmadik a régi nemesség parancsot kapott családjával együtt Konstantinápolyba átköltözni. Összesen több mint 100 ezer lélek mindkét nemből hurczoltaték így ki az országból s 30 ezer bosna ifjú osztaték be a janicsárok hadába. Mimert bég, Bosnia első ozmán helytartója az összes közigazgatást ozmán törvények szerint rendezte; a templomokat tömegesen átalakította mecsetekké, egy szóval a keresztény országból rövid idő alatt ozmán tartományt csinált.

Hasonló sors érte a szomszéd Herczegowinát és Montenegrot; amannak fejedelme Kozacsics István, emennek Pawlowics János, az ozmánok közeledésének hírére elzárták a hegyi átjárókat és szorosokat, melyek országukba vezettek s mindenképen erőlködének az ellenséget távol tartani. De végre kénytelenek voltak a túlnyomó erőnek engedni, s tartományaik ozmán kezekbe kerültek, míg maguk életükkel lakoltak hazájuk védelméért.

Mielőtt Mohamed győzedelmes seregével Bosniából kivonúlt, maga elé vezetteté Bosnia utolsó tényleges királyát, Tomassevics Istvánt, kit Mahmud nagyvezir diadalmasan hurczolt végig lánczokban saját országán. István azon okmánnyal kezében, melyre maga Mohamed hűséget és barátságot ígért, lépett a szultán elé; ki a felmutatott okmányra csak azon megjegyzést tévé, hogy azt legelőször maga István szegte meg. Azután dorgáló szemrehányásokat tett az életeért remegő fejedelemnek, hogy roppant kincsei segedelmével sem birta magát jobban megvédeni, mire egy adott jelre a szerencsétlen megragadtatván kíséretével együtt kivégeztetett.

István édes anyja és neje Brankovics Ilona elején Ragusában kerestek menhelyet, majd utóbb Olaszországba költöztek, hol II. Pál pápa által, ki eltartásukra megfelelő évdíjat rendelt, szívesen fogadtattak. Az agg királyné még

15 évig élte túl hazájának és családjának szerencsétlenségét, s midőn 1478-ban meghalálozott, a bosna koronát végrendeletileg a pápának hagyományozta, oly kikötéssel mindazonáltal, hogy ifjabb fia Zsigmond és leánya Katalin visszanyerik elvesztett örökségi jogaikat, ha az izlámról, melyre időközben áttértek, lemondanak s visszatérnek a katolikus egyház kebelébe.

II. Pál utódja, IV. Sixtus pápa alig foglalta el szent Péter székét, midőn nagy buzgalommal felkarolta a kereszteshad eszméjét s az európai udvarokat egymásután felkereste megbízottjai által. De fáradozásai nem vezettek a kívánt célhoz, mert Velenczén és a magyar királyon kívül egyik uralkodó sem látszott komolyan hajlandónak a tervezett kereszties háborúban részt venni.

Mátyás magyar király lőn most a keresztények egyedüli reménye, s a vitéz és vallásos érzelmű fejedelem nem is késett ezen várakozásnak eleget tenni. Alig vonúlt ki tehát Mohamed az elfoglalt országból, midőn serege még ugyancsak 1463 szeptember végén a király személyes vezérlete alatt, átkelvén a Száván benyomúlt Bosniába. A tartomány még meglevő keresztény lakossága, mely az ozmánok kíméletlen és kegyetlen kormányával amúgy sem volt megelégedve, örömmel fogadta a magyarokat s Mátyás majdnem akadály nélkül eljutott Jaicza falai alá. A város sietett a királynak megnyitni kapuit, azonban a fellegvár majdnem három hóig ellentállott minden támadásnak, mígnem deczember közepén élelem hiánya miatt kénytelen volt magát megadni. Mátyás a fogságába került őrséget részint seregébe osztotta be, részint mint hadifoglyokat Magyarországra küldé. Az utóbbiak közt volt Jaicza parancsnoka, Haszán bég is.

Valószínű, hogy Mátyás hadjáratát továbbra is kiterjeszti, ha az időközben beállott kemény tél és az ezzel járó

ezer akadály visszavonulásra nem kényszeríti. Mielőtt azonban seregének egy részével Bosniát elhagyná, mint annak hűbérura és királya a Hercegowinát László vajdának adományozta, magát pedig a visszafoglalt tartományt Zápolya Imre kormányzására bízta.

Mátyás győzelmének híre mindenütt nagy örömet és új reményeket keltett. A pápa szerencsét kívánván a királynak győzelméhez, egyszersmind segílyt helyezett kilátásba, s új bullák által óhajtott hatni a keresztény uralkodókra. De ezen örökös ígéretek legnagyobb része ép oly kevésbé ment teljesülésbe, mint az előbbieket s Mátyás, ki a pápához intézett leveleiben eleven színekkel festette a veszély nagyságát, mely kelet felől egész Európát fenyegeti, majdnem ezentúl is csak magára és segílyforrásaira volt utalva. Egyedül Velenceze ígérte támogatni vállalatában s kötelezte magát hadi czélokra évenként 60,000 arannyal növelni a király kincstárát, mely összegből 40,000 arany azonnal le is fizettetett.

Alig vette hírét Mohamed Jaicza elfoglalásának s Mátyás győzelmeinek Bosniában, midőn rendkívüli felindulás között megparancsolta Mahmud nagyvezírnek, hogy Bosniát és az elvesztett erősségeket minden áron siessen visszaszerezni. Egyszersmind intézkedett, hogy egy erős sereg mielőbb meginduljon Bosnia ellen.

A következő 1464. nyár elején Mohamed már ostrom alá vette Jaiczát, melynek magyar helyőrsége azonban bámulatos vitézséget tanúsított s a szultán minden kísérleteit a vár elfoglalására meghiúsította. Az ostrom már hetek óta tartott; a helyszínén öntött óriási ágyúk és egyéb ostromszerek már erősen megrongálták a szorongatott vár falait, de az őrség még mindig egyenlő elszántsággal verte vissza az ellenség támadásait. Mátyás, ki Jaicza ostromáról és Mohamed betöréséről Bosniába elég korán

értesült, mindent megtett, mi tehetségében állott. De csak rendkívüli erőfeszítések között tudott egy 10,000 főből álló sereget hadképessé tenni, melylyel sietett Jaicza felszabadítására. Azonban még a király megérkezése előtt Zápolya Imre mintegy két ezredből álló csapatával közeledett Jaiczához. Mohamed, ki a magyar király hadseregének száma iránt tájékozva épen nem volt, alig vette ennek hírért, midőn gyorsan felhagyott az ostrommal s ágyúinak és ostromeszközeinek hátrahagyásával gyorsan kivonult Bosniából.

A felmentett Jaicza örömkialtásokkal fogadta felszabadítóit s Bosnia, miként látszott, erősebben csatoltaték Magyarországhoz mint elébb. Azonban ez csak látszat vala, és senkisé is viselteték kevesebb reményekkel ezen tartomány birtoka iránt, mint maga Mátyás, kinek korlátozott segélyforrásai már a legközelebbi idők veszedelmével sem valának elégségesek megmérkőzni. Zápolya Imre, a gazdag bányáiról híres Sreberniket ostromolta, míg Mátyás a Száva mentében táborozott, midőn híre érkezett, hogy a nagyvezír útban van 40,000 emberrel Srebernik felszabadítására. A kemény tél, a kiállott sanyargatások, a rossz utak és különösen a hiányzó élelmi szerek annyira elcsüggesztették a magyar sereget, hogy Mátyás nem tartá tanácsosnak a nagyvezírral megütközni s parancsot adott a visszavonulásra . . . A nagy remények között bevonúlt had kinyomulása azonban valódi futássá változott, midőn az ozmánok gyors közeledésének híre futamodott, úgy, hogy Mátyásnak alig sikerült megrettent hadát a Száván keresztül vezetni.

Így végződött Mátyás második hadjárata Bosniában, különösen a keresztény világ szűkkeblősége és részvétlensége következtében. Mátyás visszavonulása után az ozmánok gyorsan uraivá lettek ismét az országnak s csak a

Száva vidéke maradt még névleges birtokában a magyaroknak. Ujlaky Miklós, erdélyi vajda, Mátyástól ezen alkalommal nyerte a bosna királyi címet; nemcsak jutalom, hanem valószínűleg azon remény fejében, hogy a hatalmas főúr mindent el fog követni saját erejéből, hogy fényes címéhez minél több földet szerezzen meg királyságából; mi nem csupán Magyarországnak, hanem az összes keresztény világnak javára szolgálna.

Mielőtt Mohamed további hódításairól szólnánk, szükséges azon eseményekről is megemlékezni, melyek időszerűségüknél fogva Szerbia, Bosnia és Albánia meghódításával többé-kevésbé összeesnek. Ezen események kiváloán Oláhországra vonatkoznak.

Oláhország fejedelme, vagy hóhérja és sarkánya, miként alattvalóitól Wlad vagy Drákul vajda nevezteték, már több mint húsz év óta szennyezte be hazájának fejedelmi székét s zsarnoki önkény és örült kegyetlenség tekintetében túltett valamennyi ázsiai vérengzőn. Országában valódi szörnyként garázdálkodott, a szomszéd Erdélyt gyakori rablásaival és pusztításaival sanyargatta; s misem jellemzi azon idők feneketlen sülyedését erkölcs és politikai értelem tekintetében inkább, mint azon körülmény, hogy ily örült vérengző évtizedeken át bitorolhatta a fejedelmi hatalmat népe és szomszédjai kárára; kiknek azt erőszakkal lerázni vagy visszatörlni sem értelmük, sem bátorságuk nem volt.

Mohamed, ki hűbéresének garázdálkodásait jól ismerte, mindazonáltal semmit sem tett annak megakadályozására mindaddig, míg Wlad szokott adóját pontosan megfizette.

Láttuk, hogy az ozmán terjeszkedési politika sohasem idegenkedett a pusztítás eszközeitől, melyek megválasztásában ép oly kevéssé volt tartózkodó. A vajda, kinek a jövő

íránt mégis némi aggályai lehettek s ki megmagyarázható okokból szeretne volna lerázni a terhes ozmán fensőséget, Mátyás királyhoz fordult, kinek a közös ellenség legyőztetésében hathatósan segédkezni ígérkezett. A magyar király, ki egy alkalmat sem akart elszalasztani, mely által a gyűlölt szomszédnak ártalmára lehetett, Wlad ajánlatát elfogadta. De még mielőtt ezen megegyezésnek gyakorlati haszna mutatkozott volna, Mohamed, ki a vajda szándokairól értesülve volt, felkészült Oláhország ellen, s miután nem sikerült a ravasz vajdát csel által hatalmába keríteni, mint ezt tervezte, tehát sietett őt országában fölkeresni.

Wlad, a szultán támadását megelőzendő, számos hadal becsapott Bolgárországba s mindent tűzzel-vassal pusztított; s midőn ismét visszament a Dunán, állítólag 25,000 ozmán foglyot és roppant zsákmányt vitt magával.

Ennek híre nemcsak új haragra gyulasztá Mohamedet, hanem sietteté az előkészületeket is az oláhországi hadjáratra. — Már 1462. tavaszán akadálytalanul egész Ibrahim (ma Braila) alá hatottak fel az ozmán hajók a Dunán, míg a szárazföldi sereg, mely 150,000, görög írók szerint pedig még több harczosból állott, elhagyta Philipopolis melletti gyülekező helyét s közeledett az Al-Dunához, melyen nyár derekán szerencsésen át is kelt. Wlad, kinek alig állott 10,000 ember rendelkezésére, erős fedett állásban várta be az ozmánokat; megelőzőleg azonban a lakosság nagyobb részét a Kárpát lejtőinek nehezen hozzáférhető őserdőiben helyezte biztonságba.

Mohamed, ki a néptelen pusztá országot egész Tirogostig, az akkori fővárosig bejárta, sehol sem akadt az ellenség nagyobb tömegére; mert Wlad, miután meggyőződött, hogy Mátyás királytól az idő rövidsége miatt sem számíthat segélyre, inkább a védelmi, mint támadó harcz által kívánt az ellenségnek ártani. Csak egyszer merészke-

dett az éj közepette az ozmánok táborát megrohanni; de ezen alkalommal is kénytelen volt jelentékeny veszteséggel visszahúzódní.

Így folyt az eredménytelen harc hétvégig, miközben Mohamed, kivált a közeledő ősztől tartva, mely Oláhország utait járhatlanná teszi, lemondott azon dicsőségről, Oláhországot személyesen megfenyíteni. S miután Ali bégre bizta az ország kormányzását s rendelkezésére seregének nagyobb részét visszahagyta, hogy szükség esetében Wlad öcsését, Radult helyezze a fejedelmi székbe, — visszament a Dunán s Drinápolyba sietett, hogy magát újabb és nehezebb vállalatokra előkészítse. — Wlad még egy ideig folytatta szenvedélyes ellentállását, de majd maga is belátta, hogy ezen úton országát visszanyerni nem bírja s azért minden áron igyekezett a szultánt megengesztelni.

«Hatalmas uralkodója az ozmánoknak», — így szól Wlad 1462. november havában a szultánhoz intézett levelében, — «én János, Oláhország vajdája, a te rabszolgád, alázattal bocsánatot kérek tőled azért, a mit ellened és országod ellen elkövettem; könyörüljön a te kegyelmed rajtam s engedj meg, hogy követeket küldhessek hozzád. Én a legpontosabban ismerem Erdélyt és Magyarországot; s ha a te hatalmadnak úgy tetszenék — engesztelésül elkövetett bűneimnek, — egész Erdélyországot kezédbe adhatnám; s ha ez egyszer hatalmadban van, Magyarországot könnyen meghódíthatod. Követeim erről körülményesebben fognának értesíteni. Egész életemen át hí rabszolgád fogok maradni.» stb.

Ezen levél azonban, úgy látszik, nem jutott el a szultánhoz, mert magyar kémek által felfogatván, Budára küldetett, hol Mátyás könnyű szerével meggyőződhetett a vajda becsuténító és áruló törekvéseiről. Wlad minden oldalról szoríttatván s miután a nép nagyobb része Radul

pártjára állott, megfosztva minden segélytől, röviddel fönnebbi levele után magyar területre menekült. Mátyás a levél alapján a vajdát elfogatván, szigorú őrizet alá helyezte, melyből csak tizenöt év múlva, 1477-ben szabadult ki, hogy országát újból két évig sanyargathassa, míg nem utóbb saját szolgái által agyonveretett.

Oláhország ezentúl is ozmán adófizető tartomány maradt, mígnem az események fejlődése következtében még névleges önállóságát is elvesztette, miről később még szólni fogunk.

Görögország viszonya az ozmán birodalomhoz II. Murad halála óta, de kivált Konstantinápoly elfoglalása után nagyon megváltozott. A Peloponnesusban még tengő byzanci despoták, az utolsó Konstantin fivérei nem bírtak ugyan az ily válságos időkben szükséges tapasztalattal és erélyességgel, de igenis nagy mértékben mindazon hibákkal, melyek a Paleologok házáat oly kétes nevezetességre emelték: hűtlenek és zsarnokok a gyengék irányában, míg a hatalom szolgálivá tette. Mohamed, ki Görögország fontosságát összes birodalmának politikai biztonsága tekintetéből jól ismerte, nem késhetett tovább birodalmát ezen részről biztosítani, és pedig annyival kevésbe, mert jól tudta, hogy a despoták nemcsak Velence, de mindenkinek szolgálatára készek valának, kik őket az ozmánok ellen megvédeni képesek vagy hajlandók voltak. Görögország meghódítása tehát politikai szükség volt, mert mindaddig, míg a nyugati keresztények, de kivált a déleurópai tengeri államok Görögországot politikai támaszként használták fel az ozmán uralom ellen, ez veszélyes és fegyvető szomszédságot képezett.

Mohamed uralkodásának kezdetétől fogva majdnem szakadatlanul el vala foglalva majd Ázsiában, majd Albánia, Szerbia, Bosnia és Oláhország ellen úgy, hogy görög-

országi hadjáratát mindig kénytelen volt elodázni, vagy ha időről időre betörték is seregei, ennek tartós következménye nem volt.

De Szerbia végleges meghódítása óta s különösen mióta 1458-ban Korinth, Patras stb. az ozmánok kezébe estek, Görögország sorsa is el vala döntve; s habár a despoták még ezúttal is meg tudták menteni örökségüknek legalább egy kis töredékét, az idő mégis közel vala, mely a Paleolog-házat legvégső birtokaiból is kiszorította. A pápa, hasonló érvektől vezéreltetve, mint annak idején Konstantinápoly irányában, mindent megtett, hogy a despoták védelmi képességét fokozza; pénz és ígéretek itt is oly fontos szerepet játszottak, mint máshol. Kivált a pénz segélyével sikerült is Tamás despotának az ozmánokat 1459-ben legtöbb állásaikból kiszorítani, mit olasz és francia zsoldosok segítségével eszközölt. Győzelmének hírére azután a nyugati keresztények a pápa és kivált Bessarion bibornok erélyes közbenjárása folytán még egy kis segélycsapatot is hoztak össze, mely persze csak 400 emberből állott, de éppen jókor érkezett, hogy Tamást Patras elleni ostromában segíthette.

Mohamed 1460-ban személyesen megjelent Görögországban. Demeter despota, ki minden további vérontást eredménytelennek tartott, s ki nem bízván többé a nyugati hatalmasságok segélyében vagy jóakarátában sem, sietett a szultánnak meghódolni, ki szívesen fogadta és számára megfelelő évdíjat rendelt. Utóbb azonban, úgy látszik, elvesztette a nagyúr kegyét, mert 1471-ben egy drinápolyi kolostorban frater Dávid név alatt elhagyatva halt meg. Tamás ellenben tovább folytatta az ellentállást, melynek azonban az egész félszigetre végzetes kimenetele lőn. Mert Mohamed alig hogy Demeter tartományát elfoglalta, Leontari ellen indult, mely a despota fővárosa volt s jól meg

vala erősítve. Az ostrom mindazonáltal rövid volt, s miután az ozmánok rohammal megvették a várost, a szerencsétlen lakosság nagyobb része irgalom nélkül lemészároltatott. Több mint 6000 halott borítá a vértől ázott földet.

Ezen kegyetlenség híre a legbátrabbak szívét is megtörte s a legtöbb város sietett önkénytes hódolás által megelőzni a fenyegető veszedelmet; s Mohamed most csakhamar urává lőn a Peloponnesusnak, mely ozmán tartománynya tétetvén, ozmán közigazgatási alakot nyert.

Maga Tamás despota is, elhagyatva kétségbeesett népétől s miután harczosainak jobb része elvérzett a csatamezőkön, lemondott a további küzdelemről s Corfu-ba menekült, hogy onnan áthajózzék Olaszországba. Menekülése alkalmával Navarinból magával vitte szent András apostol fejét, hogy azzal a szent atyát megajándékozza. S valóban a nagyszerű erekleve megnyitá Tamás számára a nyugati kereszténység fejének erszényét, melyből gazdag évdíjat nyert s melyet 1465-ben bekövetkezett haláláig élvezett. Így végződött a Paleologok uralma s a bíboros háznak tagjai szétszórva a világ minden tájaiban dicstellenül enyésznek el a történelemben.

Ugyancsak a Peloponnesus meghódításával egy időben szűnt meg az athéni herczegség is, mely a frank uralom legrégebbi maradványa volt Görögországban s mely egy fél század óta csak jelentéktelenségének köszönhetette fennmaradását, ámbár Athen herczegei II. Muradtól 30 ezer arany évi adóval vásárolták meg ezt is, mi bizonyára nem csekély ár. Az Akropolis, annyi dicső emlékek által megörökítve, 1460-ban janicsárokból álló őrséget fogadott be, mely ettől fogva majd 400 évig az ázsiai barbárság egyik legfontosabb támasza lőn délen.

Míg az ozmánok a Peloponnesusban harcoltak, Vencze, mely Görögország sorsa által legközelebből vala

érdekelve, az Aegei-tenger szigetein nemcsak hűbéreseit, hanem a rhodosi lovagokat is mindinkább előkészíté a háborúra. Naxos, Lemnos, Lesbos, Rhodos, Chios stb. részint velencei hűbérek voltak, részint azon keresztény lovagrend alatt állottak, mely egy időre az utóbbitól vette nevét, melyet a történelem folyamában többször kénytelen volt megváltoztatni. Ezen szigetekre az ozmánoknak nem kereskedelmi tekinteteből volt szükségük, hanem politikájuk parancsolta, hogy a tengereken uralkodó Velenczét nem csupán gyengítsék, hanem a mennyire lehetséges, kiszorítsák közvetlen szomszédságukból.

Mohamed 1462-ben 125 vitorlából álló hajórajt küldött Lesbos ellen, míg maga a sereg nagy részével a kis-ázsiai partokon folytatta útját s azon szoroson keresztül, mely ezen szigetet a szárazföldről elválasztja, nemsokára átkelt a szigetre. A város, mely jelentékeny erősségekkel és 20 ezer lélekből álló népességen kívül 5000 kipróbált olasz és spanyol vagy cataloniai zsoldoshaddal bírt, Miklós herczeg által — egyike azon apró zsarnokoknak, kik a még mindig virágzó görög szigetek fölött kényúri hatalmat gyakoroltak, — védelmeztetett; ki elején minden békés ajánlatát Mohamednek ép.oly büszkén mint eszélytelenül visszautasította. Az ostrom 27 napig tartott s a népes és vagyonos várost rommá változtatta, midőn végre a herczeg alkudozásokba bocsájtkozott, majd röviddel utóbb személyesen adta át fővárosának kulcsait és lakosait az elleniségnek. Jutalom fejében a szultántól évdíjt nyert, melyet Konstantinápolyban lett volna elköltendő, de nemsokára, midőn Mohamed győzedelmes hadjáratából visszatért, a nyugtalan és hűtlen s azért veszedelmes férfiút megfojtatta.

Az 1462. év végén, tehát nemcsak Attika és a Peloponnesus, hanem az Aegei-szigetek nagyobb része meghó-

dolt Mohamednek, ki immár elérkezettnek látta az időt Velence ellen fordítani győzedelmes fegyverét.

Míg Mohamed ezen nevezetes hadjáratához szükséges előkészüldésekkel volt elfoglalva, addig a nyugati keresztény világ, kivált II. Pius erélyes és fáradhatlan közreműködése folytán újból és ismételve védelmére kelt a keresztnek — hangzatos de üres ígéretekben. A keleti kérdés valamint napjainkban, már akkor uralkodott Európa valamennyi politikai kérdése fölött, pedig ezek száma kivált a mantuai zsinat óta nem volt csekély. A «res orientales» miként a keleti kérdés akkori diplomatai neve hangzott, mozgásban tartotta úgy Angliát, mint Spanyolországot, a Német birodalmat nem kevésbé mint Olaszországot, — s a jelenlegi érdekeltek közül — csupán Oroszország hiányzott azon gyülekezetből, mely a pápa elnöklete alatt a keleti keresztény népek védelméről és felszabadításáról tanácskozott, de a kikért erélyesen fegyvert ragadni egyik sem akart, mert a még máig megoldásra váró kérdés, mi történjék a keleti tartományokkal, ha csakugyan sikerülne az ozmánokat Európából kiűzni? négyszáz és annyi év előtt ép oly kényes természetű volt — mint ma.

II. Pius pápa, az egész mozgalom feje már 1459-ben egy általános zsinatot hirdetett Mantua városába s meghívta a keresztény államok koronás fejeit, kiváltképen VII. Károly francia és Mátyás magyar királyokat, valamint III. Frigyes császárt, nemkülönben Velenczét stb. — A zsinat megnyílt s habár a meghívott uralkodók nem jelentek meg személyesen, megbízottjaik által mégis kifejeztették nagy részvétüket a szent atya törekvései iránt, s mint ez már magától értetődik: segílyt és támogatást ígértek; — melyeket azonban utóbb csak azért sem teljesíthetének, mert seregeikre és pénzükre egymás közti viszálykodásaikban nagyobb szükségük volt.

A mantuai zsinat két irányban bír kiváló érdekekkel. Egyszer mert az itt tárgyalt keleti kérdés politikai természeténél fogva általános európai érdekűvé kezdte lenni, mely ellen nem csupán fegyverrel, hanem a diplomácia eszközeivel is lehetett harcolni; másodszor, mert a költségek előteremtése céljából egy megadóztatási rendszer lépett életbe, mely azóta gyakran és sok helyütt többé-kevésbé szerencsés eredménynyel alkalmaztatott. A pénzkérdést a gyakorlati egyházfő olyképen ajánlá megoldatni, miszerint egy általános jövedelmi adó kivetése által a papság tiszta jövedelmének tized, a világiak harminczad, végre a zsidók huszadrészének befizetésére köteleztetének, — egyelőre három évre. Ezen javaslat a gyülekezet által egyhangúlag elfogadtatott. — Érdekes jelenet fejlődött az érdemes gyülekezetben különösen, midőn Mátyás magyar király követei méltó elkeseredéssel keltek ki III. Frigyes császár ellen, ki éppen akkor fenyegeti Magyarországot, midőn ez az összes kereszténység ellensége ellen készül s ki jogtalan és méltánytalan igényeivel nagyobb kárt okozott már is az igaz hit hívóinak — mint az ozmánok, kik ellen éppen a liga alakult. A követek felszólalását a gyülekezet tudomásul vette s a császárnál közbenjárni ígérkezett.

A hosszas, de azért kivált egyes jeleneteiben felette érdekes zsinat, daczára II. Pius rendkívüli tevékenységének — eredménytelen maradt, mert a képviselt hatalmasságok egyike sem akarta magát a szövetségben a másikért vagy az összességért lekötöni; sőt maga a legjobban érdekelt Velence képviselői is visszahúzták magukat éppen azon pillanatban, midőn a segély és annak mennyiségének megszavazására került volna a sor. A zsinat tehát 1460. január havában minden gyakorlati eredmény nélkül feloszlott; s a reményeiben és várakozásaiban bizonyára

legjobban csatlakozott pápa Bessarion és Carvajal bibornokokat külön megbízatásokkal útnak indítá a különböző udvarokhoz; mely alkalommal úgy látszik, a német császársban helyezte legtöbb bizalmát. De ez, kinek tartományai a féktelen családi és pártviszályok által amúgy is eléggé ki voltak merülve s ki azonfelül hosszas háborúi által a magyar királyllyal épen nem volt oly helyzetben, hogy a kereszténység ügyének különös időt és áldozatokat szentelhetett volna, szép de üres ígéretekkel igyekezett a pápa küldöttjétől megszabadulni; s jellemző, — hogy a pápa közbenjárásának végre 1463-ban sikerült — nem ugyan a keresztes hadat megindítani, hanem III. Frigyeszt Mátyás királyllyal egy időre kibékíteni. A jelen körülmények között ép oly nehéz, mint üdvös munka.

Nemsokára a magyar király és a császár közti kiegyezkedés után a pápának még egy más terve is sikerült: Magyarország és Velence között szövetséget hozni létre, melynek hatásai nem csekély befolyással voltak a a következő idők eseményeire. S habár II. Pius törekvései egészben a keresztény népek és uralkodók közönye vagy tehetetlensége folytán nem vezettek célhoz, — az ép oly vallásos mint politikai tekintetben előrelátó egyházfő, — ki nemcsak kincstárát, hanem egész lelki erejét szentelte az általa méltóan képviselt ügynek, melynek szolgálatában vesztette el úgy szólván életét is, — mégis nagy mértékben megérdemli az utókor tiszteletét és rokonszenvét.

Mohamed, ki időközben befejezte készülődéseit, 1463-ban nyitá meg az ellenségeskedéseket Velence ellen; és pedig annak peloponnesusi birtokainak, különösen Koron és Modon megtámadása által. Velence, mely érezte, hogy ezen hadjárat kimenetelétől függ nemcsak politikai befolyása keleten, hanem hogy annak szerencsétlen kimenetele egyszersmind nem megvetendő anyagi károkkal sújtaná

a köztársaságot minden időkre, — semmit sem mulasztott el, hogy birtokait védelmi állapotba helyezze s mindenfelől zsoldoshadakat fogadott szolgálatába, hogy az ozmánok ellen támadólag is fölléphessen. Peloponnesusi töredékbirtokai daczára a kedvezőtlen időknél és a háborúk által okozott károknál, — még mindig 300 ezer aranyat jövedelmeztek évenként a köztársaságnál. A főparancsnokságot D'Este Berthold vette át, míg a tengeri hadat Loredano Luigi vezényelte.

Alig vette Velence híré, hogy Mohamed betörni szándékozik a köztársaság területébe, midőn meghagyta D'Este Bertholdnak és Loredanonak, hogy az ellenséget megelőzendők, siessenek azt saját birtokain felkeresni; s így ozmán területre tenni át a harc színhelyét. A gazdag Korinth, mely daczára számtalan feldúlásának, még mindig 30,000 lelket számlált s most az ozmán erő központját képezte, — lőn Velence által az első támadásra kiszemelve. A város szárazon és vízen egyszerre került ostrom alá, s hogy éjszak felől a szorost annál könnyebben megvédhessék, rövid idő alatt oly óriási mű fejezteték be, mely a történelemben ritkítja párját. Ez, egy 12 láb magas, hatalmas négyszögművekből, melyek azon helyütt, még az őskorból fenmaradtak, épült kőfal volt, közben 136 őrtoronnyal, mely egyik tengertől a másikig terjedt s az egész félszigetet elzárta a szárazföldtől. A rendkívüli munka 30,000 munkás segélyével harmincz nap alatt készült el.

Mohamed, ki Korinth ostromának éppen akkor vette híré, midőn seregével Drinápolyból délfelé megindulandó volt, Omár pasát gyorsan előre küldé Korinth felszabadítására; de minthogy 10,000 emberből álló seregével nem volt képes sem a hatalmas véd falon keresztül törni — sem a velenceieket nyílt ütközetben megtámadni, nemsokára Mahmud nagyvezír követte 80,000 emberrel. — Mahmud

csakhamar utat nyitott magának minden akadályok ellenére s az ostromlók nem kis meglepetésére egyszerre megjelent Korinth előtt.

A velenceziek ily gyors és erélyes támadásra nem voltak elkészülve s visszavonulásra határozták el magukat; de még mielőtt az ostrommal felhagynának, D'Este egy általános támadást intézett az ozmán táborra. Ezen vállalata azonban felette szerencsétlen véget ért, mert a leghevesebb küzdelem közepette maga is halálos sebet kapván, egész seregével gyors futásban keresett menekülést.

Korinth felszabadítása Mahmud pasa által eldöntötte a háború sorsát, — s habár a harez, kivált Velence szívósága és pénzereje által fentartva, kisebb szünetekkel még a következő években is tartott, — mégis kétségtelen volt, hogy a harezből végre is a félhold fog mint győztes kilépni.

Ezen elkeseredett s mindkét részről a legnagyobb erőfeszítések közt folytatott harez Negroponte elfoglalásával végződött, mely nemcsak egyike volt a leggazdagabb szigeteknek keleten, mely Velence birtokainak valódi gyöngyét képezte, hanem a mely fekvésénél és közelségénél fogva a szárazföldhez és az ozmán birtokokhoz, hadműveleti tekinteteből is nagy jelentőséggel bírt.

Mohamed, ki Negroponte ostromát személyesen vezette a szárazföldről, a régi Chalkis szomszédságában egy hidat veretett az itt csak keskeny tengersatornán; mi által úgy seregét, mint nehézkes ostromeszközeit könnyen és biztosan az ostromlott főváros falai alá szállíthatá. Mohamed tengeri hada mintegy 300 vitorlából állott, míg szárazföldi serege 120,000, némelyek szerint 200,000 harczost számlált. Ezen óriási erő ellenében a velenceziek csak 35 vitorlával és alig 4000 emberrel állottak szemben!

Azonban a védelem itt is számos fényes példáját mutatja fel a vitézségnek és rendkívüli bátorságnak, mely az ellenségnek nyomasztó erővel intézett rohamait mindannyiszor szerencsésen visszaverte. Az ostrom már 32 nap óta szakadatlanul folyt a nélkül, hogy az ozmánok közelébb lettek volna a célhoz, minek következtében Mohamed már fel akart hagyni minden további kísérlettel. Csak a nagyvezír ékesszólásának sikerült a szultánt még egy végső rohamra rávenni. Ennek eredménye végzetes lön úgy a szigetre, mint a velenceiekre, mert a már amúgy is erősen megrongált falak a legvitézebb ellentállás daczára az ozmánok kezébe kerültek s velök együtt csakhamar az egész város és sziget, melynek boldogtalan lakosai részint rabszolgaságba vitettek, részint miként az előkelő családokból való ifjak — a janicsárok közé soroltattak, míg egy töredéke kiköltözésre kényszerítettven — Konstantinápolyban telepítették meg.

Igy végződött a Velence és II. Mohamed közötti hosszas háború 1470-ben Negroponte elfoglalásával, mely azontúl egész a legújabb időkig ozmán tartomány volt, melyben a régi keresztény népesség utódai csak egy párányi korcs töredéket képeztek.

Mielőtt Mohamed viszonyáról szólanók, melyben az éjszaki hatalmasságokhoz, de különösen Magyarországhoz, mint Velence szövetségeséhez állott; szükséges egy kis pillantást vetni az ázsiai eseményekre.

Mióta Mohamed birodalmának egyensúlya európai tartományaiban volt, mi különösen Konstantinápoly elfoglalása óta mindig észrevehetőbb lön, azóta a kis-ázsiai részekben bizonyos pangás állott be, melyet a még mindig létező apróbb hűbéresei és hatalmasabb szomszédok saját hasznukra kívántak felhasználni. Mohamed, kinek figyelmét semmi sem kerülte ki, hatalmát ezen oldalról is újabb

kezességek által kívánta megszilárdítani. Azon államok, melyek mint szomszédok kiváló figyelmet igényeltek: a trapezunti császárság és a turkománok által megszállott Örményország voltak. A trapezunti császári székhelyben Comnen Dávid ült; a turkománok fejedelme Uzun-Haszán volt.

A közös érdekektől vezérelt fejedelmek nemcsak rokoni, hanem politikai szövetségben is állottak egymással a közös ellenség ellen. A trapezunti árnycsászárság, mely már a korábbi időkben nem jelentéktelen adóval volt kénytelen névleges függetlenségét az ozmánoktól megvásárolni, az idők folyamában sem emelkedett nagyobb jelentőségre; s ha Mohamed mégis megbuktatására határozta el magát, ennek egyik oka abban rejtett, hogy a szultán lassankint minden, még látszólagos függetlenséget is meg akart szüntetni birodalmában, melynek egységét ezentúl még a hűbéresek kiváltságai sem zavarják. Azonfelül tudomása volt a felől is, hogy a turkomán törzsek feje, Uzun-Haszán, ki az ozmánok keleti határtartományait gyakran meglátogatta sereglő és pusztító csapataival, védszövetségben állott Dávid császárral. E kettős ok elégséges volt arra, hogy a trapezunti császárság megszüntetését igazolja.

Az 1461. nyarán Mohamed szárazon és vizen ostrom alá vette Trapezuntot; Dávid császár családjával és kincseivel az erős fellegrvárba vonult vissza s úgy látszék elején, mintha a legvégső védelemre el volna szánva. De nem-sokára ezen elhatározásában, mely valószínűleg sohasem volt komoly, erősen megingattaték s a szultánnal szabad kivonulása miatt kezdett alkudozni. Mohamed nemcsak megigértte ezt, hanem még arra is kötelezte magát, hogy a császárnak a birodalom más részeiben megfelelő kárpótlást fog nyújtani átengedett országáért. De alighogy az egyezés megkötött s a fellegrvár a jani-csároktól megszállatott, midőn a szerencsétlen császár

családjával együtt hajókra hurczoltatott s az egyezés ellenére szoros őrizet alatt Konstantinápolyba vitetett. Később, valószínűleg mesterségesen készített vád alapján a hűtlen zsarnok parancsára Dávid császár hat fiával együtt Konstantinápolyban lefejeztetett, sőt annyira ment a kegyetlen kényúr gyűlölete a szerencsétlen Comnenok ellenében, hogy még holttetemeik eltemetését is megtiltotta.

Így végződött a trapezunti császárság, a legutolsó keresztény állam Ázsiában s vele a Comnen-ház.

De Mohamed nem elégedett meg Trapezunttal, melynek lakosai közül számosak Konstantinápoly megnépesítésére rendeltettek; hanem alig hogy ezen várost újból megerősítette és ozmán őrséggel látta el, — azonnal Örményországba tette át a további harcz színhelyét, hol Uzun-Haszán nem lévén képes a szultánnal megmérkőzhetni, egy elvesztett véres ütközet után sietett Mohamednek meghódolni, ki a megalázott fejedelemnek kemény feltételek mellett megbocsájtott s fensőségének elismerése mellett országában tovább is meghagyta. S minthogy ezután egész Kis-Ázsia elismerte a szultánt mint egyedüli urát, Mohamed győzedelmes ázsiai hadjáratából erősebben tért vissza, mint azt elhagyá.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Mátyás király törekvései és viszonya az ozmánokkal. — Sabác megvétele. — Mohamed szerencsétlen hadjáratai az Al-Dunán. — Kaffa ostroma és megvétele. — Krim meghódítása. — Velence újabb készülődései. — Háború Velenczével. — Albániai dolgok. — Skutari első ostroma. — Krója megvétele. — Skutari második ostroma. — Béke II. Mohamed és Velence közt. — Ezen béke hatása és következményei. — Mátyás király Bosniában. — Betörések Magyarországra és Erdélybe. — Mohamed terve Olaszországot illetőleg. — Az ozmánok Olaszországban. — Otranto ostroma és megvétele. — Az olasz hadjárat vége. — II. Mohamed rövid jellemzése és halála. — II. Mohamed érdemei.

Magyarország viszonya az ozmán birodalomhoz az 1463. évben III. Frigyes császárral kötött békeegyezmény folytán némi változást szenvedett, melynek következtében Mátyás elebb remélhette figyelmét és fegyverét újlag kelet felé fordíthatni. Velence, mely iránt Magyarország bizonyos kötelezettségeket vállalt magára azon pénzsegélyért, melyet a köztársaságtól az ozmán háborúk költségeinek fedezésére nyert, folyton sürgette Mátyást tervezett hadjáratát létesíteni. De ez nem volt könnyű feladat. A császár elleni háborúk és az ezekkel járó közterhek máris erős próbára tették a nemzet áldozatképességét, s habár Mátyás nem ismerte félre kötelezettségét ezen irányban sem, mindazonáltal késett a háború megújításával, mígnem erejét azon pontra emelte, a melyen több kilátás nyílt a kedvező eredményre. Hogy ezt elérje, rendkívüli eszközökhöz kelle nyúlania, melyek nem állottak ugyan mindig

összhangzásban a nemzet régi kiváltságaival, de a melyekre a szükség kényszere által szoríttatott. Így a tót-horvát-országi nemesség és földbirtokosság nemcsak kivétel nélkül tartozott hadiszolgálatokat tenni, hanem azonfelül jobbágyai közül — minden 20 egyén után — egy teljesen felkészült harczt állítani. Azonfelül egy általános hadiadó iratott ki, melyhez minden rendű és rangú alattvaló tartozott járulni.

II. Pál pápa, ki erélyét elődjétől, II. Piustól látszék örökölni, ezen készülődései közepette is folyton sürgette Mátyást, ki ez időszerint nemcsak egyik leghatalmasabb fejedelemként ünnepeltetik Európának, hanem a kiben a keresztény világ legtöbb bizalma és tisztelete összpontosult.

A császár, ki nem vonhatta ki magát az általános mozgalmából, szinte készülődött, de nem az ozmánok, hanem a francziák királya ellen, mi, tekintve Európa veszélyeztetett politikai helyzetét, ép oly nagy mértékben könnyelműség, mint eszélytelenség volt, melylyel az összes keresztény államok sorsát tette kockára.

Mátyás, ki minden mellétekintetek nélkül folytatta készülődéseit, nem törődött sem a regensburgi, sem a nürnbergi német birodalmi gyűlésekkel, melyek a keresztény világ tehetetlenségét és ziláltságát oly kirívóan tanúsították, s már a következő 1472. évben annyira fel vala készülve, hogy azonnal megkezdhetette volna a hadjáratot az ozmánok ellen, ha Csehország bonyolódott ügyei másfelé nem vonják vala figyelmét. Ezen bajok a következő két éven át elégségesen elfoglalták Mátyást, s csak az 1475. tél elején volt azon helyzetben, hogy fegyvereit az ozmánok ellen fordíthatá.

Mohamed, ki Negroponte elfoglalása óta, daczára a fegyverszünetnek, majdnem szakadatlan harcban volt Velenczével, nem téveszté szem elől Magyarországot sem,

melyre számítása szerint nem sokára rá kerülend a sor. S minthogy Nándorfehérvárt egyelőre még mindig nem bírhatta, Magyarország ellen intézendő támadásainak kulcsául a Száva melletti Sabáczt várát szemelte ki, melyet ily czélból új erősítésekkel és 5000 főből álló őrséggel látott el.

Alig hogy Mátyás a cseh ügyeket elintézte, sietett az ozmánokat Sabácznál, melynek fontossága nem volt ismeretlen előtte, felkeresni. Az 1475. év vége felé átkelven a Száván, mintegy 10 ezer emberrel azonnal ostrom alá vette Sabáczt. Az első rohamot az őrség vitézül visszaverte. Mátyás, hogy a vár erősségéről és fekvéséről biztos tudomást szerezzen magának, álöltözetben csak kevesedmagával egy csolnakban körülhajózta a várat, mi, tekintve az őrség éberségét, nem kis veszélylyel volt összekötve. Röviddel ezen kémlelete után Mátyás seregének fele részét jól fedett rejtekben hagyta vissza, maga pedig a másik felével látszólag felhagyván az ostrommal, visszavonúlt. Az ozmánok — kik azt hívék, hogy a magyarok csakugyan felhagytak az ostrommal, — gondtalan biztonságnak engedék át magukat, minek következménye lőn, hogy az elrejtőzött had a legközelebbi éjszakán majdnem akadálytalanul bejutott Sabáczba, hova egy adott jelre Mátyás is visszasietett. Az ekként meglepett őrség egy része rögtön felkonczoltatott, míg a másik fogságba vitetett.

Sabáczt elfoglalása után Mátyás a Száva és Duna mentében Szendrő váráig minden helyet és erősséget elfoglalt, magát az erős Szendrőt azonban ostromeszközök hiánya miatt nem támadhatta meg. Mindazonáltal közvetlen szomszédságában három kisebb erősséget rögtönözött, melyeket figyelő csapattal töltött meg, azután visszavont Magyarországra.

Az ozmánok Sabáczt elvesztését azzal boszúlták meg, hogy gyújtó és rabló csapataikat a Bánságba küldék; hon-

nan azonban nemsokára roppant veszteséggel kelle ismét kivonulniok. Szerencsésebbek voltak Horvátországban és Krajnában, melyeket minden irányban tűzzel-vassal pusztítottak s honnan nagyszámú foglyokat hurczoltak ki magukkal.

Mátyás, kinek újból meggyúlt baja a megférhetlen és gyűlölködő császárral, egyelőre nem sokat árthatott az ozmánoknak; de már 1476-ban ismét harcban találjuk. István, moldvaországi vajda, kinek al-dunai tartományát, Bessarabiát és a Duna-folyam torkolatát az ozmánok már korábban elfoglalták, segítette a székelyek által, az ellenséget egy véres és döntő ütközetben teljesen megverte, minek következtében az említett vidékek ismét visszakerültek magyar fensőség alá. Mohamed, ki ezen részen egyelőre nem volt képes hatalmának megzavart ellensúlyát helyreállítani, lemondott a további harczról és seregét visszavezette Bolgárországba.

Míg itt a félhold érzékeny vereséget szenvedett, addig a Feketetenger délnyugati partjain sokkal több szerencsével harczolt. Itt különösen a genuai kereskedelmi gyarmatok vagy telepítvények forogtak veszélyben, melyek a szomszéd tatár fejedelmektől, kik az ozmán hatalom növekedésében saját veszedelmöket látták, még némileg támogattak. De egyenetlenség és árulás csakhamar utat nyitottak itt is az ozmánoknak; s miután az olasz telepítvények rendre engedtek az erőszaknak és meghódoltak a félholdnak, Mohamed a genuiaiak főfészke, Kaffa ellen intézte támadását; mely hosszabb ostrom után, s minthogy kivált a gyarmatosok szűkkeblősége következtében minden további védelem hasztalannak bizonyult — megadta magát. A virágzó és gazdag telepítvény ezúttal teljesen elpusztult. Több mint 40,000 lakosa kénytelen volt lakhelyét Konstantinápolyba áttenni; hol idővel teljesen

elenyésztek a különböző nyelvű és származású telepítvényesek közt, míg az ifjúság részint a janicsárok közé osztaték, részint az ozmán nagyok háremjeit gazdagítá.

Kaffa megvétele után az ozmán uralom erős gyökereket kezdett verni a Krimben is, melynek tatár fejedelmei most egymásután hódoltak meg Mohamednek.

Az 1476. év ekképen szerencsésen végződött s Mohamed moldvaországi vereségét bőven ellensúlyozták azon győzelmek, melyeket a Feketetenger vidékén fekvő tartományok fölött tudott felmutatni; s melyek legfontosabb következménye volt: hogy az ozmánok ezentúl uraivá lettek ezen tengernek.

Velence, mely sohasem szünt meg készülődéseivel, Negroponte elvesztése után még lázasabb tevékenységet fejtett ki. A szerencsétlen tengernagy, Canale helyét, ki ama sziget elfoglalása alkalmával vétkes tétlenség vádja alá helyeztetvén, száműzetéssel büntettetett, most Mocenigo, egy kipróbált tengeri hős foglalta el. De a dolgok oly kedvezőtlenül állottak a köztársaság részére, a még meglévő szigetek lakossága annyira meg vala rémülve Negroponte sorsa által, hogy inkább óhajtott volna azonnal meghódolni Mohamednek, mintsem magát hasonló veszelemnek kitenni. Ilyen körülmények között a tapasztalt Mocenigo maga is békét ajánlott a nagytanácsnak, mely azt hosszas és meddő vita után csakugyan el is fogadta. Cocco és Capello nemesek voltak kiszemelve ezen nehéz feladat megoldására.

Mohamed a követeket Konstantinápolyban fogadta, melyet röviddel elébb új fővárosának nyilvánított; de küldetésük eredménye nem felelt meg Velence várakozásának. A büszke köztársaság még nem volt annyira kimerülve, hogy *minden áron* békét keresett volna. S minthogy a szultán ajánlatait elfogadhatatlanoknak találta, a követeket

visszahívta s így a békealkudozások egy időre megszakadtak.

A harc tovább folyt. A pápán kívül, elején Ferdinánd nápolyi király is csatlakozott Velencéhez; majd utóbb jobbnak látta szövetségéről lemondani s inkább a szultán barátságát keresni. Így a nyugati keresztény fejedelmek közül legelőször a pápai hűbéres nápolyi király volt az, ki a vallás és nemzetiségek legnagyobb ellenségével saját faja ellen szövetségre lépett. Később meg fogjuk látni, mily gyümölcsöket hozott ezen sajátságos frigy Olaszországra és különösen Nápolyra.

A tengeri harc most egy ideig kizárólagosan a görög szigettengeren folyt; Chios, Lemnos és más szigetek többé-kevésbé érezték ezen idők veszedelmét. De nagyobb és döntőbb ütközetre itt sem került a dolog, habár Moenigo később egész a kis-ázsiai partokig kiterjeszté hadműveleteit, s itt a gazdag és népes Smyrnát majdnem egészen elpusztította. Egy kísérlet, az ozmán tengeri erő főfészékét Gallipolist és kivált az ott felhalmozott hadieszközöket és készleteket megsemmisíteni, hasonlóképen megghiúsult, s habár a mesterségesen rakott tűz nem kis kárt okozott, az egész merénylet bátor intézője, egy velencei tengerész, maga is elvesztette életét.

Mohamed huzamosb ideig Kis-Ázsia bensejében lévén elfoglalva, nem fordíthatott a velencei háborúra nagyobb gondot. De alig hogy onnan Európába visszatért, egy fontos és messze kiható tervvel foglalkozott. Castriota halála óta Albánia keleti része az ozmánoktól tartatott megszállva, kik a tartomány néhány fontosabb erősségeit is hatalmukban tartották, míg annak egész nyugati, tenger felőli része Velence birtokában volt, mely kivált Skutarit nevezetes erősségekkel látta el. Mohamed tehát ezen fontos hely birtokában kívánta Velencét megtámadni, hogy egy-

résről biztosítsa magának Albánia birtokát, másrésről, hogy a görög vizekről leszorítsa a velenceieket, kik ott rendkívüli károkat okoztak a nélkül, hogy könnyű szerével megtámadhatók lettek volna.

De Skutari és Albánia partjainak birtoka még egy más okból is kiváló fontossággal birt Mohamedre nézve. Terve volt ugyanis, innen átesapni Olaszországba s kiváltképen a pápa tevékenységének egyszerre véget vetni, mely a keresztény államokat folytonosan izgatta az ozmán uralom ellen. Szerencséjére a nyugati népeknek, ezen merész tervet megakasztá a halál, mely Mohamedet éppen akkor ragadta ki az élők sorából, midőn veszedelmes tervét megvalósítani akarta.

Velence idejekorán értesült a szultán tervéről Albániát illetőleg s ottani erősségeit nemcsak gyorsan védelmi állapotba helyezte, hanem kivált Skutarit kipróbált őrséggel látta el. A parancsnokságot Loredano Antalra bízta, ki már többszörös példáját adta úgy személyes vitézségének, mint hadvezéri előrelátásának; s miután a védelem ekkép biztos kezekbe tétetett, Velence nyugodtan várta az ellenség támadását.

Mohamed egyikét legkitünőbb hadvezéreinek, Szuleimán pasát, egy bosniai hitehagyottat, bízta meg nyugati Albánia és kivált Skutari elfoglalásával, kinek e célra 80 ezer harczost, köztük 5000 janicsárt és roppant mennyiségű ostromeszközöket adott rendelkezésére. Szuleimán pasa május derekán érkezett Skutari alá, mely a hasonnevű tó délnyugati sarkában és a Bojana folyó mellett fekszik, mely utóbbi a tavat a tengerrel köti össze. Miután óriási ágyúit felállítá, — mi nem csekély időt és fáradságot vett igénybe — azonnal kezdetét vette az ostrom. A velencei hajók a Bojana sekély vize miatt nem voltak képesek az erősséget kellően támogatni s mintegy két órányi távol-

ban kénytelenítették vesztegelni. Időközben az ostrom rendkívüli hevességgel folyt s a falak már sok helyütt tátongó réseket kezdének mutatni, mi azonban a vitéz őrséget nem gátolta a védelmet fokozott elszántsággal folytatni. De a szükség napról napra kétségbeejtőbb lőn. A kutak a forró évszak befolyása alatt kiszáradtak vagy pedig az ozmánok által szétromboltattak. Az őrség és az erősségbe menekült lakosok ilyen körülmények között, gyötörve a szomjúság kínjaitól, az átadást követelték. A rendetlenség és zavar minden pillanatban növekedtek s egy felzúdult tömeg megtámadta Loredanot s tőle a vár átadását fenyegetések között követelte. A vitéz parancsnok most széttépvén köntösét, bátor mellét odanyujtá a lázadónak, mondván: ime vérem, oltsátok vele szomjaitokat, de ne követeljetez tőlem árulást.

E jelenet hatása rendkívüli volt, még a leggyávabbak is visszanyerték lelki bátorságukat s kitartást és hűséget esküvének derék parancsnokjuknak... Az ozmánok naponként megújuló támadásai roppant veszteséggel visszaverettek. Szuleimán pasa, az ingadozó falakra s a megfogyott őrségre mutatva, az erősség átadását kívánta, mire azon választ nyerte Loredanótól: hogy ő nem lévén ozmán rab-szolga, hanem keresztény nemes, ki kötelességét ismeri, a várat élve nem juttatja kezébe. Az ozmánok most egy végső általános rohamra készültek. Mindkét fél érezte a pillanat nagyságát s bámulatos vitézséget fejtett ki; azonban a szerencse a keresztényeknek kedvezett, kik óriási veszteséggel verték vissza az ellenséget épen azon pillanatban, midőn ez már a falak résein keresztül az erősségbe akart benyomúlni.

Ezen újabb kudarcz az ozmánokat teljesen megfosztotta bátorságuktól s midőn még azon hír kezdett terjedni, hogy egy velencei sereg közelg Skutari felszabadítására,

Szuleimán pasa azonnal parancsot adott a visszavonulásra, mely nagy rendetlenségben és még nagyobb áldozatokkal végre is hajtattott. Így szabadult meg Skutari derék parancsnokának kitartása és őrségének ritka vitézsége által az ozmánoktól.

Azonban az öröm, melyet Skutari felszabadulása okozott, nem tartott sokáig, mert Mohamed, Szuleimán pasa vereségének és visszavonulásának hírére, immár személyesen sietett Albániába, hogy annak meghódítását végrehajtsa. Egy kis ideig ugyan még visszatartották a görög szigeteken keletkezett bonyodalmak, de miután ezek is Velence kárával végződtek, a szultán 1478 elején csakugyan megindult Albániába.

Velence, mely az immár tizennégy év óta dúló háborút szerette volna befejezni és pedig annyiival inkább, minthogy a sok oldalról ígért segély mindekkoráig elmaradt, saját forrásai pedig kezdenek a rendkívüli terhek következtében lassankint kiapadni. Midőn tehát arról értesült, hogy Mohamed csakugyan megindult seregével, sietett Malipiero nemest a szultán elé küldeni azon izennettel, hogy a köztársaság kész vele alkudozásokba bocsátkozni, melyek végczélja egy tartós béke volna. A velencei követ Szofiában találkozott a szultánnal, de küldetésének semmi eredménye nem volt, minthogy a szultán mindent a hadjárat sikerétől tett függővé.

Mohamed akadálytalanul behatott Albániába s az egykor oly rettegett Castriota ősi fészke, Kroja előtt ütötte fel táborát. Kroja csak kis számú velencei őrséggel birt, mely nem lett volna képes a helyet megvédeni s azért a megfélemllett lakosság mindjárt az ozmánok közeledésének hírére, az átadást követelte. Mohamed, ki alig remélte, hogy ily könnyű szerével birtokába jut a híres várnak, már előre megígérte a prófétára és vallására, hogy a lakosság

és őrség sértetlenül és szabadon elhagyhatja Kroját; de mihelyt a helynek birtokába jutott, a védtelen lakosok nagyobb része hűtlenül lemészároltatott, a többi rabszolgaságba vitetett.

Azonban Mohamed tulajdonképeni célja Skutari volt, hová június elején egész, állítólag 300 ezer emberből álló seregével érkezett s a várost és erősséget minden oldalról bekerítette.

Skutari parancsnoka ezúttal Lezze nemes volt, ki 4000 edzett vitézzel védelmezte a várat. Óriási volt most is az ágyúk és egyéb ostromeszközök száma és minősége; ágyúk, melyek a helyszínén öntettek, 10, sőt 13 mázsás gránitgolyókat szórtak; még a röppentyűknek egy neme is jött ezen emlékezetes ostromnál használatba: rongyokból és foszlányokból készült gömbölyegek, melyek kén, viasz, olaj s más gyúlékony anyagokkal telítvék. — Azonban daczára a rendkívüli előkészületeknek, az ozmánoknak nem kedvezett a szerencse Skutari alatt; mert az általános, roppant erővel eszközölt roham is teljes visszaveretésükkel végződött.

Mohamed ezen ép oly váratlan, mint kedvezőtlen körülmények között még egy végső támadást akart intézni, s ha ez is sikertelen maradna, el volt határozva, a részére oly diestelen ostrommal felhagyni. Az ozmánok ezúttal is visszaverettek, s miután harezosainak egy harmada a hareztéren maradt, a szultán szeptember első napjaiban elrendelte az általános visszavonulást.

Így végződött Skutari második ostroma 1478-ban, mely tekintve a velenceiek részéről ezúttal is kifejtett csodával határos vitézséget, — minden idők hadműveléseiben ép oly érdekes mint tanulságos jelenséget képez.

Daczára ezen hadjárat szerencsés kimenetelének, Velence alig volt immár képes a védelmi harc folytatására,

s inkább, mint valaha, érezte a béke szükségét. Tizenöt évi szakadatlan háború nemcsak kimeríté kincstárát, hanem hatalmát és befolyását annyira megingatta, miszerint idegen segély nélkül képtelen volt minden további vállalatra. S minthogy segélyre sehonnan sem számíthatott, sietett a békét minél előbb megkötni, saját érdekét tartván mindek fölött szem előtt.

A körülmények most kedvezőbbek voltak, mint a hadjárat előtt s Velence sietett követét, Dario János nemest Konstantinápolyba küldeni, hol a békealkudozások csakhamar kedvező megoldást ígértek. Mohamed, ki Skutari alatt tapasztalt veresége óta maga sem idegenkedett többé a békétől, sietteté annak megkötését. Hosszabb alkudozások után végre 1479 január havában csakugyan létre is jött a béke Velence és Mohamed közt, melynek főbb pontjai a következőkből állottak: 1. Velence átadja a szultánnak Skutarit; elismeri annak tulajdonjogát Negroponte és Lemnos szigetekre, valamint a mainai hegyi vidéket illetőleg, honnan azonban a köztársaság két hó leforgása alatt szabadon elszállíthatja mindennemű hadieszközeit, őrségét stb. A szultán ellenben visszaadja a köztársaságnak mindazon helyeket, a Peloponnesusban, Albániában és Dalmátiában, melyeket a háború folyamában elfoglalt. A határok rendezésére mindkét fél biztosokat küld ki. 2. Velence tartozik két év alatt 100 ezer arany kárpótlást fizetni az ozmán birodalom területén birt s adóssággal terhelt timsóbányáért. 3. A köztársaság áruinak vámmentes ki- és behozataláért az ozmán birodalom minden kikötőjében évenként 10 ezer arany átalány fizetésére kötelezi magát. 4. A köztársaságnak jogában áll Konstantinápolyban egy meghatalmazott ügynököt tartani, kinek törvénykezése alá tartoznak az ozmán birodalom területén tartózkodó valamennyi alattvalói Velencének. 5. A békében befoglal-

tatnak mindkét fél szövetségesei s mindazok, kik Velence lobogóját használják.

A Velence és II. Mohamed közt kötött béke különösen két irányban bír jelentőséggel; először, hogy Velence ezen alkalommal teljesen mellőzte jellegét mint keresztény állam, s a megkötött békében a keleti keresztényekről általában említés sem történik. S midőn ekkép a köztársaság csupán saját érdekei által vezéreltetett a béke megkötésénél, szövetségeseire, vagy azokra, kik a háború viselésének költségeihez hozzájárultak, mint a pápa, semmi tekintettel sem viseltetett.

Ezen az első pillanatra önzőnek látszó politika azonban nemcsak helyes s a körülmények természetéből kifolyólag az egyetlen czélszerű volt, hanem tekintve az ozmán uralomnak már megszilárdult helyzetét az európai államrendszerben, mely minden érzelmi politikát kizárt, sokkal kíváncsiabbá tette a barátságot és szövetséget az ozmánokkal, mint az önmagukban meghasonlott s vallási türelmetlenség által nem kevésbé szétszakgatott, mint politikai gyámoltalanságban szenvedő többi európai keresztény államokkal. A signoria jól tudta, hogy ha keleten magát még továbbra is fentartani akarja, — s itt gyökerezett voltaképen hatalma és gazdagsága, — ez csak úgy lehetséges, ha az ozmánokkal békességben és barátságban él. Ezen egészséges politikának köszönhető Velence, hogy gazdagsága és tekintélye újból növekedének s hogy idejét azon sebek orvoslására használhatta fel, melyeket a tizenöt éves háború ejtett az állam legérzékenyebb részén, t. i. erszényén. A következő időszakban, melyben Velenczét mint az ozmánok barátját és szövetségését fogjuk látni, alkalmunk lesz meggyőződni arról is, mennyiben vált a köztársaságnak hasznára általában megváltozott politikája.

Minden, mit Velence ezen béke alkalmával elérni

bírt, keleti kereskedelmének megmentésében állott, melyet különösen előmozdítani ígért azon körülmény, hogy Konstantinápolyban megbízott ügynököt tarthatott, mi a város megvétele óta az első eset volt. Egy másik nem kevésbé fontos jelentősége is volt a nevezetes békének, mely az ozmánokra vonatkozik. Hódításaik immár Európában annyira kikerekítvék, hogy az Adriai és a Fekete tenger, nemkülönben a Görög tenger és a keleti Kárpátok között nem létezett többé idegen ország; s Albánia nyugati részének elfoglalása annál fontosabb volt, minthogy innen a közelség miatt az Ádria legkeskenyebb részén csakhamar Olaszországba csaphatának át, — mi Mohamednek mint látszik kedvencz tervei közé tartozott.

Míg e szerint Velenceze tartós békére tett szert, ennek megkötése mindazonáltal Európát rendkívüli izgatottságba hozta. Minden oldalról kárhozzaték a köztársaság eljárása, mely egyedül saját érdekeire gondolt s az összes kereszténységét mellőzte. Legnagyobb volt pedig az elégtelenség Rómában és Magyarországon; ott is, itt is hűtlenséggel vádolták a signoriát, mely elárulta a keresztények ügyét. Pedig a vád legalább részben alaptalan volt. Elhagyatva a keresztény hatalmaktól, Velenceze egyedül saját erejére volt utalva egy hosszú és költséges háborúban; s ha végre nagy áldozatokon, melyeket ismét csak egyedül hozott, kénytelen volt a békét megvásárolni — saját létének fenmaradásáról lévén szó, — nem lehetett tekintettel oly érdekek iránt, melyek nem csupán az övéi valának.

A felzúdult Európa még mindig nem akarta a világi érdekek politikáját megérteni, — mely lassankint háttérbe kezdé szorítani az érzelmeken alapuló vallási lelkesülést. Mátyás király, ki a velencezi békével legtöbbet veszített, nem is titkolta e fölötti felindulását, midőn a német birodalmi rendekhez segélyért küldött követei által értésére

adá a fejedelmeknek, hogy Magyarország már régebben és kedvezőbb feltételek mellett köthetett volna békét az ozmánokkal, ha a kereszténység érdekét nem emelte volna saját érdekei fölé. Mert Mohamed már három év óta zaklatja fényes ígéretekkel a béke megkötése végett. Egész Bosniát s még egyéb kedvezményeket helyezett Mátyásnak kilátásba, — kitől csak az ozmán sereg szabad átvonulását kívánta Magyarországon. De a király mindezen ajánlatokat visszautasítá azon reményben, hogy veszély idejében a keresztény fejedelmek által erélyesen fog támogattatni. Ime, most megérkezett az idő, ne hagyja Európa Magyarországot elvérezni segély és támasz nélkül az összes keresztény népek szolgálatában.

Még ugyanazon évben, midőn a sokat vitatott velencei béke létrejött, egy 30 ezer emberből álló ozmán had betört a majdnem egészen kiszáradt Száván keresztül Horvátországba. Mátyás sietett az ellenséget felkeresni, melyet nemcsak szerencsésen visszaszorított a Száván, hanem egész Jaicza alá üldözött; — itt azonban a zsákmány felosztásán czivakodó magyarok az időközben újból csoportosult ozmánok által váratlanul meglepetvén, érzékeny vereséget szenvedtek, melynek következtében siettek Bosniát odahagyni. Röviddel ezután egy 50 ezeret számláló sereg Erdélyre tört, s egész Gyulafehérvárig tüzzel vassal pusztította az országot. Báthory István erdélyi vajda Szászváros mellett az u. n. Kenyérmezőn megütközött az ellenséggel. A harc véres és heves volt s miután maga Báthory István halálos sebet kapott, már úgy látszék, mintha a szerencse az ozmánoknak kedvezett volna. Ekkor előront Kinizsi Pál temesi gróf s az ellenséget kettős tűz közé szorítván, soraiban oly pusztítást visz véghez, mely az ütközet kimenetelére döntő befolyással volt. Állítólag 30 ezer ozmán fődé a csatátért, melyen a győztes magyar had vitéz pa-

rancsnoka Kinizsi Pál azon emlékezetes toborzót járta volna, mely ha valóban megtörtént, a különben kitűnő férfiúnak barbárságáról tenne tanuságot.

Ezen győzelem Magyarországot és Erdélyt egy időre megszabadítá az ozmán betörésektől, kik most a védtelen Styriát és Krajnát szemelték ki diestelen hadjáratuk színhelyévé.

Mohamed, egyszer Albánia birtokában kedvencz tervének megvalósításához fogott; s minthogy az utóbbi időben viszonya a nápolyi királyhoz Ferdinándhoz, Mátyás király ipjához nemcsak meghidegült, hanem Ferdinándnak azon törekvése folytán, hogy magát egész Olaszország urává tegye, ellenséges színt ölte magára, — Olaszország megtámadására elég ürügy kínálkozott. Miután tehát a szultán magát Velence részéről teljesen biztosította, mely ezúttal az ozmánokkal szövetséggel is vádoltaték, még 1480. tavaszán parancsot adott Kedük Ahmed pasának 100 ezer emberrel és 70 vitorlával Olaszország déli partjain kikötni. Ahmed pasa július havában akadály nélkül partra szállítá seregét Apuliában s rövid ostrom után elfoglalta Otranto városát és erősségét, melynek lakosai szokás szerint lemészároltattak vagy rabszolgaságba vitettek. Otrantóból egész Brindisi, Lecce, Tarent alá vitték az ozmánok pusztító fegyvereiket, mignem a nápolyi király erélye és vitézsége további előnyomulásukban megakadályozá.

Időközben részint Ázsiában, részint az európai tartományokban nyugtalanságok törtek ki, melyek elnyomatása lehetetlenné tette, hogy Mohamed maga is az ígért segéllyel Olaszországba indulhatott volna; s minthogy a szultánnak nemsokára bekövetkezett halála a körülményeket lényegesen megváltoztatta, az ozmánok 1481 derekán ismét odahagyták Olaszországot a nélkül, hogy hatalmuk itt gyökeret tudott volna verni.

Egyidőben Olaszország megtámadásával Mohamed Rhodos ellen is kiküldé hajóit, de a lovagok oly vitézül védelmezték a szigetet, hogy annak ostromával csakhamar fel kelle hagyni. Az egyedüli tartós eredmény, melyet Mohamed uralkodásának utolsó éveiben felmutatni tudott: a jóniai szigetek meghódításában állott. Corfu, Zante és Theaki Mohamed hódításainak zárkövét képezik.

II. Mohamed uralkodásának utolsó éveiben nem volt szerencsés; támadásait a jóniai szigetek kivételével úgy Ázsiában mint Európában nem kísérte a megszokott siker, s ha ezen kedvezőtlen körülmények daczára új és messze kiható tervekkel foglalkozott, ez ép úgy szól megtörhetlen erélye, mint kiapadhatlan segélyforrásaiban rejlő feltétlen bizalma mellett. S valóban ha a halál a férfikor délebben levő uralkodónak határt nem szab, kétségtelen, hogy a világ még jobban megismerkedett volna ezen rendkívüli férfiúval, kit népe és a történetírás «hódító» névvel tisztelt meg.

Alig értesült seregének Rhodos előtti vereségéről, midőn megindult a Bosporus melletti Skutariból, hogy a keresztények ezen főfészket a görög szigetek közt személyesen vegye ostrom alá. Azonban kevés nappal megindulása után 1481 május 3-án váratlanul meglepte a halál Kis-Ázsiában Gebize közelében, miután alig élt 52 évet és teljes 30 évig uralkodott.

Mohamed, kinek emléke a hódító nevet méltán viseli, egyike volt azon uralkodóknak, kik rendkívüli tette rejükben találják fel mindazon kellékeket, melyekre a legkülönbözőbb és legválságosabb helyzetben szükségük van. Nem csoda, ha ezen férfias tulajdonsága mellett nagy összegével rendelkezett az önbizalomnak is. Minden vállalata, Konstantinápoly elfoglalásától egész a velencei békéig, mely végső nagy míveletét képezi tevékeny életének, az önbizalom félreismerhetlen jellegét viseli magán. De Mohamed nem volt

ezértalan pusztító, mint kivált némely német írók állítják, ki egységes terv és cél nélkül csupán zsákmány után vágódott. Hadjáratainak mindegyike azt bizonyítja, hogy hódítani és megtartani igyekezett s életének feladatát találta: birodalmának növekedésében. Magába zárkózott hideg zsarnok volt; de ki ennek daczára rabja vala érzékiségének úgy, hogy a pillanatnyi szenvedélyes fellobbanás alkalmával a legnagyobb kegyetlenségekre, sőt hűtlenségre és igazságtalanságra képes volt.

II. Mohamed valódi jellemének megbiralását különösen megnehezítik az egykorú írók, kiket gyűlölet, harag, de csak ritkán az igazság és méltányosság érzete vezérelt. Azonban annyi bizonyos, hogy kedélyének békésebb hangulatában nemcsak nem idegenkedett a széptől és nemes-től, hanem intézményei és művei, melyek részben reánk jutottak, ellenkezőleg arról tesznek tanuságot, hogy II. Mohamed ápolta és pártolta a tudományokat, melyek előtte nem voltak ismeretlenek; s hogy az ifjúság nevelésére és képzésére előtte egyik uralkodó sem tett annyit, mint a hódító. Iskoláit nemcsak gazdag jövedelemmel, hanem azonfelül mindazon szerekkel bőven ellátta, melyek az oktatást előmozdították: s óhajta volt, nemcsak hadjáratai, hanem a béke műveletei által is kiérdemelni magának népének becsülését és elismerését. Konstantinápolyt, egy ideig a világ fővárosát, kivált mióta birodalmának székhelyévé tévé, tizenkét mecsettel s ezekkel kapcsolatban ugyanannyi iskolával, továbbá kórházakkal és nyilvános fürdőkkel gazdagította. Azonfelül a régi és az új serail, nemkülönben a kikötő, a kereskedelmi csarnokok s a hajógyár, valamint számtalan más közhasznú épület Konstantinápolyban, még négyszáz év után is bőséges tanuságot tesznek II. Mohamed szultán közhasznú tevékenységéről. Ő adta meg európai birodalmának azon szilárdságot és hozzáférhetlen tekintélyt, mely

a következő nemzedékek alatt — az ozmán birodalmat fényének és hatalmának tetőpontjára emelték. — Végre mint törvényhozó és korszerű ujtó is első helyet foglal el az elsők között II. Mohamed. Tartományainak czélszerű közigazgatási alakot adott; hadseregét a tapasztalat kívánalma szerint szervezte a nélkül, hogy magáta kegyeletes, de elavúlt régi által korlátozni engedte volna. Alatta képezte ki magát a kémlelő repülő-előőrsi had, az akindesi, mely kivált a későbbi hadjáratokban nagy szolgálatokat tett az ozmánoknak. A mai cserkeszek ugyanazon szolgálatokat teszik a hadseregnek. . . . S míg az ellenséges keresztény Nyugat-Europát győzelmei által megrettenté, egyúttal mindig jobban meggyőzte az ozmán uralom létjogosultságáról, melynek tudata lassankint megváltoztatta az óvilág elfogúlt és rövidlátó politikáját is, minek következtében Európa államrendszerének egyik kiváló, sőt időnként legkiválóbb tekintélyét az ozmán birodalom képezte.

Ha az ozmán uralom történetét és fejlődését eddig figyelemmel kísértük, s ha kivált Mohamed hódításait a csatatéren és a békés alkudozások alkalmával valódi becslük szerint méltányoljuk, azt fogjuk találni, hogy ezen világ-történelmi jelentőséggel bíró nemzet II. Mohamed uralkodása alatt érte el fejlődésének magaslatát.

*
*
*

Az ozmán uralom történetében eddigelé a mivelődésnek — miként az első tekintetre talán látszani fog, — csak felette kevés tért szentelénk. De ha a mondottakat szigorúan számba vesszük, azt fogjuk találni, hogy az ozmánok terjeszkedésében és az általuk felhasznált eszközökben

máris elég anyaga lelhető fel azon sajátyszerű művelődésnek, mely az egész faj uralkodói szerepére ép oly tanulságos, mint érdekes világot vet. A következő fejezetek, melyek az ozmán faj diadalával Európa romlott társadalma felett fognak foglalkozni, még inkább bevezetnek bennünket azok sajátyszerű művelődési világába is, mely a semita és tatár faj szerencsés vegyületéből keletkezett.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Belzavarok II. Mohamed halála után. — II. Bajezid 1481-től 1512-ig. — A janicsárok lázadása. — Trónviszály II. Bajezid és Dzsem között. — A viszály kimenetele. — Dzsem Egyiptomban és Rhodos szigetén. — Dzsem viszontagságai és halála. — II. Bajezid tétlen és ingadozó jelleme. — Háború Magyarországgal és a szomszéd országokkal. — Az ozmánok Lengyelországban. — Háború Velenczével. — Béke Magyarországgal és Velenczével. — Az éjszaki fejedelmek szövetsége II. Bajezid ellen. — Polgárháború. — II. Bajezid bukása és halála. — I. Szelim 1512-től 1520-ig. Első tettei és tervei. — Hadjárat Perzsiába és Mesopotámiába. — Syria és Egyptom meghódítása. — Magyarország helyzete. — A pápa és Franciaország keleti politikája. — Új keresztes háború. — Első érintkezés a moszkvai nagyfejedelem és az ozmánok között. — I. Szelim jellemzése és halála.

Az ozmán birodalom II. Mohamed halála után azon válságos ponton állott, melyen már többször volt alkalmunk látni, midőn akár belviszályok, akár pedig kívülről jövő események által mély megrázkódtatásokon ment keresztül, s melyekből mindannyiszor csak szerencsés létképességénél és a többi Európa tehetetlenségénél fogva volt képes újból meg újból felegyenesedni.

Alig hűnyta be a hódító szultán szemeit, midőn annyi vérrel és erővel megvásárlott hatalma családjának, két oldalról támadtaték meg egyszerre, mi annál veszélyesebb volt, mert mindkét támadás a birodalom belsőjéből jött.

II. Mohamed két gyermeket hagyott maga után, Bajezidet és Dzsemet, kik közül az első és idősebb apja halálakor a távol Amasia, az alig 22 éves Dzsem pedig

Karaman kormányzásával volt megbízva. Az Ozmán-házban bevett azon szokás, hogy a szultánok halála mindaddig titokban tartassék, míg netán távollevő örököseik megérkeznek, ezúttal is érvényesítették. Mizzani nagyvezér, kinek a trón betöltésénél mellékezeljái is voltak, nagyravágyásának egy hajlékony eszközt keresett, melyet inkább az ifjú és tapasztalatlan Dzsemben, mint sokkal idősebb bátyjában vélt feltalálni. Midőn tehát titkon mindkettőt a szultán haláláról értesitené, egyúttal Dzsemnek oly intéseket adott, melyeket annak nem lehetett félreérteni. A heves indulatú ifjú sietett az alkalmat felhasználni, s minthogy amúgy is sokkal közelebb vala Konstantinápolyhoz, mint bátyja, azt megelőzendő, a nagyvezir segítségével biztosnak hitte tervének sikerét.

Azonban az események másként fejlődtek. Mohamed halálának híre nem maradhatott oly sokáig titokban, mint azt az érdekeltek óhajtották, s a janicsárok, kik előtt a nagyvezir amúgy sem volt kedvelt egyéniség s kik azonfelül tudták, hogy Mizzani pasa Dzsemet kívánja a trónra emelni, nagy zajjal a meghalt szultán idősb fiát, Bajezidet kiáltották ki a megürült trón örökösének. Hasztalan igyekezett Mizzani pasa a lázongó kedélyeket lecsillapítani; a janicsárok visszatérve a fővárosba, Bajezidet kívánták látni, ki azonban ezideig még nem érkezett meg; s miután erőszakosan betörték a szultáni palotába s ott II. Mohamed holttestemét megpillantották, szenvedélyes izgatottságuk nem ismert többé határt, s a nagyvezirt nyomban legyilkolták. A lázadás most gyorsan terjedett s mint egy vészes fergeteg vonúlt keresztül a fővároson. A felbőszült katonák megrohanták a keresztények és zsidók lakásait és raktárait, melyeket alaposan kifosztogattak; s már-már a vidékre készültek átvinni a forrongás veszedelmes tüzét a nélkül, hogy valami határozott politikai cél és értelem

által vezéreltettek volna, — midőn Bajezid megérkezésének híre gyorsan lelohasztá a lázadás hullámain.

II. Bajezid kormányzását gyengeséggel kezdé meg s ezáltal minden későbbi tetteire reányomta a tehetetlenség bélyegét. Mert a helyett hogy a fellázadt tömeget erélyes és szilárd elhatározása és, ha kell, böles mérséklete által igyekezett volna lefegyverezni, annak minden jogtalan követeléseit nemcsak megadta, hanem az elkövetett gyilkosságért és rablásért minden büntetést elengedett. Nem csoda, ha a már amúgy is nagyon elhatalmaskodott praetorianus had ezentúl politikai tényezőként fog jelentkezni az ozmánok történelmében, melylyel úgy a gyenge, mint erős uralkodóknak egyaránt számolni kellend.

Miután Bajezid ekként trónját elfoglalta, figyelmét Kis-Ázsiára kellett fordítania, hol öcsese Dzsem a nagyvezir halála után is érvényesíteni kívánta trónkövetelését, melynek azonban törvényes alapot adni legbensőbb híveinek sem sikerült. A régi elégületlen elemekből Dzsem csakhamar alkotott magának egy kis sereget, melylyel egész Brussa alá nyomúlt s miután a Bajezid által ellene küldött 2000 főből álló csapatot megverte, ünnepélyesen bevonult a szultánok régi fővárosába. Innen bátyjának azon ajánlatot tette, hogy egyezzek a birodalom felosztásába s engedné át neki az ázsiai tartományokat, míg ő (Dzsem) sohasem fogja őt ~~h~~áborgatni az európaiak birtoklásában.

A gyenge és erélytelen Bajezid tanácsosaitól, de kivált Izsák pasától, az új nagyvezirtől támogatattva, ezúttal elég erős volt öcsésének ajánlatát a leghatározottabban visszautasítani, míg másrésről parancsot adott egy erős had gyülekezésére, melylyel nemsokára átment Ázsiába s a jeniszeri síkságon megütközött versenytársával. A szerencse most nem kedvezett Dzsemnek, kinek serege bátyjának

túlnyomó ereje által teljesen szétszórátott, minek következtében maga az ifjú elébb Kóniába, majd Egyiptomba menekült, hol a mamelukok által nagy kitüntetésekkel fogadtatott.

Bajezid, ki a viszálynak szeretett volna véget vetni, a jenisheri csatatérről azon ajánlatot tévé öcsésének: hogy vonúlna vissza a nyilvános élettől s költené el a szultántól neki felajánlott gazdag évpénzt békességben Jeruzsálemben. De az ifjú még nem volt annyira megalázva, hogy ezen ajánlatot elfogadhatónak tartotta volna, s még most is az ázsiai tartományoknak legalább egy részét követelte. S miután Bajezid ebbe bele nem egyezett, a testvérháború tovább folyt. Dzsem szövetkezvén most az előzőtt karamani fejedelemmel Kazim béggel s az egyiptomi mamelukokkal, még egyszer megkísérté szerencsáját a csatatéren. Azonban most sem volt szerencsésebb s miután serege a kilikiai hegyekben véres vereséget szenvedett, másodszor is menekülni volt kénytelen. Most a rhodosi lovagok vendégszeretetéhez fordúlt, kik könnyen megmagyarázható önérdékből szívesen fogadták az ifjú ozmán herceget, kit eszközül reméltek felhasználni a szultán ellen követendő politikájukban. S valóban, a szerencsétlen ifjú, kinek élet-története azon pillanattól fogva, midőn a keresztények védelme alá helyezkedék, nem volt egyéb fényes rabságnál és viszontagságoknál, s kinek személye és sorsa körül egy sajátságos nymbus keletkezett, későn látta be veszélyes tévedését s a lovagokba helyezett bizalma nemsokára a legmélyebb gyűlöletté vált.

D'Aubusson Péter, a lovagrend nagymestere, röviddel Dzsem megérkezése után Rhodos szigetén, egy követséget küldött Konstantinápolyba, mely tekintettel azon körülményre, hogy a szultán versenytársa a lovagok védelme alatt állott, minél kedvezőbb békét volt kieszközlendő, mert a

háború a lovagok és az ozmánok között II. Mohamed halála után sem szűnt meg. Bajezid, ki minden áron békében akarta élvezni hatalmának nem uralkodói gyönyöreit, a követeket jól fogadta s a rendnek szabad kereskedelmet, menhelyi jogot ozmán területen és birtokainak sérthetlenségét biztosította, valamint a rend védelmében álló Dzsem eltartási költségeinek czímén évenként 45 ezer arany fizetésére kötelezte magát, azon feltétellel mindazonáltal, hogy a lovagok öcsesét szoros őrizet alatt tartandják s annak eltávozását semmi esetre sem engedik meg. Egyévi eltartási költség ezen alkalommal azonnal le is fizettetett.

De a zsákmányukra féltékeny lovagok úgy vélekedtek, hogy Rhodos nagyon közel fekszik az ozmán birtokokhoz s hogy az inger hathatós eszközzé válhatnék Dzsem előtt, s ez okból biztosabb lesz, ha az ifjút Franciaországba bellebbezik, a rendnek valamely jószágára. VIII. Károly francia király, ki hasonlóképen sokat remélt keleti politikája érdekében a magas fogolytól, mindenképen igyekezett a lovagokat ezen elhatározásukban megerősíteni; remélvén, hogy ezen úton elébb fogsikerülnie II. Mohamed fiát hatalmába keríteni. Mátyás magyar király és VIII. Ince pápa nem kevésbé vágytak a fogoly birtoka után, s az utóbbi ez érdemben kivált kedvező ajánlatokat tett d'Aubusson Péternek. E szerint négy hatalmasság égett a vágytól a szultán öcsesét fogolyként birhatni, de egyik sem állott a keresztény szeretet befolyása alatt s törekvéseiknek ép oly önző mint kegyetlen czéljai voltak.

A rhodosi lovagok az említett indokból már 1483-ban Franciaországba szállították Dzsemet s húzamosb ideig Nizzában őrizték, majd utóbb különböző ürügyek alatt Savoyán keresztül La Puy-be, később pedig egyik várból a másikba hurczolták, mely alkalommal a szerencsétlen ifjútól elszakasztották még azon kevés hű kísérőit is, kik

vele hazájukból menekültek s szerencsétlenségében osztozkodának. — VIII. Incze pápa, ki Mátyás király sürgetéseire egy újabb keresztes hadjárat létesítésével foglalkozott, a francia udvarhoz és a rhodosi nagymesterhez fordult oly czélból, miszerint Dzsem a pápa őrizetére bizassék. Ez érdemben többek között így ír a bourboni herceghez, kit befolyásának felhasználására kért fel ez ügyben: «Lelked üdvösségének és az összes kereszténység érdekében felkérünk oda hatni, hogy a szultán öcsce ne kerüljön más kezekbe, mint a miénkbe. Mert ha egyszer hatalmunkban van, könnyű szerével fogunk utat-módot találni, őt eszközül felhasználni vallásunk és az isten dicsőségére követendő dolgokban.» — De a lovagok nem oly könnyen váltak meg a fogolytól s csak három évvel később, 1488-ban sikerült a pápának nagy szabadalmak és jogok árában, melyeket a rend számára engedményezett, Dzsemet hatalmába ejteni.

A szerencsétlen ifjú nagy kitüntetésekkel fogadtatott Rómában a pápa és a bibornokok részéről, kik a fogoly mellé tiszteletörség czímén 100 fegyverest rendeltek, s kinek lakhelyül a megerősített Angyalvárat jelölték ki, ezen, nevét szomorú emlékei által érdemetlenül viselő Bastillet. A pápa minden törekvése egy keresztes háború létesítésére volt irányozva, de hasztalan volt minden fáradalma, mert sem Franciaország, sem a német birodalom nem mutattak legkisebb hajlandóságot tervének előmozdítására, s miután 1490 tavaszán Mátyás király is meghalálozott, vele VIII. Incze utolsó reménye is sirba szállt.

Miközben a pápa kedvencz tervének megvalósításán fáradozott, II. Bajezid szultán követei által több ízben felkerestették, kik uruk nevében fényes ajándékokat nyújtottak át a keresztény világ látható fejének, s kit a leghízelgőbb módon igyekeztek a szultán számára megnyerni. Egyike ezen követségeknek 120 ezer aranyat hozott a pápai kincstár

számára, mint a fogoly Dzsem három évi eltartási költségeinek előlegét. Egy másik pedig épen védszövetséget ajánlott a pápának minden ellenségei ellen. Majd az egyiptomi szultán 400 ezer arany készpénzt ígért a pápának, egyéb kedvezményeikről nem is szólva, ha ez Dzsemet Egyiptomba küldené. Így folytak az ígéretek, alkudozások és ajándékok egész 1492-ig, midőn VIII. Incze halála után a spanyol származású hirhedett emlékü Borgia Rodrigo mint VI. Sándor elfoglalta Szent Péter székét. A szegény Dzsem sorsa most gyorsan még szomorúbb fordulatot vőn.

VI. Sándor pápa, kinek kicsapongásaiban sok pénzre volt szüksége, a fogoly herceget árúnak tekintette, melyet a legtöbbet ígérőnek kívánt átengedni. Ily célból titkos megbízatásokkal Bucciardo Györgyöt Konstantinápolyba küldé, ki rendkívüli túlzásai által igyekezett a szultánt Dzsem veszélyességéről meggyőzni, s kivel elhitetnie sikerült, hogy VIII. Károly francia király terve: Dzsemet erőszakkal elvinni Rómából s miután őt a keresztény hadak élére állitaná, az ozmán birodalmat meghódítani.

A szultán, kit az európai körülményekkel való ismeretlensége még félénkebbé tett, kegyesen fogadta a pápa bizalmas küldöttjét, s a következő levél, melyet 1494 szeptember 15-én VI. Sándor pápához intézett, eléggé mutatja, mily természetűek valának a szent atya bizalmas izenetei. Ebben II. Bajezid többek között így szól: «Fenséged követével tanácskozáván, mindketten azon gondolatra jöttünk, hogy fenséged nyugalma és becsületére ép úgy, mint saját megnyugvásomra kívánatos volna, miszerint öcsémet — ki amúgy is alá van vetve a halandóságnak — kivégeztetné. Nekem ez felette kellemes volna; s ha — miként fenséged bölcsességétől nem is várható másként — kívánságomat teljesíteni hajlandó, úgy sietni fog öcsémet Dzsemet mielőbb, belátása szerinti eszközök segédelmével ezen

sanyarú élet fáradalmaitól megszabadítani s lelkét egy oly világba átültetni, melyben jobban élvezheti a békét, mint idelenn. Azon esetre, ha fenséged kívánságomat teljesíteni fogja, kötelezem magamat bárhol fenséged számára 300 ezer aranyat letéteményezni, melyet azonnal felvehet, mihelyt öcsém megszabadúlt az élet terhétől. Fordítsa fenséged ezen összeget egy, fiai számára szerzendő jószág megvételére. Azonfelül ígérem, hogy egész életemen át hí barátja és szövetségese fogok maradni.» A szultán a levél végén ünnepélyes esküt mond a Koránra, hogy mindazt, mire magát ezen levélben kötelezte, híven meg fogja tartani.

Dzsem sorsa ezen levél után nem lehetett többé kétséges; s habár VI. Sándor nem sokáig élvezte az érdemtelenül bitorlott egyházi uralmat, mert VIII. Károly francia király egész hatalmával betört az egyház területébe, s miután a legnevezetesebb városokat egymásután elfoglalta, 1494 deczember 31-én fáklyavilágnál tartá ünnepélyes bevonulását Rómába, — mindazonáltal gondoskodott róla, hogy a szerencsétlen herczeg birtokának ne örüljön ezen túl senki. A pápa a francziák elől menekülvén, magával vitte Dzsemet is, s csak midőn utóbb egy megalázó békére kénytelenítették, adta át II. Mohamed fiát a francziáknak, betegen és megtörve. Így érkezett Dzsem 1495 február vége felé Nápolyba, VIII. Károly által kimélettél és kitüntetésekkel fogadva. De a Borgiák titkon, de biztosan működő mérge már annyira megrongálta egész testi szervezetét, hogy kevés napokkal megérkezése után csakugyan az örök békével cserélte fel izgalmas földi pályáját. Holtteste utóbb átadatván Bajezid megbizottjainak, a szultán által Brussában ünnepélyesen eltakarítottatt.

Dzsem vagy Zizim, miként a nyugati írók nevezik, a keleti királyfi, mint a francia regékben mai napig él, s

kinek szerelmét Sassenage Heléne várkisasszonyhoz tartósan megőrizte a regényes költészet, nem bírt apjának rendkívüli, kitartó és hideg jellemével; jobban szerette a költészetet, melyet maga is gyakorolt és a magányt, s valószínűleg az egyetlen keleti költő, ki Dél-Franciaország és különösen Nizza szépségeit versekben magasztalta. Nagy érzéki hajlamai nem valának képesek akaratának gyengeségét ellensúlyozni. Kétségtelen, hogy a világ érdekltségét nem jellemének nagyobb tulajdonságai, hanem kalandos sorsa és szomorú vége voltak képesek felébreszteni; mert nyílt titok volt, hogy halálát VI. Sándor pápának biztosan ható mérge idézte elő, melyet az ifjunak még az Angyalvárban nyújtott.

Mi sem jellemzi Bajezid gyengeségét és képtelenségét az uralkodásra jobban, mint azon tizenötévi kormányzása, mely alatt Dzsem életben volt s mindig fenyegető rémképen lebegett bátyja lelke előtt. Bajezid nem szerette a zajt és erőszakot, szívesebben társalgott tudósokkal és költőkkel mint hadvezéreivel, s ha a körülmények mégis néha komolyabb elhatározásokra birták, akaratában nem volt szilárd.

Egy birodalom, melynek uralma a hódításon alapúlt s mely még mindig nem érte el természetes határait, s nem volt túl fejlődésének végső stádiumán, — nem lehetett boldog egy uralkodó alatt, ki házának és nemzetének hagyományos eszméjével: a háborúval megbarátkozni nem tudott. Megállapott viszonyoknak örvendő államok élén II. Bajezid talán egyike lett volna a jelesebb uralkodóknak; míg II. Mohamed örökségében tarthatlan tekintély volt, melyet az első komolyabb kül vagy belzavar leseperhetett a hatalom polczáról.

Uralkodásának kezdetében békét keresett mindazokkal, kik apjával háborúban voltak. Az adófizető tartomá-

nyoknak leszállította az elébbi szultánok által megállapított évi adóját; s míg így a szultán békében kívánta élvezni elődeinek vérrel szerzett hódításait, addig a tevékenységhez és rabláshoz szokott hadsereg mindig hangosabban kezdett kikelni Bajezid szenvedőleges kormányzása ellen. Elgondolható, hogy az erélytelen uralkodó alatt a határtartományok parancsnokai nem idegenkedtek saját felelősségre portyázó és rabló háborút folytatni a szomszéd országokkal, mely harcok nem ritkán valódi hadjáratok következményeivel látszottak bírni. A leginkább fenyegetett és legtöbbet szenvedett szomszédok most is a magyarok voltak. Magyarország, Horvát és Tótország nem egyszer látták az ellenséget pusztító fergetegként átvonulni határaikon, mit Mátyás legjobb akaratával sem volt képes mindig megakadályozni; miután nemcsak kívülről semmi támogatásban nem részesült, hanem a királylyal egyenetlenkedő magyar nemesség nem tette meg mindenkor kötelességét.

Sajátságos, hogy Európa, mely sokáig ördögi rémeknek tekintette az ozmán szultánokat, — most egyszerre minden indokolás nélkül azon téves felfogásnak adott helyet, hogy a rettegett birodalom immár nemsokára önmagába összeroskad és megsemmisül. Ezen hibás véleményre kétségtelenül első sorban Bajezid tétlensége szolgáltatott alkalmat. Azonban mint mindig, úgy most is a félelemből való gyors átmenet a képzelt biztonság révébe, nem maradhatott befolyás nélkül a jövő események fejlődésére sem. IV. Sixtus pápa, ki Otranto elfoglalása után az ozmánok által, már Franciaországba készült áttenni Szent Péter székét, most, midőn a veszedelem megszűnt, határozottan megjósolta az ozmánok legközelebbi bukását. A pápa nézetét, mely bizonyára a legkényelmesebb volt, osztották a többi európai udvarok is Mátyás kivételével, ki a pápá-

hoz és bibornokaihoz intézett leveleiben inti a szent atyát, vérmes reményeivel az ozmánok elpusztulását illetőleg felhagyni, mert ő, (Mátyás) mint az ozmánok közvetlen szomszédja sehol sem tapasztalja azok visszamenését vagy sülyedését, mint azt Európában oly hangosan kürtölik; ellenkezőleg határainak ép oly veszélyes szomszédjai mint annak előtte. A későbbi események elegendően igazolják Mátyás előrelátását és helyes ítéletét.

Mátyás még ugyanazon év végén, melyben II. Mohamed meghalálozott, Kinizsi Pált, az ősz bajnokot az Al-Dunára rendelé 32 ezer emberrel. Azonban a hadjárat kezdete nem volt szerencsés. Az előhad Tököly Miklós vezérlete alatt megtámadtatván az ozmánoktól nehéz vereséget szenvedett, melyben Tököly is elvesztette életét. Kinizsi átkelvé a Dunán, egész Krusováczig tüzzel vassal pusztította az országot s gazdag zsákmánnyal tért vissza Temesvárra. Ezen alkalommal 50 ezer szerb, ki az ozmánok ígáját többé elviselni nem bírta, önként követte Kinizsit. A jövevények a Bánságban telepítették meg s ettől fogva osztozkodának a vendégszerető Magyarország jó vagy rossz sorsában.

Röviddel utóbb Bajezid környezetétől rábeszélve, maga állott élére egy Philippopolis mellett gyülekezett hadseregnek, melyet Magyarország ellen lett volna vezetendő; de alig jutott el Szofiáig, midőn békés hajlamai erőt vőnek harezvágya fölött, s háború helyett őt, majd utóbb még három évi békét ajánlott Mátyásnak, még pedig kilátással az örökbékére. Mátyás, ki más felé is eléggé el volt foglalva, nem utasította vissza a mindenestre meglepő ajánlatot, s ettől fogva Magyarország egy ideig, kisebb határpusztításokat leszámítva, nem háborgattatott az ozmánoktól.

Hogy azonban a felkészült sereg, mely amúgy is elégtelen volt a dolgok menetével — ne menjen szét min-

den eredmény nélkül, Bajezid két részre osztá, s az egyiket Friaul, Krajna és Styria pusztítására rendelé, míg maga a másikkal benyomúlt Moldvaországba, s támogatvatván a krimi tatárok által, elfoglalta Kilia és Akjerman erősségeket, melyek a Duna és Dnjeszter torkolatait és a Fekete-tenger éjszaki partjait az ozmánok kezébe adták.

De már röviddel Mátyás halála után újból megindultak az ellenségeskedések. Bajezid tanácsosai megérkezettnek látták az időt a támadást Magyarország de különösen annak keleti védbástyája, Nándorfehérvár ellen ismét megindítani, mire azért is alkalmasnak látszék az idő, mint-hogy a magyarok a nagy király halála után beállott trónviszály által önmagukkal sem tudtak tisztába jönni, s pártokra szakadva nagyobb ellentállásra alig látszottak képeseknek. Azonban részint hadvezéreik tehetetlensége, részint Kinizsi vitézsége az ozmánok megerősödését Magyarországon ezen alkalommal is meghiusították, s betörésük most sem volt más rablókalandozásoknál, melyekben a nép felette sokat szenvedett, de a melyeknek politikai következménye nem volt. Erdélyben ép úgy mint Horvátországban többízben véres vereséget szenvedett a félhold, s a keresztény vitézségnek legünnepeltebb hőse ezen időszakban Kinizsi Pál volt. Négy é vipusztító harcz után végre Bajezid a VI. Sándor pápának ajánlott általános fegyverbéke következtében Magyarországgal is megkötetett a béke, melyre az annyira kimerült országnak inkább mint valaha szüksége volt.

Az ozmánok most Lengyelország ellen fordították fegyverüket, mely eddigelé fekvésénél fogva érintetlenül maradt általuk. Okot szolgáltatott erre Albert János lengyel királynak beavatkozása Moldvaország ügyeibe. Karabogdán István vajda, ki a lengyel király pártfogásától úgy látszik jobban irtózott mint a szultánétól, az utóbbihoz fordult segélyért, midőn János-Albert azon ürügy alatt —

hogy az ozmánokat ki akarja űzni a Duna torkolatából — seregével benyomult Moldvaországba. Bajezid, ki Moldvát hűbéres tartományai közé számítá, ezen kihívást nem hagyhatta megfenyítés nélkül, s miután hadait Bogdan vajda seregével és egy oláh segélycsapattal erősítette, Malkocs fiát Bali béget Lengyelországba küldé. A megrémült lakosság túl a Dnjeszteren ellenállás nélkül nézte az ország pusztulását; a király, bátorság vagy a kellő erő hiányában nem állotta útjokat a fosztogató rablóknak, úgy hogy azok 100 ezernél több rabszolgát hurczoltak ki az országból, a többi roppant zsákmányról nem is szólva. Jaroslaw, Sambor s számtalan helyek és városok majdnem összes lakosságuktól fosztattak meg. Egy másik állítólag 80 ezer emberrel történt becsapás Lengyelországba ugyancsak Balibég vezetése alatt nem végződött ily kedvezően. A zordon és szokatlan tél az ellenséges ország közepén lepvén meg az ozmánokat, soraikban rémülettel határos zavart idézett elő. Visszavonulásuk a Duna felé óriási gyászmenethez hasonlított s az éhség, hidegség és egyéb sanyarúság ezrével terítette az ellenséget a megfagyott, magas hóval födött vendégtelen földre. Alig érte el a kiindult seregnek egy kis harmadrésze a Duna jobb partját, s állítólag már a Duna közelében egy éjjen át 10 ezeren vesztették el életüket éhség és a hideg következtében. Az ozmánok eddigelé még egy ütközetben sem vesztettek oly sok embert s egy győzelmük sem került annyi áldozatokba, — mint ezen szerencsétlen lengyel hadjárat, mely sokban hasonlít a francziák 1812-iki szerencsétlen visszavonulásához Oroszországból.

Lengyelország megtámadásának legelső következménye lőn, hogy Magyarország királya Ulászló, ki a lengyel János Albertnek fivére volt, békeszegéssel vádolta a szultánt s követte Czobor Imre által elégtételt kívánt Bajezid-

tól, ellenkező esetben seregeinek benyomulásával ozmán területre fenyegette. Sajátságos, hogy Ulászló ép oly kevéssé lett volna képes határozott izenetét végrehajtani, mint Bajezid önelhatározásából azt megakadályozni. A két gyenge uralkodó tehát egymást ugyanazon rémekkel fenyegette, melyeknek felidézésétől legjobban rettegtek. A kölcsönös követségeknek és alkudozásoknak a velencei bonyodalmak vetettek véget, melyek a XV. század kimenetelén sokkal komolyabban fenyegették a birodalmat, hogysem az erélytelen Bajezid figyelmét is kikerülhették volna.

Velence az utolsó (1479) béke óta látszólag részvét nélkül nézte az eseményeket, melyekbe beavatkozni azonban még nem tartá időszerűnek. A signoria azonban nem vette le szemét Görögországról és a keleti szigetekről s csak a pillanatra várt, hogy fellépésével a gyenge konstantinápolyi kormányt meglepje. A pápa már 1500-ban szövetségre lépett Velenczével, melynek sikerült Ulászlót is megnyerni, habár a magyar rendek ezen szövetségnek valamilyen általában Velenczének legkevésbé sem voltak barátai. Alig tíz évvel a II. Mohameddel kötött béke után 1489-ben Velence birtokába vette Cyprus szigetét, mely a kereszties háborúk ideje óta részint keresztény uralkodók, részint az egyiptomi szultánok uralma alatt állott, s ujabbán a velencei Cornaro Katalin által a köztársaság birtokába jutott, valamint fenhatóságát Naxos szigete fölött a Crispo család hozzájárulásával majdnem korlátlan uralommá változtatta. Így hatalmát keleten mindig jobban kiterjesztvén, az ozmán befolyást szűkebb korlátok közé igyekezett szorítani.

Azonban Bajezid környezete éber figyelemmel kísérte a köztársaság lépéseit, s mihelyt arról győződött meg, hogy a signoria titokban háborúra készül, részéről sem mulasztott el semmit sem, mi szükséges volt, hogy a jövő esemé-

nyekkel szembe szállhasson. Velence megbízott követe a portánál Gritti Endre, a későbbi doge volt, ki mindenről híven értesítette a signoriát, mi Konstantinápolyban történt. Mindazonáltal az ozmán politikusok ezuttal felülmúlták ravaszság tekintetében Velenczét, mi mindenesetre figyelemreméltó körülmény, s míg hadikészülődéseiket nagy mérvben folytatták, — sikerült elhitetniök Grittivel, hogy ezek nem a köztársaság, hanem Rhodos ellen vannak intézve. De mihelyt készülődéseit befejezte, a nagyvezir parancsot adott valamennyi Konstantinápolyban tartózkodó velencei bebörtönöztetésére. Ezek között volt maga Gritti is.

Ezen gyáva és hűtlen lépése volt a konstantinápolyi kormánynak hadizenete, mely Velenczének elég érthetően szólt, hogy elébbi tévedéséből kijózanodjék. A köztársaság nagy városai egymással versenyeztek az áldozatokban, melyeket tőlük a körülmények parancsolólag követeltek. Így péld. Verona és Padua 100, Bergamo 55 font arannyal járultak a hadiköltségek fedezéséhez s velök arányosan adakoztak a többi közönségek; úgy, hogy Velence rövid idő alatt 130 vitorlát küldött a görög vizekre, melyek fölött a fővezérséget Loredano Endrére bízta, ki egykoron Skutari védelmében oly hervadhatlan babérokat szerzett magának. A velencei tengeri erővel szemben az ozmánok 270 vitorlával rendelkeztek Daud pasa vezérlete alatt.

Már ezen számarány nem volt kedvező a velenceieknek, kik Korfuból a modoni kikötőbe vitorláztak, megakadályozandó az ozmán hajók benyomulását a korinthis öbölbe. A heves harcz, mely itt fejlődött, nehéz próbára tette az ozmánokat, de a mely végre mégis győzelmükkel végződött, miután számos velencei hajót részint elsüllyesztettek, részint megégettek. Maga a vitéz Loredano a tenger fenekén lelte sírját. Ezen ütközet első következ-

ménye lön: hogy a fekvésénél fogva fontos Lepanto az ozmánok kezébe került.

De nemcsak a tengeren, a szárazon is nehéz csapások érték most Velenczét; mert míg Bajezid maga 60 ezer emberrel a korinthusi szoros közelében ütött táborn, hogy onnan a hajók mívelteit szükség esetében támogathassa, Iskender pasát 10 ezer lovassal Krajnába és Friaulba küldé a köztársaság birtokainak pusztítására. Iskender pasa egész a lagunákig száguldott rablócsapataival, kifosztogatta és felégette Vicenza és Verona környékét s több ezer fogollyal és nagy értékű zsákmánnyal tért vissza Bosniába.

Ezen csapások mélyen sújtották Velenczét, mely nem késett Manencio nemest Konstantinápolyba küldeni, a portától békét eszközözlendő. Megfogható, hogy a porta elbizakodva fegyvereinek szerencséjében, nem vala hajlandó a köztársasággal olesó békét kötni; s ezért nem kevesebbet, mint Modon, Koron és Nauplia átengedését, valamint 100 font arany évi adó fizetését követelte a kért béke áránban. Azonban szerencsétlensége daczára sem vala Velenche még annyira megalázva, hogy ezen ajánlatot elfogadhatónak tartotta volna, s hadi készülődéseit újult erővel folytatta.

Szerencsétlenségére Velenczének ezen válságos időben nem birt oly nagy és kitűnő hadvezérekkel, milyeneket a veszély nagysága kívánt vala s azért minden áldozatkészsége és egyesek példátlan vitézsége és kitartása nem volt elegendő a siker biztosítására. Bajezid már a következő év tavaszán ismét a Peloponnesusban volt s Modont szárazon és vizen kemény ostrom alá vette. Negyvenöt napi szakadatlan ostrom után ezen fontos erősség roham által az ozmánok kezébe került, s miután a szerencsétlen lakosok nagyobb része lemészároltatott, Bajezid a város újbóli

megnépésítése céljából parancsot adott, hogy a félsziget minden községéből öt család köteles Modonban megtelepedni. Modon bukásának hírére csakhamar Koron és Navarin is megadták magukat, csupán Nauplia állott még huzamosb ideig ellent, a miért később a köztársaságtól tíz évi adómentességgel jutalmaztatott. Bajezid az újból felvirágzó Koron és Modon jövedelmét a mekkai szent kincstárnak adományozta.

Az ozmánok győzelmei ezúttal véget értek, kivált mióta Velence segélyére olasz és spanyol hajók és seregek érkezének, de kivált mióta a főparancsnokságot egyike a történelem legnagyobb tengeri hőseinek, Gonzalvo di Cordova vette át. A fenyegetett jóniai szigetek, valamint az Aegei tengeren levő egyéb birtokai a köztársaságnak most újból megerősítettén, dacoltak az ozmánok minden támadásának. Ilyen körülmények között végre megérkezett az idő a békealkudozások megkezdésére, melyek nemsokára a magyar király indítványára és befolyása következtében Konstantinápolyban meg is indultak.

Magyarország, mint a köztársaság szövetségese, a lefolyt háborúba nem folyt be döntőleg, s habár Corvin János, Mátyás lovagias fia Jaicza alatt, majd Widdin és az Unna közelében győzedelmeskedett az ozmánok fölött, az egész hadjáratnak inkább csak az volt a célja, hogy az ellenség visszatartassék rablóbecsapásainak ismétlésétől úgy a velencei, mint a magyar területre.

Miután Bajezid és Velence között 1503 május havában végre megkötöttetett a mindkét részről óhajtott béke, mely az ozmánoknak minden eddigi hódításait a görög tengereken meghagyta, ellenben Velencének Santa Maura szigete helyett kárpótlásúl Kephalonia szigetet visszaadta, Magyarországon volt a sor. Az alkudozások itt sem vettek sok időt igénybe s még ugyanazon évi augusztus havában

a magyar király és a szultán között egy hét évi fegyverszünet jött létre, mely nemsokára a végleges béke megkötésére vezetett. Ezen békében benfoglaltattak minden a magyar koronához tartozó országok, mint Magyarország, Csehország, Szilézia, Luzátia stb., valamint: Erdély, Lengyelország és Moldva, nemkülönben Franciaország, Anglia, Portugal és Spanyolország, végre az olasz fejedelmek, a velencei és a ragusai köztársaságok és a rhodosi lovagrend.

Az elbeszélte események magukban foglalják II. Bajezid szultán kormányzásának legtevékenyebb részét és kétségtelen, hogy azok, eredményüket tekintve, megcáfolni látszanak azon tehetetlenséget és gyengeséget, melyekről ezen uralkodó a történelemben vádoltatik. Mindazonáltal az ozmán uralom megerősödése nem Bajezid érdeme. A birodalom rendkívüli segélyforrásai és tanácsosainak nem mindennapi tehetsége és tapasztalata eredményezte első sorban hatalmi állásának megszilárdulását, mely ezen szultán uralkodásának kezdetén, mint láttuk, nem kis mértékben lőn megingatva.

A tizenhatodik század két első tizede Európát tartósabb békében találta, miként azt az előbbi világtörténelmi események után várni lehet. II. Bajezid kormányzása a magyar királlyal és Velenczével kötött béke után, melybe az összes keresztény világ beleérteték, nyugodtan folyt le azon időpontig, midőn fia Szelim, még apja életében a hatalom után vágyódván, leszorítá azt a trónról, melyet azután nyolcz évig maga foglalt el. A polgárháború, mely ezen trónváltással járt, sőt azon felséggyilkosság, mely azt befejezte, valamint I. Szelim uralkodása Európára nem gyakoroltak tartósabb befolyást, sőt ezen egész időszak a keresztény népekkel szemben szegény volt nagyobb eseményekben. Szelim rövid, de tevékeny országlásának súlypontját Ázsia és Afrika képezték és azon hódítások, melyek

által e két világrész sorsát sok tekintetben európai birodalmával összekötötte.

Európa ezen hosszas nyugalma azonban nem bírt az előbbi gyengeség jellegével, sőt egész államrendszere és társadalma ama fontos válponthoz érkezett, mely az újabb kor történelmének mintegy bevezetését képezi. Amerika felfedezése, Afrika körülhajózása, miáltal a Földközi-tenger elveszté eddigi jelentőségét kivált kereskedelmi tekintetben, a vallási eszmék és a tudományok terjedése a könyvnyomdászat szélesebb alkalmazása által mind oly rendkívüli eseményeket jelölnek az emberi haladás történetében, melyek következményeikben messze kihatottak a népek politikai és nemzetiségi viszonyaira is.

Az ozmán történetírók II. Bajezidet a szofi, azaz bölcs melléknévvel tisztelték meg; s habár Hammer ehez még békeszerető szelídséget tesz, annyi valószínű, hogy Bajezid sokkal inkább képmutató volt. Egy francia író XI. Lajoshoz és Sardanápálhoz hasonlítja, holott talán helyesebben Tiberius császárhoz hasonlíthatta volna, ki, a képmutatás nagy mestere, gyilkosságait ép oly nyájas mosolylyal hajtá végre, mint kitüntetéseit, ki, mióta császárrá lett, a békét mindenek fölött szerette s ki érzékiségének nem kevésbé volt rabja, mint az ozmán uralkodó. Fiait: Ali-zánt és Mohamedet, kik a kormányzásukra bizott tartományokban bizonyos függetlenségi törekvéseket árultak el, kivégeztette, az egyiket kötél, a másikat méreg által. Ahmed nagyvezírt, ki legtapasztaltabb hívei közé tartozott, válogatott udvariassággal küldötte a vesztőhelyre. Gritti Endre, később velencei doge és sokáig a köztársaság követe Konstantinápolyban, következőleg írja le Bajezidet: «Piros teli arczában semmi nyoma nem található a kegyetlenségnek; sőt búskomorság, tudatlanság és fősvényység olvasható ki belőle. A bort, melyet elején mértéktelenül

élvezett, már régen nem ismeri, ellenben másnemű élvezeteket felette gyakran felkeres s kicsapongásai következtében korán megvénült. Jártas a csillagászatban és a Koránban, melyeket nagy szorgalommal tanulmányoz.»

Alig köttetett meg a velenceiekkel és magyarokkal a béke, midőn a sokáig visszatartott elégületlenség a szultán kormányával mindig hangosabban kezdett nyilvánulni. A janicsárok, kik csak a háborúban voltak valódi elemükben s kik a szultán békés hajlamaival mindig ellenkeztek, most, — midőn előreláthatólag hosszú tétlenségnek néztek elébe — legkevésbé sem titkolták többé elégületlenségüket s szemüket Szelimre, a szultán vállalkozó fiára vetették, ki a trapezunti helytartóság élén állott, s kit rendkívüli szilajsága miatt zsaufnak, azaz élesnek neveztek.

Az elégületlenek most mind Szelim körül csoportosultak, s míg Bajezid a palota belsejében a Korán tételeinek magyarázatával s a csillagok állásával volt elfoglalva, fia Szelim már közeledett a fővároshoz, hogy apját a trónról letaszítsa. Ezúttal azonban még megmenté az uralkodói tekintély a szultánt, ki a veszély hírére hű maradt seregével fia elé sietett, kit sikerült egy ütközetben megvernie. Visszatérván fővárosába, idősb fiát Ahmedet jelölte ki utódjának, de ki békés és szelid természetéről és hajlamairól lévén ismeretes, a most még inkább nyugtalankodó janicsárok tetszésével nem találkozott. Szelim most nagy előkészületeket tőn a testvérháborúra s csakhamar egész Kis-Ázsia mellette nyilatkozott, úgy hogy seregével most feltartóztatlanul előrenyomult, s miután a fővárosban létező sereg is mellette nyilatkozott, csakhamar urává lőn Konstantinápolynak s apját a régi serailban körülzárolta. A lázadók most erőszakkal egész a szultán közelébe hatoltak, ki trónján ülve ily szavakkal fogadta a betolakodottakat: «Mit kívántok tőlem?» Mire a tömeg zajosan vála-

szolá: «Urunk már öreg és beteges, helyette fiát Szelimet óhajtjuk a trónon látni.» Hasztalan volt Bajezid minden kísérlete a lázadókat felségsértő szándékukról lebeszélni, s miután sorsát előre látta, ha ellenszegül, kijelenté: hogy az uralkodást átruházza fiára Szelimre, kinek kormányára az ég áldását is kikéri. Maga részére csak azon kedvezményt kérte: engedtessek meg neki szülővárosába, Dimotikába visszavonulni, hol még hátralevő napjait csendes magányban óhajtja bevégezni. Szelim, a lázadó, most apja lábaihoz borúlva, megköszönte annak kegyességét és jószágát és ígérte, hogy mindenkor uralkodói tiszteletben fogja részesíttetni. Az egész jelenet a képmutatás legkirívóbb jellegével bír, mi a keleti jóhiszeműséget romlottságnak vagy bárgyuságnak tünteti fel.

Bajezid röviddel lemondása után megindult Dimotika felé, azonban még mielőtt szülővárosát elérte volna, útközben 1512 május 26-án utólérte a halál, mely Szelim parancsolatából méregben nyújtatott a trónjától megfosztott szultánnak. II. Bajezid 66 éves volt s 31 évig uralkodott. Végrendeletében meghagyta, mint Seadeddin említi: hogy a keresztények elleni hadjáratai alkalmával ruházatán visszamaradott por, melyet gondosan gyűjtögetett és megőrzött, halála után arczára hintessék; mi keleti felfogás szerint édes illatot terjeszt a halott fölé.

I. Szelim, ki most birtokában volt a régen óhajtott hatalomnak s kinek nagyra törekvő tervei kiszámíthatatlannak voltak, nagy erélyvel látott azok megvalósításához. Ezen zsarnoki természet, mely örömét lelte a vérben, nemcsak mint hódító és hadvezér kívánta nevét megörökíteni, hanem mint vallási rendező is, ki nem tűrte, hogy birodalmában az izlamon kívül még egy más formája is létezzék az isteni tiszteletnek. De mint rajongó szunnita nemcsak a keresztényeket és a hozzájuk közel álló felekezeteket gyü-

lölte és üldözte, hanem sokkal inkább még azon szakadárokat, kik a próféta első négy utódjainak tanai iránt eltérő véleményben valának, s kik a rajongás kifejezése szerint gazdátlanul tébolyognak a bűn és pokol fenekén. A shiiták, az izlam ezen protestánsai, kik főleg Perzsiában és Indiában a túlnyomó többséget képezik, nem valának véleményükben sohasem kiméletesebbek s az orthodox szunnitáknak mindazon megvetést és gyűlöletet gazdagon viszonzták, melyekkel amazoktól elárasztattak.

Ezen vallási különbség a keleti és nyugati izlamitákat már korán elválasztotta egymástól s a kölcsönös gyűlöletet, melyet még inkább áthidalhatlanná tettek azon verpatakok, melyek e véleménykülönbségnek áldozatául folytak, az idő még inkább fokozta. Tévedés tehát azt hinni, mintha az ozmánok élethalál-küzdelmükben Európában a keleti, a perzsa és ind izlamitáktól nagyobb segílyt várhatnának, vagy hogy a shiiták általában lelkesülni tudnának egy birodalom fenmaradása mellett, melyet sok századokon keresztül a leggyűlöletesebb tévedők államának tartartottak. A keleti türelmetlenség és utálat vallási dolgokban semmivel sem csekélyebb, mint a nyugati népeknél. S ezen körülmény kizárja azon lehetőséget is, hogy az ozmánok Ázsia bensejéből vagy keleti részéből segílyre vagy rokonszenvre számíthatnának.

I. Szelim uralkodását azzal kezdé meg, hogy még életben levő két fivérét, Ahmedet és Korkudot, valamint unokafivéreit meggyilkoltatta, nehogy trónja bármely oldalról is új veszélyeknek vagy támadásoknak legyen kitéve. Azután a Konstantinápolyban még meglevő keresztény egyházakat mecsetekké alakíttatta át, nehogy, mint magát kifejezte: ily szép hajlékokban bálványimádás üzessék. Hasztalan tiltakoztak a keresztények ezen hatalmaskodás ellen, hasztalan hivatkoztak a szultán nagyapjának, II. Mo-

hamednek egy rendeletére, mely a főváros megvétele alkalmával az egyházak felét mindenidőkre a keresztények birtokában hagyta. De Szelim még tovább akart menni. Célja volt a keresztényeket mind meggyilkoltatni, ha önként az izlamra áttérni vonakodnának s így fővárosát tisztán mohamedán helylyé változtatni át. Ily célból Dzsemali effenditől, a nagyimamtól egy fetwát eszközölt ki ravaszság által, mely vérengző tettét hiveinek felfogása szerint nemcsak törvényessé, hanem kívánatossá is tette. De az izlam vallási feje ezúttal nemesebb érzelmű volt uránál, s mihelyt Dzsemali megtudta, mily célból kérte ki magának a szultán a fetwát, egyesült a nem kevésbé jóindulatú Piri pasával, hogy Szelimet embertelen szándokáról lebeszéljék. S valóban a keresztények csak az említett két férfiú jóindulatának köszönhatték életüket vagy szabadságukat; s nem volt csekély feladat a vérengző zsarnokot engedékenységre bírni.

Míg ekképen a keresztények megmenekültek a fenyegető veszedelemtől, a shiitákra annál rettentőbb csapás várt Seadeddin elbeszélése szerint. Szelim 1514-ben biztosokat küldött birodalmának különböző részeibe, kiknek feladata volt a szétszórt shiitákat a hetedik életévtől egész a hetvenedikig összeírni. Ezen összeírás alapján kevés napok alatt több mint 40 ezer shiita mészároltatott le a szultán parancsára. Hogy a gyűlöletről, mely ezen iszonyú vérengzést kísérte, könnyebb fogalmat nyujtsunk, megjegyezzük, hogy egy elterjedett vallási nézet szerint sokkal üdvösebb *egy* szakadárt elpusztítani, mint hetven keresztényt, mert az utóbbiak nem oly utálatra méltók, mint az előbbiek.

Szelim ezen kegyetlensége nem maradhatott befolyás nélkül azon államhoz való viszonyára, mely a shiiták központját képezte s melynek feje egyszersmind az üldözött

szakadárok védnökének tekintették. Izmail sah Perzsia, Kurdistan és Mesopotamia ura alig vette híré a vérengzésnek, mely annyi hitsorsosának életébe került, midőn minden erejéből az ozmán birodalom megtámadására készült. Szelim, ki követek és levelei által még inkább fokozta Izmail sah haragját, részéről is rendkívüli előkészületeket tőn a perzsa hadjáratra, mely egyike volt a legnépszerűbb háborúknak, melyekben az ozmán történelem gazdagabb, mint bármely más nemzeté. Szelim 1514 nyár elején 140 ezer emberrel megindult Perzsia ellen s a vidéket, melyen az ellenséges országban keresztül vonult, valódi sivataggá változtatta. Izmail sah, kinek serege sem számban, sem fegyver tekintében nem versenyezhetett a szultánéval, Csaldirán mellett találkozott Szelimmel, s a harc, mely itt fejlődött, egyike volt a legvéresebbeknek. A szerencse sokáig ingadozott, a perzsák vitézsége nem vala csekélyebb az ozmánokénál, de végre az utóbbiak túlnyomó többsége magához ragadta a győzelmet, a perzsák vad futásban kerestek menekülést s maga Izmail sah is csak paripája gyorsaságának köszönheté szabadságát. A csaldiráni győzelem megnyitotta az ozmánoknak Perzsiát s Szelim ünnepelesen tartá bevonulását Täbris nagy Taurisba, Izmail sah fővárosába.

Szelim, győzelmét felhasználandó, egész Perzsiát hatalma alá kívánta hajtani s parancsot adott az előnyomulásra. Most azonban útját állották a janicsárok, kik azon ürügy alatt, hogy a meleg és kedvezőtlen éghajlat befolyása alatt nem képesek tovább harcolni — visszavezettetésüket követelték. A szultán látszólag belenyugodott a lázadó sereg kívánságába és visszatért Európába, de mihelyt Konstantinápolyba megérkezett, a janicsárok vezetőit és ezinkosait kegyetlenül kivégeztette, mely erélyes fellépése által nemcsak megszabadítá magát a janicsárok további

alkalmatlankodásaitól, hanem egyszersmind megszerezte számára a rendet kedvelő többség elismerését. Miután az engedetleneket megfenyíté, újból átkelt Ázsiába, berontott másodszor is Perzsiába, hol nem talált többé nagyobb ellentállásra s rendkívüli gyorsasággal egész az Eufratig nyomult előre. Itt még egyszer megkísérté Izmail sah a szerencsét; azonban, habár rendkívüli vitézséget fejtett ki csekély számú csapatai élén — a győzelmet képtelen volt elnyerni. Szelim nagy ügyességgel párosult gyorsasággal kelt át az Eufraton s miután az utolsó ellenséges sereget is megverte egy döntő ütközetben, Diarbekr és Kurdistan tartományokat birodalmához csatolván, győzedelmesen tért vissza Konstantinápolyba. Ázsiai győzelmeinek hírével külön követeket küldött az európai udvarokhoz; említésre méltó azonban, hogy Velenczén kívül egy állam sem üdvözölte a szultánt hódításaihoz.

A perzsa hadjárat szerencsés befejezése új alkalmat nyújtott Szelim nagyravágyásának — hatalmát még távolabb vidékekre is kiterjeszteni. Syria, Palaestina, Egyptom egyaránt gazdag és népes országok nem kis mértékben ingerelték az erőszakhoz hajló férfiú tettvágyát. Syria és Palaestina ez időben Egyptom fensősége alatt állottak, mely viszont a tizenharmadik század dereka óta a mamluk vagy mamelukoknak engedelmeskedett, kik, miként az ozmánok, szunnita izlamiták voltak.

A mamelukok (arabul annyi mint szolgák) a tizenharmadik században Dzsingisz-khántól megvásárolt cserkesz rabszolgák voltak, kiket szám szerint 12 ezeret Nodzs-meddin szultán szolgálatába vett s kik ettől fogva testőreivé lettek az egyiptomi szultánoknak. Hammer szerint nemcsak cserkeszek, hanem törökök is voltak ezen Egyptomban meghonosított rabszolgahadban és pedig a Kipszak aranyhordából, mely a Közép-Volgán ütötte fel sátorát. A mam-

luk testőrhád csakhamar nagy befolyást kezdett gyakorolni nemcsak a szultánokra, hanem egyszersmind a kormányzásra is; annyira, hogy végre az uralkodók mitsem tehettek fegyveres rabszolgáik beleegyezése nélkül. S midőn Turán-Moattam 1250-ben egy szerződést kötött a keresztvitézekkel a nélkül, hogy elébb erre a mamlukkok beleegyezését kikérte volna magának, — a bosszús rabszolgáktól meggyilkoltatott; kik azután a maguk törzséből Iben-Melik-et választották szultánnak. Így jutottak a mamlukkok vagy rabszolgák hatalomhoz, melyet hatodfélszáz évvel később csak Napoleonnak sikerült teljesen megsemmisíteni.

Mielőtt Szelim Egyiptom ellen fordult volna, szokása szerint egy alkalmas ürügyet keresett, mely ezen hadjáratot igazolni képes leendett s melyre ezuttal azért is szüksége volt, mert az ellenség, mely ellen készülendő vala, a szunnita közösséghez tartozott. Szelim azzal vádolta az egyiptomi szultánt, hogy Izmail sahot az ozmánokkal való küzdelmében pénzzel is, sereggel is támogatta s nem követelt tőle csekélyebbet mint egész birodalmának átadását, mely esetben kegyébe fogná fogadni.

Kanszu-Gawri szultán azzal válaszolt ezen méltatlan követelésre, hogy Haleb mellett 50 ezer főből álló seregével táborba szállott, még mielőtt Szelim Konstantinápolyból megindult volna. De Szelim nem hagyta ellenségét sokáig várakozni s miután Koriában összpontosított serege fölött szemlét tartott, gyorsan megjelent Syriában s nem messze Halebtől a dabiki rétségen szemben Kanszu Gawraval ütötte fel táborát. Az 1516 évi augusztus 24-én dült el nemcsak Syria és Palaestina, hanem Egyiptom sorsa is. A harcz már sokáig dült eredmény nélkül, midőn végre Szelim könnyű ágyúi segédelmével, melyekben az egyiptomiak nagy hiányt szenvedtek, eldöntötte a csata sorsát s az egyiptomiak megfogyva és megsemmisülve hátrálni kényte-

lenítették. Kanszu Gawri futás közben lelte halálát, vele együtt törzsének legkitünőbbjei; s Haleb, Malatia és más fontos helyek önként megnyitották kapuikat a győzedelmes ozmánoknak. Damaskus a virágos keleti nyelven «a paradicsom illatá»-nak nevezett város néhány héttel utóbb fogadta Szelimet, kinek most nem csak Syria és Palestina népei siettek meghódolni, — hanem kinek tiszteletére még a vándor beduinok és arabok is megjelentek. Azonban a szultán sehol sem időzött sokáig, hanem sietett győzedelmes művét befejezni.

Kanszu Gawri halálának híre a mamlukok Tuman beyt, törzsének legkitünőbb és legnépszerűbb férfiát választották meg fejedelmüknek, ki rendkívüli tetterővel látott Egyptom védelméhez. De Szelim gyorsasága minden törekvését megghusította. Az ozmánok már 1517 január havában a pyramidok alatt táboroztak s az erős és jól védelmezett Kairo fenygették. Tuman bey Radanja mellett egy véres ütközetben megtámadta az ellenséget; de a szerencse itt sem kedvezett az egyiptomiaknak, s több mint 25 ezer mamluk holtteste tanuskodék az elvesztett ütközetről. Kevés nappal később Kairo is megvétetett s lakosainak nagyobb része a véres utcái harciban lelte halálát. De Tuman bey most sem esett kétségbe, visszavonulva mindig újból maga köré gyűjté törzsének elszánt harczosait s habár szerencsétlenül, de még húzamosb ideig ellentállott az ozmánok nyomasztó többségének; míg végre elhagyatva és elárulva híveitől s a szerencsétől, egy arab törzs védelme alá menekült; azonban utóléretvén Szelim megbizottjaitól — Kairoba vitetett, hol a szultán parancsára kivegeztették.

Tuman bey halála megtörte a mamlukok további ellentállását s Egyptomot végképen az ozmánok kezébe adta. Szelim az új tartományt 24 kerületre osztá fel, melyek fejéül egy-egy mamluk beyt jelölt ki, hogy ekképen

könnyebben kibékítse sorsával az elnyomott népet; míg a tartomány élére egy pasát helyezett, ki azt engedelmességgel tartsa.

Szelim a következő telet Damaskusban töltvén, honnan meglátogatta Hebront és Jeruzsálemet mint az izlami-ták előtt is szent és kegyeletes helyeket, két évi távollét után 1518 nyár derekán tért vissza Európába, s hogy a már régebben elhanyagolt európai ügyeknek nagyobb figyelmet szentelhessen — udvarát a közelebb és nyugodtabb Drinápolyba helyezte át.

A legelső állam, mely ezuttal is a szultán üdvözlétére sietett, Velence volt, mely nagy aggodalommal nézte Szelim ázsiai hódításait s nem minden ok nélkül féltette saját érdekeinek megsértését. Követét Giustinianit oly utasításokkal küldé tehát Konstantinápolyba, hogy mindenek felett a fenálló békefeltételeket biztosítsa s csak azon esetben ha ez sikerült, bocsájtkozzék a körülményekhez képest újabbak tárgyalásába. A béke megerősítését ugyan megadta Szelim, de úgy látszik, hogy a köztársaság által fizetendő adót felemelte, mely 1517 óta évi 16 ezer aranyból állott. További kedvezményeket kieszközölni a köztársaságnak azonban nem sikerült. Velence, melynek kereskedelmével pénzereje is már csökkenőben volt, nem folytatta tovább az alkudozásokat s meglévő előnyeit felhasználandó, — ezentúl békében élt az ozmánokkal I. Szelim uralkodásának végéig.

Nem egészen így állott a viszony Magyarországgal, melynek határain most sem szüntek meg a villongások és apróbb csatározások, melyek a magyarok részéről nem ritkán a király tudta és beleegyezése nélkül folytattak. Így Szapolyai János erdélyi vajda egy erős had élén becsapott Oláhországba s az ozmán területeket elpusztítván, számos fogoly kíséretében tért vissza. Majd a veszprémi püspök,

valószínűleg a somogyi jószágain elkövetett pusztítások megbosszulásából a Száva és az Unna között támadta meg az ozmánokat s kétezeret közülök felkonczolt. Viszont az ozmánok Szendrő várából a Temesi bánságot és a Szerémséget fosztogatták. Ilyen volt a béke a magyarok és az ozmánok között, midőn I. Szelim győzedelmes perzsa és egyiptomi hadjárataival vala elfoglalva s miközben a gyenge Ulászló 1516-ban földi pályafutását befejezve — a gyermek II. Lajosra hagyta szent István koronáját.

Végzetszerű jelenség, hogy az erélytelen és tehetetlen uralkodók épen a legválságosabb időben ültek a magyar királyi székhelyben; nem csoda, ha a fékfelen, önző czélokot hajhászó nemesség, mely fejét annál merészebben emelte fel, minél alább süllyedett a királyi tekintély, — felhasználó a zavart, mely kívülről ép úgy mint belülről mindinkább növekedőben volt — csak azon vala, hogy kiváltóságait a királyi tekintély rovására nagyobbíthassa. A hazát s annak jövőjét csak nagyon kevesen hordozták szívükön s mintha a végzet vaksággal sujtotta volna a nemzet jobbait, nem látta senki a közeledő veszélyt; a helyett, hogy mindenki csak az ország védelmére gondolt volna: legjobb erejét az átkos pártharcokban fogyasztotta el. Rendkívüli volt a kiábrándulás, nem csoda, ha utána a nemzet léte és fennmaradása tovább egy századnál ellenségének nagylelkűségétől vagy ügyetlenségétől függött.

Bakács Tamás Rómában X. Leo pápától felhatalmazást nyert, hogy visszatérvén Magyarországra — a keresztet hirdethesse. Az érsek nem vévén figyelembe, hogy időközben Ulászló megújítja a békét Szelimmal, a pápa felhatalmazása folytán a kereszt védelmére szólította a nemzetet. Azonban az üres kincstár s a nemesség pártoskodása nem kedvezett az eszmének, s így nem maradt más hátra, — mint egy más, régebben szándékolt tervet megvalósítandó:

a jobbágyságot fölfegyverezni s az ellenség ellen vezetni. De a jobbágyság fölfegyverezése annál veszélyesebb eszköz volt, minthogy épen a nemzet ezen része Mátyás halála óta majdnem elviselhetlen terhekkal volt sújtva, minek következtében fegyverének könnyen más irányt adhatott. A Pest, Kalocsa, Nagyvárad stb. környékén a kereszteshad céljából egybegyűlt parasztok száma csakhamar meghaladta a 40 ezeret, kiknek fejévé Bakács érsek a székely származású Dózsa Györgyöt nevezte ki. A nemesség rossz szemmel nézte munkás jobbágyainak távozását, s az elhanyagolt mezei munkák címén mielőbbi visszabocsájtásukat sürgette. Most egyszerre megváltozott a keresztes tábor képe. Dózsa magát a jobbágyság felszabadítójának kezdé tekinteni s a fölfegyverzett parasztság élén hadat izent a nemességnek. A kuruczok, miként a paraszt lázadók nevezettek, iszonyu pusztítást vittek véghez az ország különböző részeiben, kegyetlenül legyilkolták a nemeseket és családjaikat, birtokaikat pedig elpusztították; sőt többbizben nyílt ütközetben is diadalmaskodva, Csanád várában üttették fel főtanyájukat. Végre Temesvár közelében sikerült a parasztok főhadát megsemmisíteni, minek következtében csakhamar a többi parasztcsapatok is megadták magukat. Maga Dózsa György, a lázadás feje kegyetlen halállal büntetett. Több mint 40 mások szerint 70 ezer paraszt és sok száz nemes esett a szerencsétlenség áldozatául. A büntetés, mely a félrevezetett jobbágyságot érte, nem vala sem igazságos, sem eszélyes; s a jövő idők küzdelmeiben megbénította a nemzet védelmi képességét. A parasztság jobbágyi terhei megszorítottak, sőt szabad költözködési jogától is megfosztatván, örökös szolgaságra kárhoztatott.

Magyarország, a kereszténység régi védbástyája tehát nem volt azon helyzetben, hogy a harczot Szelimmal, ha ez terveit Magyarország ellenében megvalósítani elég idő-

vel bír vala — felvehette volna. II. Lajos gyenge kormányának igyekezete tehát csak oda volt irányozva: az ozmánokkal minél tovább békés lábon élni. Szerencséjére a sokat megpróbált országnak, Szelim azon tervvel foglalkozott, melylyel nagyapjának élete bezáródott, melynek kivitelét utóbb neki is hasonló okból fiára Szuleimánra kellett hagyni.

Mielőtt Szelim uralkodásának utolsó szakával foglalkoznánk, szükséges visszapillantást vetni a nyugati államokra és azok tevékenységére és céljaira az ozmán hatalom terjeszkedése ellenében.

X. Leo pápa, a Medici-család ezen tudományos és lelkes tagja elődeinek példájára nemcsak újból napirendre helyezte a kereszt politikáját, hanem terveinek határozottabb kinyomatot is igyekezett adni. A lelkes egyházfő meleg szövetségesre talált Franciaország ifju királyában I. Ferenczben, ki marignanoi győzedelme következtében a milanoi herczegségnek és Genuának birtokában a vallási mozgalom világi fejévé és központjává tette magát.

Szelim még Egyptom meghódításával volt elfoglalva, midőn X. Leo és I. Ferencz az összes keresztény világ szövetségén fáradoztak. A kölcsönös alkudozások és megegyezések azonban csak nagyon lassan haladtak előre; ámbár Miksa császár csakhamar csatlakozott a tervhez, s Spanyolország és Portugal, valamint Anglia és ezuttal először, Dánia is elvileg egyetértettek a pápa és Ferencz király terveivel. Végre 1518-ban létrejött a megállapodás — papi-ron; a költségek 800 ezer aranyra voltak előirányozva s kivált a papság áldozatkészsége folytán nagyobb részben biztosítva is. A haditerv is készen volt, mely szerint Görögország képezte a támadás első tárgyát. Sőt az európai udvarok példás vagy inkább példátlan egyetértése annyira ment, — hogy a meghódítandó ozmán birodalom igazságos felosztása felett is már megegyeztek egymás között, — mi

tudvalevőleg ma is Achilles-sarkát képezi a keleti kérdésnek. Az udvarok emlékiratokat és jegyzékeket cseréltek egymással s mindenképen igyekeztek érdekeiket a legfontosabbaknak feltüntetni; mi ha nem sikerült is mindig, legalább arról tanuskodik, hogy a diplomatia fegyverei és vívmányai negyedfélszáz évvel előbb is ugyanazok voltak mint ma, pedig Oroszország még hiányzott a szövetségből

S míg az udvarok és a pápa az ozmánok kiűzetése fölött Európából tanakodtak egymással, — addig birodalmaikban mindig nagyobbra nőtt a reformáció eszméje, mely végre elnyeléssel fenyegette magukat a tanácskozókat s fölējük készült emelni a népek és a szellem felszabadulását a tudatlanság és korlátoltság gyámsága alól.

Míg nyugati Európa, de kivált a pápa és a francia király üres felhőket gyűjtöttek az ozmánok feje fölé, addig Szelim Drinápolyban nyugodtan foglalkozott terveivel, melyeknek kivitelét annál inkább remélhette vala, mint-hogy erőteljes férfikora kezeskedni látszék azok mellett.

Ezuttal azonban még nem Európa volt az, mely figyelmét magára vonta, hanem egy területére nézve kis sziget, mely a görög tenger és syriai öböl között feküvén, már az ó-korban híres volt rózsáiról, melynek nevét köszönheti, továbbá művészeiről és azon óriási szobráról, mely az ó-kor csodái közé számíttaték. Rhodos, a Palaestinából elűzött egyházi lovagok főfészke — mint már alkalmunk volt látni, régebben befolyt az ozmán terjeszkedések eseményeibe s kivált az újabb időben Dzsem fogsága és elárúsítása által még nagyobb hirre tett szert. Már II. Mohamednek erős szándoka volt Rhodost elfoglalni, melyben csak bekövetkezett halála akadályozta meg. Unokája Szelim uralkodásának végén ugyanazon eszmével foglalkozott, — s 1519 óta szakadatlanul folytatta előkészületeit a sziget

megtámadására. Már 60 ezer harczos és 250 vitorla várta a parancsot a kiindulásra a konstantinápolyi kikötőben, midőn Szelim, útban a hadsereghez nem messze fővárosától Csorluban utólérte, az épen dühöngő dögvésztől, 1520 szept. 20-án hirtelen meghalálozott.

Szelim alig volt 46 éves, midőn nyolcz évi tevékeny uralkodásának véget vetett a halál; s azon uralkodók egyike a történelemben, kik valódi szörnyetegekként tűnnek fel az utókor előtt, de kik a hódítások vaskorszakában a hősök jellemével bírtak. A harc volt valódi eleme, öröme a halál és pusztítás s bőszült szenvedélyessége a győzelem által inkább növekedett s kielégítlén rombolási hajlama fokozódott. Kegyetlen volt a vérengzésig; nem kímélte sem családját, sem rokonait s egyetlen fia és örököse Szuleiman is csak gyors távozásának messze tartományába köszönhetette életét, melyet a hatalmára féltékeny zsarnok egy pillanatnyi felindulás alkalmával komolyan fenyegetett. Mindazonáltal rendíthetlén bátorsággal bírt s terveinek kivitelét vaskövetkezetességgel hajtotta végre. Megtörte a janicsárok féktelenkedéseit s szigorú fegyelem által seregét legyőzhetlenné tette. Hogy mennyire ment kérlelhetlén szigora katonái iránt, bizonyítja a következő eset, melyet Hammer-tól veszünk át. Szelim syriai hadjárata alkalmával a Damaszkus virányos környékén táborozó katonáinak szigoruan megtiltotta az idegen jószág megsértését vagy erőszakos elidegenítését, a tilalom ellen vétkezőket a legkeményebb büntetéssel ígervén fenyeíteni. Egy katona a tilalom daczára elesábittatta magát egy almafától, melynek gyümölcsével oltotta szomját. A szultán ezen csekély kihágás hírére maga elé hozatá a szegény bűnöst, s az egész hadsereg jelenlétében kivégezteté.

De Szelim nemcsak mások hibái iránt volt szigorú, magának is tudott parancsolni, — ha gyorsan fellobbanó

szenvedélyessége által meg nem akadályoztaték. Felette mérsékletes volt asztalánál — s nem szerette az asszonyokat. Giovio Pál, V. Károly császár követe többek között ezeket mondja Szelimről: «A szultán hosszú felsőtesttel, de rövid lábakkal bír, minél fogva többször mutatja magát lovon mint gyalog. Borotvált sima arcában sötét vad szemek mozognak. Szakálát azért vétette le, nehogy vezirjei által azon vezettség, mint apja Bajezid. Oroszlánszive nem ismerte a félelmet, sem veszedelmet, melynek mindig bátran nézett szemébe; s miként ily férfiúhoz illik, sohasem hagyott fel tervével, míg azt végre nem hajtá». A szultán kegyetlenségét misem jellemzi jobban mint azon közmondás, mely a veszedelemre kárhoztatott embert Szelim szolgálataiba utasítja: «kivánom, hogy Szelim szultán vezirje legyél». Mindezek daczára Szelim bírt magasabb műveltséggel is; sőt szerette a tudományokat s a költészetben maga is jártas volt. Rendkívüli uralkodói tehetségekkel ellátva, hódításai által nemesak nagyobbította, hanem mi nem mindig ugyanaz, erősbítette is birodalmát, melyet fényes tulajdonokkal felruházott fiára hagyott. «Hogy kellemesen lehessen uralkodni, szükséges, hogy félelem nélkül uralkodhassunk», volt a jelszava, még mielőtt apját a trónról leszorította.

Mielőtt az ozmán uralom fénykorára, a törvényhozó és pompaszerető Szuleiman országlására mennénk át, nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy a moszkvai nagyfejedelem és az ozmánok közötti első érintkezés II. Bajezid és I. Szelim uralkodása alatt ment véghez.

III. Iván nagyfejedelem már 1494-ben követet küldött Konstantinápolyba oly célból, hogy a Kaffa és Asow városokban megtelepedett orosz kereskedők biztonsága érdekében értekezzenek a békeszerető szultánnal. Ezen követség azonban politikai jelleggel nem bírt. Utóbb III. Wassilj

1514-ben Alexejew nemest küldé Szelimhez egy hízegő levéllel, melyben a nagyfejedelem szerencsekívánatain kívül ezeket mondja a szultánnak : «Apáink testvéri szeretetben éltek egymással, legyen ez így fiaik között is.» Alexejew úgy látszik titkos politikai utasításokkal is bírt, erre mutat legalább azon körülmény, hogy Szelim az orosz követet nemcsak kegyesen fogadta, hanem Mankúp Theodorit Kemált Moszkvába is küldé, hol azonban legalább még ezuttal tartósabb politikai egyezmények aligha jöttek létre. *

* Lásd Karamsin «Geschichte des Russ. Reiches» a Hauenschild-féle fordításban (Riga 1825.) VII. kötet 47—48. oldal.

